

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Η Ορθοδοξία στον 20ό Αιώνα

ΤΟΜΟΣ Β

Ε.Α. ΒΑΡΕΛΛΑ
Αρχιμ. Γ. ΠΑΠΑΘΩΜΑΣ

Η Ορθόδοξη Εκκλησία και η Οικουμενική Κίνηση

Η ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΣΤΟΝ 20ό ΑΙΩΝΑ

Η Ορθόδοξη Εκκλησία και η Οικουμενική Κίνηση

Copyright © 2001
Για την Ελλάδα και όλο τον κόσμο
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
Οδός Παπαφλέσσα & Υψηλάντη, 26222 Πάτρα
Τηλ.: (061) 314094, 314206, Φαξ: (061) 317244

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
του Τόμου
Η Ορθόδοξη Εκκλησία και η Οικουμενική Κίνηση

Επιστημονικός Υπεύθυνος του Προγράμματος Σπουδών
Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης

Ακαδημαϊκός Υπεύθυνος της Θεματικής Ενότητας
Μάριος Μπέγζος

Επιμέλεια Έκδοσης
Σωτήρης Γουνελάς

Συγγραφή	Κριτική Ανάγνωση
Ευαγγελία Α. Βαρέλλα	Αντώνιος Παπαδόπουλος
Ευαγγελία Α. Βαρέλλα	Μάριος Μπέγζος
Αρχιμ. Γρηγόριος Παπαθωμάς	Μάριος Μπέγζος

Επιμέλεια στη Μέθοδο της Εκπαίδευσης από Απόσταση
Σπύρος Ράγκος

Γλωσσική Επιμέλεια
Ηλίας Μαλεβίτης

Φιλολογικός Έλεγχος
Παναγιώτα Διδάχου

Καλλιτεχνική Επιμέλεια/Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση
Άρτεμις Γλάρου

Συντονισμός ανάπτυξης εκπαιδευτικού υλικού
και γενική επιμέλεια των εκδόσεων

ΟΜΑΔΑ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΕΡΓΟΥ ΕΑΠ/1997-2001

ISBN: 960-538-348-9

*Σύμφωνα με τον Ν. 2121/1993
απαγορεύεται η συνολική ή αποσπασματική
αναδημοσίευση του βιβλίου αυτού ή η αναπαραγωγή του
με οποιοδήποτε μέσο, χωρίς την άδεια του εκδότη.*

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η Ορθοδοξία στον 20ό Αιώνα

ΤΟΜΟΣ Β

**Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ
ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ**

ΠΑΤΡΑ 2001

Ο Μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης Ζησιούλας είναι Ομότιμος Καθηγητής της Συστηματικής Θεολογίας των Πανεπιστημίων Γλασκόβης και Θεσσαλονίκης και τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών. Διδάσκει στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου (King's College) ως Επισκέπτης Καθηγητής. Υπό την ίδια ιδιότητα έχει διδάξει στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης και στο Γρηγοριανό Πανεπιστήμιο της Ρώμης. Είναι διδάκτωρ Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και επίτιμος διδάκτωρ του Institut Catholique των Παρισίων και της Θεολογικής Σχολής του Βελιγραδίου. Είναι επίσης μέλος της Διεθνούς Ακαδημίας Θερησκευτικών Επιστημών των Βρυξελλών. Έχει δημοσιεύσει πλήθος βιβλίων και άρθρων στα ελληνικά και στα γαλλικά. Για το έργο του έχουν εκπονηθεί μέχρι στιγμής έντεκα διδακτορικές διατριβές. Είναι μέλος της Διοικούσας Επιτροπής του ΕΑΠ.

Η Ευαγγελία Α. Βαρέλλα σπούδασε Χημεία, Φαρμακευτική και Ποιμαντική Θεολογία στο ΑΠΘ. Είναι διδάκτωρ Φυσικών Επιστημών του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης και διδάκτωρ Θεολογίας του ΑΠΘ. Είναι Επίκουρος Καθηγήτρια στο τμήμα Χημείας του ΑΠΘ, όπου διδάσκει «Προστασία, συντήρηση και αποκατάσταση μνημείων πολιτισμού» και «Διδακτική της χημείας και νέες εκπαιδευτικές τεχνολογίες» στα μεταπτυχιακά προγράμματα. Είναι εταίρος της Διεθνούς Ακαδημίας Ιστορίας της Φαρμακευτικής και Γενική Γραμματέας της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Οργανώσεων Προστασίας της Τεχνολογικής και Βιομηχανικής Κληρονομιάς. Επίσης είναι μέλος του Δ.Σ. του Θεματικού Δικτύου Χημείας του προγράμματος «Σωκράτης», εθνική εκπρόσωπος στη Διεθνή Εταιρεία Ιστορίας της Χημείας, καθώς και μέλος της συμβουλευτικής επιτροπής του Κέντρου Ιστορίας του δήμου Θεσσαλονίκης.

Ο Μάριος Μπέγζος σπούδασε Θεολογία και Φιλοσοφία στα Πανεπιστήμια Αθηνών, Γενεύης και Τυβίγκης. Διατέλεσε επιστημονικός βοηθός του Ν. Νησιώτη στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και η διδακτορική του διατριβή είχε θέμα τη Φιλοσοφία της Θρησκείας του φυσικού Β. Χάιζενμπεργκ. Είναι Αναπληρωτής Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, όπου διδάσκει Φιλοσοφία-Ψυχολογία-Κοινωνιολογία της Θρησκείας. Φιλοσοφία της Θρησκείας διδάσκει και στο Πανεπιστήμιο του Μαρβούργου της Γερμανίας. Έχει συγγράψει πολλά αυτοτελή έργα, είναι τακτικός συνεργάτης σε εγκυκλοπαίδειες, και αρθρογραφεί σε επιστημονικά περιοδικά και αθηναϊκές εφημερίδες. Είναι διευθυντής της σειράς «Θρησκειολογία» των εκδόσεων «Ελληνικά Γράμματα», επιμελητής έκδοσης του «Θρησκειολογικού Λεξικού», καθώς και μέλος επιστημονικών εταιρειών στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Ο Αντώνιος Παπαδόπουλος σπούδασε Θεολογία στο ΑΠΘ και πραγματοποίησε τις μεταπτυχιακές του σπουδές στη Βέρνη της Ελβετίας (στους Παλαιοκαθολικούς) και στη Σόφια της Βουλγαρίας. Είναι διδάκτωρ Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του ΑΠΘ, όπου διατέλεσε και Υφηγητής, ενώ έχει διδάξει στο Τμήμα Ποιμαντικής Ιστορίας Δογμάτων, Διορθόδοξης και Διαχριστιανικές Σχέσεις και Σύγχρονες Αιρέσεις. Σήμερα είναι Ομότιμος Καθηγητής του Τμήματος Ποιμαντικής και Θεολογίας του ΑΠΘ, και διδάσκει στο μεταπτυχιακό τμήμα. Έχει συγγράψει πολλά βιβλία και άρθρα. Υπηρετεί στο Ορθόδοξο Ίδρυμα Παιδείας και Πολιτισμού της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

Ο Αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Παπαθωμάς σπούδασε Θεολογία και Νομικά στο ΑΠΘ. Πραγματοποίησε μεταπτυχιακές και διδακτορικές σπουδές στη Νομική Σχολή Jean Monnet του Πανεπιστημίου Paris XI και στη Θεολογική Σχολή Κανονικού Δικαίου του Καθολικού Ινστιτούτου Παρισίων. Το διδακτορικό του στο Δίκαιο και στο Κανονικό Δίκαιο εκπονήθηκε στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού διαπανεπιστημιακού προγράμματος Erasmus-Gratianus, παρουσιάστηκε από κοινού στα δύο Πανεπιστήμια και έλαβε «label européen». Πραγματοποίησε ακόμα μεταπτυχιακές σπουδές στη Γενεύη και στο Δουβλίνο, καθώς και μεταδιδακτορικές σπουδές, με θέμα τις Σχέσεις των Εκκλησιών στη Μ. Ανατολή, στην Ιερουσαλήμ. Είναι Καθηγητής του Κανονικού Δικαίου στην Ορθόδοξη Θεολογική Σχολή των Παρισίων «Άγιος Σέργιος» και Υφηγητής της Νομικής Σχολής Jean Monnet του Πανεπιστημίου Paris XI. Ως κληρικός υπηρετεί στην Ιερά Μητρόπολη Γαλλίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	13
-----------------	-----------

Ε.Α. Βαρέλλα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ε.Α. Βαρέλλα

Το ιστορικό της συμμετοχής της Ορθοδοξίας στην οικουμενική κίνηση	15
--	-----------

Σκοπός	15
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	15
Έννοιες-Κλειδιά	15

Ενότητα 1.1

Προκαταρκτική φάση – Τα χρόνια του Μεσοπολέμου.....	16
Σκοπός	16
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	16
Έννοιες-Κλειδιά	16
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	16
1.1.1 Ορθόδοξες πρωτοβουλίες	17
1.1.2 Διεθνείς διαχριστιανικές κινήσεις.....	18
1.1.3 Αποτίμηση των προκαταρκτικών ενεργειών.....	20
Σύνοψη Ενότητας	21

Ενότητα 1.2

Οργανωμένη οικουμενική κίνηση – Η ανιχνευτική εικοσαετία.....	22
Σκοπός	22
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	22

Έννοιες-Κλειδιά	22
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	23
1.2.1 Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών	23
1.2.2 Τοπικά συμβούλια εκκλησιών	29
1.2.3 Αποτίμηση της περιόδου 1948-1968.....	30
Σύνοψη Ενότητας	30

Ενότητα 1.3

Οργανωμένη οικουμενική κίνηση – Εδραίωση και προβλήματα	32
Σκοπός.....	32
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	32
Έννοιες-Κλειδιά	32
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	33
1.3.1 Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών	33
1.3.2 Τοπικά συμβούλια εκκλησιών	43
1.3.3 Αποτίμηση της περιόδου 1968-1998.....	45
Σύνοψη Ενότητας	47
Σύνοψη Κεφαλαίου	49
Γλωσσάρι.....	50
Παράρτημα	51
Βιβλιογραφία.....	54
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη.....	56

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ε.Α. Βαρέλλα

Οι σχέσεις της Ορθοδοξίας με τις άλλες θρησκείες	57
Σκοπός.....	57
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	57
Έννοιες-Κλειδιά	58
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	58

Ενότητα 2.1

Το γενικό πλαίσιο	60
--------------------------------	-----------

	Ενότητα 2.2
Οι διμερείς σχέσεις με τον ιουδαϊσμό	62
	Ενότητα 2.3
Οι διμερείς σχέσεις με το Ισλάμ	66
	Ενότητα 2.4
Οι τριμερείς σχέσεις με τον ιουδαϊσμό και το Ισλάμ.....	71
	Ενότητα 2.5
Οι σχέσεις με τις θρησκείες της Άπω Ανατολής	74
Σύνοψη.....	78
Γλωσσάρι.....	81
Παράρτημα	82
Βιβλιογραφία	85
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη.....	87

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

E.A. Βαρέλλα

Η προετοιμασία της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδοξίας 89

Σκοπός.....	89
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	89
Έννοιες-Κλειδιά	89

Ενότητα 3.1

Προκαταρκτικές διεργασίες εβδομήντα χρόνων.....	90
Σκοπός.....	90
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	90
Έννοιες-Κλειδιά	90
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	90
3.1.1 Η διορθόδοξη αλληλογραφία των ετών 1902/4.....	91
3.1.2 Το πανορθόδοξο συνέδριο του 1923.....	92
3.1.3 Η προκαταρκτική επιτροπή των αγίων ορθοδόξων εκκλησιών (1930).....	93

3.1.4 Η περίοδος 1930-1960	95
3.1.5 Η Α΄ πανορθόδοξη διάσκεψη (1961).....	95
3.1.6 Η Δ΄ πανορθόδοξη διάσκεψη (1968).....	97
3.1.7 Αποτίμηση των προκαταρκτικών διεργασιών	98
Σύνοψη Ενότητας	99

Ενότητα 3.2

Η κυρίως προσυνοδική περίοδος	100
Σκοπός.....	100
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	100
Έννοιες-Κλειδιά	100
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	100
3.2.1 Από την Α΄ προπαρασκευαστική επιτροπή (1971) στην Α΄ προσυνοδική διάσκεψη (1976)	101
3.2.2 Τα χρόνια μέχρι το 1982 και η Β΄ προσυνοδική διάσκεψη (1982)	103
3.2.3 Η Β΄ προπαρασκευαστική επιτροπή (1986) και η Γ΄ προσυνοδική διάσκεψη (1986)	103
3.2.4 Η Γ΄ προπαρασκευαστική επιτροπή (1990) και τα χρόνια μέχρι το 1993	105
3.2.5 Η Δ΄ προπαρασκευαστική επιτροπή (1993) και η αμέσως επόμενη περίοδος.....	106
3.2.6 Αποτίμηση της τριακονταετίας	107
Σύνοψη Ενότητας	109
Σύνοψη Κεφαλαίου	110
Γλωσσάρι	111
Παράρτημα	112
Βιβλιογραφία.....	114
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη.....	115

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Αρχμ. Γρηγόριος Δ. Παπαθωμάς

Ο ρόλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην ενότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας	117
Σκοπός.....	117
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	117

Έννοιες-Κλειδιά	117
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	118
	Ενότητα 4.1
Νοηματικός προσανατολισμός	120
	Ενότητα 4.2
Ιδιότητες της δικαιοδοσίας του «Πατριαρχείου» Κωνσταντινουπόλεως	122
4.2.1 Η δικαιοδοσία της (Αρχι)επισκοπής Κωνσταντινουπόλεως.....	123
4.2.2 Η δικαιοδοσία του «Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως»	123
4.2.3 Η άσκηση του «προδικαιοδοσιακού δικαιώματος» του Πατριαρχείου	128
	Ενότητα 4.3
Ιδιότητες της «απόκτησης υπεροχίου δικαιοδοσίας»	136
	Ενότητα 4.4
Ιδιότητες του «πρώτου θρόνου» των ορθόδοξων τοπικών Εκκλησιών	140
4.4.1 Η ιδιότητα του τοποτηρητή –των ορθόδοξων– της Εκκλησίας της Δύσης.....	140
4.4.2 Η απόκτηση του «εκκλήτου»	142
	Ενότητα 4.5
Ιδιότητες που προκύπτουν από την ανάδυση της Ενωμένης Ευρώπης (από το 1993)	144
	Ενότητα 4.6
Νοηματικό συμπλήρωμα.....	148
Σύνοψη.....	152
Παράρτημα	155
Βιβλιογραφία	156

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αφιερωμένος στον διάλογο της Ορθοδοξίας με την υπόλοιπη χριστιανοσύνη και τον κόσμο, αλλά και στις προσπάθειες των εκκλησιών –και ειδικότερα του Οικουμενικού Θρόνου– να αντιμετωπίσουν τις ενδογενείς διασπαστικές τάσεις, ο παρών δεύτερος τόμος της δεύτερης Θεματικής Ενότητας ενδιαφέρει στις συνοδικές διεργασίες, περαιτέρω στις διαχριστιανικές και διαθρησκειακές σχέσεις, τέλος στη θέση του Φαναρίου στο κεντρομόλο τούτο σχήμα.

Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στην πορεία προς την *Αγία και Μεγάλη Σύνοδο της Ορθοδοξίας*. Επιχειρώντας να παραμείνουν ενωμένες μέσα σ' ένα κυκλώνα αντίρροπων ερεθισμάτων, οι κατά τόπους εκκλησίες ενωρίς θα συνταχθούν με την πεποίθηση της Κωνσταντινουπόλεως ότι επείγει η έγκυρη και δεσμευτική απόφαση επί πλείστον κρίσιμων ζητημάτων. Η συνακόλουθη βραδεία ανάπτυξη συνοδικής συνείδησης θα οδηγήσει εντέλει στις επίσημες πανορθόδοξες ενέργειες των πρόσφατων χρόνων. Οι εν λόγω κινήσεις θα αναλάβουν το δυσχερές εγχείρημα έκφρασης ενιαίων αντιλήψεων και θα εγκαινιάσουν την όδευση προς την ενότητα.

Το δεύτερο κεφάλαιο πραγματεύεται τα θέματα που σχετίζονται με την οργανωμένη διαχριστιανική κίνηση. Ο ζωντανός και πολυσυζητημένος τούτος χώρος οφείλει εν πολλοίς τη θεολογική και δομική του ταυτότητα στις θέσεις που έλαβε ο πρώτος Θρόνος κατά την προσπάθειά του να προσδώσει στο όλο εγχείρημα ουσιαστική οικουμενικότητα. Όταν δε τις περιόδους πλούσιας ποιμαντικής προσφοράς θα διαδεχθούν ο στοχασμός και η αμφιβολία, και πάλι η Ορθοδοξία θα επωμισθεί την απεμπλοκή του κινήματος από την καθαρώς οριζόντια δραστηριοποίηση και την προϊούσα εκκλησιολογική ασάφεια, υποδεικνύοντας τις σύνθετες διεργασίες μιας γνήσιας συμπόρευσης.

Το τρίτο κεφάλαιο ασχολείται με τις διαθρησκειακές επαφές. Στην προσέγγιση του ιουδαϊσμού και του Ισλάμ η Ορθοδοξία παίζει αναντικατάστατο ρόλο, καθώς καταθέτει τη διττή εμπειρία διενέργειας ακαδημαϊκού διαλόγου και από κοινού ενάσκησης της φιλαλληλίας, χωρίς ουδέποτε να απεμπολήσει τα δίκαια του λαού του Θεού. Βασισμένη στη μακρόχρονη σχετική θήτευση των πρεσβυγενών πατριαρχείων, η ανάπτυξη τούτη όρων καλής γειτονίας προδιαγράφει τη γενικότερη εξέλιξη των σχέσεων, επιτρέπει δε στη χριστιανοσύνη να καταδείξει το οικουμενικό της πνεύμα και να κηρύξει με πειστικότητα την αγάπη του ανθρώπου προς τον άνθρωπο.

Το τελευταίο κεφάλαιο οριοθετεί τον ρόλο του Οικουμενικού Θρόνου στη διατήρηση της ενότητας. Πέραν των συνήθων αρμοδιοτήτων μιας κυρίαρχης έδρας, το Φανάριο διατηρεί το κανονικό προνόμιο να επιλαμβάνεται των περιπτώσεων, κατά τις οποίες η αυτοδιάθεση κάποιας τοπικής εκκλησίας έχει καταργηθεί εξωγενώς. Συνάμα, αυτό είναι υπεύθυνο και για τους πιστούς που διαβιούν σε υπερόρια εδάφη ή εντός της δικαιοδοσίας της Ρώμης, αλλά και συνιστά τον επίσημο διαλεγόμενο φορέα της Ορθοδοξίας έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης: η οικουμενικότητα τεκμηριώνεται και πραγματώνεται με ποικίλους τρόπους, πάντοτε επ' ωφελεία της Εκκλησίας.

Η όλη διαπραγμάτευση έχει ως γνώμονα τα επίσημα κείμενα της Ορθοδοξίας, πατριαρχικές εγκυκλίους επιστολές, κοινά ανακοινωθέντα, πορίσματα ομάδων εργασίας. Κινούμενη στα πλαίσια των εγκεκριμένων από την Εκκλησία εκδοχών και θεωρήσεων, φιλοδοξεί να επισημάνει αιωρούμενες ζυμώσεις και να καταγράψει σημαντικά γεγονότα, να σχολιάσει πρακτικά συνεδρίων και να διαβλέψει εναλλακτικές πορείες, εντέλει να διασώσει το κλίμα της εποχής και να αποτιμήσει τα σημεία καμπής.

Συνδεδειγμένος κρίκος των κεφαλαίων καθίσταται πλέον η ταλάντωση μεταξύ της βαθμιαίας σύσφιγξης των ενδογενών δεσμών και της αντίστοιχης παγίωσης σειράς διευρύνσεων. Εύρυθμη χάρη στις διακριτικές παρεμβάσεις του Φαναρίου, η παλίνδρομη εξισορρόπηση υλοποιείται μέσα στις σελίδες του τόμου ως αντίχενυση των συσπειρώσεων και ερμηνεία των προσεγγίσεων. Τελικός στόχος παραμένει η χάραξη ενός σκαριφήματος που από μία ακόμη οπτική γωνία να προβάλλει την οικονομία στα έργα και τη συνέπεια στην πίστη – εντέλει την οικουμενικότητα της Ορθοδοξίας.

Ευαγγελία Α. Βαρέλλα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Ε.Α. Βαρέλλα

Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να καταγράψει τις διάφορες φάσεις της συμμετοχής της Ορθοδοξίας στην οικουμενική κίνηση –τις αποκλίνουσες απόψεις της προκαταρκτικής περιόδου, την ένταξη στο *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών*, την υιοθέτηση ενιαίας γραμμής κατά τις τελευταίες δεκαετίες– και να αποτιμήσει την προσφορά της στη διαμόρφωση των οργανωμένων διαχριστιανικών επαφών και την ανάσχεση της θεολογικής ασάφειας.

Όταν θα έχετε ολοκληρώσει τη μελέτη αυτού του κεφαλαίου, θα είστε σε θέση να:

- σχολιάζετε τη σημασία της εγκυκλίου του 1920 ως ιδρυτικού κειμένου της οικουμενικής κίνησης·
  - αναφέρετε τον ρόλο της Ορθοδοξίας στη διαμόρφωση των διαχριστιανικών κινήσεων του Μεσοπολέμου·
  - σκιαγραφείτε την πορεία του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* κατά τις ποικίλες συνιστώσες της·
  - σχολιάζετε τις σχέσεις της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας με την οργανωμένη διαχριστιανική κίνηση·
  - αναπτύσσετε τις προσπάθειες που κατέβαλε η Ορθοδοξία, ώστε να αποτραπεί η εκκοσμίκευση και θεολογική ασάφεια στον οικουμενικό χώρο·
  - αναφέρετε τα πεπραγμένα της *Διάσκεψης Ευρωπαϊκών Εκκλησιών* και του *Συμβουλίου Εκκλησιών Μέσης Ανατολής*.
-
- Ορθόδοξη συμμετοχή στα οικουμενικά σχήματα του Μεσοπολέμου
  - *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών*
  - Ορθόδοξη συμμετοχή στο *Π.Σ.Ε.*
  - Ρώμη και *Π.Σ.Ε.*
  - *Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Εκκλησιών*
  - *Συμβούλιο Εκκλησιών Μέσης Ανατολής*

Σκοπός

**Προσδοκώμενα
Αποτελέσματα**

**Έννοιες
Κλειδιά**

ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗ ΦΑΣΗ – ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

Σκοπός

Σκοπός αυτής της ενότητας είναι να εκθέσει και να αποτιμήσει τις οργανωμένες διαχριστιανικές πρωτοβουλίες των χρόνων προ του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου, όπως αυτές αναπτύχθηκαν αφενός από την Ορθοδοξία και αφετέρου από ποικίλες προτεσταντικές ομολογίες.

Προσδοκώμενα Αποτελέσματα

Όταν θα έχετε ολοκληρώσει τη μελέτη αυτής της ενότητας, θα είστε σε θέση να:

- αναφέρετε τους τρόπους διαχριστιανικής προσέγγισης που προτείνει η πατριαρχική επιστολή του 1902·
- απαριθμείτε τις μεθοδεύσεις που εισηγείται η συνοδική εγκύκλιος του 1920·
- αναφέρετε τα σχετικά με την ίδρυση, τα συνέδρια και τη μετεξέλιξη του *Διεθνούς Ιεραποστολικού Συμβουλίου*, του *Παγκόσμιου Συνδέσμου για την Προαγωγή της Διεθνούς Φιλίας*, της *Παγκόσμιας Κινήσεως Ζωής και Εργασίας* και της *Παγκόσμιας Κινήσεως Πίστεως και Τάξεως*·
- αναφέρετε ποια υπήρξε η ορθόδοξη παρουσία στα διαχριστιανικά αυτά σχήματα·
- εντοπίζετε τα δύο σημαντικότερα σφάλματα οικουμενικής πρακτικής της κινήσεως *Πίστεως και Τάξεως*·
- εξηγείτε την αναγκαιότητα υποβολής ορθόδοξων ιδίων δηλώσεων στα συνέδρια δογματικού χαρακτήρα.

Έννοιες Κλειδιά

- Συνοδική εγκύκλιος προς τις απανταχού εκκλησίες του Χριστού (1920)
- *Διεθνές Ιεραποστολικό Συμβούλιο*
- *Παγκόσμιος Σύνδεσμος για την Προαγωγή της Διεθνούς Φιλίας*
- *Παγκόσμια Κίνηση Ζωής και Εργασίας*
- *Παγκόσμια Κίνηση Πίστεως και Τάξεως*
- Ορθόδοξη συμμετοχή στα οικουμενικά σχήματα

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Ο ζωντανός και πολυσυζητημένος χώρος των διαχριστιανικών επαφών άρχισε να διαμορφώνεται στις απαρχές της πρώτης ακόμη δεκαετίας του εικοστού αιώνα, οφείλει δε τη θεολογική και δομική του ταυτότητα στις ζυμώσεις και τα οργανωτικά σχήματα του Μεσοπολέμου, και μάλιστα στις θέσεις που έλαβε η Ορθοδοξία κατά την προσπάθειά της να καταστήσει το όλο εγχείρημα όντως οικουμενικό – θέσεις που εκκινούν από την εγκύκλιο προς τις απανταχού εκκλησίες του Χριστού και μορφοποιούνται στην αυτοσυγκράτηση προ άωρων ενωτικών ενθουσιασμών. Η παρούσα ενότητα αναφέρεται ακριβώς στην εισαγωγική τούτη περίοδο, απαραίτη-

τη εντέλει για την κατανόηση ή και αναδιαμόρφωση αμφιλεγόμενων παραμέτρων του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών (Π.Σ.Ε.)*, όπως αυτό λειτουργεί σήμερα.

1.1.1 Ορθόδοξες πρωτοβουλίες

Η οικουμενική κίνηση*, ως χώρος συνύπαρξης, κοινής δράσης και διαλόγου όλων των εκκλησιών με στόχο την τελική ένωση, οφείλει τα μέγιστα στην Ορθοδοξία και ιδίως τον Οικουμενικό Θρόνο*. Όντως, ήδη από το 1902 εγκύκλιος επιστολή του ρηξικέλευθου πατριάρχη Ιωακείμ Γ΄ προς τους αδελφούς πρωθιεράρχες ανιχνεύει τη δυνατότητα διαχριστιανικής σύμπνοιας και συνοψίζει τις συνιστώσες της προσέγγισης στην υπερνίκηση της αμοιβαίας αντιπάθειας και την αποδοχή της εξωτερικής ποικιλομορφίας. Ωστόσο, οι κατά τόπους ορθόδοξες εκκλησίες παραμένουν δύσπιστες, καθώς ο χριστιανισμός της Δύσης –πλην των αγγλικανών και παλαιοκαθολικών– δεν εγκαταλείπει τις προσηλυτιστικές του μεθοδεύσεις, και συνεπώς το Φανάριο* στην ανταπάντηση του 1904 αρκείται σε υπόμνηση της ύπαρξης των λοιπών συγκροτημένων εκκλησιαστικών οργανισμών, χωρίς φυσικά να απαρνείται τη μοναδικότητα της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας.

Ο μεγάλος πόλεμος και η συνακόλουθη συγκρότηση της *Κοινωνίας των Εθνών* θα αποτελέσουν έναυσμα προβληματισμού επί της δημιουργίας ενός διαχριστιανικού οργάνου, το οποίο να δίνει ενιαία μαρτυρία και να στηρίζει την προσέγγιση. Ως εκκλησία που βιώνει την πολυθρησκευτικότητα στην έδρα της και συναναστρέφεται την υπόλοιπη χριστιανοσύνη στον χώρο της διασποράς*, αλλά και ως ηγέτις της Ορθοδοξίας, η Κωνσταντινούπολη θα κωδικοποιήσει τον γενικότερο τούτο πόθο στην περίφημη συνοδική εγκύκλιο προς τις απανταχού εκκλησίες του Χριστού, η οποία ανάγεται σε εισήγηση του τοποτηρητή του θρόνου Προύσης Δωροθέου, συντάσσεται από τον καθηγητικό σύλλογο της ιεράς θεολογικής σχολής της Χάλκης –Σελευκείας Γερμανό, Ι. Ευστρατίου, Β. Στεφανίδη, Β. Αντωνιάδη, Π. Κομνηνό– και εξαπολύεται στις αρχές του 1920. Η εγκύκλιος, κείμενο διαχρονικής σημασίας και οικουμενικής εμβέλειας, προτείνει τη δημιουργία *Κοινωνίας των Εκκλησιών*, η οποία θα προαγάγει τη φιλία και άρση των αμοιβαίων προκαταλήψεων εν πνεύματι ειλικρινείας και ισοτιμίας. Η μυστηριακή κοινωνία* παραμένει το κύριο ευκαίριο, προς το οποίο προσβλέπουν όλες οι κινήσεις συνύπαρξης και αγάπης, δεν νοείται όμως χωρίς πλήρη θεολογική ταύτιση στο πλαίσιο των αποφάσεων των οικουμενικών συνόδων. Ως επί μέρους προκαταρκτικές μεθοδεύσεις ποιμαντικής* υφής το Φανάριο προτείνει την παραδοχή ενιαίου ημερολογίου, την αποστολή εορτιών γραμμάτων, τις σχέσεις των εκπροσώπων, την επικοινωνία των θεολογικών σχολών, την ανταλλαγή σπουδαστών, την οργάνωση παγκριστιανικών συνεδρίων, την απαθή και αντικειμενική εξέταση των δογματικών διαφορών, τον σεβασμό των εθνών και εθίμων, την αμοιβαία παροχή ναών και κοιμητηρίων, τον διακακονισμό των μεικτών γάμων, την αλληλοϋποστήριξη σε φιλανθρωπικά έργα.

* Σημείωση: Οι λέξεις με αστερίσκο επεξηγούνται στο Γλωσσάρι, στο τέλος του κεφαλαίου.

Ανάλογες θα είναι οι θέσεις του πανορθόδοξου συνεδρίου του 1923 (Κωνσταντινούπολη) και της *προκαταρκτικής επιτροπής*, που συνήλθε το 1930 στην Ιερά Μονή Βατοπεδίου με στόχο την προετοιμασία της *Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδοξίας*. Ας σημειωθεί ότι κατά την ίδια εποχή η Ρώμη θα εκφράσει τον πλέον αδιάλλακτο απομονωτισμό στην παπική βούλα *mortalium animos* (1928).

1.1.2 Διεθνείς διαχριστιανικές κινήσεις

Οπωσδήποτε, στους παράγοντες που κυοφόρησαν την οργανωμένη οικουμενική κίνηση εντάσσεται η ιεραποστολική δραστηριότητα και η συνακόλουθη ανάγκη κοινής ποιμαντικής δράσης. Στο πλαίσιο αυτό ιδρύεται το 1921 στις ΗΠΑ το *Διεθνές Ιεραποστολικό Συμβούλιο* ως συνομοσπονδία σχετικών εθνικών φορέων του ευρύτερου χώρου της διαμαρτύρησης. Τούτο θα συνεργασθεί εξ αρχής με το *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών* και θα υπαχθεί στα τμήματά του το 1961.

Στην προσπάθεια ειρηνικής συνύπαρξης των χριστιανών Δυτικής Ευρώπης και Βορείου Αμερικής πρέπει να αποδοθεί η ίδρυση –κατά τις ημέρες κήρυξης του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου– του *Παγκόσμιου Συνδέσμου για την Προαγωγή της Διεθνούς Φιλίας διά των Εκκλησιών*. Αν και θεωρεί την ένωση των εκκλησιών ως απλό μέσο, το κίνημα επιτυγχάνει να συσπειρώσει προτεστάντες και ορθόδοξους από την Κωνσταντινούπολη, Σερβία, Ρουμανία, Ελλάδα και Βουλγαρία, και τούτο ήδη από το συνέδριο του Σαιν Μπεάτενβεργ του 1920. Η παράλληλη, ωστόσο, ανάπτυξη των κινήσεων *Ζωής και Εργασίας* και *Πίστεως και Τάξεως*, η περαιτέρω χαλαρή σχέση με τις εκκλησιαστικές δομές και η ασάφεια των στόχων αποδυναμώνουν τον *Παγκόσμιο Σύνδεσμο*, που διαλύεται το 1948.

Η *Παγκόσμια Κίνηση Ζωής και Εργασίας* οφείλεται σε πρωτοβουλία του Σουηδού αρχιεπισκόπου Νάθαν Σέδερχμπλομ, διαφοροποιείται δε από τα ανωτέρω σχήματα διότι στηρίζεται στις εκκλησίες –λαμβάνόμενες κατά την ομολογιακή τους βάση– και αποσκοπεί στη συνεργασία τους σε πλαίσια ποιμαντικά, φιλανθρωπικά και κοινωνικά. Η κίνηση προϋποθέτει και εναγκαλίζεται την εγκύκλιο προς τις απανταχού εκκλησίες του Χριστού, ήδη δε στο προκαταρκτικό συνέδριο της Γενεύης (1920) συμμετέχει μικρή ομάδα ορθόδοξων υπό τον Σελευκείας (μετέπειτα Θυατείρων) Γερμανό.

Το 1925 συνέρχεται στη Στοκχόλμη το Α΄ συνέδριο, καθώς δε οι στόχοι της κινήσεως είναι καθαρά πρακτικοί εκπροσωπούνται χωρίς ενδοιασμούς όλοι οι χριστιανοί εκτός των ρωμαιοκαθολικών, και μεταξύ τους οι θρόνοι Κωνσταντινούπολεως, Αλεξανδρείας, Ιεροσολύμων, Σερβίας, Ρουμανίας, Κύπρου, Ελλάδος και Βουλγαρίας. Την ευθύνη των οικουμενικών επαφών αναλαμβάνουν πλέον οι εκκλησίες, οι οποίες επιτυγχάνουν να καταλήξουν σε κοινό κείμενο προβληματισμού προ των δεινών της ανθρωπότητας. Σε ανάλογα πλαίσια το Β΄ συνέδριο (Οξφόρδη 1937) συσπειρώνει τη διαμαρτύρηση, τον αγγλικανισμό, τον παλαιοκαθολικισμό, τις αρχαίες ανατολικές εκκλησίες και την Ορθοδοξία –πλην της Μόσχας– στην αναζήτηση δυνατοτήτων για την έμπρακτη έκφραση της αγάπης προς τον άνθρωπο, ενώ παραλλήλως αποφασίζει την ένταξη στο *Π.Σ.Ε.*

Ανάλογη κατά τη συγκρότηση από εκκλησίες, διαφορετικών όμως προοπτικών είναι η *Παγκόσμια Κίνηση Πίστεως και Τάξεως*, προϊόν οραματισμού των Αμερικανών επισκοπελιανών Κ. Μπρεντ και Ρ. Γκάρνινερ. Ήδη κατά το προκαταρκτικό συνέδριο (Γενεύη 1920) είναι παρών σύσσωμος ο χριστιανικός κόσμος πλην της Ρώμης, ενώ τις ορθόδοξες θέσεις εκφράζει συμπαγής εκπροσώπηση της Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Ιεροσολύμων, Σερβίας, Ρουμανίας, Κύπρου, Ελλάδος και Βουλγαρίας υπό τον Σελευκείας Γερμανό, ο οποίος μάλιστα επιτυγχάνει την υιοθέτηση των περισσότερων προδιαγραφών της συνοδικής εγκυκλίου του 1920.

Το Α΄ συνέδριο της κινήσεως (Λοζάννη 1927) έχει εξίσου ευρεία συμμετοχή, από πλευράς δε ορθόδοξων απουσιάζουν μόνο η Αντιόχεια και η Μόσχα. Η άκριτη, ωστόσο, σπουδή προς μια συνένωση βασισμένη σε ελάχιστα κοινά σημεία υποχρεώνει την Ορθοδοξία σε αποστασιοποίηση και κατάθεση ιδίας δήλωσης. Σε αυτήν τονίζεται ότι οι συνθήκες για ουσιαστική προσέγγιση δεν υφίστανται ακόμη, καθώς δεν έχει προηγηθεί επαρκής θεολογικός διάλογος*, ο οποίος ούτως ή άλλως οφείλει να παραμένει στα όρια των επτά οικουμενικών συνόδων. Σημειώνεται, πάντως, η ανάγκη γόνιμης συνεργασίας σε ποιμαντικό επίπεδο και η σημασία της ένωσης συγγενών ομολογιών.

Στη συνέχεια, η πολιτική των δηλώσεων θα αποτελέσει κύριο τρόπο έκφρασης των ορθόδοξων θέσεων επί δογματικών ζητημάτων, και τούτο διότι είναι διάχυτο το κλίμα συμβιβασμού και συγκρητιστικών θεωρήσεων. Πράγματι, στο Β΄ συνέδριο της κινήσεως (Εδιμβούργο 1937) η Ορθοδοξία –πλην των θρόνων Σερβίας, Ρουμανίας και Γεωργίας– καταθέτει και πάλι δήλωση, στην οποία διευκρινίζεται ότι η μυστηριακή κοινωνία συνιστά επιστέγασμα και όχι προστάδιο της δογματικής συμφωνίας. Τέλος, το συνέδριο αποφασίζει τη συγχώνευση με την κίνηση *Ζωής και Εργασίας* προς ένα ενιαίο όργανο οικουμενικών επιδιώξεων, το *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών*.

Οι κινήσεις *Ζωής και Εργασίας* και *Πίστεως και Τάξεως* είχαν παράλληλη πορεία αλλά αποκλίνοντα επιτεύγματα, πράγμα ευνόητο εάν προσμετρηθεί ο ποιμαντικός χαρακτήρας της πρώτης και η δογματική φύση της δεύτερης. Οι ζυμώσεις, οι επιτεύξεις και η μεθοδολογία θα μεταφερθούν αυτούσιες στη μεταπολεμική προβληματική.

Πίνακας 1

Τα διαχριστιανικά σχήματα του Μεσοπολέμου				
Διαχριστιανικό σχήμα	Ίδρυση	Μέλη	Κύρια συνέδρια	Μετεξέλιξη
<i>Διεθνές Ιεραποστολικό Συμβούλιο</i>	1921	Εθνικά ιεραποστολικά συμβούλια	1921	Συγχώνευση με το <i>Π.Σ.Ε.</i> (1961)
<i>Παγκόσμιος Σύνδεσμος για την Προαγωγή της Φιλίας</i>	1914	Εκκλησιαστικοί φορείς και παράγοντες	1920	Διάλυση λόγω αποδυνάμωσης (1948)
<i>Παγκόσμια Κίνηση Ζωής και Εργασίας</i>	1920	Εκκλησίες	1920, 1925, 1937	Ένταξη στο <i>Π.Σ.Ε.</i> (1938/1948)
<i>Παγκόσμια Κίνηση Πίστεως και Τάξεως</i>	1920	Εκκλησίες	1920, 1927, 1937	Ένταξη στο <i>Π.Σ.Ε.</i> (1938/1948)

1.1.3 Αποτίμηση των προκαταρκτικών ενεργειών

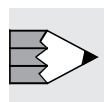
Κατά πολύ ωριμότεροι από ό,τι οι απαρχές του αιώνα, οι χρόνοι του Μεσοπολέμου υπήρξαν περίοδος έντονης απογοήτευσης για τη βιαιότητα της σύρραξης, αλλά και διάχυτης ελπίδας ότι οι λαοί θα δυνηθούν πλέον να συνδιαλλαγούν. Μολονότι δε τα γεγονότα διέψευσαν σε μεγάλο βαθμό τους εν λόγω οραματισμούς, ωστόσο η μεθοδολογία των διεθνών επαφών ποικίλου επιπέδου δεν λησμονήθηκε, έδωσε δε την ευκαιρία σε πολλά σχήματα ουσιαστικής σημασίας να αναπτυχθούν. Στον χριστιανικό χώρο η πρόοδος είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτη, καθώς οι προηγούμενες εκατονταετίες είχαν καταστεί μάρτυρες νοσηρής απομόνωσης, ακόμη και μέσα στην ίδια ομολογιακή ομάδα.

Οπωσδήποτε, φορείς του τύπου του *Διεθνούς Ιεραποστολικού Συμβουλίου* ή του *Παγκόσμιου Συνδέσμου* έχουν συγκεκριμένους ιδίους στόχους, οι οποίοι απλώς συναντώνται με το όραμα της ενωμένης χριστιανοσύνης. Τα εγχειρήματα, ωστόσο, *Ζωής και Εργασίας* και *Πίστεως και Τάξεως* αποτελούν ουσιαστικούς σταθμούς στον χώρο της οργανωμένης οικουμενικής κινήσεως, εφόσον ανάγουν την ύπαρξη στις εκπροσωπούμενες εκκλησίες και περιλαμβάνουν το μέγιστο μέρος του χριστιανικού κόσμου – με μόνη βαρύνουσα εξαίρεση τη Ρώμη. Οι ιδεολογικές προϋποθέσεις των σχημάτων αυτών απηχούν φυσικά τη γενικότερη τάση της εποχής προς διεθνή διάλογο, συνάμα όμως εκφράζουν καθαρά χριστιανική αγωνία ενώπιον της διάσπασης του λαού του Θεού. Ο κίνδυνος που γεννάται από τη σύγκλιση των δύο αυτών προϋποθέσεων είναι προφανής και συνεχίζει σε κάποιο βαθμό να ταλανίζει την οικουμενική κοινότητα: εκκοσμικευμένες κατηγορίες σκέψης από τη μία και συναινέσεις συναισθηματικής φύσεως από την άλλη δύνανται να οδηγήσουν σε εσπευσμένες ενέργειες και επιφανειακές μόνο συνενώσεις. Στην κρίσιμη αυτή στιγμή αρωγός έρχεται η εγκύκλιος του Φαναρίου, η οποία διαφοροποιεί την πρακτική συνεργασία και ποιμαντική σύμπνοια από τη δογματική συμφωνία και τη συνακόλουθη μυστηριακή κοινωνία. Η διαυγής αυτή θέση θα εκφραστεί λεπτομερέστερα στις ίδιες δηλώσεις των ορθόδοξων κατά τα συνέδρια *Πίστεως και Τάξεως*, θα συνεχίσει δε να προσδιορίζει τα διαχριστιανικά εγχειρήματα και στη μεταπολεμική περίοδο.

Παράλληλα Κείμενα

Μελετήστε τη συνοδική εγκύκλιο προς τις απανταχού εκκλησίες του Χριστού (1920).

Δραστηριότητα 1/Κεφάλαιο 1

Σχολιάστε σε ένα κείμενο 70-80 λέξεων τη σημασία της εγκυκλίου του 1920 και των ιδίων δηλώσεων των ορθόδοξων για τη χάραξη ισορροπημένης διαχριστιανικής πορείας στα πλαίσια των κινήσεων *Ζωής και Εργασίας* και *Πίστεως και Τάξεως*. Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Σύνοψη Ενότητας

Η ενότητα 1.1 αναφέρεται στα οργανωμένα διαχριστιανικά σχήματα της περιόδου προ του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου. Κατ' αρχάς εκτίθενται οι πρωτοβουλίες της Ορθοδοξίας –ακριβέστερα της Κωνσταντινουπόλεως–, η επιστολή του Οικουμενικού Πατριάρχη Ιωακείμ Γ΄ προς τους υπόλοιπους ορθόδοξους προκαθημένους (1902), η οποία θεωρεί απαραίτητη την αγάπη και αποδοχή της εξωτερικής ποικιλομορφίας, κυρίως δε η περίφημη συνοδική εγκύκλιος του 1920 προς τις απανταχού εκκλησίες του Χριστού. Σε αυτήν διαφοροποιείται η φιλική προσέγγιση από τη μυστηριακή κοινωνία, τελικό στόχο των επαφών, και προτείνονται ποιμαντικά μέτρα αλληλογνωριμίας, αμοιβαίου σεβασμού και κοινωνικής φιλανθρωπικής πολιτικής.

Οι επόμενες παράγραφοι καταγράφουν την ίδρυση του *Διεθνούς Ιεραποστολικού Συμβουλίου* (1921) ως συνομοσπονδίας ανάλογων φορέων και τη συγχώνευσή του με το *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών* το 1961, καθώς και τη γένεση (1914) του ιδιότυπου *Παγκόσμιου Συνδέσμου για την Προαγωγή της Διεθνούς Φιλίας διά των Εκκλησιών*, ο οποίος θα συσπειρώσει ορθόδοξους και διαμαρτυρούμενους, θα διαλυθεί δε το 1948. Το 1920 ιδρύεται η *Παγκόσμια Κίνηση Ζωής και Εργασίας*, σχήμα που στηρίζεται στις εκκλησίες και αποσκοπεί στη συνεργασία τους σε πλαίσια ποιμαντικά, φιλανθρωπικά και κοινωνικά. Η κίνηση συγκαλεί δύο συνέδρια (Στοκχόλμη 1925 και Οξφόρδη 1937) και κατόπιν εντάσσεται στο υπό ίδρυση *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών*. Η συμπαράσταση της Ορθοδοξίας –υπό τον Θνατείρων Γερμανό– στα πεπραγμένα της είναι αμέριστη. Η παράλληλη, τέλος, *Παγκόσμια Κίνηση Πίστewος και Τάξεως* στοχεύει στη δογματική σύγκλιση των χριστιανικών ομολογιών. Ιδρύεται επίσης το 1920 και συγκαλεί συνέδρια το 1927 (Λοζάννη) και το 1937 (Εδιμβούργο), οπότε και ενσωματώνεται στο *Π.Σ.Ε*. Η παρουσία της Ορθοδοξίας –και πάλι υπό τον Θνατείρων Γερμανό– είναι εντονότατη και εκφράζεται μέσω ιδίων δηλώσεων, καθώς και στην προσπάθεια άρσης άωρων συναινέσεων ή εκκοσμικευμένων προσεγγίσεων.

ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ – Η ΑΝΙΧΝΕΥΤΙΚΗ ΕΙΚΟΣΑΕΤΙΑ

Σκοπός

Σκοπός αυτής της ενότητας είναι να εκθέσει και να αποτιμήσει τα πεπραγμένα του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών*, καθώς και τον ρόλο που έπαιξε η Ορθοδοξία στη διαμόρφωσή τους κατά την εικοσαετία 1948-1968.

Προσδοκώμενα Αποτελέσματα

Όταν θα έχετε ολοκληρώσει τη μελέτη αυτής της ενότητας, θα είστε σε θέση να:

- αναφέρετε τον τόπο και χρόνο σύγκλισης και τη θεματολογία των τεσσάρων πρώτων γενικών Συνελεύσεων του *Π.Σ.Ε.*
- αναλύετε τη διοικητική δομή του *Π.Σ.Ε.* μέχρι το 1968.
- σχολιάζετε τη θεματολογία και τα συμπεράσματα των Συνελεύσεων του Τορόντο, του Λουνδ, του Αγίου Ανδρέα, του Μονρεάλ και της Γενεύης.
- εκθέτετε τη θεολογική πορεία της επιτροπής *Πίστεως και Τάξεως*.
- σχολιάζετε τις αλλαγές στο βασικό καταστατικό άρθρο του *Π.Σ.Ε.*
- αναφέρετε τις απόψεις περί οικουμενισμού του συνεδρίου της Μόσχας, της πατριαρχικής εγκυκλίου του 1952 και των *Α΄ και Δ΄ πανορθόδοξων διασκέψεων*.
- αναφέρετε πότε έγιναν οι κατά τόπους ορθόδοξες εκκλησίες μέλη του *Π.Σ.Ε.* και ποια ορθόδοξα γραφεία ιδρύθηκαν στη Γενεύη.
- σχολιάζετε τις σχέσεις της Μόσχας με το *Π.Σ.Ε.*
- αναφέρετε και να αιτιολογείτε την πρόοδο των επαφών του *Π.Σ.Ε.* με τη ρωμαιοκαθολική εκκλησία.
- περιγράφετε τη γένεση και τα πρώτα βήματα της *Διάσκεψης Ευρωπαϊκών Εκκλησιών*.

Έννοιες Κλειδιά

- Α΄ γενική συνέλευση του *Π.Σ.Ε.* (1948)
- Β΄ γενική συνέλευση του *Π.Σ.Ε.* (1954)
- Γ΄ γενική συνέλευση του *Π.Σ.Ε.* (1961)
- Δ΄ συνέδριο επιτροπής *Πίστεως και Τάξεως* (1963)
- Δ΄ γενική συνέλευση του *Π.Σ.Ε.* (1968)
- Εκκλησιολογικός προσδιορισμός του *Π.Σ.Ε.*
- Βασικό καταστατικό άρθρο του *Π.Σ.Ε.*
- Διοικητική δομή του *Π.Σ.Ε.*
- Πατριαρχική εγκύκλιος του 1952
- Συμμετοχή της Ορθοδοξίας στο *Π.Σ.Ε.*
- Ρώμη και *Π.Σ.Ε.*
- *Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Εκκλησιών*

Τα χρόνια από την ίδρυση του Π.Σ.Ε. (1948) μέχρι τη γενική συνέλευση της Ουψάλας (1968) συνιστούν περίοδο ευρύτατων αναδιαρθρώσεων του πολιτικού και κοινωνικού *status quo* στις περισσότερες περιοχές της υφελίου. Στο πλαίσιο αυτό και υπό το κράτος της γενικότερης εκκοσμίκευσης, τα διαχριστιανικά σχήματα καλούνται να πραγματώσουν τη διττή τους υπόσταση ως χώρος κοινής ποιμαντικής δραστηριότητας και ταυτοχρόνως βήμα ουσιαστικού θεολογικού διαλόγου. Κινούμενο μεταξύ των δύο αυτών πόλων, το Συμβούλιο θα διατηρήσει εντέλει χάρη στις τολμηρές και επίμονες πρωτοβουλίες της Ορθοδοξίας τις υπερβατικές του αναφορές, οι οποίες θα του επιτρέψουν να δημιουργήσει ένα ιδιαίτερο πρόσωπο, άξιο εμπιστοσύνης και σεβασμού.

1.2.1 Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών

1.2.1.1 Τα χρόνια 1938-1948

Το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών θεσμοθετείται το 1938 στην Ουτρέχτη ως διάδοχο σχήμα των κινήσεων Πίστεως και Τάξεως και Ζωής και Εργασίας. Κατά τη διάρκεια, ωστόσο, του πολέμου μόνη η φιλανθρωπική δράση των ενεχομένων κύκλων κάνει αισθητή την παρουσία του, η δε ουσιαστική ενεργοποίηση τοποθετείται μετά το 1945, με την ίδρυση του Οικουμενικού Ινστιτούτου στο Μποσσαί Γενεύης (1946) και την προετοιμασία της Α΄ γενικής συνέλευσης (1948). Η σημασία του νέου φορέα είναι προφανής, καθώς οι εκκλησίες καλούνται πλέον να λάβουν υπεύθυνη και δεσμευτική θέση έναντι των διαχριστιανικών εξελίξεων.

Μολοντί επίσκεψη κλιμακίου υψηλόβαθμων στελεχών του Συμβουλίου στην Κωνσταντινούπολη θα επιβεβαιώσει την κατ' αρχήν σύμπραξη της Ορθοδοξίας, στα ιδρυτικά μέλη του Π.Σ.Ε. θα συγκαταλεχθούν τελικά μόνο τα πρεσβυγενή πατριαρχεία*, η Κύπρος και η Ελλάς, καθώς το συνέδριο που οργανώνεται στη Μόσχα στις παραμονές της Α΄ γενικής συνέλευσης διχάζει τις απόψεις. Πράγματι, στην περιστασιακή αυτή σύναξη του 1948 οι εκκλησίες του ανατολικού συνασπισμού και ορισμένοι εκπρόσωποι της Αλεξανδρείας και Αντιοχείας απορρίπτουν οιαδήποτε πιθανότητα συμμετοχής στο Συμβούλιο, το οποίο θεωρείται εκκλησιολογικώς ανεπαρκές και όργανο πολιτικών επιδιώξεων. Τα κίνητρα θα πρέπει να αναζητηθούν στην άγνοια και ασφυκτική κρατική παρέμβαση.

1.2.1.2 Η Α΄ γενική συνέλευση

Η Α΄ γενική συνέλευση (Άμστερνταμ 1948) έχει χαρακτήρα εν πολλοίς ανιχνευτικό. Κατά τη διάρκεια, πάντως, των συναντήσεων διευκρινίζεται ότι το Π.Σ.Ε. συνιστά απλό όργανο, συνεργασίας των εκκλησιών σε θέματα ποιμαντικά, και συσπείρωσής τους στην κοινή προσπάθεια προαγωγής της οικουμενικής συνείδησης και του διαλόγου. Σύμφωνα με το καταστατικό, άλλωστε, πρόκειται περί αδελφότητας, στην οποία οι εκκλησίες εκπροσωπούνται επισήμως και μονίμως, ενώ την τρέχουσα διοίκηση ασκούν κεντρική και εκτελεστική επιτροπή. Οι τομείς

υπευθυνότητας αναφέρονται στην προαγωγή των διεκκλησιαστικών σχέσεων, στη διευκόλυνση της κοινής δράσης, στην υποστήριξη της ιεραποστολής, αλλά και στα αντικείμενα των κινήσεων *Πίστewος και Τάξεως και Ζωής και Εργασίας* (ήδη *Εκκλησίας και Κοινωνίας*). Έδρα είναι η Γενεύη, ενώ υπάρχει και γραφείο Νέας Υόρκης. Ως προϋπόθεση εισόδου στις τάξεις του *Π.Σ.Ε.* και βασικό καταστατικό του άρθρο θεωρείται η πίστη στον Ιησού Χριστό ως Θεό και Σωτήρα. Τέλος, η συνέντευση ολοκληρώνεται με τη διαπραγμάτευση του θέματος: *Η βουλή του Θεού και η αταξία του ανθρώπου*, το οποίο συνδυάζει την αναζήτηση των προϋποθέσεων ενότητας των χριστιανών με τον γενικότερο πολιτικό και κοινωνικό προβληματισμό του μεταπολεμικού ανθρώπου.

Κατόπιν των αποφάσεων της Μόσχας, αλλά και λόγω εξωγενών κωλυμάτων των πρεσβυγενών θρόνων της Ανατολής, η Ορθοδοξία εκπροσωπείται στο Άμστερνταμ από μόνες την Κωνσταντινούπολη, την Κύπρο και την Ελλάδα –υπό τον Θυατείρων Γερμανό– και συνεπώς επιφυλάσσεται να εκφράσει την ανησυχία της προ της θεολογικής ανεπάρκειας των αποφάσεων και όρων. Ο χρόνος, άλλωστε, σύγκλησης της συνέλευσης έχει βέβαια πολλά κοινά με τις αρχές της δεκαετίας του '20, περίοδο και πάλι ανασυγκρότησης των διεθνών δομών και οργανισμών, διαφέρει όμως κατά το γεγονός ότι την προσεκτική και ανεπίληπτη πρωτοβουλία του Φαναρίου έρχεται τώρα να υποκαταστήσει ο ενθουσιώδης θεολογικός μινιμαλισμός* των προτεσταντικών κύκλων. Η προβληματική του Μεσοπολέμου επανέρχεται σε οξύτερη μορφή.

1.2.1.3 Τα χρόνια 1948-1954

Μετά το Άμστερνταμ η Ορθοδοξία αμφιταλαντεύεται και διστάζει. Την τελική της απόφαση να παραμείνει στις τάξεις του *Συμβουλίου* θα καθορίσει δήλωση της κεντρικής του επιτροπής (Τορόντο 1950), κατά την οποία τούτο δεν είναι υπέρ-εκκλησία, ούτε διαπραγματεύεται ενώσεις, τα δε μέλη του αναγνωρίζουν σε άλληλα στοιχεία της Μίας Εκκλησίας. Μολονότι εκ των πραγμάτων ασαφής, η πρώτη αυτή προσπάθεια εκκλησιολογικού αυτοπροσδιορισμού ενέχει τεράστια σημασία, καθώς αμβλύνει τις αντιδράσεις των ορθόδοξων και επιτρέπει στο *Π.Σ.Ε.* να αναπτυχθεί σε έναν αξιόπιστο φορέα. Έτσι σχετική εγκύκλιος του Πατριάρχη Αθηνάγορα (1952) εκτιμά πλέον ότι η συμμετοχή είναι επιβεβλημένη προκειμένου να αποφευχθεί η απομόνωση, αλλά θα πρέπει να αφορά σε σκοπούς πρακτικής φύσεως. Στις συζητήσεις δογματικού χαρακτήρα αρκεί η απλή έκθεση της αποκεκαλυμμένης αλήθειας.

Υπό αυτούς τους όρους αποδέχονται η Κωνσταντινούπολη, η Αντιόχεια και η Κύπρος να συμμετάσχουν στο Γ' παγκόσμιο συνέδριο της επιτροπής *Πίστewος και Τάξεως* (Λουνδ 1952). Σημαντικότατο κατά τους στόχους, αυτό το συνέδριο εγκαταλείπει την περιγραφική προσέγγιση και επιχειρεί την από κοινού μελέτη της εν Χριστώ αποκαλύψεως, εγκαινιάζοντας ένα πρόδρομο θεολογικό διάλογο και αναζητώντας τη λύση των διαφωνιών στις πηγές. Οι ορθόδοξοι υποβάλλουν ιδία δήλωση, η οποία διευκρινίζει ότι το δόγμα αποτελεί θείο ένταγμα και ουδείς δύ-

ναται να το αμφισβητήσει, μόνο δε η παρουσίαση των αποφάνσεων της Εκκλησίας είναι εντέλει θεμιτή.

Παράλληλα Κείμενα

Μελετήστε την πατριαρχική εγκύκλιο του 1952.

1.2.1.4 Η Β΄ γενική συνέλευση

Η Β΄ γενική συνέλευση (Έβανστον ΗΠΑ 1954) θα χρησιμοποιήσει την πείρα της εξαετίας για να επανεξετάσει τη φύση, τον ρόλο και τις οργανωτικές δομές του Π.Σ.Ε. Από αυτήν θα απουσιάσει και πάλι η Ρώμη, ενώ η Ορθοδοξία θα εκπροσωπηθεί εναργώς από την Κωνσταντινούπολη, την Αντιόχεια, την Κύπρο, την Ελλάδα και ορισμένες αμερικανικές δικαιοδοσίες, θα κινηθεί δε υπό την ηγεσία του Ηλιουπόλεως Γενναδίου. Η συνέλευση συζητεί το θέμα: *Χριστός, η ελπίδα του κόσμου* και διακηρύσσει ότι ο Χριστός αποτελεί το στήριγμα του ανθρώπου σε αυτήν και την άλλη βασιλεία. Οι ορθόδοξες δηλώσεις επ' αυτού και στα πλαίσια της επιτροπής *Πίστεως και Τάξεως* προσφέρουν μαρτυρία της αδιαίρετης Εκκλησίας. Συνάμα, η δραστηριοποίηση των εξωστρεφών αμερικανικών ομολογιών σηματοδοτεί μια πρώτη ενδοπροτεσταντική πόλωση, δεδομένης της πνευματικότητας της κεντροευρωπαϊκής θεολογικής σκέψης – ιδίως κατά τη λουθηρανική της εκδοχή.

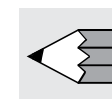
Στο Έβανστον, άλλωστε, οριστικοποιούνται τα δικαιοδοσιακά όρια της κεντρικής και εκτελεστικής επιτροπής, καθώς και των έξι προέδρων, ενώ την ουσιαστική διαχείριση του οργανισμού αναλαμβάνει η γενική του γραμματεία. Προτεύουσα βαρύτητα έχουν τα τμήματα μελετών –όπου εντάσσονται οι επιτροπές *Πίστεως και Τάξεως και Εκκλησίας και Κοινωνίας*–, οικουμενικής δράσης και διεκκλησιαστικής βοήθειας.

1.2.1.5 Τα χρόνια 1954-1961

Ήδη από το 1955 το Φανάριο ιδρύει μόνιμο γραφείο στη Γενεύη. Πρώτος διευθυντής του είναι ο Μελίτης (μετέπειτα Αμερικής) Ιάκωβος, διάδοχός του δε από το 1959 ο Μελόςης (μετέπειτα Σηλυβρίας) Αιμιλιανός. Αυτό το πατριαρχικό κλιμάκιο θα παίξει ιδιαίτερο ρόλο κατά την προσέγγιση Π.Σ.Ε. και Μόσχας, η οποία θα βασισθεί στη μετασταλινική πολιτική θεώρηση περί της Ορθοδοξίας ως εκφραστή της κρατικής ισχύος σε διεθνές επίπεδο, θα ολοκληρωθεί δε με τη συνάντηση της Ουτρέχτης (1958) και τη συνακόλουθη βαθμιαία ένταξη των εκκλησιών του ανατολικού συνασπισμού στο *Συμβούλιο*.

Δραστηριότητα 2/Κεφάλαιο 1

Συγκρίνετε σε ένα κείμενο 140-150 λέξεων τη στάση του Οικουμενικού Πατριαρχείου έναντι του Π.Σ.Ε. με αυτή της Μόσχας. Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Η κεντρική επιτροπή συνέρχεται το 1959 στη Ρόδο και συζητεί περί ανατολικής και δυτικής παράδοσης· τον επόμενο χρόνο, το 1960 υιοθετεί στον Άγιο Ανδρέα Σκοτίας ένα άκρως σημαντικό μνημόνιο του Φαναρίου. Τούτο διευκρινίζει ότι η ενότητα καθίσταται ορατή, όταν όσοι είναι βαπτισμένοι εν Χριστώ και τον ομολογούν ως Θεό και Σωτήρα οδηγούνται διά του Αγίου Πνεύματος σε πλήρη κοινωνία αποστολικής πίστης, ευαγγελισμού, διακονίας και θείας ευχαριστίας, παραμένουν δε ταυτοχρόνως ενωμένοι με όλη τη χριστιανική κοινωνία παντού και πάντοτε, ώστε να υπάρχει πλήρης αναγνώριση μυστηρίων –και ιδίως της ιεροσύνης– και κοινή μαρτυρία. Η δήλωση θα επικυρωθεί από την επόμενη γενική συνέλευση.

Ο τελευταίος αυτός χρόνος σφραγίζεται από τις προετοιμασίες της *Β΄ βατικανής συνόδου** (1962-65) και την *Α΄ πανορθόδοξη διάσκεψη* (Ρόδος, Σεπτέμβριος 1961). Στην εν λόγω σύναξη η Ορθοδοξία εκφράζει την πίστη της προς το πνεύμα της εγκυκλίου του 1920 και διατηρώνει τη σημασία της παρουσίας της ως συνόλου στον διαχριστιανικό χώρο. Στοχεύοντας, άλλωστε, στην ανανέωση της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, η οποία ήδη κάμπτεται υπό το βάρος ποικίλων εσωτερικών αντιδράσεων, η *Β΄ βατικανή σύνοδος* επιλαμβάνεται με τόλμη των πάσης φύσεως προβλημάτων και όντως επιχειρεί να δώσει λύσεις, κατά το δυνατόν συμβατές προς τη νοοτροπία του εικοστού αιώνα. Στα επακόλουθά της εντάσσονται ποικίλες χειρονομίες καλής θελήσεως –μεταξύ αυτών και οι περιφημες συναντήσεις Παπών και Οικουμενικών Πατριαρχών– και η έναρξη διμερών θεολογικών διαλόγων.

1.2.1.6 Η Γ΄ γενική συνέλευση

Στα τέλη του 1961 συνέρχεται στο Νέο Δελχί η Γ΄ γενική συνέλευση του *Π.Σ.Ε.* Η συμμετοχή του χριστιανικού κόσμου είναι ευρύτατη και αφορά διακόσιες εκκλησίες και ομολογίες, στις οποίες καταλέγονται ως νέα μέλη η Ρωσία, η Ρουμανία, η Βουλγαρία, η Πολωνία και η αμερικανική δικαιοδοσία φερόμενη ως *μετροπόλια*. Με τον τρόπο αυτό δικαιώνεται η συνοδική εγκύκλιος του 1920, η δε Ορθοδοξία εμφανίζεται ενωμένη και συμπαγής περί τον Θυατείρων Αθηναγόρα. Σε συμφωνία, άλλωστε, με το νεωτεριστικό κλίμα της *Β΄ βατικανής συνόδου* τις συνεδρίες παρακολουθούν και πέντε επίσημοι ρωμαιοκαθολικοί παρατηρητές, ενώ ο τόπος δίνει την ευκαιρία στη χριστιανοσύνη να τεθεί ενεργώς προ της θρησκευτικής πραγματικότητας της Ασίας και του προβλήματος του προσηλυτισμού.

Το κύριο θέμα της συνέλευσης αναφέρεται στον *Ιησού Χριστό, το φως του κόσμου* υπό το πρίσμα της ενότητας, όπως αυτή διατυπώθηκε στη σύναξη του Αγίου Ανδρέα (1960), της μαρτυρίας/ιεραποστολής και της διακονίας εντός ενός διηρημένου κόσμου. Αντί δηλώσεως οι ορθόδοξοι καταθέτουν συμβολή, στην οποία διευκρινίζεται ότι η ουσία της οικουμενικής κινήσεως δεν έγκειται στην πανομολογιακή συμφωνία, αλλά στην επανεύρεση της πίστης της αρχαίας Εκκλησίας.

Με την ευκαιρία της συνέλευσης το *Π.Σ.Ε.* αναπροσαρμόζει τις διαρθρωτικές του δομές. Αξιωματημόνευτες είναι η συγχώνευση με το *Διεθνές Ιεραποστολικό Συμβούλιο* και η επικύρωση της αυτονομίας της επιτροπής *Πίστewος και Τάξεως*, ενώ ιδιαίτερη βαρύτητα, για τη μετέπειτα πορεία, έχει η υιοθέτηση νέου βασικού καταστατικού άρθρου. Αν και εξακολουθεί να αγνοεί την έννοια της Ιεράς Παραδόσεως*, η νέα διατύπωση έχει επαρκώς τριαδολογική χροιά, καθώς διακηρύσσει ότι το *Π.Σ.Ε.* είναι κοινωνία εκκλησιών που ομολογούν τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό ως Θεό και Σωτήρα κατά τις Γραφές, και συνεπώς επιζητούν να εκπληρώσουν από κοινού την κλήση τους και να δοξάσουν τον ένα Θεό, Πατέρα, Υιό και Άγιο Πνεύμα.

1.2.1.7 Τα χρόνια 1961-1968

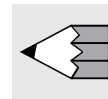
Στα κρίσιμα αυτά για την παγκόσμια ισορροπία χρόνια το *Συμβούλιο* αναπτύσσεται σε όλους τους τομείς. Όσον αφορά τις διοικητικές του δομές, προς τη γενική γραμματεία συνδέονται πλέον τα τμήματα μελετών, οικουμενικής δράσης, διεκκλησιαστικής βοήθειας, προσφύγων και παγκόσμιας διακονίας, παγκόσμιας ιεραποστολής και ευαγγελισμού (πρώην *Διεθνές Ιεραποστολικό Συμβούλιο*). Το τελευταίο θα συγκαλέσει το 1963 κεντρικό συνέδριο στην πόλη του Μεξικού, ενώ ανάλογη σύναξη θα οργανώσει και η επιτροπή *Εκκλησίας και Κοινωνίας* (Γενεύη 1966). Σε συνέχεια των συνελεύσεων της παλαιάς κινήσεως *Ζωής και Εργασίας*, το συνέδριο διαπραγματεύεται σε βάθος τα προβλήματα που προέκυψαν από την τεχνολογική και κοινωνική επανάσταση της δεκαετίας του '60.

Σε παράλληλη πορεία η επιτροπή *Πίστewος και Τάξεως*, ημιανεξάρτητη κατά τη δραστηριότητα αν και υπαγόμενη στο τμήμα μελετών, συνέρχεται σε Δ' διεθνές συνέδριο το 1963 στο Μονρεάλ. Δεν κατατίθεται, μάλιστα, ίδια δήλωση, καθώς οι απόψεις της Ορθοδοξίας καταχωρούνται στα επίσημα κείμενα, ιδίως δε στο περί Ιεράς Παραδόσεως και παραδόσεων, στο οποίο τονίζεται η σημασία του αποστολικού και πατερικού κληρονομίου στη διαμόρφωση της πίστης. Το 1967, τέλος, η ολομέλεια της επιτροπής καθορίζει στο Μπρίστολ ως κύρια αντικείμενα των μελλοντικών της ενασχολήσεων την εκκλησιολογία και τα μυστήρια, ιδίως τη θεία ευχαριστία και ιεροσύνη.

Δραστηριότητα 3/Κεφάλαιο 1

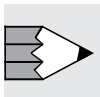
Σχολιάστε σε ένα κείμενο 150-160 λέξεων τη δήλωση του Αγίου Ανδρέα περί ενότητας και το κείμενο του Μονρεάλ περί Ιεράς Παραδόσεως από την άποψη της προσέγγισης προς την ορθόδοξη πίστη. Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Στα χρόνια αυτά εισέρχονται στο *Π.Σ.Ε.* η Γεωργία (1962), η Σερβία (1965) και η Τσεχοσλοβακία (1966), ενώ συνάμα ολοκληρώνεται η αποδοχή των αρχαίων ανατολικών εκκλησιών, οι οποίες επρόκειτο πλέον να συμπορευτούν με τους ορθόδοξους ως φορείς της ίδιας παράδοσης της Ανατολής. Το 1962, άλλωστε,

ιδρύεται μόνιμο γραφείο της Μόσχας στη Γενεύη. Το 1967 ο πατριάρχης Αθηνάγορας επισκέπτεται την έδρα του Συμβουλίου σε μία κίνηση μεγάλης συμβολικής σημασίας, προάγγελος των θετικών αποτιμήσεων της Δ΄ πανορθόδοξης διάσκεψης (Γενεύη 1968), η οποία θα επισημάνει την ανάγκη ευρύτερης συμμετοχής στο Π.Σ.Ε. τόσο σε επίπεδο στελέχωσης, όσο και σε θεολογικό.

Ανάλογης βαρύτητας, αν και άλλης υφής, είναι η αλλαγή στη στάση της Ρώμης. Εντέλει και παρά τη μονολιθικότητα της παπικής βούλας *humani generis* (1950), οι θετικές προς την οικουμενική προσέγγιση φωνές πολλαπλασιάζονται, όπως διαφαίνεται και από τις οδηγίες προς τους επισκόπους *de motione oecumenica* του 1949, βρίσκουν δε τον επίσημο εκφραστή τους στον ρηξικέλευθο ποντίφικα Ιωάννη ΚΓ΄ και στις αποφάσεις της Β΄ βατικανής συνόδου. Στο πλαίσιο της ιδρύεται Γραμματεία για την Προαγωγή της Χριστιανικής Ενότητας, συντονιστικό όργανο των διαχριστιανικών σχέσεων της Ρώμης, αλλά και εξαπολύεται το διάταγμα περί οικουμενισμού *unitatis redintegratio* (1965). Το περίφημο τούτο κείμενο αποδέχεται τα οργανωμένα ανάλογα εγχειρήματα, αναφέρεται στον λειτουργικό και πνευματικό θησαυρό της Ανατολής και επανέρχεται σε ορισμένα από τα σημεία της συνοδικής εγκυκλίου του 1920, όπως την αμοιβαία γνωριμία και συνεργασία, την κοινή προσευχή, την ιεράρχηση των αληθειών. Ως συνέπεια του διατάγματος συνιστάται *Μεικτός Όμιλος Εργασίας Π.Σ.Ε. και Ρώμης*, ενώ δημοσιεύεται οικουμενικός οδηγός, ο οποίος πέραν των άλλων αναγνωρίζει το βάπτισμα των ετεροδόξων. Από το 1968 η Ρώμη μετέχει στην επιτροπή *Πίστεις και Τάξεως*.

Δραστηριότητα 4/Κεφάλαιο 1

Αναπτύξτε σε μία παράγραφο 80-100 λέξεων τρεις λόγους που ώθησαν τη ρωμαιοκαθολική εκκλησία να αποφασίσει τη συνεργασία με το Π.Σ.Ε. Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

1.2.1.8 Η Δ΄ γενική συνέλευση

Η Δ΄ γενική συνέλευση συνήλθε στην Ουψάλα είκοσι χρόνια μετά την ίδρυση του Π.Σ.Ε. Συμμετείχαν διακόσιες τριάντα πέντε εκκλησίες και ομολογίες, ενώ η Ρώμη είχε ενεργό παρουσία σε όλους τους τομείς. Σύσσωμη η Ορθοδοξία –με την περιστασιακή εξαίρεση της Ελλάδος– ήταν παρούσα υπό τον Χαλκηδόνο Μελίτωνα, παρά δε τη δογματική αποστασιοποίηση για πρώτη φορά δεν κατατίθεται ίδια δήλωση. Το γενικό θέμα: *Ιδού καινά ποιώ πάντα* έδωσε στο συνέδριο την ευκαιρία να αναπτύξει έντονο κοινωνικό χαρακτήρα, να στραφεί προς τα προβλήματα των πιστών του τρίτου κόσμου και των πάσης φύσεως μειονοτήτων, αλλά και να αναφερθεί στην ελευθερία εν Αγίω Πνεύματι, οραματιζόμενο τη σύγκληση μιας όντως οικουμενικής συνόδου της χριστιανοσύνης.

Όσον, άλλωστε, αφορά τη δομή του Συμβουλίου, στα πλαίσια του τμήματος ευαγγελισμού και ιεραποστολής ιδρύεται επιτροπή *Χριστιανικής Εκπαίδευσης*.

Πίνακας 2

Η δομή του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών κατά την περίοδο 1948-1971						
Εκκλησίες-μέλη						
Γενική συνέλευση						
Έξι πρόεδροι						
Κεντρική επιτροπή						
Εκτελεστική επιτροπή						
Γενική γραμματεία						
<i>Τμήματα</i>						
Οικονομικών και διοίκησης	Πληροφοριών	Βοήθειας και προσφύγων	Μελετών	Οικουμενικής δράσης	Ευαγγελισμού και ιεραποστολής (1961)	(Επιτροπή) διεθνών ζητημάτων
<i>Τμήμα μελετών</i>						
Επιτροπή πίστωσης και τάξεως (αυτόνομη το 1968)		Επιτροπή εκκλησίας και κοινωνίας			Επιτροπή ευαγγελισμού (ως το 1961)	
<i>Τμήμα οικουμενικής δράσης</i>						
Επιτροπή νεολαίας	Επιτροπή συνεργασίας ανδρών/γυναικών		Επιτροπή έργου λαϊκών		Οικουμενικό Ινστιτούτο	
<i>Τμήμα ευαγγελισμού και ιεραποστολής</i>						
Επιτροπή χριστιανικής εκπαίδευσης (1968)						

1.2.2 Τοπικά συμβούλια εκκλησιών

Η ιδιαίτερη σημασία του τοπικού παράγοντα και η συνακόλουθη ανάγκη αποκέντρωσης των οικουμενικών διεργασιών, η περαιτέρω δυνατότητα επίσημης ένταξης της Ρώμης στους κόλπους τους, καθιστούν προφανή τον ρόλο των περιφερειακών ή εθνικών συμβουλίων εκκλησιών. Στα χρόνια περί τη γενική συνέλευση της Ουψάλας, όταν για πρώτη φορά τίθεται θέμα συνεργασίας με το Π.Σ.Ε., διαχριστιανικά σχήματα ευρείας εμβέλειας καταγράφονται στην Ασία (1957), Αφρική (1958), Ευρώπη (1959), Νότιο Αμερική (1964), Μέση Ανατολή (1929/1964) και στον Ειρηνικό (1966).

Στο ανωτέρω πλαίσιο η Ορθοδοξία συμμετέχει σε αρκετά εθνικά συμβούλια του ευρωπαϊκού ή μεσογειακού χώρου –Αίγυπτος, Γιουγκοσλαβία, Πολωνία, Τσεχοσλοβακία, Φιλανδία, Βρετανία– και του νέου κόσμου –ΗΠΑ, Καναδάς, Αυστραλία–, συνάμα δε έχει εξαιρετικής ενεργό παρουσία στη *Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Εκκλησιών*. Ο κεντρικός αυτός οικουμενικός φορέας της γηραιάς ηπείρου ιδρύεται το 1957 στο σουηδικό Λίτζελουντ ως πραγμάτωση αισθημάτων καταλλαγής και σύγκλισης μετά τη φρίκη του πολέμου, ως εκκλησιαστικό ανάλογο της *Ευρωπαϊκής Οικονομικής Ενώσεως*. Οι επόμενες συνελεύσεις θα γίνουν στο Νύβοργ της Δανίας (1959, 1960, 1962, 1964) και κατόπιν στο αυστριακό Πόρτσαχ (1967), ενώ το 1964 θα υπογραφεί ο καταστατικός χάρτης, το δε 1967 θα εγκατα-

σταθεί στη Γενεύη μόνιμη γενική γραμματεία. Σε επαφή με τη Ρώμη ήδη από τα χρόνια της Β΄ βατικανής συνόδου και ανοικτή εξαρχής προς τον ανατολικό συνασπισμό, αλλά και προς το Π.Σ.Ε., η Διάσκεψη αναλαμβάνει εγχείρημα συμφιλίωσης των ευρωπαίων χριστιανών διά της διακονίας και του οικουμενικού στοχασμού, συν τω χρόνω δε διευρύνει τις θεολογικές της προοπτικές, τις οικονομικές της δυνατότητες και τον αριθμό των μελών της.

1.2.3 Αποτίμηση της περιόδου 1948-1968

Ανιχνευτική κατά τις πολλαπλές παλινδρομήσεις και την ευελιξία αναπροσαρμογής, καθοριστική όμως για την παγίωση της σημασίας του νέου φορέα, η πρώτη εικοσαετία του βίου του Π.Σ.Ε. θα λειτουργήσει ως περίοδος διαμόρφωσης των δομών και αναζήτησης της ίδιας του της ταυτότητας. Φυσικά, η κρισιμότητα των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών καθιστά την πάσης φύσεως ποιμαντική αρωγή αναμενόμενη –ή και υποχρεωτική– δραστηριότητα του ύπατου διαχριστιανικού οργάνου, είναι δε γεγονός ότι το Συμβούλιο αποδεικνύεται άψογο στην εν λόγω στράτευση, αλλά και στην ευρύτερη κοινωνιολογική ενασχόλησή του. Συνθετότερο εμφανίζεται το εγχείρημα θεολογικού αυτοπροσδιορισμού, καθώς η εφαρμοζόμενη μεθοδολογία σύγκλισης υποκρύπτει τον κίνδυνο επιφανειακών συναινέσεων, τη στιγμή μάλιστα που τα μέλη έχουν επίσημο χαρακτήρα και αυξημένη υπευθυνότητα έναντι του λαού του Θεού.

Στο σημείο αυτό επεμβαίνει πλέον η Ορθοδοξία, μόνος εκφραστής της αρχαίας παράδοσης στον νέο διαχριστιανικό χώρο, εφόσον η Ρώμη θα παραμείνει άκρως επιφυλακτική τουλάχιστον μέχρι τα χρόνια της Β΄ βατικανής συνόδου. Εντέλει, στην άοκνη εμμονή των καθ' ημάς θα πρέπει να πιστωθεί η υιοθέτηση σημαντικών αποφάσεων της επιτροπής Πίστεως και Τάξεως, αλλά και ο γενικότερος προβληματισμός του Συμβουλίου όσον αφορά την πνευματολογική/τριαδολογική του διάσταση και τον –ασαφή έστω– προσδιορισμό της εκκλησιολογικής του ταυτότητας ως αδελφότητας εκκλησιών και μόνο.

Παρά ταύτα οι ενδοκοσμικές τάσεις και συνακόλουθες μινιμαλιστικές διεργασίες θα εξακολουθήσουν και κατά την επόμενη και ωριμότερη φάση του βίου του Π.Σ.Ε. να δυσχεραίνουν την ήδη βραδεία πορεία προς την ουσιαστική κοινωνία και να υποχρεώνουν την Ορθοδοξία σε συνεχείς υπομνήσεις της έννοιας της Εκκλησίας.

Σύνοψη Ενότητας

Η ενότητα 1.2 αναφέρεται κατά κύριο λόγο στην πρώτη εικοσαετία ζωής του Π.Σ.Ε. και στη συμμετοχή της Ορθοδοξίας στις δραστηριότητές του. Το Συμβούλιο ουσιαστικά ιδρύεται το 1948 με τη σύγκληση της Α΄ γενικής συνέλευσης στο Άμστερνταμ υπό το γενικό θέμα: *Η βουλή του Θεού και η αταξία του ανθρώπου*. Εξαρχής διευκρινίζεται ότι πρόκειται περί απλού οργάνου συνεργασίας εκκλησιών, οι οποίες ομολογούν τον Ιησού Χριστό ως Θεό και Σωτήρα. Η

Ορθοδοξία έχει μάλλον περιορισμένη παρουσία –Κωνσταντινούπολη, Κύπρος, Ελλάδα– καθώς οι εκκλησίες των κρατών του ανατολικού συνασπισμού έχουν ήδη καταδικάσει τις διαχριστιανικές επαφές (Μόσχα 1948). Στη συνέχεια το Π.Σ.Ε. αποδύεται σε μια πρώτη προσπάθεια εκκλησιολογικού αυτοπροσδιορισμού (Τορόντο 1950), πράγμα που επιτρέπει στον Οικουμενικό Θρόνο να επικροτήσει τη συμμετοχή στις εργασίες του, αλλά όχι και την ανάμειξη σε δογματικές συζητήσεις (1952). Κατόπιν τούτου στο Γ΄ συνέδριο της επιτροπής *Πίστεως και Τάξεως* (Λουνδ 1952) η Ορθοδοξία θα περιορισθεί σε ανακοίνωση των θέσεών της.

Η Β΄ γενική συνέλευση (Έβανστον 1954) συζητεί το θέμα: *Χριστός η ελπίδα του κόσμου*. Η ορθόδοξη παρουσία –Κωνσταντινούπολη, Αντιόχεια, Κύπρος, Ελλάδα– είναι συγκροτημένη και η μαρτυρία της κατατίθεται μέσω ιδίων δηλώσεων. Το 1955, άλλωστε, ιδρύεται μόνιμο γραφείο του οικουμενικού Πατριαρχείου στη Γενεύη: αυτό θα λειάνει την οδό για την προσέγγιση Μόσχας και Συμβουλίου. Στο πλαίσιο, περαιτέρω, πρωτοβουλίας του Φαναρίου η κεντρική επιτροπή καταθέτει δήλωση περί ενότητας η οποία προσεγγίζει εντυπωσιακά την ορθόδοξη εκκλησιολογία (Άγιος Ανδρέας 1960), ενώ η Α΄ πανορθόδοξη διάσκεψη (Ρόδος 1961) συναινεί στη συνέχιση των επαφών. Στη Γ΄ γενική συνέλευση (Ν. Δελχί 1961) το κύριο θέμα αφορά τον *Ιησού Χριστό, το φως του κόσμου*. Σύνολη η Ορθοδοξία μετέχει στις εργασίες της, κατατίθεται δε συμβολή που διευκρινίζει ότι η ουσία της οικουμενικής κίνησης έγκειται στην επανεύρεση της αρχαίας πίστης. Το βασικό καταστατικό άρθρο αποκτά τριαιδολογική χροιά, ενώ περαιτέρω αποφασίζεται η συγχώνευση με το *Διεθνές Ιεραποστολικό Συμβούλιο* και η διατήρηση της αυτονομίας της επιτροπής *Πίστεως και Τάξεως*.

Κατά τα επόμενα χρόνια ολοκληρώνεται η επίσημη εισδοχή όλων των ορθόδοξων εκκλησιών στο Π.Σ.Ε., το δε 1962 ιδρύεται μόνιμο γραφείο της Μόσχας στην έδρα του. Το επόμενο έτος 1963 συγκαλείται στο Μονρεάλ το Δ΄ διεθνές συνέδριο της επιτροπής *Πίστεως και Τάξεως* με έντονη την παρουσία των παραδοσιακών εκκλησιών, ενώ το 1966 το αντίστοιχο συνέδριο της επιτροπής *Εργασίας και Κοινωνίας* ανιχνεύει στη Γενεύη τις νέες οικονομικές παραμέτρους. Το 1968, άλλωστε, θα λάβει χώρα –επίσης στη Γενεύη– η Δ΄ πανορθόδοξη διάσκεψη, η οποία θα επινεύσει στην ενδυνάμωση της συμμετοχής στην οικουμενική κίνηση. Σχεδόν ταυτοχρόνως, η Β΄ βατικανή σύνοδος αποδέχεται τις διαχριστιανικές σχέσεις και ιδρύει ειδική σχετική γραμματεία, αμέσως δε συνιστάται *Μεικτός Όμιλος Εργασίας Π.Σ.Ε. και Ρώμης*. Η Δ΄, τέλος, γενική συνέλευση (Ουψάλα 1968) με θέμα: *Ιδού καινά ποιώ πάντα, έχει χαρακτήρα έντονα κοινωνικό*. Σε αυτή συμμετέχει όλη η Ορθοδοξία, για πρώτη δε φορά δεν υφίσταται έντονος λόγος αποστασιοποίησης.

Σε μία τελευταία παράγραφο εξετάζονται τα πρώτα βήματα των τοπικών συμβουλίων εκκλησιών. Στα χρόνια μέχρι το 1968 η Ορθοδοξία συμμετέχει σε εννέα εθνικά συμβούλια της Ευρώπης και του Νέου Κόσμου, αλλά και αποτελεί ενεργό παράγοντα της *Διασκέψεως Ευρωπαϊκών Εκκλησιών*, η οποία από το 1957 διακονεί ακούραστα στον χώρο της κοινής ποιμαντικής δράσης, της καταλλαγής και του οικουμενικού θεολογικού στοχασμού.

ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ – ΕΔΡΑΙΩΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Σκοπός

Σκοπός αυτής της ενότητας είναι να εκθέσει και να αποτιμήσει τα πεπραγμένα του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* –και δευτερευόντως της *Διασκέψεως Ευρωπαϊκών Εκκλησιών* και του *Συμβουλίου Εκκλησιών Μέσης Ανατολής*– κατά την τριακονταετία 1968-1998, περαιτέρω δε να διευκρινίσει τον ρόλο της Ορθοδοξίας στη διαμόρφωσή τους και να αναζητήσει τις μελλοντικές προοπτικές του οικουμενικού χώρου.

Προσδοκώμενα Αποτελέσματα

Όταν θα έχετε ολοκληρώσει τη μελέτη αυτής της ενότητας, θα είστε σε θέση να:

- αναφέρετε τον τόπο και χρόνο σύγκλισης και τη θεματολογία της πέμπτης, έκτης, έβδομης και όγδοης γενικής συνέλευσης του Π.Σ.Ε.
- αναλύετε τη διοικητική δομή του Π.Σ.Ε. μετά τις αναδιαρθρώσεις του 1971, 1991 και 1998.
- σχολιάζετε τη μελέτη *B.E.M.*
- σχολιάζετε τη μελέτη *Προς την κοινή έκφραση της αποστολικής πίστεως σήμερα*.
- σχολιάζετε το Ε΄ συνέδριο της επιτροπής *Πίστεως και Τάξεως*.
- σχολιάζετε το κείμενο *Κοινή αντίληψη των εκκλησιών περί του Π.Σ.Ε.*
- αναφέρεστε στις εισόδους και αποχωρήσεις ορθόδοξων εκκλησιών από το Π.Σ.Ε.
- αναφέρετε τις απόψεις περί των οργανωμένων διαχριστιανικών σχέσεων των Α΄ και Γ΄ προσυνοδικών πανορθόδοξων διασκέψεων, της σύσκεψης της Σόφιας, της διορθόδοξης συνάντησης της Θεσσαλονίκης.
- αναφέρετε και να αιτιολογείτε την πρόοδο των επαφών του Π.Σ.Ε. με τη Ρώμη.
- αναφέρεστε στην πορεία της *Διασκέψεως Ευρωπαϊκών Εκκλησιών* και του *Συμβουλίου Εκκλησιών Μέσης Ανατολής*.

Έννοιες Κλειδιά

- Ε΄ γενική συνέλευση του Π.Σ.Ε. (1975)
- ΣΤ΄ γενική συνέλευση του Π.Σ.Ε. (1983)
- Ζ΄ γενική συνέλευση του Π.Σ.Ε. (1991)
- Η΄ γενική συνέλευση του Π.Σ.Ε. (1998)
- Διοικητική δομή του Π.Σ.Ε.
- Μελέτη *B.E.M.*
- Μελέτη *Προς την κοινή έκφραση της αποστολικής πίστεως σήμερα*

- Κείμενο *Κοινή αντίληψη των εκκλησιών περί του Π.Σ.Ε.*
- *Α΄ προσυνοδική πανορθόδοξη διάσκεψη* (1976)
- *Γ΄ προσυνοδική πανορθόδοξη διάσκεψη* (1986)
- Σύσκεψη της Σόφιας (1981)
- Διορθόδοξη συνάντηση της Θεσσαλονίκης (1998)
- Ρώμη και Π.Σ.Ε.
- *Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Εκκλησιών*
- *Συμβούλιο Εκκλησιών Μέσης Ανατολής*

Σε φάση ωρίμασης και διεύρυνσης των δυνατοτήτων τους, το Π.Σ.Ε. και οι ανάλογοι περιφερειακοί φορείς, όπως είναι η *Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Εκκλησιών* και το *Συμβούλιο Εκκλησιών Μέσης Ανατολής*, θα βιώσουν περιόδους ευφορίας και πλούσιας ποιμαντικής προσφοράς, για να αντιμετωπίσουν κατά τα πρόσφατα χρόνια έντονη κρίση ταυτότητας, καθώς η εκκοσμίκευση και η υποβάθμιση των θεολογικών παραμέτρων θα διαβρώσουν τα θεμέλια του όλου οικουμενικού οικοδομήματος. Ενώπιον της προβληματικής αυτής η Ορθοδοξία θα επωμιστεί το εγχείρημα της απεμπλοκής των διαχριστιανικών σχέσεων από την αμιγώς οριζόντια δραστηριοποίηση και την προϊούσα εκκλησιολογική ασάφεια, ούτως ώστε να εγκαινιαστεί ένα νέο και ουσιαστικότερο στάδιο συνοδοιπορίας.

**Εισαγωγικές
Παρατηρήσεις**

1.3.1 Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών

1.3.1.1 Τα χρόνια 1968-1975

Μεταξύ των συνελεύσεων της Ουψάλας και του Ναϊρόμπι επέρχονται ριζικές μεταβολές στη δομή του *Συμβουλίου*. Η αναδιάρθρωση αποσκοπεί σε μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, στην τελική της δε μορφή του 1971 λαμβάνει υπόψη και την ενσωμάτωση του *Παγκόσμιου Συνδέσμου Χριστιανικής Εκπαίδευσης* στο Π.Σ.Ε. Τα τμήματα αντικαθίστανται πλέον από τρεις ενότητες, ενώ αμέσως συνδεδεμένες προς την ενισχυμένη γενική γραμματεία είναι οι διευθύνσεις οικονομικών, προσωπικού, επικοινωνίας, σχέσεων με τοπικά συμβούλια, καθώς και το *Οικουμενικό Ινστιτούτο*. Η ενότητα πίστεως και μαρτυρίας περιλαμβάνει τις επιτροπές *Πίστεως και Τάξεως, Ιεραποστολής και Ευαγγελισμού, Εκκλησίας και Κοινωνίας, Διαλόγου με τους Λαούς Ζωσών Πίστεων και Ιδεολογιών* και το πρόγραμμα *Θεολογικής Εκπαίδευσης*, η δε ενότητα δικαιοσύνης και διακονίας τις επιτροπές *Διεθνών Ζητημάτων, Συμμετοχής στην Ανάπτυξη, Διεκκλησιαστικής Βοήθειας και Προσφύγων, Χριστιανικής Ιατρικής* και το πρόγραμμα *Καταπολέμησης του Φυλετισμού*. Τέλος, η ενότητα εκπαίδευσης και ανανέωσης σύγκειται από τις επιτροπές *Εκπαίδευσης, Γυναικών, Νεολαίας, Ανανέωσης και Κοινοτικής Ζωής*.

Πίνακας 3

Η δομή του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών κατά την περίοδο 1971-1991				
Εκκλησίες-μέλη				
Γενική συνέλευση				
Έξι πρόεδροι				
Κεντρική επιτροπή				
Εκτελεστική επιτροπή				
Γενική γραμματεία				
Διευθύνσεις		Οικουμενικό Ινστιτούτο		Ενότητες
Οικονομικών			Πίστεως και μαρτυρίας	
Προσωπικού			Δικαιοσύνης και διακονίας	
Επικοινωνίας			Εκπαίδευσης και ανανέωσης	
Σχέσεων με τοπικά συμβούλια				
<i>Ενότητα πίστεως και μαρτυρίας</i>				
Επιτροπή πίστεως και τάξεως (αυτόνομη)	Επιτροπή ιεραποστολής και ευαγγελισμού	Επιτροπή εκκλησίας και κοινωνίας	Επιτροπή διαλόγου με λαούς ζωσών πίστεων και ιδεολογιών	Πρόγραμμα θεολογικής εκπαίδευσης (ως το 1981)
<i>Ενότητα δικαιοσύνης και διακονίας</i>				
Επιτροπή διεθνών ζητημάτων	Επιτροπή συμμετοχής στην ανάπτυξη	Πρόγραμμα καταπολέμησης του φυλετισμού	Επιτροπή διεκκλησιαστικής βοήθειας και προσφύγων	Επιτροπή χριστιανικής ιατρικής
<i>Ενότητα εκπαίδευσης και ανανέωσης</i>				
Επιτροπή εκπαίδευσης	Επιτροπή γυναικών	Επιτροπή νεολαίας	Επιτροπή αναγέννησης και κοινοτικής ζωής	Πρόγραμμα θεολογικής εκπαίδευσης (από το 1981)

Εγκαινιάζοντας τη νέα περίοδο, σύσκεψη της επιτροπής *Πίστεως και Τάξεως* με θέμα *Η ενότητα της Εκκλησίας και η ενότητα της ανθρωπότητας* (Λουβαίν 1971) ενστερνίζεται ευρύτερη μεθοδολογία δράσης και επιχειρεί να αγκαλιάσει ολόκληρη την οικουμένη. Λίγο αργότερα (Ακκρα 1974) η ίδια επιτροπή θα θέσει τις βάσεις της πολύχροτης μελέτης περί *Βαπτίσματος, Ευχαριστίας και Ιεροσύνης* (κατά το λατινικό ακρωνύμιο *B.E.M.*), η οποία τα επόμενα χρόνια θα αναζητήσει ενιαίες προσεγγίσεις και θα διερευνήσει τους όρους αμοιβαίας αναγνώρισης των τριών μυστηρίων, υποδεικνύοντας μία ακόμη οδό προς την ενότητα.

Καθοριστική για τη διόρθωση σύμπτωια, η αυτόκλητη χειραφέτηση της αμερικανικής *μετροπόλια* –ήδη μέλους του *Π.Σ.Ε.* από το 1961– δημιουργεί εντάσεις και στον χώρο των οικουμενικών επαφών. Το όλο θέμα αναφέρεται σε ρωσογενή δικαιοδοσία των ΗΠΑ που εγκαταλείπει τη μακρά απομόνωση, όταν η Μόσχα το 1970 της προσφέρει την «αυτοκεφαλία»* υπό το όνομα *ορθόδοξη εκκλησία στην Αμερική*, ενώ συγχρόνως υπογράφει ανάλογη «αυτονομία»* της εκκλησίας της Ιαπωνίας. Οι εν λόγω πράξεις στερούνται κανονικών ερεισμάτων, εφόσον η χορήγηση ανεξαρτησίας συνιστά δικαίωμα της όλης Ορθοδοξίας και ενεργείται από

την Κωνσταντινούπολη, στην οποία και υπάγεται ούτως ή άλλως η διασπορά. Παρά ταύτα, το 1973 το Συμβούλιο αποδέχεται τη διττή ονομασία της μετροπόλια και συγκαταριθμεί την ιαπωνική Ορθοδοξία στις τάξεις του.

Σχεδόν ταυτοχρόνως εορτάζεται η εικοσιπενταετηρίδα του Π.Σ.Ε. Συμβάλλοντας στον απολογισμό, το σχετικό πατριαρχικό διάγγελμα επισημαίνει ότι κύριος ρόλος του ήδη ενηλικιωθέντος οργάνου είναι η εξυπηρέτηση της πορείας των εκκλησιών προς την ενότητα και ο συντονισμός της κοινής τους μαρτυρίας, υπεράνω και πέραν τυχόν πολιτικοκοινωνικών δραστηριοτήτων ή στείρων δογματικών διενέξεων.

Στα πρώτα χρόνια εφαρμογής των αποφάσεων της Β΄ βατικανής συνόδου η Ρώμη εξακολουθεί να διατηρεί την ιδιότυπη συνάφεια προς τη Γενεύη. Το 1969, μάλιστα, ο πάπας Παύλος ΣΤ΄ επισκέπτεται το Συμβούλιο με αισθήματα σεβασμού και στοργής προς αυτό. Παράλληλα, η Γραμματεία για την Προαγωγή της Χριστιανικής Ενότητας εκδίδει σειρά κειμένων, τα οποία επιχειρούν να καθοδηγήσουν τους πιστούς στις διαχριστιανικές τους επαφές, ενώ ο Μεικτός Όμιλος Εργασίας συνεχίζει να δημοσιοποιεί τα πορίσματά του με τη μορφή εκθέσεων συμβουλευτικής υφής.

Παράλληλα Κείμενα

Μελετήστε το διάγγελμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου για την εικοσιπενταετηρίδα του Π.Σ.Ε. (1973).

1.3.1.2 Η Ε΄ γενική συνέλευση

Στα τέλη του 1975 συγκαλείται στο Ναϊρόμπι, σημείο αναφοράς της Κεντρίας Αφρικής, η Ε΄ γενική συνέλευση του Π.Σ.Ε. με τη συμμετοχή διακοσίων ογδόντα έξι εκκλησιών και ενεργό παρουσία του Βατικανού. Το γενικό θέμα της συνέλευσης Ο Ιησούς Χριστός ελευθερώνει και ενώνει ερμηνεύεται υπό το πρίσμα της συνοδικότητας, καταλήγει δε σε μήνυμα νοούμενο ως πρόσκληση σε προσευχή. Η εγκατάλειψη, εξάλλου, του επιφανειακού οικουμενισμού, η υιοθέτηση προσεκτικής στάσης έναντι των μεγάλων διαχριστιανικών προβλημάτων και η επαναφορά των θεολογικών παραμέτρων δράσης επιτρέπουν στην Ορθοδοξία να μην καταθέσει ίδια δήλωση.

Στο Ναϊρόμπι ψηφίζεται νέο καταστατικό του Π.Σ.Ε., ερχόμενο να αντικαταστήσει εκείνο του 1948 και να αποδώσει στους στόχους πρακτικότερη χροιά, οφειλόμενη σε μεγάλο βαθμό στους μεγάλους οικονομικούς πόρους του οργανισμού. Περαιτέρω, άλλωστε, επικυρώνεται μελέτη της επιτροπής Πίστεως και Τάξεως περί της ορατής ενότητας εντός της Εκκλησίας.

Όσον αφορά τα καθ' ημάς, οι ορθόδοξοι σύνεδροι υπό τον Χαλκηδόνο Μελίτωνα επιτυγχάνουν την απροϋπόθετη αναγνώριση των δικαιών του πατριαρχείου Ιεροσολύμων επί των Αγίων Τόπων, αλλά και την αναπομπή πρότασης περί καθορισμού συγκεκριμένης Κυριακής του Απριλίου ως πασχαλίου ημέρας.

1.3.1.3 Τα χρόνια 1975-1983

Μετά από μακρές και προσεκτικές βελτιωτικές προσαρμογές, η διοικητική αναδιάρθρωση του Συμβουλίου ολοκληρώνεται κατά το 1981, οπότε το *Πρόγραμμα Θεολογικής Εκπαίδευσης* εντάσσεται στον φυσικό του χώρο, την *ενότητα εκπαίδευσης και ανανέωσης*. Η γενική, άλλωστε, γραμματεία έχει πλέον παγιώσει τον συντονιστικό και ενοποιητικό της ρόλο. Παράλληλα, στα πλαίσια των πρωτοβουλιών της επιτροπής *Ιεραποστολής και Ευαγγελισμού* συνέρχεται διεθνές συνέδριο (Μελβούρνη 1980) πραγματευόμενο την έλευση της βασιλείας του Θεού, αλλά και συντάσσεται κείμενο κατηχητικής υφής περί της οικουμενικής αποδοχής της ιεραποστολής και του ευαγγελισμού: σύμφωνα αυτό το ενδιαφέρον θα πρέπει να εστιάζεται πλέον στα περιθωριακά στοιχεία της κοινωνίας, επίκεντρο δε της μαρτυρίας να είναι πάντοτε η Ευχαριστία. Ταυτοχρόνως, η επιτροπή *Εκκλησίας και Κοινωνίας* αναλαμβάνει τη διερεύνηση των όρων μελλοντικής συνύπαρξης πίστης και επιστήμης, ανακεφαλαιώνει δε τα πορίσματά της σε παγκόσμιο συνέδριο (Κέιμπριτζ ΗΠΑ 1979). Τέλος, σειρά προγραμμάτων αναλαμβάνει να στηρίξει δυσπραγούντες πληθυσμούς ή μειονεκτούσες ομάδες, αλλά και να τονώσει τη θεολογική εκπαίδευση στις ποικίλες της εκφάνσεις.

Το έργο της επιτροπής *Πίστews και Τάξεως* παραμένει στην πρωτοπορία των θεολογικών αναζητήσεων, καθώς το κείμενο σύγκλησης *B.E.M.* παραδίδεται στην κρίση των εκκλησιών, ταυτοχρόνως δε δημοσιοποιείται η προκαταρκτική μορφή μελέτης με τίτλο *Προς την κοινή έκφραση της αποστολικής πίστews σήμερα*, η οποία διευκρινίζει ότι μόνο το σύμβολο Νικαίας/Κωνσταντινουπόλεως αποδίδει αυθεντικώς τη διδασκαλία των αποστόλων (Λίμα 1982). Τέκνο του ίδιου σκεπτικού, η συμπιληματική *οικουμενική λειτουργία της Λίμας* υιοθετείται ευρύτατα από τον προτεσταντικό κόσμο. Είναι, πάντως, γεγονός ότι οι εν λόγω προβληματισμοί λαμβάνουν συν τω χρόνω μάλλον ακαδημαϊκή χροιά και αδυνατούν να αποτρέψουν την καλλιέργεια συγκρητιστικών αισθημάτων ενότητας.

Σε ακόμη ευρύτερα πλαίσια, εκδίδονται το 1979 από την αρμόδια επιτροπή *Οδηγίες περί των διαλόγων με τους λαούς ζωσών πίστews*, βασισμένες στην απροκατάληπτη προσέγγιση και την αναζήτηση τρόπων κοινής διακονίας, ενώ ενεργοποιούνται συζητήσεις με τον ιουδαϊσμό, το Ισλάμ και τις μεγάλες θρησκείες της Ασίας.

Συνάμα, η *Α΄ προσυνοδική πανορθόδοξη διάσκεψη* (Γενεύη 1976) καταθέτει επίσημο κείμενο επί των οργανωμένων διαχριστιανικών σχέσεων: τούτο εφιστά την προσοχή στην παραμέληση της ενοποιού κάθετης συνιστώσας, αλλά και προσβλέπει σε μεγαλύτερη εκπροσώπηση των καθ' ημάς, ιδίως στην επιτροπή *Πίστews και Τάξεως*. Σε συνέχεια των ανωτέρω θέσεων, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν συμπόσιο στη φιλανδική Ιερά Μονή Νέου Βαλάμο (1977) και κυρίως σύσκεψη που συνέρχεται στη Σόφια (1981). Αν το πρώτο διευκρινίζει τους λόγους απόρριψης της μυστηριακής διακοινωνίας, η δεύτερη εκφράζει την αγωνία της Ορθοδοξίας προ της πολιτικοποίησης του Συμβουλίου και οριοθετεί τις προϋποθέσεις συνεργασίας, επισημαίνοντας ότι έχει διαταραχθεί η ισόρροπη εκπροσώπηση των χριστιανικών οικογενειών, ούτως ώστε αποφάσεις δογματικής φύσης διόλου να μην ενσωματώνουν τις ορθόδοξες θέσεις.

Το 1982, άλλωστε, εντάσσεται στο Π.Σ.Ε. η αυτόνομη εκκλησία της Φιλανδίας, ενώ η Ρώμη εξακολουθεί να συνοδοιπορεί στα πλαίσια του *Μεικτού Ομίλου Εργασίας*, ο οποίος στρέφεται πλέον προς βραχυπρόθεσμους στόχους τοπικής εμβέλειας και μελετά τις δυνατότητες κοινής μαρτυρίας.

1.3.1.4 Η ΣΤ΄ γενική συνέλευση

Η ΣΤ΄ γενική συνέλευση (Βανκούβερ 1983) επανέρχεται μετά τρεις δεκαετίες στον βορειοαμερικανικό χώρο των παράλληλων δικαιοδοσιών και πολλαπλών επιλογών. Το κύριο, άλλωστε, θέμα: *Ιησούς Χριστός, η ζωή του κόσμου* επιτρέπει τον τονισμό της ευχαριστιακής διάστασης της πίστης. Στη σύναξη η ρωμαιοκαθολική αποστολή έχει αυξημένα δικαιώματα, ενώ η Ορθοδοξία –η οποία δρα υπό την ηγεσία του επιχώριου αρχιεπισκόπου Αμερικής Ιακώβου– επιτυγχάνει την αναγνώριση της ελληνικής ως γλώσσας εργασίας του Π.Σ.Ε. Για την επίτευξη των επιδιώξεων του *Συμβουλίου*, άλλωστε, κρίνεται επιβεβλημένο να διευρυνθούν ακόμη περισσότερο οι αρμοδιότητες της γενικής του γραμματείας.

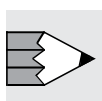
Παρά τα ποικίλα μινιμαλιστικά ρεύματα, η ΣΤ΄ γενική συνέλευση επιδεικνύει μάλλον ισορροπημένο πρόσωπο και χαράσσει νέο θεολογικό προσανατολισμό, εγκαταλείποντας το κήρυγμα του εύκολου οικουμενισμού. Κατά τη διάρκεια, εξάλλου, της σύναξης οι ορθόδοξοι συνεργάζονται στενά με τις αρχαίες ανατολικές εκκλησίες και δρᾶνται της ευκαιρίας για να εκφέρουν μια τελείως προκαταρκτική άποψη για το κείμενο *B.E.M.*

1.3.1.5 Τα χρόνια 1983-1991

Στις απαρχές της περιόδου, και ενώ το Π.Σ.Ε. αριθμεί ήδη τριακόσια ένα μέλη, η κεντρική επιτροπή ψηφίζει κανόνες περί της συμμετοχής σε αυτό και αναλαμβάνει να μελετήσει αναδιάρθρωση προς δομές περισσότερο αποκεντρωμένες και στενότερα αλληλοσυναπτόμενες. Ως πρώτο βήμα, το *Οικουμενικό Ινστιτούτο* του Μποσσαί συνδέεται το 1989 με το πρόγραμμα *Θεολογικής Εκπαίδευσης*. Στα πλαίσια, περαιτέρω, των ενοτήτων εκπονείται κοινή μελέτη περί *Δικαιοσύνης, ειρήνης και ακεραιότητας της δημιουργίας*: αμφισβητούμενες πλευρές του θέματος συζητούνται ευρύτατα σε σχετικό συνέδριο (Σεούλ 1990), στο οποίο και πιστώνονται ορισμένες προκαταρκτικές διασαφήσεις. Ταυτοχρόνως, η επιτροπή *Ιεραποστολής και Ευαγγελισμού* συνέρχεται σε παγκόσμιο συνέδριο (Άγιος Αντώνιος Τέξας 1989), το οποίο επιχειρεί να προαγάγει την οικουμενική συνεργασία κατά της αθεΐας και εκκοσμίκευσης. Έντονη και ουσιαστική είναι, τέλος, η διακονία των δυσπραγούντων ή μειονεκτούντων κοινωνικώς λαών και ομάδων, πέραν των άλλων δε το 1988 εγκαινιάζεται *δεκαετία αλληλεγγύης προς τις γυναίκες*.

Το κείμενο *B.E.M.* καθίσταται εν τω μεταξύ αντικείμενο πολλαπλών διαβουλεύσεων. Κρίσιμη, για το κύρος και την εμβέλειά του, αποδεικνύεται η θεώρηση της Ορθοδοξίας ότι τούτο δεν αποτελεί δεσμευτική διαχριστιανική συμφωνία, αλλά απλώς προσπάθεια των εκκλησιών να εκφραστούν από κοινού επί ουσιαστι-

κών θεμάτων της ζωής τους, εργαλείο χρήσιμο κατά τη διεξαγωγή των διμερών διαλόγων. Έτσι ο σχολιασμός του Φαναρίου (1986) αντιμετωπίζει τη μελέτη ως απαρχή μιας συγκροτημένης και ζώσας θεολογίας στη διακονία της ενότητας, εστιάζει όμως την προσοχή του στην ανεπάρκεια των εκκλησιολογικών της βάσεων. Σε ανάλογο πλαίσιο η Γ΄ πανορθόδοξη προσυνοδική διάσκεψη (Γενεύη 1986) διευκρινίζει επισήμως ότι τα κείμενα σύγκλισης είναι απλά μέσα προσέγγισης. Κατόπιν τούτων η ολομέλεια της επιτροπής Πίστεως και Τάξεως προσανατολίζεται προς την πρόταση της Κωνσταντινουπόλεως να αντιμετωπισθεί και εκκλησιολογικώς το θέμα (Βουδαπέστη 1989). Ταυτοχρόνως, η επεξεργασία της μελέτης *Προς την κοινή έκφραση της αποστολικής πίστεως σήμερα* οδηγεί το 1990 σε έκθεση που ερμηνεύει το σύμβολο με βιβλικά και πατερικά κριτήρια.

Δραστηριότητα 5/Κεφάλαιο 1

Σχολιάστε σε μία παράγραφο 80-100 λέξεων τη στάση της Ορθοδοξίας έναντι του κειμένου σύγκλισης *B.E.M.* Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Κατά το διάστημα που τη διεύθυνση της μόνιμης πατριαρχικής αντιπροσωπείας αναλαμβάνει ο μ. πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Τσέτσης (1985), η σύνολη Ορθοδοξία αποτιμά τις διαχριστιανικές σχέσεις κατά τη διάρκεια των εργασιών της Β΄ διορθόδοξης προπαρασκευαστικής επιτροπής (Γενεύη 1986). Το σχετικό κείμενο επανέρχεται στα χρονίζοντα αιτήματα της σύσκεψης της Σόφιας και υπογραμμίζει τον κίνδυνο πολιτικοποίησης του Συμβουλίου, συνάμα δε επισημαίνει ότι η ενότητα νοείται μόνο στα όρια της ορθής πίστης και επιστέφεται με τη μυστηριακή κοινωνία. Στη συνέχεια η Γ΄ προσυνοδική πανορθόδοξη διάσκεψη δίνει την έγκρισή της στην οργανωμένη οικουμενική κίνηση, τονίζοντας πάντως ότι σε οποιαδήποτε διομολογιακή προσαρμογή οφείλει να αντιπαρατεθεί η επιστροφή στην αλήθεια της αρχαίας Εκκλησίας. Στο ίδιο κλίμα προβληματισμού κινούνται οι λόγοι του μακαριστού πατριάρχη Δημήτριου κατά την επίσκεψή του στη Γενεύη (1987) και το μήνυμά του για την τεσσαρακονταετηρίδα του Π.Σ.Ε. (1988).

Ο *Μεικτός Όμιλος Εργασίας Π.Σ.Ε.* και Ρώμης καταθέτει το 1988 βαρυσήμαντο κείμενο, το οποίο κατοχυρώνει την κοινή πορεία στα πλαίσια των *ενοτήτων*, αλλά και επισημαίνει τις διαφορές στη μεθοδολογία δράσης και την άσκηση αυθεντίας, ούτως ώστε να διαφανεί και πάλι η αδυναμία ένταξης της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας.

Στην περίοδο αυτή το Συμβούλιο καλείται να ισορροπήσει μεταξύ των καταστατικών του στόχων και της περιορέουσας συγκρητιστικής εκκοσμίκευσης, απαντά δε στην πρόκληση με την αναζήτηση κοινής εκκλησιαστικής αυτοσυνειδησίας, αλλά και με πρωτόγνωρες στα χρονικά του αγιοπνευματικές αναφορές.

Παράλληλα Κείμενα

Μελετήστε το μήνυμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου για την τεσσαρακονταετηρίδα του Π.Σ.Ε. (1988).

1.3.1.6 Η Ζ΄ γενική συνέλευση

Η Ζ΄ γενική συνέλευση του Π.Σ.Ε. συγκαλείται το 1991 στην Καμπέρα παρουσία επίσημων εκπροσώπων των τριακοσίων επτά μελών. Η Ρώμη αποστέλλει εντεταλμένους παρατηρητές, ενώ οι ορθόδοξοι συσπειρώνονται περί τον Χαλκηδόνο Βαρθολομαίο. Την καινοτόμο σημασία της σύναξης εκφράζει άριστα ο επικλητικός χαρακτήρας του γενικού θέματος *Ελθέ Πνεύμα Άγιο, ανακαίνισε πάσα την κτίση*.

Παρά ταύτα, όμως, και παρά την έμφαση στην έννοια της κοινωνίας, η εμπλοκή του Π.Σ.Ε. σε σχήματα κακώς νοούμενου οικουμενισμού παραμένει έντονη, ούτως ώστε οι εκπρόσωποι της ανατολικής παράδοσης να αισθανθούν υποχρεωμένοι να επανέλθουν στην παλαιά τακτική της αποστασιοποίησης: οι *Σκέψεις των ορθόδοξων συνέδρων* εκφράζουν εναργώς την αγωνία προ των συγκρητιστικών διευρύνσεων του Συμβουλίου και της υποβάθμισης της επιτροπής *Πίστews και Τάξεως*.

1.3.1.7 Τα χρόνια 1991-1998

Η δεκαετία του '90 θα σημάνει την απαρχή αναδιαρθρώσεων και νέων επιλογών, οι οποίες αποσκοπούν στην καλύτερη συνεργασία και αλληλοπεριχώρηση των διαφόρων προγραμμάτων, αλλά και συνιστούν απόκριση στη μόνιμη πλέον οικονομική δυσπραγία. Πέραν της ενισχυμένης γενικής γραμματείας, η οποία επωμίζεται τον συντονισμό των διαχριστιανικών και διαθρησκευτικών επαφών, δημιουργούνται τέσσερις προγραμματικές μονάδες. Η μονάδα ενότητας και ανανέωσης περιλαμβάνει τις επιτροπές *Πίστews και Τάξεως* (Ενότητας της Εκκλησίας), *Λαϊκού Στοιχείου, Θείας Λατρείας και Πνευματικότητας, Θεολογικής Εκπαίδευσης*: με την τελευταία συνάπτεται το υπαγόμενο στη γενική γραμματεία *Οικουμενικό Ινστιτούτο*, που κλείνει το 1996 πενήντα χρόνια προσφοράς. Η μονάδα ιεραποστολής-υγείας, παιδείας και μαρτυρίας σύγκειται από τις επιτροπές *Ιεραποστολής και Ευαγγελισμού, Κοινωνίας και Δικαιοσύνης*, που ασχολείται κυρίως με τον αγροτικό κόσμο, *Ευαγγελίου και Πολιτισμών, Υγείας, Αγωγής του Λαού του Θεού* ιδίως στις πρώην κομμουνιστικές χώρες. Στη μονάδα *Δικαιοσύνης, Ειρήνης και Δημιουργίας* εντάσσονται τα προγράμματα *Θεολογίας της Ζωής, Εκκλησιολογίας και Ηθικής, Φυλετισμού και Αυτοχθόνων Πληθυσμών, Αλληλεγγύης προς τις Γυναίκες, Νεολαίας, Οικολογίας και Βιώσιμης Κοινωνίας* και η επιτροπή *Διεθνών Υποθέσεων* – όλα στρατευμένα στην υπηρεσία της κτίσης και του ανθρώπινου προσώπου. Τέλος η μονάδα *Διακονίας και Αλληλοβοήθειας* περιλαμβάνει τις επιτροπές *Θεολογίας της Διακονίας, Διεκκλησιαστικής Βοήθειας, Διακονίας Προσφύγων και Μεταναστών, Συνηγορίας υπέρ των Ενδεών, Ανταπόκρισης σε Θεομηνίες*.

Με κύριο χαρακτηριστικό την άρση της αυτόνομης εξέλιξης των επιμέρους δράσεων, ιδιαίτερη βαρύτητα θα δοθεί πλέον στην οικουμενική επιμόρφωση και κοινή ιεραποστολική μαρτυρία, στον καθορισμό της θέσης των λαϊκών, στην άρθρωση χριστιανικού λόγου σε διεθνή βήματα, στην προστασία του περιβάλλοντος, τέλος στην πάσης φύσεως αρωγή και στήριξη όλων ανεξαιρέτως των εκκλησιών του πρώην ανατολικού συνασπισμού.

Το 1993 πραγματοποιείται στο Σαντιάγκο της Ισπανίας το Ε΄ συνέδριο της επι-

τροπής *Πίστewος και Τάξεως*, μείζον οικουμενικό γεγονός της περιόδου, το οποίο αποδεικνύει ότι το *προνομιούχο* τούτο *όργανο διαλόγου* κρατά πάντοτε ζωντανή τη μέριμνα για την ενότητα. Υπό το γενικό θέμα *Προς μία κοινωνία στην πίστη, τη ζωή και τη μαρτυρία*, το συνέδριο επικυρώνει τα δύο μεγάλα κείμενα σύγκλισης –*B.E.M. και Προς την κοινή έκφραση της αποστολικής πίστewος σήμερα*–, χαράσσοντας έτσι πρότυπη μεθοδολογία των πολυμερών διαχριστιανικών επαφών θεολογικής υφής. Στα αμέσως μετέπειτα χρόνια η επιτροπή θα εμβαθύνει σε εκκλησιολογικές πτυχές των εν λόγω ζητημάτων. Σε συγγενή, άλλωστε, πλαίσια θα συνέλθει παγκόσμιο συνέδριο της επιτροπής *Ιεραποστολής και Ευαγγελισμού* με στόχο τη διερεύνηση της ποικιλομορφίας κατά την προσέγγιση της πίστewος (Σαλβαδόρ Βραζιλίας 1996).

Στην όλη του, εντούτοις, πολιτεία το Συμβούλιο αντιμετωπίζει καταλυτική, για την ίδια του την ύπαρξη, κρίση ταυτότητας και υποχρεώνεται να ζητήσει τη γνώμη των μελών του, ώστε να δομηθεί *Μία κοινή αντίληψη και ένας κοινός οραματισμός των εκκλησιών σχετικά με το ίδιο το Συμβούλιο*. Η ολοκλήρωση της πρώτης φάσης διαβουλεύσεων θα τεθεί ενώπιον της γενικής συνέλευσης του Χαράρε.

Πίνακας 4

Η δομή του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών κατά την περίοδο 1991-1998				
Εκκλησίες-μέλη				
Γενική συνέλευση				
Έξι πρόεδροι				
Κεντρική επιτροπή				
Εκτελεστική επιτροπή				
Γενική γραμματεία				
<i>Διευθύνσεις</i>	<i>Οικουμενικό Ινστιτούτο</i>		<i>Προγραμματικές μονάδες</i>	
Συντονισμού προγραμμάτων		Ενότητας και ανανέωσης		
Διεκκλησιαστικών σχέσεων		Ιεραποστολής-υγείας, παιδείας και μαρτυρίας		
Διαθρησκειακών σχέσεων		Δικαιοσύνης, ειρήνης και δημιουργίας		
Επικοινωνίας		Διακονίας και αλληλοβοήθειας		
Οικονομικών				
Προγραμματική μονάδα ενότητας και ανανέωσης				
Επιτροπή πίστewος και τάξεως (ενότητας της Εκκλησίας)	Επιτροπή λαϊκού στοιχείου	Επιτροπή θείας λατρείας και πνευματικότητας	Επιτροπή θεολογικής εκπαίδευσης	
Προγραμματική μονάδα ιεραποστολής-υγείας, παιδείας και μαρτυρίας				
Επιτροπή ιεραποστολής και ευαγγελισμού	Επιτροπή κοινωνίας και δικαιοσύνης	Επιτροπή ευαγγελίου και πολιτισμών	Επιτροπή υγείας	Επιτροπή αγωγής του λαού του Θεού
Προγραμματική μονάδα δικαιοσύνης, ειρήνης και δημιουργίας				
Πρόγραμμα θεολογίας της ζωής	Πρόγραμμα εκκλησιολογίας και ηθικής	Πρόγραμμα φυλετισμού και αυτοχθόνων πληθυσμών	Πρόγραμμα αλληλεγγύης προς τις γυναίκες	Πρόγραμμα νεολαίας
	Πρόγραμμα οικολογίας και βιώσιμης κοινωνίας	Επιτροπή διεθνών υποθέσεων		
Προγραμματική μονάδα διακονίας και αλληλοβοήθειας				
Επιτροπή θεολογίας της διακονίας	Επιτροπή διεκκλησιαστικής βοήθειας	Επιτροπή διακονίας προσφύγων και μεταναστών	Επιτροπή συνηγορίας υπέρ των ενδεών	Επιτροπή ανταπόκρισης σε θεομηνίες

Ανήσυχες για το μέλλον, οι εκκλησίες της ανατολικής παράδοσης θα δημοσιεύσουν, λίγους μόλις μήνες μετά την Καμπέρα, έκθεση που επιχειρεί να επαναφέρει την εξισορρόπηση των δύο διαστάσεων της διαχριστιανικής συνεργασίας (Γενεύη 1991). Το 1994, εξάλλου, εισέρχεται στο *Π.Σ.Ε.* η πολύπαθη εκκλησία της Αλβανίας, ολοκληρώνοντας την παρουσία των ορθόδοξων στις τάξεις του. Ατυχώς, τα χρονίζοντα προβλήματα του οικουμενικού χώρου, αλλά και η ενδοστρέφεια πολλών πιστών των πρώην κομμουνιστικών περιοχών εξαναγκάζουν στα μέσα του 1997 τη Γεωργία σε αποχώρηση από το *Συμβούλιο* προ της απειλής εσωτερικού σχίσματος. Με ανάλογο σκεπτικό και ενώπιον του συνεχιζόμενου προσηλυτισμού θα αποχωρήσει το 1998 και η Βουλγαρία.

Παρά ταύτα, οι καθ' ημάς συνεχίζουν να στηρίζουν τις προσπάθειες απεγκλωβισμού. Έτσι σύσκεψη (Γενεύη 1995) χαρακτηρίζει το *Π.Σ.Ε.* ως χρήσιμο βήμα θεολογικού διαλόγου, αλλά και αναφέρεται στις συγκρητιστικές τάσεις και την αναζωπύρωση του προσηλυτισμού, για να καταλήξει στη σημασία της εγκύψεως επί της αποστολικής πίστης και την ανάγκη ακρόασης των ορθόδοξων θέσεων. Σχεδόν ταυτόχρονο, άλλωστε, υπόμνημα της Κωνσταντινουπόλεως διευκρινίζει ότι το *Συμβούλιο* είναι απλώς όργανο στη διάθεση των εκκλησιών, συνιστά δε εντέλει αδελφότητα ασαφούς εκκλησιολογικής βάσεως, η οποία θα όφειλε να επαναδιατυπώσει τα κριτήρια αποδοχής νέων μελών. Σε ανάλογο κλίμα κινούνται οι λόγοι του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου κατά την επίσκεψή του στη Γενεύη (1995). Περαιτέρω, στις παραμονές της μετάβασης στο Χαράρε οργανώνεται διορθόδοξη συνάντηση (Θεσσαλονίκη 1998), η οποία προβαίνει σε αξιολόγηση των νεότερων δεδομένων, επικυρώνει τη συνέχιση της συμμετοχής στα όργανα του *Π.Σ.Ε.*, συνιστά όμως αποχή από τις λατρευτικές συνάξεις και ψηφοφορίες κατά τη διάρκεια των εργασιών της γενικής συνέλευσης. Συνακόλουθο συμπόσιο εκπροσώπων των ορθόδοξων και αρχαίων ανατολικών εκκλησιών στη Δαμασκό υιοθετεί τις ανωτέρω αποφάσεις.

Στο πλαίσιο, τέλος, του συμβουλευτικού του ρόλου ο *Μεικτός Όμιλος Εργασίας Π.Σ.Ε. και Ρώμης* καταθέτει απάντηση στο κείμενο *B.E.M.* (1991), εκπονεί μελέτη περί οικουμενικής εκπαίδευσης (1993) και αιτείται διαχριστιανική προσέγγιση των μεγάλων ηθικών ερωτημάτων και καταδίκη του προσηλυτισμού (1998). Η αισιόδοξη προοπτική συνεργασίας που διαφαίνεται από τα τελευταία αυτά ανακοινωθέντα ισορροπεί σε κάποιο βαθμό τη μονολιθικότητα της παπικής εγκυκλίου *ut unum sint* (1995), η οποία εστιάζει κάθε επιχειρηματολογία στην πρωτοκαθεδρία του Πάπα.

1.3.1.8 Η Η' γενική συνέλευση

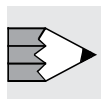
Στα τέλη του 1998 το *Συμβούλιο* αριθμεί μεταξύ των τριακοσίων είκοσι μελών του περί τα διακόσια εκκλησιαστικά σχήματα μη ευρωπαϊκών καταβολών, ούτως ώστε να αποδεικνύεται άκρως επίκαιρη η επιλογή του Χαράρε –κέντρου της νέας *Αφρικής*– για τη διεξαγωγή των εργασιών της Η' γενικής συνέλευσης. Υπό το γενικό θέμα *Επιστρέψατε προς τον Θεό και χαρείτε ελπίζοντας*, η σύναξη αντιμετω-

πίζει το ιωβηλαίο των πενήντα χρόνων από την ίδρυση του Π.Σ.Ε. με συνειδητό εγχείρημα ανανέωσης των δομών και προοπτικών του οργανωμένου οικουμενισμού.

Η νέα διάρθρωση αποσκοπεί στην ευελιξία και στην εκπόνηση προγραμμάτων εφικτών από δομικής και οικονομικής άποψης. Έτσι οι διευθύνσεις και ενότητες των προηγούμενων ετών αντικαθίστανται από τέσσερα αλληλοσυναπτόμενα τμήματα με ενιαίο προϋπολογισμό, αναφερόμενα αμέσως στη γενική γραμματεία. Αυτά είναι το τμήμα επικοινωνιών και εκδόσεων, το τμήμα διοικητικών και οικονομικών υποθέσεων, το τμήμα επί των διεκκλησιαστικών και οικουμενικών σχέσεων, στο οποίο εντάσσεται ο όλος μηχανισμός διεκκλησιαστικής βοήθειας και διακονίας, το τμήμα επί των θεολογικών και οικουμενιστικών θεμάτων. Αυτόνομες στα όρια του τελευταίου παραμένουν οι επιτροπές Πίστεως και Τάξεως και Ιεραποστολής και Ευαγγελισμού που τόσα προσέφεραν αντιστοίχως στην αναζήτηση της ορατής ενότητας και την κοινή μαρτυρία, ενώ το Οικουμενικό Ινστιτούτο εξακολουθεί να υπάγεται απευθείας στη γενική γραμματεία, συνάμα δε αναπτύσσει σχέσεις με το τοπικό πανεπιστήμιο. Περαιτέρω, άλλωστε, το Συμβούλιο εγκαινιάζει δεκαετία καταπολέμησης της βίας.

Πίνακας 5

Η δομή του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών από το 1998 και εξής				
Εκκλησίες-μέλη				
Γενική συνέλευση				
Έξι πρόεδροι				
Κεντρική επιτροπή				
Εκτελεστική επιτροπή				
Γενική γραμματεία				
Τμήματα				Οικουμενικό Ινστιτούτο
Διοικητικών και οικονομικών υποθέσεων	Επικοινωνιών και εκδόσεων	Διεκκλησιαστικών και οικουμενικών σχέσεων	Θεολογικών και οικουμενιστικών θεμάτων	
		Επιτροπή διεκκλησιαστικής βοήθειας	Επιτροπή πίστεως και τάξεως	Επιτροπή ιεραποστολής και ευαγγελισμού

Δραστηριότητα 6/Κεφάλαιο 1

Αναπτύξτε σε ένα κείμενο 100-120 λέξεων τρεις λόγους οι οποίοι οδήγησαν το Π.Σ.Ε. σε συνεχείς αναδιαρθρώσεις των δομών του κατά την τελευταία τριακονταετία. Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Στο πλαίσιο του γενικού προβληματισμού για το μέλλον της οικουμένης, οι διαβουλεύσεις περί *Μιας κοινής αντιλήψεως και ενός κοινού οραματισμού των εκκλησιών περί του Π.Σ.Ε.* οδηγούν στη δημοσιοποίηση προκαταρκτικού κειμένου εργασίας, το οποίο διευκρινίζει ότι η διαχριστιανική κίνηση αναζητεί εκφράσεις της ορατής ενότητας, ώστε να πιστέψει ο κόσμος. Κύριος εκφραστής της επιθυ-

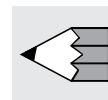
μίας των εκκλησιών να διαλεχθούν, το Συμβούλιο αποτελεί απλή αδελφότητα, οργανισμό διά του οποίου τα μέλη δρουν συλλογικώς και επιτυγχάνουν την εσωτερική συνάφεια των διμερών ή πολυμερών τους πρωτοβουλιών. Προς την υλοποίηση των ανωτέρω, η καταστατική μεταβολή επαναδιατυπώνει το αρχικό όραμα ενός φορέα που στοχεύει μόνο στη διευκόλυνση της σύγκλισης μέσω θεολογικών διαλόγων, αμοιβαίας προσφοράς, προώθησης της κοινής μαρτυρίας, καλλιέργειας της οικουμενικής συνείδησης.

Ωστόσο το πρόβλημα αποδεικνύεται εντέλει συνθετότερο, διότι η άκριτη ένταξη πολυάριθμων ακραίων ομολογιών αποδυναμώνει την οποιαδήποτε προσπάθεια θεολογικού και εκκλησιολογικού προσδιορισμού. Η αμηχανία και δυσφορία των ανατολικών και παραδοσιακών προτεσταντικών εκκλησιών, αλλά και οι επιφυλάξεις της Ρώμης, επιτρέπουν στη γενική γραμματεία να αμφισβητήσει και αυτή ακόμη την εγκυρότητα του ισχύοντος τρόπου λήψης αποφάσεων, εφόσον το πλειοψηφικό σύστημα είναι όντως ξένο προς την αρχαία πρακτική των συναινετικών διαδικασιών.

Κινούμενο μεταξύ της μέχρι τότε πραγματικότητας και των όντως αξιόλογων προσπαθειών ανάκαμψης, το ορθόδοξο κλιμάκιο, που συντονίζεται από τον Ηλιουπόλεως και Θείρων Αθανάσιο, θα εφαρμόσει τις αποφάσεις της συνάντησης της Θεσσαλονίκης, θα κωδικοποιήσει δε τις ανησυχίες και ελπίδες του στις παραγράφους του πατριαρχικού μηνύματος προς τη συνέλευση. Ενός μηνύματος που θα υιοθετηθεί από τη γενική γραμματεία, ενίοτε μάλιστα αυτολεξεί, όπως επί παραδείγματι στη θεώρηση ότι η κοινωνία είναι το ζητούμενο, το δε Συμβούλιο συνιστά αδελφότητα, εντός της οποίας τα μέλη θα πρέπει να καταλήξουν σε ενιαία αντίληψη περί Εκκλησίας, όπως αυτή εκφράζεται στο σύμβολο Νικαίας/Κωνσταντινουπόλεως. Στα όρια αυτά και με τη σύσταση ειδικής μεικτής επιτροπής θα ανοίξει μια νέα φάση προσπαθειών από αμφότερες τις πλευρές, ώστε η Ορθοδοξία να παραμείνει ενεργός εταίρος του Π.Σ.Ε.

Δραστηριότητα 7/Κεφάλαιο 1

Αναπτύξτε σε ένα κείμενο 150-170 λέξεων τον ορθόδοξο προβληματισμό έναντι του Π.Σ.Ε., όπως αυτός διαμορφώθηκε κατά την τελευταία δεκαετία. Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

1.3.2 Τοπικά συμβούλια εκκλησιών

Με την πάροδο του χρόνου, τα τοπικά συμβούλια εκκλησιών εξελίσσονται σε σημαντικούς παράγοντες των διαχριστιανικών επαφών, καθώς οι αναφορές που γεννά η κοινή πατρίδα τους αποδίδουν αυξημένη ευλυγισία. Σήμερα οι κατά τόπους εκκλησίες και ομολογίες έχουν ήδη συμπήξει ογδόντα οκτώ εθνικά συμβούλια, η δε Ορθοδοξία καταλέγεται στα μέλη τους στην Αίγυπτο, Γιουγκοσλαβία, Πολωνία, Τσεχία/Σλοβακία, Φιλανδία, Βρετανία και Γαλλία, στις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Αυστραλία. Τα όρια επικάλυψης των αρμοδιοτήτων αυτών των φορέων και του Π.Σ.Ε. και οι δυνατότητες αμοιβαίας συμπλήρωσης διευκρινίστηκαν

σε μεγάλο βαθμό σε ειδικές συσκέψεις (Γενεύη 1971 και 1986, Χονγκ Κονγκ 1993), καθώς και με την έκδοση σχετικών *Οδηγιών* (1992).

Ο σημαντικότερος, ωστόσο, ρόλος ανήκει στα περιφερειακά συμβούλια, εταίρους και συνοδοιπόρους του *Π.Σ.Ε.* στον επίπονο αγώνα του: οι επόμενες παράγραφοι θα αναφερθούν στη *Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Εκκλησιών* και στο *Συμβούλιο Εκκλησιών Μέσης Ανατολής*, σχήματα στα οποία συμμετέχουν ενεργώς όλες οι ορθόδοξες εκκλησίες των αντίστοιχων γεωγραφικών διαμερισμάτων.

Μετά το 1970, η *Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Εκκλησιών* σταθεροποιεί την παρουσία της στον διεκκλησιαστικό χώρο και επιβεβαιώνει το κύρος της με την ανάπτυξη φιλόδοξων προγραμμάτων φιλαλληλίας και την εκπόνηση μελετών διεθνούς εμβέλειας. Όντως, αν οι ολομέλειες του Νύβοργ (1971) και του Ένγκελβεργ της Ελβετίας (1974) αποβλέπουν στην παγίωση του κυρίως στόχου, της οικουμενικής διακονίας δηλαδή και του θεολογικού στοχασμού, ήδη η Η΄ γενική συνέλευση (Χανιά Κρήτης 1979) εξετάζει σε βάθος το πρόβλημα της ισλαμικής παρουσίας στην κεντρική Ευρώπη, ενώ η επόμενη (Στέρλινγκ Σκοτίας 1986) καταδεικνύει την αναγκαιότητα άρσης των ενδοευρωπαϊκών ιδεολογικών διενέξεων. Στη συνέχεια η *Διάσκεψη* θα συνεργαστεί με το ρωμαιοκαθολικό *Συμβούλιο Επισκοπικών Συνελεύσεων της Ευρώπης* στην οργάνωση της περίφημης Α΄ πανευρωπαϊκής οικουμενικής σύναξης (Βασιλεία 1989), η οποία τοποθετείται υπευθύνως επί των φλεγόντων κοινωνικών προβλημάτων της ηπείρου και θεσμοθετεί *Γραμματεία επί της ειρήνης, της δικαιοσύνης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*. Συνάμα, άλλωστε, λαμβάνονται τα πρώτα μέτρα κατά των κρουσμάτων προσηλυτισμού στις πρώην κομμουνιστικές χώρες.

Η Γ΄ γενική συνέλευση (Πράγα 1992) εγκύπτει στην οικολογική κρίση και τον διαθρησκειακό διάλογο, ιδρύει ομάδα εργασίας κατά του φυλετισμού και της ξενοφοβίας, ψηφίζει δε νέο καταστατικό χάρτη με σαφή τριαδολογική βάση. Τέλος, η ΙΑ΄ συνέλευση (Γκρας 1997) επανέρχεται στη θεμελιώδη προβληματική των προϋποθέσεων του διαλόγου μεταξύ των εκκλησιών και ερμηνεύει την αλληλεγγύη ως στάδιο της πορείας προς την ενότητα. Οι εργασίες της ολοκληρώνονται στην επακόλουθη Β΄ πανευρωπαϊκή οικουμενική σύναξη, η οποία θα στηλιτεύσει το θεολογικό όνειδος του προσηλυτισμού και των διακρίσεων, θα κατανοήσει δε την καταλλαγή ως δώρο Θεού και πηγή νέας ζωής. Ιδιαίτερα σημαντικό, το σχετικό πατριαρχικό μήνυμα τονίζει ότι το αρχικό στάδιο της εξωτερικής συμφιλίωσης και συνεργασίας έχει ολοκληρωθεί με επιτυχία, έπεται δε και υπολείπεται η εν Χριστώ βίωση της ενότητας ως στοιχείου υπαρξιακού, ως κοινότητας εσχάτων και υπέρβασης των ατομικών επιδιώξεων.

Σε παράλληλη πορεία με το *Π.Σ.Ε.* κατά τον διαχριστιανικό προβληματισμό και την ενιαία διακονία, σε στενή δε σύμπραξη με τη Ρώμη, η *Διάσκεψη* επιχειρεί να πραγματώσει τη σύγκλιση των χριστιανών της ηπείρου σε επίπεδα πολλαπλά και ποικίλα. Η ανακήρυξη, άλλωστε, της *Ευρωπαϊκής Ένωσης* θέτει έντονη την αναγκαιότητα συσπείρωσης των εκκλησιών της σε δομές υπερεθνικές, αλλά και διομολογιακές. Πνευματική κληρονόμος της μεσαιωνικής οικουμένης και δημοκρατική κατά την οργάνωση, η Ορθοδοξία καλείται όντως να ηγηθεί του εγχειρήματος.

Το *Συμβούλιο Εκκλησιών Μέσης Ανατολής* ιδρύεται το 1929 ως ενδοπροτεσταντική ομοσπονδία, μόλις δε το 1958 διευρύνει τους προσανατολισμούς του με την υποδοχή της συροϊακωβιτικής δικαιοδοσίας. Τη μορφή περιφερειακού συμβουλίου λαμβάνει το 1964 στο Κάιρο, τη δε σημερινή του δομή και ονομασία κατά την Α΄ γενική συνέλευση (Λεμεσός 1974), οπότε πλέον θα συγκαταριθμηθούν στις τάξεις του τα τρία πρεσβυγενή πατριαρχεία της Ανατολής και το σύνολο των αρχαίων ανατολικών εκκλησιών της περιοχής. Ως έδρα του νέου φορέα ορίζεται η Λεμεσός, το μέγιστο δε μέρος της ηθικής και υλικής στήριξης των δραστηριοτήτων του επωμίζεται πλέον το *Π.Σ.Ε.* Η επομένη ολομέλεια (Βηρυτός 1977) ασχολείται με τα φλέγοντα ανθρωπιστικά προβλήματα του χώρου, ενώ η Γ΄ (Λευκωσία 1980) έχει χροιά κυρίως κοινωνιολογική και επιτυγχάνει να οριοθετήσει την έκταση των διαθρησκειακών επαφών, η δε Δ΄ (Λευκωσία 1985) εμβαθύνει σε θέματα διακονίας και ελπίδας. Το 1988, τέλος, εισέρχεται στο *Συμβούλιο* ως τέταρτη οικογένεια η ρωμαιοκαθολική εκκλησία. Εμπλουτισμένη κατά την εκπροσώπηση, η επόμενη γενική συνέλευση (Λευκωσία 1990) καταρτίζει προγράμματα αρωγής και χριστιανικής εκπαίδευσης, ενώ η ΣΤ΄ (Λεμεσός 1994) αναλώνεται στη συζήτηση των παρελκόμενων του προσηλυτισμού, προσπαθώντας να καταδείξει το σκάνδαλο της ενδοχριστιανικής διένεξης σε έναν τόπο, όπου οι μεγάλες μονοθεϊστικές θρησκείες καλούνται να καταθέσουν κοινή μαρτυρία αγάπης και διακονίας.

Παράλληλα Κείμενα

Μελετήστε το μήνυμα της Ι΄ γενικής συνέλευσης της Διάσκεψης Ευρωπαϊκών Εκκλησιών (1992).

1.3.3 Αποτίμηση της περιόδου 1968-1998

Εκατό σχεδόν χρόνια από τη δημοσιοποίηση του σχετικού πατριαρχικού γραμματος, ογδόντα περίπου από την εξαπόλυση της εγκυκλίου προς τις απανταχού εκκλησίες του Χριστού και τη γέννηση των κινήσεων *Πίστewς και Τάξεως και Ζωής και Εργασίας*, μισό αιώνα από την ίδρυση του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* και τρεις δεκαετίες από τη συμβατική ημερομηνία ενηλικίωσής του στην Ουνιάλα, σήμερα η οργανωμένη διαχριστιανική κίνηση ελαττώνει εκ των πραγμάτων τις αξιώσεις της, ενώ συνάμα αναθεωρεί συνειδητά πολλές επιλογές της.

Καθώς εορτάζονται το ιωβηλαίο του *Συμβουλίου* και η τεσσαρακονταετηρίδα της *Διασκέψεως Ευρωπαϊκών Εκκλησιών*, η κοινή κληρονομιά δεν αποτελεί πλέον κενό λόγο, αλλά ουσιαστική πραγματικότητα που συσπειρώνει σύνολη τη χριστιανοσύνη σε εγχείρημα ευαγγελισμού της υφηλίου, εγχείρημα διακονίας, μαρτυρίας και διαλόγου. Στο πλαίσιο αυτό ο οικουμενισμός συνιστά καθήκον έναντι του κόσμου, ταυτοχρόνως όμως –και κυρίως– οδό για την ανάκτηση της ενότητας, όπως αυτή εκφράζεται στη διδασκαλία της αρχαίας Εκκλησίας. Οποσδήποτε, ο μείζων αυτός στόχος είναι αναπόσπαστος από τα έργα φιλαλληλίας ή κοινωνικής

παρέμβασης, εφόσον η εξίσωση των εξωτερικών προϋποθέσεων αίρει τη γενικότερη δυσπιστία των δυσπραγούντων: αποτελεί, ωστόσο, ανατροπή των προτεραιοτήτων ο παραγκωνισμός της θεολογικής διάστασης, ο οποίος εξακολουθεί να αποσταθεροποιεί το όλο οικοδόμημα και μετά το 1968. Ως φυσικές συνέπειες της πολιτικής αυτής, ο ισοπεδωτικός συγκρητισμός και η μινιμαλιστική ευφορία οδήγησαν τα τελευταία χρόνια σε έντονη αμηχανία περί της φύσεως και των στόχων του Συμβουλίου και έθεσαν σε αμφισβήτηση αυτό καθ' εαυτό τον λόγο ύπαρξής του. Έτσι η γενέθλιος ημέρα στο Χαράρε βρίσκει ένα Π.Σ.Ε. μάλλον προσγειωμένο κατά τους πρακτικούς σχεδιασμούς και ιδιαίτερα ανήσυχο κατά τις θεολογικές αναζητήσεις.

Σε τελική ανάλυση το ζήτημα ανάγεται στην εγγενή εκκλησιολογική ασάφεια των οργανωμένων διαχριστιανικών φορέων, στο σημείο δε αυτό η Ορθοδοξία καλείται εκ νέου να οδηγήσει τις οικουμενικές πρωτοβουλίες σε ασφαλέστερη φάση. Αν η εκκλησιολογική σημασία του Π.Σ.Ε. έγκειται στη συμβολή του στην επανάκτηση της ενότητας, τότε η διαλεκτική του σχέση με την καθ' ημάς εκκλησία είναι αυτονόητη και καθοριστική για το μέλλον του. Η Ορθοδοξία συνιστά ζώντα θεματοφύλακα της Ιεράς Παραδόσεως, συνεπώς βιώνει το αποστολικό κήρυγμα με τρόπο δυναμικό και είναι έτοιμη ανά πάσα στιγμή της ανθρώπινης ιστορίας να το εκφράσει με κατηγορίες οικείες στον πιστό. Υπό την έννοια αυτή το Π.Σ.Ε. της προσφέρει ένα πλαίσιο κατάθεσης της αλήθειας με όρους ευρύτερα κατανοητούς, ένα χώρο πραγμάτωσης της Μίας Εκκλησίας μαζί με τους υπόλοιπους χριστιανούς.

Η οικουμενική κίνηση των παραμονών της τρίτης μεταχριστιανικής χιλιετίας οφείλει να επικυρώσει την ύπαρξή της μέσα από χειρονομίες που υπερβαίνουν τη διακονία και μαρτυρία, χωρίς φυσικά να θέτουν τη διττή αυτή έκφραση της αγάπης σε ήσωνα μοίρα. Η θεολογική διάσταση του Συμβουλίου και η αναγωγή του σε εργαλείο διαλόγου αποκτούν το πραγματικό τους βάρος μόνο όταν αποσαφηνισθεί πλήρως η εκκλησιολογική του ταυτότητα. Ρεαλιστική κατά τις δυνατότητες εφαρμογής και άμεμπτη κατά τις παραδοσιακές αναφορές, η πρόταση της Ορθοδοξίας συνίσταται εντέλει σε επανέκφραση της παλαιάς διδαχής μέσα από σύγχρονες διαδικασίες, ούτως ώστε τα όρια της Εκκλησίας του Χριστού και οι προϋποθέσεις ένταξης στους κόλπους της να καταστούν εμφανή στον διαχριστιανικό χώρο, ανεξαρτήτως των κλασσικών ομολογιακών περιχαρακώσεων. Κάτω από αυτή την οπτική γωνία οι υπόλοιπες δραστηριότητες του Π.Σ.Ε. –ή των ελασσόνων ανάλογων οργάνων– συνιστούν το απαραίτητο και στέρεο πλαίσιο, εντός του οποίου θα εργαστεί μία επιτροπή Πίστεως και Τάξεως ικανή να αναπτύξει νέα ερμηνευτικά σχήματα, κινούμενα πάντοτε στα δογματικά πλαίσια των οικουμενικών συμβόλων της πίστεως.

Στηριζόμενο στην ορθόδοξη δυναμική, το Συμβούλιο είναι σε θέση να αναχθεί σε ωριμότερα επίπεδα και να υπερβεί οριστικά τα επάλληλα αδιέξοδα των τελευταίων δεκαετιών, να διαδραματίσει δε εντέλει ουσιαστικό και πρωτεύοντα ρόλο στο παγκριστιανικό εγχείρημα ένωσης των πιστών κάτω από τη σκέπη της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας.

Σύνοψη Ενότητας

Στα χρόνια 1968-1975 το Π.Σ.Ε. αναδιαρθρώνεται εκ βάθρων, συνάμα δε η επιτροπή Πίστεως και Τάξεως εγκαινιάζει την πολύχροτη μελέτη περί Βαπτίσματος, Ευχαριστίας και Ιεροσύνης (B.E.M.), ενώ το Φανάριο τονίζει ότι κύριος ρόλος του Συμβουλίου είναι η εξυπηρέτηση της πορείας των εκκλησιών προς την ενότητα και ο συντονισμός της κοινής τους μαρτυρίας (1973). Κατόπιν τούτων, η Ε΄ γενική συνέλευση (Ναϊρόμπι 1975) με θέμα *Ο Ιησούς Χριστός ελευθερώνει και ενώνει* επιχειρεί επαναφορά των θεολογικών παραμέτρων, ψηφίζει νέο καταστατικό χάρτη και αναγνωρίζει τα δίκαια του πατριαρχείου Ιεροσολύμων επί των Αγίων Τόπων.

Κατά την οκταετία 1975-1983 η επιτροπή Πίστεως και Τάξεως παραμένει στην πρωτοπορία των αναζητήσεων, καθώς το 1982 δημοσιοποιείται το κείμενο B.E.M., εγκρίνεται δε η προκαταρκτική μορφή μελέτης με τίτλο *Προς την κοινή έκφραση της αποστολικής πίστεως σήμερα*. Σε ανάλογα πλαίσια εκδίδονται, περαιτέρω, *Οδηγίες περί των διαλόγων με τους λαούς ζωσών πίστεων* (1979). Εντούτοις, η διόγκωση της κοινωνικής διάστασης θα οδηγήσει εντέλει σε ουσιαστικό παραγκωνισμό του βαρυσήμαντου αυτού θεολογικού έργου. Μολονότι λοιπόν η Α΄ προσυνοδική πανορθόδοξη διάσκεψη (Γενεύη 1976) επικροτεί τη συμμετοχή στην οικουμενική κίνηση, διορθόδοξο συμπόσιο (Ιερά Μονή Νέου Βαλάμο 1977) και συνακόλουθη σύσκεψη (Σόφια 1981) οριοθετούν τις προϋποθέσεις συνεργασίας και επισημαίνουν την ανάγκη χρήσης συναινετικών διαδικασιών σε ζητήματα δογματικής φύσεως. Η ΣΤ΄ γενική συνέλευση (Βανκούβερ 1983) θα τεθεί πλέον ενώπιον μεγάλων διλημμάτων, θα επιτύχει όμως να επιδείξει μάλλον ισορροπημένο πρόσωπο κατά τη διαπραγμάτευση του γενικού θέματος *Ιησούς Χριστός, η ζωή του κόσμου*, και αυτό κυρίως χάρη στην εμμονή των ορθόδοξων να προβάλλουν τον θεολογικό προορισμό του Συμβουλίου.

Στα χρόνια 1983-1991 εκπονείται μελέτη γενικού ενδιαφέροντος περί *Δικαιοσύνης, ειρήνης και ακεραιότητας της δημιουργίας*, παραλλήλως δε το Π.Σ.Ε. απαντά στην πρόκληση της εκκοσμίκευσης με την αναζήτηση κοινής εκκλησιαστικής αυτοσυνειδησίας και τη βιβλική ερμηνεία του συμβόλου Νικαίας/Κωνσταντινουπόλεως. Σε αξιομνημόνευτη, εξάλλου, έκθεση η Ορθοδοξία αποφαίνεται ότι το κείμενο B.E.M. δεν αποτελεί δεσμευτική διαχριστιανική συμφωνία, αλλά προσπάθεια απλώς των εκκλησιών να εκφραστούν από κοινού επί ουσιαστικών θεμάτων, ενώ η Γ΄ προσυνοδική πανορθόδοξη διάσκεψη (Γενεύη 1986) δίνει την έγκρισή της στην οργανωμένη διαχριστιανική κίνηση, εφόσον αυτή αποσκοπεί σε επιστροφή στην αρχαία Εκκλησία. Η Ζ΄ γενική συνέλευση (Καμπέρα 1991) έχει το θέμα *Ελθέ Πνεύμα Άγιο, ανακαίνισε πάσα την κτίση και εστιάζεται στην έννοια της κοινωνίας*. Ωστόσο, ο συνεχιζόμενος εγκλωβισμός του Συμβουλίου σε σχήματα επιφανειακού οικουμενισμού υποχρεώνει την Ορθοδοξία να καταθέσει επισήμως Σκέψεις περί του πρακτέου. Νέα συνάντηση (Γενεύη 1991) θα κωδικοποιήσει τον προβληματισμό.

Η περίοδος 1991-1998 επιφέρει αναδόμηση προς στενότερα αλληλοσυναπτόμενες προγραμματικές μονάδες. Μείζον, άλλωστε, οικουμενικό γεγονός είναι το Ε΄ συνέδριο της επιτροπής Πίστεως και Τάξεως (Σαντιάγκο Ισπανίας 1993) με

αντικείμενο τις παραμέτρους όδευσης *Προς μία κοινωνία στην πίστη, τη ζωή και τη μαρτυρία*. Λίγο αργότερα και ενόψει των ποικίλων εμπλοκών, η γενική γραμματεία ζητεί από τα μέλη να εκφράσουν υπεύθυνη γνώμη, ώστε να δομηθεί *Μία κοινή αντίληψη και ένας κοινός οραματισμός των εκκλησιών περί του Π.Σ.Ε.* Επάλληλες σχετικές συσκέψεις της ανατολικής παράδοσης (Γενεύη 1995, Θεσσαλονίκη 1998, Δαμασκός 1998) θα αναφερθούν στις συγκρητιστικές και μινιμαλιστικές τάσεις, καθώς και στον προσηλυτισμό, παραμένοντας εντέλει επιφυλακτικές έναντι του Συμβουλίου. Στα πλαίσια αυτά, η Η΄ γενική συνέλευση (Χαράρε 1998) αναλαμβάνει συνειδητό εγχείρημα ανανέωσης των οργανωμένων οικουμενικών επαφών και εγκρίνει νέα ευέλικτη διάρθρωση, ενώ συνάμα μεγάλος αριθμός εκκλησιών προσανατολίζεται προς την αντιμετώπιση του Π.Σ.Ε. ως απλού συντονιστικού οργάνου. Οι ορθόδοξες, πάντως, ανησυχίες προ του αυξανόμενου θεολογικού και εκκλησιολογικού αποπροσανατολισμού οδηγούν στη σύσταση ειδικής μεικτής επιτροπής, ώστε να διερευνηθούν οι όροι της μελλοντικής συνύπαρξης.

Η *Ευρωπαϊκή Διάσκεψη Εκκλησιών*, στην οποία ανήκει σύσσωμη η Ορθοδοξία της ηπείρου, διευρύνει τη συνεργασία με το Π.Σ.Ε. και τη Ρώμη, σταθεροποιεί την παρουσία της στον διεκκλησιαστικό χώρο και επιβεβαιώνει την εμβέλειά της με οργανωμένη άσκηση διακονίας –ιδίως έναντι των πρώην κομμουνιστικών κρατών– και εκπόνηση θεολογικών και κοινωνιολογικών μελετών. Συνάμα, τα τρία πρεσβυγενή πατριαρχεία της ανατολής συμπράττουν στην ουσιαστική ίδρυση του *Συμβουλίου Εκκλησιών Μέσης Ανατολής* (1974) και υποδέχονται το 1988 στις τάξεις του τη ρωμαιοκαθολική εκκλησία. Σε στενή συνεργασία με το Π.Σ.Ε., ο νέος και δραστήριος αυτός διαχριστιανικός φορέας επιτελεί πολύτιμο έργο αρωγής και καταλλαγής.

Σύνοψη Κεφαλαίου

Το κεφάλαιο 1 πραγματεύεται τα σχετικά με την οικουμενική κίνηση και τη συμμετοχή της Ορθοδοξίας στη διαμόρφωση και τις δραστηριότητές της.

Κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου ιδιαίτερη αποδεικνύεται η σημασία της εγκυκλίου προς τις απανταχού εκκλησίες του Χριστού (1920), κειμένου στο οποίο το Φανάριο διαφοροποιεί τη φιλική επαφή από τη μυστηριακή κοινωνία και προτείνει ποικίλα μέτρα καταλλαγής. Παράλληλα, άλλωστε, δραστηριοποιούνται το *Διεθνές Ιεραποστολικό Συμβούλιο* και ο *Παγκόσμιος Σύνδεσμος για την Προαγωγή της Διεθνούς Φιλίας διά των Εκκλησιών*, κυρίως δε οι κινήσεις *Ζωής και Εργασίας και Πίστεως και Τάξεως*. Στηριζόμενα στις εκκλησίες, τα δύο αυτά σχήματα στοχεύουν αντιστοίχως στη συνεργασία σε πλαίσια ποιμαντικά και στη δογματική σύγκλιση. Η παρουσία της Ορθοδοξίας προσδίδει στα εγχειρήματα διάσταση όντως οικουμενική, αλλά και συντελεί καθοριστικά στην άρση άωρων συναινέσεων ή εκκοσμιευμένων προσεγγίσεων.

Η ίδρυση του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* θα σημάνει μια νέα και συστηματικότερη φάση. Ήδη εξαρχής η Ορθοδοξία θα εκπροσωπηθεί επαρκώς, στα επόμενα δε χρόνια η συμμετοχή θα περιλάβει το σύνολο των κατά τόπους εκκλησιών. Στις προσπάθειες των καθ' ημάς οφείλεται, άλλωστε, ο εκκλησιολογικός αυτοπροσδιορισμός του Π.Σ.Ε., η δήλωση περί ενότητας του 1960 και η πρόσδοση τριαδολογικής χροιάς στο βασικό καταστατικό άρθρο. Συν τω χρόνω η διόγκωση της κοινωνικής διάστασης οδηγεί συχνά σε παραγκωνισμό του θεολογικού έργου, γεγονός που υποχρεώνει την Ορθοδοξία σε συνεχή υπόμνηση του κύριου στόχου του Συμβουλίου, που δεν είναι παρά η εξυπηρέτηση της πορείας των εκκλησιών προς την ενότητα και ο συντονισμός της κοινής τους μαρτυρίας. Στην εξισορρόπηση των δύο τάσεων συμβάλλει τα μέγιστα η επιτροπή –πλέον– *Πίστεως και Τάξεως* με την εκπόνηση κοινών μελετών βιβλικών καταβολών. Εντέλει, πάντως, η έντονη ανησυχία των παραδοσιακών μελών προ του συνεχιζόμενου εγκλωβισμού του Π.Σ.Ε. σε σχήματα επιφανειακού οικουμενισμού και μονοδιάστατης άσκησης φιλανθρωπίας οδηγεί κατά τα πρόσφατα χρόνια σε ουσιαστική και συνολική επανεξέταση της πορείας.

Περαιτέρω η Ορθοδοξία συμμετέχει εναργώς στην *Ευρωπαϊκή Διάσκεψη Εκκλησιών* και το *Συμβούλιο Εκκλησιών Μέσης Ανατολής*, δραστήρια περιφερειακά σχήματα συνοδοιπορίας, διακονίας και διαλόγου.

Γλωσσάρι

- **οικουμενική κίνηση:** οργανωμένο διαχριστιανικό σχήμα εντός του οποίου οι εκκλησίες συνεργάζονται και διαλέγονται βάσει συγκεκριμένων προϋποθέσεων.
- **Οικουμενικός Θρόνος (Φανάριο):** το πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, πρώτο κατά την τάξη στη διοικητική δομή της Ορθοδοξίας βάσει –κατ’ αρχήν– του γ’ κανόνα της Β’ οικουμενικής συνόδου.
- **διασπορά:** το σύνολο του ορθόδοξου πληρώματος εκτός των ορίων των αυτοκέφαλων/αυτόνομων εκκλησιών, υπαγόμενο κατά τον κη’ κανόνα της Δ’ οικουμενικής συνόδου στην άμεση δικαιοδοσία της Κωνσταντινουπόλεως.
- **μυστηριακή (δια)κοινωνία:** κοινή τέλεση των μυστηρίων, και δη της θείας ευχαριστίας, επιστέγασμα της πλήρους δογματικής ταύτισης.
- **ποιμαντική δράση:** δραστηριότητες της εκκλησίας που αφορούν την επικουρία –πνευματική και υλική– των πιστών.
- **θεολογικός διάλογος:** συστηματικές διαβουλεύσεις μεταξύ δύο (συνήθως) εκκλησιών, που αποβλέπουν στην επίτευξη συμφωνίας σε δογματικά θέματα επί τη βάση της πίστης της αρχαίας Εκκλησίας.
- **πρεσβυγενή πατριαρχεία:** οι θρόνοι Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων, στους οποίους η πατριαρχική τάξη έχει αποδοθεί από οικουμενική σύνοδο.
- **θεολογικός μινιμαλισμός:** παράβλεψη ουσιαστικών θεμάτων πίστεως με στόχο να επιτευχθεί ένωση βασισμένη σε ένα ελάχιστο κοινής αποδοχής.
- **Β’ βατικανή σύνοδος:** σύνοδος της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας (1962-65) άκρως νεωτεριστική, ιδίως σε θέματα διαχριστιανικών σχέσεων, δικαιωμάτων του λαϊκού στοιχείου, εγκατάλειψης ελασσόνων παραδόσεων και εγκύψεως στις αρχαίες πηγές.
- **Ιερά Παράδοση:** πηγή της πίστης –μη αποδεκτή από τη διαμαρτύρηση– ισότιμη και αλληλένδετη με την Αγία Γραφή, προφορική κατ’ αρχάς και καταγεγραμμένη αργότερα από τους Πατέρες της Εκκλησίας.
- **αυτοκεφαλία:** πλήρης διοικητική ανεξαρτησία μιας Εκκλησίας, χορηγούμενη από το Οικουμενικό Πατριαρχείο με αναφορά στη βούληση της όλης Ορθοδοξίας.
- **αυτονομία:** μερική χειραφέτηση μιας Εκκλησίας υπό την αιγίδα του Οικουμενικού Θρόνου, ο οποίος και παρέχει την αυτοδιοίκηση επ’ ονόματι της όλης Ορθοδοξίας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Απαντήσεις σε Δραστηριότητες

Δραστηριότητα 1

Εξαιτίας της απουσίας της Ιεράς Παραδόσεως, η διαμαρτύρηση είναι ιδιαίτερα επιρρεπής στην υιοθέτηση εκκοσμηκευμένων κατηγοριών σκέψης αλλά και συναινήσεων συναισθηματικής φύσεως, οι οποίες οδηγούν σε εσπευσμένες ενέργειες και επιφανειακές μόνο συνενώσεις. Αντιθέτως, η εγκύκλιος του 1920 και κατόπιν οι ίδιες δηλώσεις επί θεολογικών θεμάτων διαχωρίζουν την πρακτική συνεργασία και ποιμαντική συνύπαρξη από τη δογματική συμφωνία και τη συνακόλουθη μυστηριακή κοινωνία. Προσφέροντας μαρτυρία Ορθοδοξίας, τα κείμενα αυτά οδηγούν τα διαχριστιανικά κινήματα σε εμπάθυνση επί των προϋποθέσεων της ενότητας.

Δραστηριότητα 2

Ο Οικουμενικός Θρόνος κατανοεί τον ρόλο του Π.Σ.Ε. στο πνεύμα της εγκυκλίου του 1920 και καταβάλλει κάθε προσπάθεια ώστε αυτό να παραμείνει απλό συντονιστικό όργανο των εκκλησιών στην κοινή ποιμαντική τους δράση. Συγχρόνως, άλλωστε, καταθέτει ανελλιπώς μαρτυρία Ορθοδοξίας και αναχαιτίζει τις συγκρητιστικές ακρότητες. Η γραμμή αυτή του Φαναρίου παραμένει σταθερή και εκφράζεται με σαφήνεια στην εγκύκλιο του 1952. Αντιθέτως, η στάση της Μόσχας διακρίνεται από έντονες παλινδρομήσεις αμέσως συναρτώμενες προς την εκάστοτε πολιτειακή βούληση. Οι απομονωτικές αποφάσεις του συνεδρίου του 1948 απηχούν εντέλει, υπό τον μανδύα της ορθοφροσύνης, τις επίσημες κρατικές θέσεις των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων. Το μετέπειτα άνοιγμα προς το Συμβούλιο και η τελική ένταξη του 1961 συμπίπτουν με τις νέες κυβερνητικές τάσεις και εντάσσουν το πατριαρχείο στους εκφραστές της σοβιετικής ισχύος στον διεθνή χώρο. Ο χρόνος θα δικαιώσει την Κωνσταντινούπολη, καθώς η πρώτη εικοσαετία του Π.Σ.Ε. θα αποτελέσει περίοδο αυξανόμενης θεολογικής του ευαισθησίας.

Δραστηριότητα 3

Η δήλωση της κεντρικής επιτροπής του Π.Σ.Ε. περί ενότητας – πρόταση στην ουσία του Φαναρίου – αποδέχεται το βάπτισμα εν ονόματι της Αγίας Τριάδος ως όρο εισόδου στην Εκκλησία και διασαφηνίζει ότι ένωση σημαίνει κοινωνία στα μυστήρια, γεγονός που προϋποθέτει τη δογματική ταύτιση. Η κοινή μαρτυρία και διακονία αναγνωρίζονται ως ποιμαντικές συνιστώσες της ενότητας. Η εν λόγω διάκριση της ένωσης από τη συνεργασία υιοθετείται από το Συμβούλιο, το οποίο με τον τρόπο αυτό συντάσσεται με τη θεώρηση των εγκυκλίων του 1920 και 1952.

Στο Μονρεάλ η επιτροπή Πίστewας και Τάξεως θα ασχοληθεί διά μακρών με το θέμα της Ιεράς Παραδόσεως και της σχέσης της προς τα επιμέρους ισχύοντα. Η Ιερά Παράδοση θα

αναγνωρισθεί ως στοιχείο της πίστης και συστατικό των ποικίλων παραδόσεων, ωστόσο ο ορισμός της θα παραμείνει ανοικτός. Το κείμενο περιλαμβάνει ισότιμα αμφότερες την ορθόδοξη και την προτεσταντική θέση, αντιμετωπιζόμενο ως απλή έκθεση των διαφωνιών και βάση περαιτέρω επεξεργασίας.

Δραστηριότητα 4

Κατά τη μεταπολεμική περίοδο αναπτύχθηκε η τάση προς διεθνή διάλογο σε όλα τα επίπεδα, γεγονός που πολλαπλασίασε τις θετικές προς την οικουμενική προσέγγιση φωνές μέσα στον ρωμαιοκαθολικό κόσμο. Συνάμα, η προϊούσα εκκοσμίκευση απομάκρυνε πολλούς πιστούς από μία εκκλησία μονολιθική και απομονωμένη. Στο άνοιγμά της προς την υπόλοιπη χριστιανοσύνη η *Β' βατικανή σύνοδος* θα λάβει υπόψη τους δύο αυτούς παράγοντες, ενώ σημαντική για την αλλαγή πλεύσης αποδεικνύεται και υπήρξε, άλλωστε, και η επίδραση της προσωπικότητας των μεγάλων παπών Ιωάννη ΚΓ' και Παύλου ΣΤ'.

Δραστηριότητα 5

Η ορθόδοξη θεώρηση διευκρινίζει ότι τα κείμενα σύγκλισης δεν αποτελούν δεσμευτικές διαχριστιανικές συμφωνίες, αλλά απλώς εργαλεία χρήσιμα κατά την προσπάθεια των εκκλησιών να διαλεχθούν και να καταλήξουν σε κοινές θεολογικές θέσεις. Ούτε το *B.E.M.*, πρώτο ανάλογο εγχείρημα του *Π.Σ.Ε.*, αντιμετωπίζεται ως απαρχή μιας νέας μεθοδολογίας στην πορεία προς την ενότητα, συνάμα όμως η προσοχή εστιάζεται στην προφανή εκκλησιολογική του ανεπάρκεια. Με την προσέγγιση αυτή η Ορθοδοξία διαφυλάσσει την πίστη της αρχαίας Εκκλησίας από συγκρητιστικές συμφωνίες μινιμαλιστικού τύπου, αλλά και δίνει μαρτυρία αλήθειας, αποφεύγοντας την απομόνωση.

Δραστηριότητα 6

Κοινό χαρακτηριστικό των αναδιαρθρώσεων υπήρξε η ενίσχυση των αρμοδιοτήτων της γενικής γραμματείας, η οποία εκ των πραγμάτων –και αντιθέτως προς την εκτελεστική επιτροπή– αποτελεί συντονιστικό όργανο ευέλικτο, ταχύ και ικανό για σωστή αποτίμηση των τρεχόντων ζητημάτων. Περαιτέρω, άλλωστε, οι εκάστοτε ανακατανομές των τμημάτων/ενοτήτων αποσκοπούν κυρίως στην καλύτερη συνεργασία τους και την αλληλοπεριχώρηση των προγραμμάτων, ούτως ώστε να παύσει η αυτόνομη εξέλιξη των επιμέρους δράσεων και η συνακόλουθη απώλεια δυναμικού κατά την πολλαπλή πραγματοποίηση παραπλήσιων σχεδιασμών. Τέλος, η προϊούσα συρρίκνωση των πόρων του *Συμβουλίου* οδήγησε σε αδιέξοδο τις φιλόδοξες προοπτικές του 1971 και επέβαλε, σε επόμενες φάσεις, δομές αυστηρότερα ελεγχόμενες ως προς τις δαπάνες.

Δραστηριότητα 7

Ήδη οι *Σκέψεις των ορθόδοξων συνέδρων* στην Καμπέρα και η συνακόλουθη συνάντηση της Γενεύης εκφράζουν έντονη αγωνία προ της υποβάθμισης της επιτροπής *Πίστews και Τάξεως* και έναντι των συγκρητιστικών διευρύνσεων του *Συμβουλίου*, το οποίο αβασάνι-

στα υποδέχεται στις τάξεις του ακραίες χριστιανικές ομάδες. Η Ορθοδοξία εμμένει στην αδήριτη ανάγκη εξισορρόπησης των δύο διαστάσεων της οικουμενικής συνεργασίας, στη σύσκεψη δε του 1995 προτείνει ως ρεαλιστικό τρόπο απεγκλωβισμού από τη μινιμαλιστική εκκοσμίκευση την έγκυψη επί της αποστολικής πίστης και την ακρόαση των παραδοσιακών θέσεων πέραν οποιασδήποτε μεθόδευσης πλειοψηφικού τύπου. Τέλος, το σχετικό υπόμνημα του Φαναρίου και οι συνάξεις του 1998 διευκρινίζουν ότι το Π.Σ.Ε. είναι απλό όργανο στη διάθεση των εκκλησιών, συνιστά δε αδελφότητα ολοένα ασαφέστερης εκκλησιολογικής βάσης. Βάσει των ανωτέρω, η Ορθοδοξία καταθέτει στο Χάραρε προβληματισμό περί της θεολογικής διάστασης των οργανωμένων διαχριστιανικών επαφών και περί της ανάγκης εκκλησιολογικού επαναπροσδιορισμού του Συμβουλίου, κατ' επέκταση δε των μελών του, ούτως ώστε η όλη προσπάθεια να επανεύρει την οδό προς την αληθινή ενότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Οι πολύγλωσσες εκδόσεις του Π.Σ.Ε. περιλαμβάνουν τα πρακτικά όλων των Συνελεύσεων, διασκέψεων και συνεδρίων του, καθώς και τις εγκεκριμένες μελέτες των επιτροπών του. Ο κατωτέρω ενδεικτικός βιβλιογραφικός κατάλογος αφορά αποκλειστικά σχολιασμούς γεγονότων ή κριτικές προσεγγίσεις επίσημων εκθέσεων της τελευταίας εικοσαετίας, εστιάζει δε το ενδιαφέρον στη σύγχρονη ορθόδοξη προοπτική.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Βαρέλλα Ε.Α., *Διορθόδοξοι και οικουμενικά σχέσεις του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως*, Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1994.

Στανυίδης Β.Θ., Βαρέλλα Ε.Α., *Ιστορία της Οικουμενικής Κινήσεως*, Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1996.

Τσέτσης Γ., *Οικουμενικά ανάλεκτα*, εκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1987.

Τσέτσης Γ., *Η συμβολή του οικουμενικού πατριαρχείου στην ίδρυση του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών*, εκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1988.

Τσέτσης Γ. (επιμ.), *Οικουμενικός Θρόνος και οικουμένη – Επίσημα πατριαρχικά κείμενα*, εκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1989.

Τσέτσης Γ. (επιμ.), *Ενημέρωσις*, Μόνιμη Αντιπροσωπεία Οικουμενικού Πατριαρχείου στην έδρα του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών, Γενεύη 1985-1999.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Bent van der A.J. (επιμ.), *W.C.C.'s Statements and Actions on Racism*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1980.

Best Th. (επιμ.), *Instruments of Unity – National Councils of Churches within the One Ecumenical Movement*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1988.

Blei K., *Being the Church across Frontiers – A Vision of Europe Today*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1992.

Bria I. (επιμ.), *Go Forth in Peace – Orthodox Perspectives on Mission*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1986.

Castro E. (επιμ.), *To the Wind of God's Spirit – Reflections on the Canberra Theme*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1990.

Corway M., *Journeying Together towards Jubilee*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1998.

Cracknell K., *Religious Identities in a Multi Faith World*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1986.

Damaskinos de Suisse (επιμ.), *Orthodoxie et Mouvement Oecuménique*, Ορθόδοξο Κέντρο Οικουμενικού Πατριαρχείου, Γενεύη 1986.

FitzGerald Th., Bouteneff P. (επιμ.), *Orthodox Reflections on the Way to Harare*,

Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1998.

Lazareth W. (επιμ.), *Growing Together in Baptism, Eucharist and Ministry*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1982.

Lemopoulos G. (επιμ.), *Your Will Be Done – Orthodoxy in Mission*, εκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1989.

Lemopoulos G. (επιμ.), *You Shall Be my Witnesses*, εκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1993.

Lemopoulos G. (επιμ.), *The Ecumenical Movement, the Churches and the W.C.C.*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1996.

Limouris G. (επιμ.), *Justice, Peace and the Integrity of Creation – Insights from Orthodoxy*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1990.

Limouris G. (επιμ.), *Come, Holy Spirit, Renew the Whole Creation – An Orthodox Approach*, Τίμιος Σταυρός, Βοστώνη 1990.

Simonian T. Pirri, *On the Trails of Education within the W.C.C.*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1998.

Rouse R., Neill S. και Frey H.E. (επιμ.), *A History of the Ecumenical Movement 1517-1968*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1993.

Sabev Th. (επιμ.), *The Sofia Consultation – Orthodox Involvement in the W.C.C.*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1982.

Shinn R.L. και Albrecht P. (επιμ.), *Faith and Science in an Unjust World*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1980.

Thomson B., *A Chance to Change*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1982.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΜΕΛΕΤΗ

1. **Βαρέλλα Ε.Α., *Διορθόδοξοι και οικουμενικά σχέσεις του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1994.***

Αναλύεται σε βάθος ο ρόλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη διαμόρφωση της πορείας του Π.Σ.Ε. Η βιβλιογραφική κάλυψη είναι πλήρης.

2. **Στανυρίδης Β.Θ., Βαρέλλα Ε.Α., *Ιστορία της Οικουμενικής Κινήσεως, Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1996.***

Γίνεται εκτενής σχολιασμός των ορθόδοξων ενεργειών και κειμένων, και δίνονται λεπτομερή στοιχεία για την εν γένει πορεία και τη διάρθρωση του Π.Σ.Ε. Η βιβλιογραφική ενημέρωση είναι πλήρης.

3. **Τσέτσης Γ., *Οικουμενικά ανάλεκτα, εκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1987.***

Γίνεται ουσιαστικός σχολιασμός της θεματολογίας των γενικών Συνελεύσεων του Π.Σ.Ε. και της συμβολής των ορθόδοξων στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του.

4. **Τσέτσης Γ., *Η συμβολή του οικουμενικού πατριαρχείου στην ίδρυση του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών, εκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1988.***

Συζητείται βάσει ανέκδοτων κειμένων ο ρόλος του Οικουμενικού Θρόνου στην ίδρυση του Π.Σ.Ε. Η βιβλιογραφία είναι εκτενέστατη.

5. **Τσέτσης Γ. (επιμ.), *Ενημέρωσις, Μόνιμη Αντιπροσωπεία Οικουμενικού Πατριαρχείου στην έδρα του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών, Γενεύη 1985-1999.***

Μηνιαία περιοδική έκδοση αφιερωμένη στις δραστηριότητες και θέσεις του Π.Σ.Ε. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα σχόλια, τα οποία απηχούν τις απόψεις του Φαναρίου.

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΜΕ ΤΙΣ ΑΛΛΕΣ ΘΡΗΣΚΕΙΕΣ

E.A. Βαρέλλα

Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να καταγράψει την ανέλιξη των οργανωμένων διαθρησκειακών επαφών της χριστιανοσύνης, ειδικότερα δε της Ορθοδοξίας, και να αποτιμήσει την πρόοδο των ακαδημαϊκών συζητήσεων ή πρακτικών συμπορεύσεων με τον ιουδαϊσμό, το Ισλάμ και τις θρησκείες της Άπω Ανατολής.

Όταν θα έχετε ολοκληρώσει τη μελέτη αυτού του κεφαλαίου, θα είστε σε θέση να:

- αναφέρετε τους στόχους και τις φάσεις του διαλόγου μεταξύ *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* και ιουδαϊσμού·
- επισημαίνετε τον ρόλο της Ορθοδοξίας στον καθορισμό των θέσεων του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* έναντι του ιουδαϊσμού·
- αναφέρετε τα κύρια σημεία των επαφών Ρώμης και ιουδαϊσμού·
- αποτιμάτε την πορεία των ακαδημαϊκών συναντήσεων Ορθοδοξίας και ιουδαϊσμού·
- αναλύετε τους λόγους ανάπτυξης διμερών σχέσεων Ισλάμ και δυτικής χριστιανοσύνης·
- αναφέρετε τα στάδια και να αποτιμάτε την πρόοδο των συνομιλιών *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* και Ισλάμ·
- σκιαγραφείτε τις πρωτοβουλίες της *Διάσκεψης Ευρωπαϊκών Εκκλησιών* έναντι του Ισλάμ·
- αναφέρετε τα κύρια σημεία των επαφών Βατικανού και Ισλάμ·
- αναφέρετε τους οργανωτικούς φορείς και τη θεματολογία των ακαδημαϊκών συναντήσεων Ορθοδοξίας και Ισλάμ και να αποτιμάτε την εξέλιξή τους·
- απαριθμείτε τις τριμερείς συναντήσεις εκπροσώπων των μεγάλων μονοθεϊστικών θρησκειών και να αποτιμάτε τη σημασία τους·
- αναλύετε τις ορθόδοξες πρωτοβουλίες τριμερούς εμβέλειας·
- σχολιάζετε τους στόχους του *Ιδρύματος Διαθρησκειακών και Διαπολιτισμικών Ερευνών και Διαλόγων*·
- θέτετε τα όρια των κοινών προοπτικών στις σχέσεις *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* και απωανατολικών θρησκειών·
- αναφέρετε τα κύρια σημεία των διαθρησκειακών επαφών του Βατικανού·
- ερμηνεύετε τη θέση της Ορθοδοξίας –και ειδικότερα του Οικουμενικού Θρόνου και της ρωσικής Εκκλησίας– έναντι των πολυμερών διαθρησκειακών επαφών.

Σκοπός

**Προσδοκώμενα
Αποτελέσματα**

Έννοιες Κλειδιά

- Επιτροπή *Διαλόγου με τους Λαούς Ζωσών Πίστεων και Ιδεολογιών*
- *Ποντιφικό Συμβούλιο για τον Διαθρησκειακό Διάλογο*
- Ακαδημαϊκές συναντήσεις ιουδαϊσμού και Ορθοδοξίας
- Επιτροπή *Για το Ισλάμ στην Ευρώπη της Διάσκεψης Ευρωπαϊκών Εκκλησιών*
- *Ίδρυμα αλ Αλμπάιτ*
- Ακαδημαϊκές συνδιασκέψεις Ισλάμ και Ορθοδοξίας
- *Συνέδριο περί Ειρήνης και Θρησκευτικής Ανοχής* (Κωνσταντινούπολη 1994)
- *Συμπόσιο περί Διαπολιτισμικού και Διαθρησκειακού διαλόγου* (Κωνσταντινούπολη 1998)
- *Ίδρυμα Διαθρησκειακών και Διαπολιτισμικών Ερευνών και Διαλόγων*
- Σχέσεις του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* με τις απωανατολικές θρησκείες
- *Παγκόσμια Διάσκεψη επί της Θρησκείας και Ειρήνης*
- *Ημέρες Προσευχής* του Βατικανού
- Οικουμενικό Πατριαρχείο και θρησκείες της Άπω Ανατολής
- Εκκλησία Ρωσίας και θρησκείες της Άπω Ανατολής

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια οι βορειοατλαντικές εκκλησίες βιώνουν έντονες τύψεις έναντι των Εβραίων και οδηγούνται σε ριζικό επαναπροσδιορισμό των θεωρήσεών τους, ενώ αντιθέτως η Ρώμη παραμένει αναδιπλωμένη στον απομονωτισμό της δεκαετίας του '30. Μόνη η Ορθοδοξία, ανέκαθεν ενταγμένη στη μεσανατολική πραγματικότητα και ξένη προς οποιαδήποτε ενοχή, διατηρεί τις ισορροπίες και προδιαγράφει τη γενικότερη εξέλιξη των επαφών. Σε επόμενες φάσεις οι αντιδιαστολές θα αμβλυνθούν, καθώς το *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών* οριοθετεί πλέον την κοινή πορεία και ο ρωμαιοκαθολικισμός ενστερνίζεται τις διαλλακτικές προσεγγίσεις της *Β' βατικανής συνόδου**. Εγκεκριμένη και από τη *Γ' προσυνοδική διάσκεψη** της Ορθοδοξίας, η διττή προοπτική διεξαγωγής ακαδημαϊκού διαλόγου και άσκησης κοινής φιλανθρωπικής δραστηριότητας θα αποτελέσει τον άξονα των επαφών μεταξύ παλαιού και νέου Ισραήλ.

Η συνύπαρξη της χριστιανοσύνης με το Ισλάμ εμφανίζεται κατά τη μεταπολεμική περίοδο μάλλον διαφοροποιημένη σε σχέση με ό,τι ίσχυε στο παρελθόν, κυρίως λόγω της πορείας μουσουλμανικών πληθυσμών προς τη Δύση. Ο προτεσταντικός και ρωμαιοκαθολικός κόσμος έρχεται πλέον ευθέως αντιμέτωπος με μία θρησκεία, την οποία μέχρι τότε γνώριζε μόνο ακροθιγώς ως περιστασιακός επισκέπτης ή και κυρίαρχος. Οι επίπονες προσπάθειες του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* για την καταγραφή των προϋποθέσεων κοινής πορείας είναι συχνά μάταιες: ορισμένες, ωστόσο, ουσιαστικές πρωτοβουλίες προσέγγισης και κατανόησης αναβαθμίζουν την επαφή. Τελείως αντίθετη είναι η κατάσταση στον χώρο των πρεσβυγενών πατριαρχείων και τη Ρωσία, καθώς στις ανατολικές αυτές περιοχές σκληροί αγώνες έχουν εδραιώσει τη δυσπιστία, ενώ συνάμα η καθημερινή συμβίωση έχει σφυρηλατήσει την ανοχή. Στα πλαίσια αυτά και ενόψει της γενικότερης τάσης προς ύφεση, η Ορθοδοξία παίζει αναντικατάστατο ρόλο στο εγχείρημα απάλειψης των προκαταλήψεων και εύρεσης των όρων καλής γειτονίας. Οι

ακαδημαϊκές της, άλλωστε, συναντήσεις με το έτερο μέρος συνιστούν πρότυπο για την περαιτέρω εξέλιξη του διαλόγου.

Στον καθ' ημάς πολιτιστικό χώρο, αλλά και στις μεγαλουπόλεις της Δύσης, οι τρεις μονοθεϊστικές πίστεις –ιουδαϊσμός, χριστιανισμός και Ισλάμ– συμπλέκονται εκ των πραγμάτων. Οι συνακόλουθες τριμερείς επαφές στηρίζονται από το *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών*, αλλά εξυπηρετούνται κυρίως από περιφερειακούς φορείς, εκ φύσεως ευέλικτους και προσαρμοσμένους στις εκάστοτε συνθήκες, συναρτώνται δε στενότατα με την Ορθοδοξία.

Οι οργανωμένες σχέσεις της χριστιανοσύνης με τις μεγάλες θρησκείες της Άπω Ανατολής αναπτύσσονται κατά τις τελευταίες δεκαετίες ως εγχείρημα ένταξης των χριστιανών της Ασίας στο πολιτιστικό τους περιβάλλον. Τα κελεύσματα, άλλωστε, της *Β' βατικανής συνόδου* οδηγούν και τη Ρώμη σε ανάλογες μεθοδεύσεις. Συνάμα η Ορθοδοξία διακηρύσσει το θεμιτό των επαφών στα πλαίσια της πεποίθησής της ότι η φιλαλληλία επιτάσσει την καταλλαγή και τη διακονία. Οι στόχοι των συναντήσεων είναι μάλλον πρακτικοί, δεν θα πρέπει ωστόσο να παραθεωρηθεί η σημασία της βραδείας αμοιβαίας κατανόησης των ποικίλων αντιλήψεων περί Θεού και κόσμου: εντέλει η προσέγγιση τούτη επιτρέπει στη χριστιανοσύνη να καταδείξει το αρχέγονο οικουμενικό και παγκόσμιο πνεύμα της και να κηρύξει με πειστικότητα την αγάπη του ανθρώπου προς τον άνθρωπο.

ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η χριστιανοσύνη ανέκαθεν προβληματίστηκε ως προς τη στάση που έπρεπε να τηρήσει έναντι των ανά την υφήλιο πίστεων. Πέραν της αυτονόητης ιεραποστολικής διάστασης του έργου τους και ορμώμενες από τη δεδομένη συνύπαρξη, οι εκκλησίες ενωρίς καλλιέργησαν τις διαθρησκειακές σχέσεις ως απαραίτητη παράμετρο της οικουμενικής τους πολιτικής. Εννοείται ότι τα εν λόγω ενδιαφέροντα είχαν πάντοτε ανισομερή διασπορά, καθώς οι παράγοντες ανάπτυξής τους υπήρξαν πολλοί και σε μέγιστο ποσοστό εξωγενείς.

Το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών ήδη από το 1971 προχωρεί στη σύσταση επιτροπής *Διαλόγου με τους Λαούς Ζωσών Πίστεων και Ιδεολογιών*, η δε συνακόλουθη Ε΄ γενική συνέλευση (Ναϊρόμπι 1975) επικροτεί την ανταλλαγή απόψεων με τους στρατευμένους σε διάφορες ιδεολογίες ή επιστημονικές πεποιθήσεις, αλλά και τονίζει ότι η αλληλεξάρτηση των θρησκειών καθιστά αναγκαίο τον αμοιβαίο εμπλουτισμό και τη συντονισμένη διακονία. Διερευνητικές συζητήσεις με εκπροσώπους πολιτικοκοινωνικών συστημάτων (Γενεύη 1975 και 1981) δεν έχουν αξιόλογη συνέχεια, αντιθέτως σημαντική είναι η πρόοδος των διαθρησκειακών επαφών.

Τα όρια της προσέγγισης χαράσσονται σε σχετικές *Οδηγίες*, που εκδόθηκαν το 1979. Σύμφωνα με αυτές το Συμβούλιο οφείλει να καλλιεργεί και να στηρίζει, σε διομολογιακό και τοπικό επίπεδο, τις ακαδημαϊκές ή πρακτικές σχέσεις που στοχεύουν στην έκφραση της χριστιανικής μαρτυρίας και διακονίας και απορρίπτουν τον θεολογικό μινιμαλισμό* αναζητώντας τη συνάντηση πνευματικών εμπειριών, την προαγωγή ενιαίων ποιμαντικών δραστηριοτήτων, τη σκιαγράφηση της ορθής εικόνας του άλλου. Κατ' αυτό τον τρόπο ο διαθρησκειακός διάλογος συνιστά εγχείρημα ερμηνείας και πολιτισμικής προσαρμογής, εφόσον καταργεί την επικίνδυνη εσωστρέφεια και αναδεικνύει τον φιλόνηθο και πνευματικό χαρακτήρα των θρησκειών. Εννοείται ότι ζητούμενο δεν είναι ένας ελάχιστος κοινός παρανομαστής ή ένας αδιέξοδος συγκρητισμός, αλλά μια συνάντηση των πνευματικών θεωρήσεων και εμπειριών που συνιστούν το βαθύτατο είναι του ανθρώπου.

Σε ανάλογο πνεύμα κινείται και η Ρώμη, εφόσον η Β΄ βατικανή σύνοδος ήδη από το 1965 έχει καταθέσει την αναφερόμενη στις *Σχέσεις της Εκκλησίας με τις μη χριστιανικές θρησκείες* δήλωση *Nostra aetate*, στην οποία τονίζεται ότι δεν απορρίπτεται τίποτε από όσα αληθινά και άγια συναντώνται στη διδασκαλία τους, επιχειρείται δε η οριοθέτηση των επιμέρους επαφών.

Στα πλαίσια της οικουμενικής της συνείδησης, αλλά και της εξοικείωσης που χαρίζει η –καλή ή δύσκολη– γειτνίαση, η Γ΄ προσυνοδική διάσκεψη (Γενεύη 1986) επιλαμβάνεται του θέματος των διαθρησκειακών επαφών και υποδεικνύει την ανάγκη συνεννόησης και συνεργασίας, ώστε να γίνουν σεβαστά τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι θρησκευτικές ελευθερίες, η κοινωνική δικαιοσύνη και η ειρηνική

συνύπαρξη. Φυσικά εν προκειμένω δεν πρόκειται περί εγχειρήματος θεολογικής σύγκλισης, αλλά απλώς περί προσπάθειας καταλλαγής και μεθόδευσης της άσκησης φιλαλληλίας από κοινού.

Παράλληλα Κείμενα

Στο σημείο αυτό μελετήστε το απόσπασμα από τις οδηγίες του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών για τον διάλογο με τους λαούς ζωσών πίστεων και ιδεολογιών (1979).

ΟΙ ΔΙΜΕΡΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ ΙΟΥΔΑΪΣΜΟ

Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια οι σχέσεις της χριστιανοσύνης με τον ιουδαϊσμό επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από ιστορικές και γεωγραφικές παραμέτρους: σύνολη η κεντροευρωπαϊκή και βορειοαμερικανική διαμαρτύρηση κατατρώχεται από μια αόριστη αίσθηση εμπλοκής στο ολοκαύτωμα και επανεξετάζει παλαιότερες θεωρήσεις, ενώ συνάμα στους κόλπους της αναδύεται επιτακτικό το ερώτημα περί της συνάρτησης του κράτους του Ισραήλ προς το παλαιοδιαθηκικό. Μολονότι δε η Α΄ γενική συνέλευση του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* (Άμστερνταμ 1948) καταδικάζει απλώς τον αντισημιτισμό, επαναλαμβάνοντας μάλιστα ευχή περί ευαγγελισμού των ιουδαίων, οι εθνικοί φορείς προβληματίζονται βαθύτατα. Έτσι το 1950 η σύνοδος της *ευαγγελικής εκκλησίας της Γερμανίας* υπαινίσσεται ότι η θεία χάρη εξακολουθεί να σκέπει τον περιούσιο λαό, ενώ ο καταστατικός χάρτης της *μεταρρυθμισμένης εκκλησίας των Κάτω Χωρών* προβαίνει σε λεπτή διάκριση ιεραποστολής και διαλόγου.

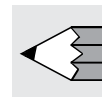
Η διαφορετική προσέγγιση του ζητήματος αφενός από την πλευρά των βορειοατλαντικών εθνών, τα οποία αισθάνονται τρόπον τινά ενεχόμενα στα απάνθρωπα γεγονότα του πολέμου, και αφετέρου εκ μέρους των ανατολικών ή νέων εκκλησιών, οι οποίες δεν φέρουν ψυχολογικές επιβαρύνσεις και ενίοτε έχουν οι ίδιες υποστεί διώξεις, θα επιφέρει διάσταση απόψεων κατά τη Β΄ γενική συνέλευση (Έβανστον 1954), δήλωση δε περί της *Ελπίδος του Ισραήλ, λαού υποσχέσης του Κυρίου* θα υπογραφεί από ορισμένους μόνο συνέδρους. Η Γ΄ γενική συνέλευση (Νέο Δελχί 1961) αρνείται οποιαδήποτε θεολογική επανερμηνεία των δεδομένων, αλλά και απορρίπτει τη συλλογική ευθύνη των Εβραίων για τη θεοκτονία, έργο εν κατακλείδι σύνολης της αμαρτωλής ανθρωπότητας. Τέλος, η επιτροπή *Πίστewος και Τάξεως** (Μπρίστολ 1967) θα συγκεράσει τις τάσεις επισημαινοντας ότι οι Εβραίοι είναι αμέτοχοι *ειδικής ενοχής*, επιπλέον δε *διετήρησαν στην πίστη τους με την βοήθεια της θείας χάριτος αλήθειες και προσεγγίσεις της αποκαλύψεως που οι χριστιανοί έτειναν συχνά να λησμονήσουν. Πιστεύουμε ότι και στο μέλλον ο Κύριος δεν θα εγκαταλείψει τον ιουδαϊκό λαό, αλλά θα τον οδηγήσει στην σωτηρία του.*

Επ' ευκαιρία του πολέμου των έξι ημερών η γενική σύνοδος της *μεταρρυθμισμένης εκκλησίας των Κάτω Χωρών* χαιρετίζει την επιστροφή του Ισραήλ στα πάτρια ως έκφραση της συνεχιζόμενης αγάπης του Κυρίου, θεώρηση την οποία θα υιοθετήσουν η κεντρική επιτροπή της *ομοσπονδίας ελβετικών προτεσταντικών εκκλησιών* και η γενική συνέλευση των *προεσβυτεριανών εκκλησιών των ΗΠΑ*. Το *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών*, ωστόσο, αποφεύγει να λάβει οποιαδήποτε επίσημη θέση επί των ανωτέρω. Έτσι οι Ε΄ και ΣΤ΄ γενικές συνελεύσεις (Ναϊ-

ρόμπι 1975 και Βανκούβερ 1983) ενισχύουν την περιφρούρηση των Αγίων Τόπων της χριστιανοσύνης, αλλά και αποδέχονται ότι ο ιουδαϊκός λαός δικαιούται να υφίσταται ως κοινωνιολογική και θεολογική οντότητα, ενώ η Ζ' (Καμπέρα 1991) περιορίζεται σε έκκληση για την ειρήνευση της περιοχής. Τέλος, στο πλαίσιο της Η' γενικής συνέλευσης (Χαράρε 1998) διοργανώνεται σειρά συζητήσεων με στόχο την προσέγγιση τρεχόντων διαθρησκειακών ζητημάτων: μεταξύ άλλων συζητείται το θέμα *Ιουδαιοχριστιανικός διάλογος – ένας διαθρησκειακός διάλογος*.

Δραστηριότητα 1/Κεφάλαιο 2

Σχολιάστε σε ένα κείμενο 130-150 λέξεων την πορεία των σχέσεων διαμαρτύρησης και ιουδαϊσμού μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Κύριο, πάντως έργο του Συμβουλίου παραμένει η προώθηση των διμερών συζητήσεων. Η συμβουλευτική επιτροπή *επί της Εκκλησίας και του Ιουδαϊκού Λαού* –τμήμα της επιτροπής *Διαλόγου με τους Λαούς Ζωσών Πίστεων και Ιδεολογιών*– έχει το 1969 στη Γενεύη μια πρώτη ανεπίσημη συνάντηση με τον ανάλογο φορέα του *Παγκόσμιου Εβραϊκού Συνεδρίου*, ακολουθεί δε σειρά συσκέψεων στο Λουγκάνο (1970), τη Γενεύη (1972 και 1973), το Λονδίνο (1974), τη Σιγκαπούνη Σουηδίας (1975), τη Ζυρίχη (1976), τα Ιεροσόλυμα (1977), τη Γενεύη (1978), το Τορόντο (1980), τη Βοστώνη (1984), το Άρνολντσαϊν Γερμανίας (1986), το Ναϊρόμπι (1986), τη Σιγκαπούνη (1988), το Χέππενχαϊμ Γερμανίας (1974), το Χονγκ Κονγκ (1974), τη Γενεύη (1993), τη Χάιφα (1993). Η όλη πορεία σφραγίζεται από τις *Οικουμενικές θεωρήσεις επί του διαλόγου ιουδαϊσμού και χριστιανισμού*, οι οποίες εγκρίνονται από το Συμβούλιο το 1982. Το εν λόγω κείμενο –προσεκτικό στη διατύπωση και σαφές στον σχολιασμό– επισημαίνει την αμοιβαία άγνοια των θεολογικών θέσεων και ερμηνειών, διακρίνει την ιεραποστολή από τον προσηλυτισμό, καταδικάζει τον λεγόμενο χριστιανικό αντισημιτισμό, τονίζει τη σημασία της κοινής παράδοσης, ενστερνίζεται την ανάγκη κατάθεσης ενιαίας κοινωνικής μαρτυρίας, τέλος προτρέπει σε εκπροσώπηση όλων των τάσεων στην προσπάθεια.

Οι επαφές με τον ιουδαϊσμό συνεχίζονται με την αποστολή στις εκκλησίες κειμένου με τίτλο *Διάλογος μετά την Καμπέρα* (1992), το οποίο συνηγορεί υπέρ της συνέχισης των σχέσεων, καταδικάζει τον αντισημιτισμό και θεωρεί τη στράτευση στην υπόθεση της ειρήνης και δικαιοσύνης ως κύριο στοιχείο του διαλόγου. Ακολουθούν συναντήσεις στο Κοσίιν των Ινδιών (1993) ως ενδοασιατική σύναξη και στο Ναϊρόμπι (1995) με θέμα την *Οικογένεια, κοινότητα και παράδοση*.

Στα επακολουθήματα των σχέσεων καταλέγονται ήδη η αναγνώριση των κοινών καταβολών όσον αφορά την ηθική προσωπικότητα του ανθρώπου και τον ρόλο του στο θείο σχέδιο, καθώς και η περαιτέρω αποδοχή της θέσης ότι συνεχίζεται η αγάπη του Θεού προς τον πρωτότοκο λαό Του.

Σε παράλληλη πορεία, η Ρώμη εγκαταλείπει τον απομονωτισμό και ξεκινά επαφές με τον ιουδαϊσμό στη δήλωση της Β΄ βατικανής συνόδου *Nostra aetate*. Ανανεωτικό κατά τις θέσεις και προσγειωμένο κατά τα επιμέρους προτεινόμενα, το κείμενο τονίζει ότι σύμφωνα με τον απόστολο των εθνών τα χαρίσματα και η κλήση του Θεού δεν ανακαλούνται, περαιτέρω δε διατρωνώνει την αθωότητα των Εβραίων και συνιστά την αμοιβαία γνωριμία, προϊόν θεολογικών μελετών και αδελφικού διαλόγου. Στα πλαίσια αυτά αρχίζουν από το 1973 τακτικές συναντήσεις της Γραμματείας για τους Μη Χριστιανούς (μετέπειτα Ποντιφικού Συμβουλίου για τον Διαθρησκειακό Διάλογο) και της ανάλογης επιτροπής του Παγκόσμιου Εβραϊκού Συνεδρίου: εμφανή συμβολική κατάληξη της ανιχνευτικής φάσεως συνιστά η επίσκεψη του πάπα Ιωάννη Παύλου Β΄ στην κεντρική συναγωγή της Ρώμης. Συνεχιζόμενες ανελλιπώς, οι συναντήσεις στρέφονται περί τον αντισημιτισμό και τις συνέπειες του ολοκαυτώματος, βαίνουν δε ήδη προς μία πρώτη ολοκλήρωση.

Κατεξοχήν ανεύθυνη για τα γεγονότα του Παγκόσμιου πολέμου και συχνά στο στόχαστρο των μεσανατολικών διενέξεων, η Ορθοδοξία διατηρεί τις ισορροπίες, απορρίπτει τον πάσης φύσεως συγκρητισμό και συντάσσεται με την άποψη του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών περί ανάπτυξης σχέσεων αλληλογνωριμίας και κοινής κοινωνικής δραστηριότητας, προχωρώντας σε ίδιες συνομιλίες με το Παγκόσμιο Εβραϊκό Συνέδριο.

Ήδη από το 1976 το Φανάριο* εγκαινιάζει τις επαφές και τις θέτει υπό την ευθύνη του Τρανουπόλεως (Ελβετίας) Δαμασκηνού. Ακολουθούν δύο ακαδημαϊκές θεολογικές συναντήσεις (Λουκέρνη 1977 και Βουκουρέστι 1979), οι οποίες γεννούν κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης, αλλά και οριοθετούν την ομοιότητα των πηγών. Προϊόν του ευμενούς κλίματος της Γ΄ προσυνοδικής Διάσκεψης, η Γ΄ συνάντηση (Αθήνα 1993) διερευνά τη *Συνέχεια και ανανέωση* εξαιρώντας την κοινή πνευματική προέλευση, αναλύοντας τις επιμέρους συνιστώσες μιας ειλικρινούς συνεργασίας ενόψει των μεγάλων προβλημάτων του ανθρώπου, τονίζοντας την ανάγκη αμοιβαίας άρσης των προκαταλήψεων, αλλά και επισημαίνοντας τα προβλήματα των Ιεροσολύμων. Την ατμόσφαιρα καταλλαγής αποδίδει άριστα το μήνυμα του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου, πάνω στη βιβλική ρήση *ειρήνη υμίν*. Η Δ΄ συνάντηση (Ιεροσόλυμα 1998) εστιάζεται στη δυνατότητα ενιαίας *Αντιμετώπισης του σύγχρονου κόσμου*, στον οποίο οι θρησκευτικές συγκρούσεις, η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η μονομέρεια στην εκπαίδευση συνιστούν κοινούς τόπους. Τα πορίσματα αντανακλώνται πλήρως στο πατριαρχικό μήνυμα που τονίζει ότι ο διάλογος γίνεται για να εδραιωθεί η καταλλαγή και η συνεργασία.

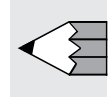
Παράλληλα Κείμενα

Στο σημείο αυτό μελετήστε το πατριαρχικό μήνυμα προς τη Γ΄ ακαδημαϊκή συνάντηση ιουδαϊσμού και Ορθοδοξίας (Αθήνα 1993), καθώς και τα συμπεράσματα της Δ΄ ακαδημαϊκής συνάντησης ιουδαϊσμού και Ορθοδοξίας (Ιεροσόλυμα 1999).

Δραστηριότητα 2/Κεφάλαιο 2

Αιτιολογήστε σε μία παράγραφο 80-100 λέξεων την απόφαση της Ορθοδοξίας να εγκαινιάσει ακαδημαϊκό διάλογο με τον ιουδαϊσμό. Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Το χάσμα των δύο αποκεκαλυμμένων θρησκειών παραμένει φυσικά ουσιαστικό και αγεφύρωτο, ωστόσο το σχήμα συνύπαρξής τους είναι πλέον σαφές: η διττή δυνατότητα διεξαγωγής ακαδημαϊκού διαλόγου και άσκησης κοινής φιλανθρωπικής δραστηριότητας, τουλάχιστον όσο οι ποικίλοι εξωγενείς παράγοντες το επιτρέπουν, αποτελεί ήδη καταξιωμένο άξονα επαφών μεταξύ του παλαιού και του νέου Ισραήλ.

ΟΙ ΔΙΜΕΡΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟ ΙΣΛΑΜ

Συχνά δύσκολη, η συνύπαρξη του Ισλάμ με τη χριστιανοσύνη στη Μέση Ανατολή και βόρειο Αφρική εδράζεται από μακρούς αιώνες στην επισφαλή εξισορρόπηση προθέσεων και έργων. Η χριστιανική, ωστόσο, Δύση αντιλαμβάνεται την αναγκαιότητα ανάπτυξης διμερών επαφών μόνο μετά την εγκατάσταση στην Ευρώπη συμπαγών μεταναστευτικών μουσουλμανικών πληθυσμών με ποικίλες εθνικές καταβολές. Έτσι το αρχικό, μάλλον ακαδημαϊκό και περιστασιακό, ενδιαφέρον του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* μετασχηματίζεται σε κατανόηση της ανάγκης αμοιβαίας ανοχής και κοινών φιλανθρωπικών μεθοδεύσεων: Υπό αυτό το πρίσμα αρχίζει το 1969 στη Γενεύη ανιχνευτικός διμερής διάλογος, ο οποίος συνεχίζεται στη Μπρουμάνα Λιβάνου (1972) με στόχο την κοινωνική δικαιοσύνη και πνευματική σύμπραξη, στην Άγκρα, την Κόρδοβα, το Λεγκόν Γκάνας και την Καϊρουάν (1974), το Χονγκ Κόνγκ (1975), τέλος εκ νέου στη Γενεύη (1976). Στην ανακεφαλαιωτική αυτή σύναξη διατρωνώνεται –παρουσία ρωμαιοκαθολικών παρατηρητών και ορθόδοξων εκπροσώπων– η ανάγκη σεβασμού των μειονοτήτων, πνευματικού εμπλουτισμού, κοινωνικής συνεργασίας και άσκησης ορθής εκπαιδευτικής πολιτικής, συνάμα δε οριοθετούνται οι ομοιότητες χριστιανικής και ισλαμικής ιεραποστολής στα πλαίσια συμποσίου που συνδιοργανώνεται με το *Παγκόσμιο Ισλαμικό Συνέδριο*.

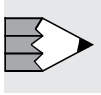
Η δεύτερη φάση των επαφών ξεκινά το 1977 στη Βηρυτό και την Κόρδοβα και συνεχίζεται στη Γενεύη (1979 και 1980 ως συνάντηση νεολαίας) με θέματα που άπτονται της σχέσης θρησκείας και επιστήμης, της οικολογικής και κοινωνιολογικής ανάπτυξης, της παιδείας. Παράλληλα, η επιτροπή *Διαλόγου με τους Λαούς Ζωσών Πίστεων και Ιδεολογιών* συγκαλεί ενδοχριστιανικές συσκέψεις (Μπρουμάνα 1966, Τσιανγκ Μάι Ταϊλάνδης 1977, Μομπάσα Κένυας 1979) και στη συνέχεια στηρίζει την οργάνωση περιφερειακών συναντήσεων. Αυτές εγκαινιάζονται από τον δυτικοαφρικανικό χώρο (Πόρτο Νόβο Μπενίν 1983), στον οποίο η διάσταση του ιερού ανέκαθεν υπεισέρχεται στη διαμόρφωση του κράτους και όπου η συνεργασία μπορεί να αρχίσει από την αναγέννηση των κοινών αξιών στην εκπαίδευση και την οικογένεια, συνεχίζονται δε στη νοτιοανατολική Ασία (Κύτα Μπαλί Ινδονησίας 1986), με κύρια θέματα την έννοια της διακονίας του ανθρώπου ως δούλου Θεού και τις δυνατότητες ανανεωτικής ερμηνείας της παράδοσης, ιδίως όσον αφορά τις γυναίκες, την οικονομία και το θρησκευτικό κράτος. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ορθοδοξία παρουσιάζουν οι δύο επόμενες συσκέψεις, κυρίως η αναφερόμενη στη θρησκευτικώς πλουραλιστική ανατολική Μεσόγειο (Κρήτη 1987), στην οποία –υπό τη συμπροεδρία του μητροπολίτη όρους Λιβάνου Γεωργίου– τίθενται επείγοντα προβλήματα φιλαλληλίας, αναζητούνται τρόποι άρσης του χάσματος αντιλήψεων μεταξύ θεολόγων και απλού λαού και μεθοδεύεται μια προκαταρκτική συσπείρωση κατά της θεολογικής αδιαφορίας. Στο Νέο

Ουίνδσορ Η.Π.Α. (1988), περαιτέρω, διερευνάται η κατάσταση στην εκκοσμιευμένη πλουραλιστική Βόρειο Αμερική και προτείνεται η κοινή δραστηριοποίηση επί θεμάτων κοινωνικής πολιτικής. Η επόμενη συνάντηση (Αρούσα Τανζανίας 1989) συσπειρώνει ανατολικοαφρικανούς εκπροσώπους, ακολουθείται δε από διμερές ανακεφαλαιωτικό σεμινάριο επί των προοπτικών και πρακτικών των σχέσεων (Βαλέττα 1992).

Συνακολούθως ευρεία επίσημη διάσκεψη (Κολόμπο 1992) αποφασίζει τη σύσταση επιτροπής σύνδεσης, το δε *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών* εκδίδει *Οδηγίες για τα προκύπτοντα στις σχέσεις χριστιανισμού και Ισλάμ ζητήματα*. Αυτές επισημαίνουν ότι ο διάλογος συνιστά συνάντηση στρατευμένων και είναι συμβατός με την κατάθεση μαρτυρίας, ενώ συνάμα καταλύει τις εσφαλμένες εικόνες, εφόσον φυσικά κάθε θρησκεία επιχειρήσει ειλικρινώς να παρουσιάσει, κατά τη δική της αντίληψη, και αποφύγει να γενικεύσει, ατυχείς στιγμές της ιστορίας. Περαιτέρω γίνεται λόγος περί των μεικτών γάμων, των παρεπόμενων της εφαρμογής του ισλαμικού νόμου και της θρησκευτικής ελευθερίας των μειονοτήτων. Πτυχές των σχέσεων *Θρησκείας, νόμου και κοινωνίας* αναφερόμενες στη θέση της θρησκείας στον σύγχρονο κόσμο, την εκκοσμίκευση και αναβίωση του θρησκευτικού αισθήματος, τις πηγές του νόμου, τις μειονότητες και τα ανθρώπινα δικαιώματα επανασυζητώνται σε περαιτέρω σεμινάρια (Γενεύη και Νυόν Ελβετίας 1993). Από το 1995, άλλωστε, η προσπάθεια επικεντρώνεται στη δημιουργία ενός κοινού βήματος για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Το 1995 πραγματοποιείται στη Γενεύη συνάντηση επιτελικών στελεχών του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* και εκπροσώπων του *Ιρανικού Κέντρου Προώθησης του Ισλαμικού Πολιτισμού*, με στόχο έναρξη συζητήσεων περί του ρόλου της θρησκείας στη σύγχρονη εκκοσμιευμένη κοινωνία. Ως αποτέλεσμα συνέρχεται το επόμενο έτος στην Τεχεράνη ακαδημαϊκή συνάντηση, η οποία σε κλίμα ανοχής και αλληλοκατανόησης εγκύπτει επί των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της θρησκευτικής ελευθερίας, της ειρήνης και δικαιοσύνης, της προστασίας του περιβάλλοντος. Παράλληλα από το 1997 το *Συμβούλιο* αναλαμβάνει προσπάθεια συστηματοποίησης των επαφών, ώστε να γίνει ουσιαστική εκμετάλλευση των πεπραγμένων τριάντα χρόνων κοινής πορείας.

Σχεδόν ταυτοχρόνως η Ι' γενική συνέλευση της *Διάσκεψης Ευρωπαϊκών Εκκλησιών** (Πράγα 1991) αποφασίζει την αξιοποίηση των πορισμάτων της επιτροπής Για το *Ισλάμ στην Ευρώπη*, κοινού οργάνου της *Διάσκεψης* και του *Ρωμαιο-καθολικού Συμβουλίου Επισκοπικών Συνελεύσεων της Ευρώπης*. Συμπόσιο (Μπίρμιγγαμ 1992) επισημαίνει την ανάγκη επιμόρφωσης των εργαζομένων στον ποιμαντικό τομέα, καθώς το Ισλάμ αποτελεί πλέον καθημερινή πραγματικότητα στις βιομηχανικές χώρες, κατόπιν δε επιστημονική συνάντηση (Μπένσχαϊμ Γερμανίας 1993) αναγνωρίζει ότι τα προβλήματα των σημερινών πολυπολιτισμικών και πολυθρησκευτικών κοινωνιών της Δύσης παρακάμπτονται μόνο με τη διενέργεια ειλικρινούς διμερούς διαλόγου, αλλά και εμμένει στη θέση ότι το Ισλάμ θα πρέπει να υιοθετήσει τη δυτική αντίληψη περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τέλος, σύσκεψη της επιτροπής Για το *Ισλάμ στην Ευρώπη* (Γενεύη 1994) αναλύει τις ποιμαντικές παραμέτρους της συνύπαρξης και αποφασίζει την οργάνωση ειδικού δι-

κτύου προσώπων και τη συγγραφή εγχειριδίου. Δύο περαιτέρω επάλληλες συσκέψεις (Δουβλίνο 1994) διερευνούν τις διαθρησκειακές προοπτικές της εκκλησιολογίας και ερμηνευτικής.

Δραστηριότητα 3/Κεφάλαιο 2

Σε ένα κείμενο 130-150 λέξεων εντοπίστε και σχολιάστε τις διαφορές στην προσέγγιση του Ισλάμ μεταξύ Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών και Διάσκεψης Ευρωπαϊκών Εκκλησιών. Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Το 1997 η τακτική σύναξη της *ευαγγελικής εκκλησίας της Γερμανίας* σε συνεργασία με την Ορθοδοξία της χώρας εξετάζει τους τρόπους *συνάντησης* με τα άλλα θρησκευόμενα της Ευρώπης και ιδίως τους μουσουλμάνους, αναζητώντας τον γνήσιο πλουραλισμό που προκύπτει από τον διάλογο, διαδικασία εκ των πραγμάτων γνωστή στην Ανατολή, αλλά μάλλον νεότευκτη για τη δυτική Ευρώπη.

Ήδη από το 1965 η Β' βατικανή σύνοδος διατρανώνει με τη δήλωση *Nostra aetate* ότι η Ρώμη ατενίζει με εκτίμηση τους μουσουλμάνους, οι οποίοι λατρεύουν τον μόνο ζωντανό και αληθινό Θεό, περαιτέρω δε προτρέπει σε ειλικρινή αμοιβαία κατανόηση και προαγωγή της κοινωνικής δικαιοσύνης, των ηθικών αξιών, της ειρήνης και ελευθερίας για όλους τους ανθρώπους. Με βάση τα ανωτέρω ακολουθούν προκαταρκτική επαφή της *Γραμματείας για τους Μη Χριστιανούς* (μετέπειτα *Ποιτιφικού Συμβουλίου για τον Διαθρησκειακό Διάλογο*) και του *Παγκόσμιου Ισλαμικού Συνεδρίου* (Ρώμη 1970), προσσωπικές επαφές υψηλού επιπέδου το 1974, σεμινάριο (Τρίπολη Λιβύης 1976), επίσκεψη του πάπα Παύλου ΣΤ' στο Κάιρο (1977), τέλος από το 1988 ετήσιες συναντήσεις επ' ευκαιρία της διαθρησκειακής *Ημέρας Προσευχής* που οργανώνει το Βατικανό. Το 1989 αρχίζουν διμερείς ακαδημαϊκές συζητήσεις επί θεμάτων ποιμαντικής υφής με το *Ίδρυμα αλ Αλμπάιτ της Βασιλικής Ακαδημίας της Ιορδανίας για την Έρευνα του Ισλαμικού Πολιτισμού*, πολύτιμο συνομιλητή και της Ορθοδοξίας. Παράλληλα η ρωμαιοκαθολική εκκλησία θα ενταχθεί στις πρωτοβουλίες του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* και της *Διάσκεψης Ευρωπαϊκών Εκκλησιών*, όπως αυτές αναπτύσσονται στη δεκαετία του 1990.

Οι επαφές του Ισλάμ με την Ορθοδοξία ανάγονται στις απαρχές της ιστορίας του. Σκληροί αγώνες έχουν εδραιώσει τη δυσπιστία, ενώ συνάμα η καθημερινή συμβίωση έχει σφυρηλατήσει την ανοχή, καθώς οι λαοί είναι εκ των πραγμάτων υποχρεωμένοι να αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα, τα οποία δεν αξιολογούνται με την ίδια ευαισθησία από τους υπόλοιπους χριστιανούς. Στα πλαίσια των προκαταρκτικών του πρωτοβουλιών το *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών* θα εκμεταλλευτεί την εμπειρία αυτή μέσω των ορθόδοξων στελεχών του.

Πρωταρχικές παραμένουν, πάντως, οι διμερείς ζυμώσεις στον παραδοσιακό γεωγραφικό χώρο των πρεσβυγενών πατριαρχείων*. Έτσι ο διάλογος καλείται –όπως και κατά το παρελθόν– να έλθει αρωγός των δυσπραγούντων, να αμβλύνει τα μίσση, να ενθαρρύνει τις μετριοπαθείς δυνάμεις του μουσουλμανικού κόσμου, αλλά και να δώσει καινούριες προοπτικές στη νεολαία, η οποία θα έχει μια πρώτη κοινή συνάντηση στη Γενεύη το 1980. Από το 1985, άλλωστε, οι διαβουλεύσεις διατελούν υπό την υλική και οργανωτική αιγίδα του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκ-*

κλησιών και του Συμβουλίου Εκκλησιών Μέσης Ανατολής*. Τα συμπεράσματα συμποσίου διευκρινιστικής υφής επί των σχέσεων των δύο κόσμων (Βοστώνη 1985) συστηματοποιούνται με τις τακτικές επαφές του Οικουμενικού Θρόνου –στο πρόσωπο του Τρανουπόλεως (Ελβετίας) Δαμασκηνού, διευθυντή του *Πατριαρχικού Κέντρου*– και του *Ιδρύματος αλ Αλμπάιτ*, του οποίου προεδρεύει ο πρίγκιπας διάδοχος της Ιορδανίας ελ Χασάν μπιν Ταλάλ. Σε σειρά πλέον *ακαδημαϊκών συνδιασκέψεων* συζητώνται τα σχετικά με την *Έννοια της αυθεντίας υπό την προοπτική του κράτους, της οικογενείας και της θρησκείας* (Γενεύη 1986), αναζητώνται *Πρότυπα και παράμετροι μιας επικοδομητικής συνύπαρξης* (Αμμάν 1987), διερευνάται η σύμπτωση απόψεων στον χώρο της *Ειρήνης, της δικαιοσύνης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων* (Γενεύη 1988), εξετάζονται οι συνέπειες του *Θρησκευτικού πλουραλισμού* (Κωνσταντινούπολη 1989), μετά δε τον πόλεμο του Κόλπου τονίζεται η *Αξία της μετριοπάθειας ιδίως μεταξύ των νέων* (Αμμάν 1993). Ο πρώτος αυτός κύκλος προωθεί το πνεύμα της συγκατάβασης και καταθέτει πλούσιο υλικό, το οποίο αναλαμβάνει να αξιοποιήσει νέα σειρά επαφών που στοχεύει σε απτή απόλειψη της καχυποψίας και σε θεμελίωση ειρηνικής συνύπαρξης.

Παράλληλα Κείμενα

Στο σημείο αυτό μελετήστε τα συμπεράσματα της *Ε΄ ακαδημαϊκής συνάντησης Ισλάμ και Ορθοδοξίας* (Αμμάν 1993).

Η επομένη συνδιάσκεψη (Αθήνα 1994) ασχολείται με τις *Εκπαιδευτικές δυσχέρειες στην προώθηση της κατανόησης* και αναλύει σε βάθος την εικόνα μιας παιδείας πλήρους προκαταλήψεων, σκιαγραφώντας συνάμα κάποιες πρώτες λύσεις. Σε συνέχεια του προβληματισμού, ενόψει δε σειράς ατυχών μουσουλμανικών ακροτήτων και σε αυτήν ακόμη την έδρα του Οικουμενικού Πατριάρχη, η Ζ΄ συνδιάσκεψη (Αμμάν 1996) προσπαθεί να αντιμετωπίσει το ζήτημα στις ρίζες του συνεχίζοντας τη σπουδή του *Εκπαιδευτικού συστήματος στο Ισλάμ και τον χριστιανισμό* και συγκροτώντας ομάδα νέων, οι οποίοι θα καταρτίσουν κοινό κώδικα αξιών. Όπως, άλλωστε, τονίζεται στο πατριαρχικό μήνυμα, *ο λόγος της θρησκείας αναδεικνύει τον άνθρωπο σε επίκεντρο του σκοπού της θείας δημιουργίας ως εικόνα του Δημιουργού και οικονόμο της δημιουργίας, ο λόγος της θρησκείας αποκαθιστά την πνευματική ισορροπία του ανθρώπου. Αν και ίσως πρόωρη, η προσπάθεια εισαγωγής στα αναλυτικά προγράμματα και διδακτικά εγχειρίδια ενός πνεύματος ειλικρινούς κατανόησης οδηγεί εντέλει στην απόλειψη της μισαλλοδοξίας, στην υπέρβαση της πόλωσης μεταξύ της ουσίας των θρησκειών και της σύγχρονης φαινομενολογίας τους.*

Ακολούθως, συνάντηση (Κωνσταντινούπολη 1997) αναφέρεται στις *Προοπτικές συνεργασίας ενώπιον της τρίτης χιλιετίας* και σφραγίζεται από την παρατήρηση του Οικουμενικού Πατριάρχη ότι *μεταξύ αλληλεξοντώσεως, ανοχής, συνεργασίας, αλληλυποστηρίξεως και αυτοθυσίας υπάρχει απειρόβαθμη κλίμακα εσωτερικών ψυχικών διαθέσεων και εξωτερικών συμβιωτικών προσαρμογών, οι δε άνθρωποι του Θεού διαβεβαιώνουν ότι υπάρχει πάντοτε τρόπος συνύπαρξης.* Η συνά-

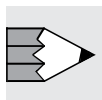

ντηση εξαίρει τη σημασία της νεοπαγούς συντονιστικής επιτροπής και τονίζει την ανάγκη προσέλκυσης γυναικών και νέων, συμμετοχής εμπειρογνομόνων, παρουσίας στη διεθνή σκηνή. Ο Ελβετίας Δαμασκηνός ζητεί από τις θρησκείες να απεγκλωβιστούν από το ιστορικό σύνδρομο του ανταγωνισμού και να καταθέσουν τις πνευματικές τους αξίες κατά της νέας παγκόσμιας τάξης. Τέλος, τον Νοέμβριο του 1998 συνέρχεται στο Αμμάν η Θ΄ συνάντηση, η οποία εγκαινιάζει την ενασχόληση με την *Περί του αλλοθρήσκου εικόνα και τη σημασία της συνυπηκοότητας*. Ακολουθώντας τη θέση του πατριάρχη Βαρθολομαίου ότι το πνεύμα του φανατισμού προκαλεί τις οξύτητες, η συνάντηση ξεκινά τη νέα αυτή φάση των προσπαθειών καταλλαγής διατρανώνοντας τη σημασία της ισότητας, του σεβασμού του ανθρώπου, της διατήρησης του πλουραλισμού, της διαπολιτισμικής συνεργασίας.

Παράλληλα Κείμενα

Στο σημείο αυτό μελετήστε τον πατριαρχικό χαιρετισμό προς την Η΄ ακαδημαϊκή συνάντηση Ισλάμ και Ορθοδοξίας (Κωνσταντινούπολη 1997).

Δραστηριότητα 4/Κεφάλαιο 2

Σε ένα κείμενο 180-200 λέξεων συγκρίνετε τη θεματολογία των διαλόγων που διεξάγει η Ορθοδοξία αφενός με τον ιουδαϊσμό και αφετέρου με το Ισλάμ. Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Σημαντικότερο ως προς τον συντάκτη, τον πρίγκιπα διάδοχο ελ Χασάν μιν Ταλάλ, και το περιεχόμενο είναι το πρώτο δημοσίευμα του ιορδανικού *Βασιλικού Ινστιτούτου Διαθρησκειακών Μελετών* (1995) περί των Αράβων χριστιανών. Έργο βαθιάς γνώσης του άλλου και υπεύθυνης επαναπροσέγγισης των ιστορικών δεδομένων, προσβλέπει στην αμοιβαία κατανόηση μέσα από νηφάλιο ακαδημαϊκό διάλογο και κλείνει επισημαίνοντας ότι *οι χριστιανοί Άραβες δεν είναι κατά κανένα τρόπο ξένοι προς τη μουσουλμανική αραβική κοινωνία*, στο πλαίσιο δε της κληρονομιάς εμπιστοσύνης και καλής πίστης δεν θα δυσκολευτούν να διατηρήσουν τη θέση τους στον αραβικό κόσμο του μέλλοντος.

Εκ των πραγμάτων ξένος προς οποιαδήποτε σκέψη συγκρητισμού, ο διμερής διάλογος με το Ισλάμ έχει ως κύριο στόχο την εξάλειψη της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας και τη συνακόλουθη ειρηνική συνύπαρξη, βασισμένη στην απροκατάληπτη ανάγνωση της ιστορίας και την κοινή διακονία. Οπωσδήποτε σήμερα, όπως και κατά το παρελθόν, οι παράμετροι των σχέσεων διαφέρουν από τόπο σε τόπο: πέραν του ποικίλου βαθμού ανεκτικότητας, αξιοσημείωτα είναι τα πρόσφατα προβλήματα των μουσουλμανικών πληθυσμών στη βιομηχανική Ευρώπη, αλλά και τα χρονίζοντα ζητήματα διακρίσεων σε βάρος των ορθόδοξων και ανατολικών ορθόδοξων στη Μέση Ανατολή και βόρειο Αφρική. Η διττή αυτή διάσταση του θέματος παρεμποδίζει τη μονομερή επίδειξη ισχύος και ευνοεί τη συνέχιση των επαφών σε επίπεδο ακαδημαϊκό και κοινωνικό, ούτως ώστε να διαμορφωθεί μια δυνατότητα καταλλαγής και κοινής διακονίας.

Ενότητα 2.4

ΟΙ ΤΡΙΜΕΡΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ ΙΟΥΔΑΪΣΜΟ ΚΑΙ ΤΟ ΙΣΛΑΜ

Οι τριμερείς επαφές των μεγάλων μονοθεϊστικών θρησκειών –ιουδαϊσμού, χριστιανισμού και Ισλάμ– έχουν ως κύριο στόχο τη διευκόλυνση της διαβίωσης στις πολυθρησκειακές κοινωνίες. Καθώς δε αυτές εκτείνονται πλέον από τις παμπάλαιες περιοχές συνύπαρξης στη Μέση Ανατολή μέχρι τις μεγαλουπόλεις της κεντρικής Ευρώπης και του Νέου Κόσμου, οι συναντήσεις υπερβαίνουν τις πρακτικές προοπτικές της κοινής διακονίας για να αναχθούν σε χώρους απροκατάληπτης αντιμετώπισης της πίστης του άλλου. Υποστηριζόμενες από το *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών*, οι ανωτέρω σχέσεις εξυπηρετούνται κυρίως από περιφερειακούς φορείς, εκ φύσεως ευέλικτους και προσαρμοσμένους στις εκάστοτε συνθήκες, συναρτώνται δε στενότερα με την Ορθοδοξία.

Πρωτοποριακή στον χώρο υπήρξε η προσπάθεια που ανέλαβαν από κοινού το *Ίδρυμα αλ Αλμπάιτ της Βασιλικής Ακαδημίας της Ιορδανίας για την Έρευνα του Ισλαμικού Πολιτισμού* και ο *Οίκος του αγίου Γεωργίου του Ουίνδσορ*, τα οποία από το 1984 συγκαλούν –εναλλάξ στο Αμμάν και το Ουίνδσορ– τριμερείς διασκέψεις, πολύτιμες για την ευρυθμία της πολυθρησκευτικής βρετανικής και μεσανατολικής πραγματικότητας. Η προσπάθεια ενισχύεται από τις προσωπικές σχέσεις ηγετικών προσωπικοτήτων των δύο μερών και το ενδιαφέρον της Ρώμης, ενώ το θεματολόγιο έχει μέχρι σήμερα εστιαστεί στον ρόλο της οικογένειας, την ηθική των επιχειρήσεων, την τραπεζική πρακτική. Συνάμα, άλλωστε, η επιτροπή *Διάλογου με τους Λαούς Ζωσών Πίστεων και Ιδεολογιών* και η ανάλογη επιτροπή του *Παγκόσμιου Εβραϊκού Συνεδρίου* επωφελούνται το 1993 του τόπου της τακτικής συνάντησής τους –Χάιφα– για να προσκαλέσουν και μουσουλμάνους της περιοχής, υποδεικνύοντας έναν ακόμη τρόπο διεύρυνσης των προοπτικών.

Πέραν των ακαδημαϊκών αυτών συναντήσεων θεμελιώδεις για το γενικό κλίμα αποδεικνύονται οι τριμερείς συνάξεις πρακτικής υφής, με τις οποίες πιστώνεται το *Συμβούλιο* μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης: στόχος τους η άρτια ποιμαντική διακονία δυσπραγούντων πληθυσμών. Στα πλαίσια αυτά σημαντικά ήταν τα αποτελέσματα διαθρησκειακού ειρηνιστικού συνεδρίου επί του γιουγκοσλαβικού (Πεκς Ουγγαρίας 1993), το οποίο οργανώθηκε από το *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών*, τη *Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Εκκλησιών* και το ρωμαιοκαθολικό *Συμβούλιο Επισκοπικών Συνελεύσεων της Ευρώπης*, κατέληξε δε στην ίδρυση γραφείου πληροφοριών και τη συνακόλουθη ανακούφιση άμαχων πληθυσμών. Σχεδόν ταυτοχρόνως, τριμερής συνάντηση στα Ιεροσόλυμα καταγράφει την πολυεπίπεδη σημασία των Αγίων Τόπων και συνέδριο της UNESCO στην Καζαμπλάνκα συζητεί τις κοινωνικές προεκτάσεις της κοινής διακονίας.

Βαρύνουσα, άλλωστε, υποθήκη για τα πράγματα της ανατολικής Μεσογείου και Περικανουκασίας αποτέλεσε το συνέδριο *περί Ειρήνης και Θρησκευτικής Ανοχής*, το οποίο συγκάλεσαν το 1994 στην Κωνσταντινούπολη το Φανάριο και η οργάνωση της Νέας Υόρκης *Φωνή της Συνείδησης*. Το πόρισμά του, η περίφημη δήλωση του Βοσπόρου, διατρανώνει τη βούληση των τριών μερών να συνεργαστούν για την ειρήνη, την αμοιβαία ανοχή και τη συνύπαρξη, εφόσον ο θρησκευτικός παράγων είναι οικοδομητικός ενότητας και εγκλήματα που διαπράττονται εν ονόματι της θρησκείας αποτελούν έγκλημα κατά της ίδιας της θρησκείας. Όπως παρατηρεί εν προκειμένω ο πατριάρχης Βαρθολομαίος, *πρώτη αρχή είναι η θειότητα ενός εκάστου τέκνου του Θεού και εάν υπάρχει τόπος όπου συμπιπτουν η πνευματική και η κοσμική σφαίρα, αυτός ευρίσκεται στο άτομο, στο ανθρώπινο πρόσωπο. Το όραμά μας για αύριο είναι εκείνο ενός κόσμου χωρίς σύνορα, εφόσον όσα μας ενώνουν είναι περισσότερα απ' όσα μας διαιρούν, ακριβώς δε όταν διαφωνούμε έχουμε την ευκαιρία να επιδείξουμε θρησκευτική ανοχή. Οι θρησκευτικές κοινότητες δύνανται να επιτύχουν την εξισορρόπηση μεταξύ του κοσμικού ανθρωπισμού και του εθνικισμού αφενός, και του πνευματικού ανθρωπισμού και του Οικουμενικού πνεύματος αφετέρου*. Συνοψίζοντας τα ανωτέρω, το Φανάριο χαράσσει τις γενικές γραμμές των περαιτέρω επαφών, τονίζοντας τη χρησιμότητα της αμοιβαίας γνωριμίας σε ακαδημαϊκό επίπεδο και την ανάγκη σύμπραξης στους τομείς της φιλαλληλίας, της παιδείας και των κοινωνικών προβλημάτων.

Λίγο αργότερα διεθνής συνάντηση χριστιανών (Ιεροσόλυμα, 1996) καταθέτει κείμενο περί βελτίωσης του Οικουμενικού κλίματος στην Αγία Πόλη: αυτό προσυπογράφεται από τους προκαθήμενους των επιχώριων εκκλησιών και ομολογιών, οι οποίοι επαναλαμβάνουν επ' ευκαιρία του Πάσχα την πεποίθηση ότι οι ηγέτες των τριών θρησκειών οφείλουν να αντιμετωπίζουν αλλήλους ως αδελφούς, ώστε όλοι μαζί να οικοδομήσουν μια νέα κοινωνία. Σχεδόν συγχρόνως ο *Οργανισμός Ασφάλειας και Συνεργασίας στην Ευρώπη* οργάνωνει σεμινάριο περί θρησκευτικής ελευθερίας, τονίζοντας την υποχρέωση τήρησης της νομιμότητας. Τέλος, η I' γενική συνέλευση της *Διάσκεψης Ευρωπαϊκών Εκκλησιών* (Γκκρατς 1997) επισημαίνει την ανάγκη επικοινωνίας των λαών της Ευρώπης διά του διαθρησκειακού διαλόγου και μεθοδεύει τη σύσταση ομάδας εργασίας *Ενότητας και Ιεραποστολής* με αντικείμενο τις εν λόγω σχέσεις.

Σε ανάλογα πλαίσια, ο δήμος της Κωνσταντινουπόλεως αναλαμβάνει στις αρχές του 1998 πρωτοβουλία σύγκλησης ακαδημαϊκού συμποσίου με θέμα *Διαπολιτισμικός και διαθρησκειακός διάλογος* και στόχο τη διερεύνηση των παραμέτρων ειρηνικής συνύπαρξης και συνεργασίας των θρησκειών. Παρουσία ηγετών του ιουδαϊκού και μουσουλμανικού κόσμου, αλλά και εκπροσώπων της Ρώμης και του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών*, ο πατριάρχης Βαρθολομαίος χαιρετίζει το εγχείρημα αναφερόμενος στην αναγκαιότητα ουσιαστικής αλληλοκατανόησης των εκατέρωθεν διδασκαλιών, πράγμα δυσκολότερο από την απλή συμβίωση, εφόσον προϋποθέτει ότι ο καθένας θα γνωρίσει προηγουμένως τον εαυτό του. Συνάμα, στα πλαίσια της Η' γενικής συνέλευσης του *Συμβουλίου*

(Χαράρε 1998) συζητούνται ατύπως οι παράμετροι *Ζωής στην πολυθρησκειακή Ευρώπη*, ενώ η αυστριακή κυβέρνηση και η οργάνωση *Φωνή της Συνείδησης* οργανώνουν (Βιέννη 1999) ευρύ συνέδριο για το εμπόλεμο Κοσσυφοπέδιο: η διακήρυξή του επαναλαμβάνει την πίστη στην αξία της ανθρώπινης ζωής και στηρίζει τις διαπραγματεύσεις για την ελευθερία των κοινοτήτων.

Προσφάτως, οι πάσης μορφής διάλογοι με τον ιουδαϊσμό και το Ισλάμ βρίσκουν οργανωμένο βήμα στο *Ίδρυμα Διαθρησκειακών και Διαπολιτισμικών Ερευνών και Διαλόγων*, που ιδρύεται το 1999 στη Γενεύη με πρόεδρο τον Ελβετίας Δαμασκηνό. Αποτελούμενο από χριστιανούς, Εβραίους και μουσουλμάνους όλων των κατευθύνσεων, στοχεύει στην αναζήτηση του αυθεντικού μηνύματος των μεγάλων μονοθεϊστικών θρησκειών προς τον κόσμο ενόψει της νέας χιλιετίας, στη συστηματική αλληλογνωριμία και άρση των παρεξηγήσεων, στη θεσμοθέτηση συνεδρίων, την έκδοση περιοδικού τόμου, τη σύσταση εξειδικευμένης βιβλιοθήκης. Αποκλείοντας οποιαδήποτε υποψία συγκρητισμού, το *Ίδρυμα* προσβλέπει στην άρση των συγκρούσεων και την προώθηση πνεύματος εποικοδομητικού διαλόγου μεταξύ των θρησκειών και των λαών.

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΙΣ ΘΡΗΣΚΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΠΩ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, η εξέλιξη των επικοινωνιών και συγκοινωνιών επέφερε εκ των πραγμάτων στενότερη επαφή των μεγάλων θρησκειών, ενώ Παράλληλα η πάσης φύσεως μετριοπάθεια άρχισε να κερδίζει τις συνειδήσεις μιας ανθρωπότητας κουρασμένης από την άκρατη βία. Συνάμα, άλλωστε, η εγκαταβίωση ποικίλων χριστιανικών πληθυσμών στην Άπω Ανατολή και η ανάγκη ένταξης τους στο ασιατικό πολιτιστικό περιβάλλον ώθησε το *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών* στην ανάπτυξη πολυμερών διαθρησκειακών επαφών. Ανιχνευτικής υφής ανάλογες συναντήσεις έλαβαν χώρα αφενός στην Αζαλτούν Λιβάνου (1970) ως τετραμερής με μουσουλμάνους, βουδιστές και ινδουιστές με στόχο τη μεθοδευμένη αποτίμηση των περιστασιακών διμερών συνάξεων, και αφετέρου στη Γενεύη (1972) με βουδιστές: αυτές κατέληξαν σε διάσκεψη χριστιανών, Εβραίων, μουσουλμάνων, ινδουιστών και βουδιστών διανοητών, οι οποίοι υπογράμμισαν την ανάγκη εγκαθίδρυσης της ειρήνης και προστασίας του ανθρώπου της βιομηχανικής κοινωνίας, καθώς και τις κοινές σε όλους καταβολές πνευματικότητας και σεβασμού του προσώπου (Κολόμπο 1974).

Σε επόμενο στάδιο το *Συμβούλιο* συγκαλεί σύσκεψη με ινδουιστές (Ρατζπούρ Ινδιών 1981) για τη *Δικαιοσύνη στην κοινωνία*, άλλη με βουδιστές (Κολόμπο 1982) περί ζητημάτων ηθικής τάξης, κατόπιν πενταμερή (Μαυρίκιος 1983) για το *Νόημα της ζωής*, διμερή με βουδιστές (Χονγκ Κονγκ 1984) περί *Καταλλαγής*, σεμινάριο (Μπανγκαλόρ Ινδιών 1985) και σύναξη (Νέο Δελχί 1987) με βουδιστές και ινδουιστές, περαιτέρω τριμερή σύσκεψη (Κιότο 1987) περί *Πνευματικότητας και πολυμερή* (Τορόντο 1988) σχετική με τη *Θέση των γυναικών*, διαβουλευσεις περί *Ειρήνης, δικαιοσύνης και ακεραιότητας της δημιουργίας* μόνο με βουδιστές (Σεούλ 1988) και έπειτα με βουδιστές και ινδουιστές (Σεούλ 1990), ευρύτατη συνάντηση με εκπροσώπους του ιουδαϊσμού, Ισλάμ, ζωροαστρισμού και όλων των απωανατολικών θρησκειών, η οποία καταλήγει σε δήλωση περί του *Κοινού οίκου* (Χονγκ Κονγκ 1990), ειδική με ινδούς διαφόρων πίστεων περί της θέσης των παριών (Μπανγκαλόρ 1993), τέλος περιφερειακή με μουσουλμάνους, ινδουιστές και πιστούς των παραδοσιακών θρησκειών περί *Θρησκευτικής πολυμορφίας και ελευθερίας στην Καραϊβική* (Τζωρτζτάουν Γουιάνας 1993).

Παράλληλα, η επιτροπή *Διαλόγου με τους Λαούς Ζωσών Πίστεων και Ιδεολογιών* διοργανώνει σειρά ενδοχριστιανικών συζητήσεων με στόχο τη διευκρίνιση των παραμέτρων διαβίωσης σε μία πολυθρησκειακή κοινωνία. Το θεματολόγιο άπτεται της *Ολότητας της ανθρώπινης ζωής* (Ιμπαντάν 1973), της *Εκπαίδευσης στην πολυθρησκειακή κοινωνία* (Σάλφορντ 1981, Κουάλα Λουμπούρ 1985, Γενεύη 1986), της *Θέσης της γυναικών* (Μαδράς 1985), των *Νέων θρησκευτικών κινήσεων*

(Άμστερνταμ 1986), της *Σχέσης διαλόγου και ιεραποστολής* (Ταμπαράμ Ινδιών 1988), της *Πίστης του γείτονα και της δικής μου* (Καζαμπλάνκα 1989), των *Προοπτικών και θεολογικών καταφάσεων του θρησκευτικού πλουραλισμού* (Μπάαρ Ελβετίας 1990). Μετά τη Ζ΄ γενική συνέλευση (Καμπέρα 1991) τίθενται θέματα *Συντονισμού των επαφών* (Κολόμπο 1992) και *Εκπαίδευσης εντός της διαθρησκειακής κοινωνίας* (Σαλατίγκα Ινδονησίας 1993), τίγονται προβλήματα των νήσων Φίτζι (Φίτζι 1994) και πτυχές του *Θρησκευτικού πλουραλισμού* (Μπάαρ 1993 και Μπανγκαλόρ 1995), ενώ δύο συναντήσεις εργασίας με ινδουιστές εξετάζουν τις δυνατότητες ανάπτυξης ενιαίας στρατηγικής (Μαδουράι Ινδιών 1995 και Βαρνάσι Ινδιών 1997). Συγχρόνως προσεγγίζονται οι *παραδοσιακέςπίστεις* με τη διερεύνηση των *Σχέσεων ανθρώπου και φύσης*: συναντήσεις γίνονται στη Γιαουντέ Καμερούν (1978), τη Χονολουλού (1982), το Κίτβε Ζάμπιας (1986), το Σορρέντο Καναδά (1987). Εξάλλου, το *Συμβούλιο* βρίσκεται σε επικοινωνία με την *Παγκόσμια Διάσκεψη επί της Θρησκείας και Ειρήνης*, διαθρησκειακού οργάνου πρακτικού προσανατολισμού, το οποίο ιδρύεται το 1970 στο Κιότο και συγκαλεί έκτοτε γενικές συνελεύσεις στη Λουβαίν (1974), το Πρίνστον Η.Π.Α. (1979), το Ναϊρόμπι (1984), τη Μελβούρνη (1989), τη Ρίβα ντελ Γκάρδα Ιταλίας (1994).

Στην Η΄ γενική συνέλευση του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* (Χαράρε 1998) το γραφείο *Διαθρησκειακών Σχέσεων* ανακεφαλαιώνει τις ενέργειες επτά ετών για την προώθηση των σχέσεων με πρόσωπα ή κοινότητες άλλων πίστεων και την κατανόηση των παρεπόμενων της θεολογικής πολυμορφίας, για τη μεθόδευση μιας συνολικής διαθρησκειακής πολιτικής, για τη συνεργασία σε δραστηριότητες που στηρίζουν την καταλλαγή, για τη διερεύνηση διαθρησκειακών θεμάτων εν γένει. Στο πλαίσιο, περαιτέρω, της συνέλευσης ανοικτές συζητήσεις τίγουν την *Παγκοσμιοποίηση και το μέλλον των θρησκειών*, τη *Συνάντηση των αφρικανικών θρησκειών με τις υπόλοιπες*, τη *Γνωριμία με το πρόβλημα των παριών*, τα *Ανθρώπινα δικαιώματα και τις μειονότητες*, την *Προσπάθεια υπέρβασης της βίας στο Ρίο Ιανέιρο*, τον *Ρόλο της θρησκείας στην αναδιαμόρφωση της Αφρικής*, τη *Δυνατότητα πνευματικής μεταλλαγής μετά από τη συνάντηση*, την *Πολυθρησκειακή απάντηση στην κραυγή: επιστρέψατε στον Θεό και χαίρετε ελπίζοντας*. Οι άτυπες αυτές συζητήσεις ευρείας συμμετοχής συντελούν με ουσιαστικό τρόπο στη διεύρυνση της ευαισθητοποίησης.

Στον ρωμαιοκαθολικό χώρο την οδό επαφής με τις απωανατολικές θρησκείες θα ανοίξει η Β΄ βατικανή σύνοδος με τη γνωστή δήλωση *Nostra aetate* (1965). Εκεί σημειώνεται ότι *στον ινδουισμό οι άνθρωποι αναζητούν την απελευθέρωση από το άγχος της ανθρώπινης κατάστασης, στις διάφορες δε μορφές του βουδισμού διδάσκεται ένας δρόμος, διαμέσου του οποίου οι άνθρωποι θα δνηθούν είτε να αποκτήσουν την τέλεια απελευθέρωση, είτε να φθάσουν στον υπέρτατο φωτισμό: οι διδασκαλίες αυτές όχι σπάνια αντανακλούν μία ακτίνα από την Αλήθεια εκείνη που φωτίζει όλους τους ανθρώπους*. Στη συνέχεια το Ποντιφικό Συμβούλιο για τον Διαθρησκειακό Διάλογο συμπράττει ενεργώς στις πρωτοβουλίες του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών –Τσιανγκ Μάι, Ταμπαράμ, Μπάαρ–, εγκύπτει στο ζήτημα των μεικτών γάμων (Γενεύη 1992) και συγκαλεί πλείστα ρωμαιοκαθολικά συνέ-

δρια επί του θέματος: αξιολογότερο είναι το θεολογικό συμπόσιο περί της *Συνάντησης με τις θρησκείες* (Πούνε Ινδιών 1993), το οποίο εξαιρεί τον ρόλο των τοπικών εκκλησιών, ερμηνεύει τον διάλογο ως διακονία που δικαιώνεται από την ίδια τη φύση της ιεραποστολής, υιοθετεί την ισότητα και προτείνει τη δημιουργία νέας γλώσσας, προσαρμοσμένης στην εκάστοτε συνάφεια.

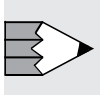
Με ανάλογο σκεπτικό το Βατικανό οργανώνει ετήσιες διαθρησκειακές *Ημέρες Προσευχής*, οι οποίες ξεκινούν το 1988 στην Ασίζη, αποτιμώνται από το *Ποιητικό Συμβούλιο* και το *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών* το 1996 στη Μπανγκάλου και το 1997 στο ιταλικό Μπότζε, εορτάζουν δε την επέτειο των δέκα χρόνων τους στη Ρώμη. Με θέμα *Το όνομα του Θεού είναι ειρήνη* και συμμετοχή χριστιανών όλων των εκκλησιών και ομολογιών, ιουδαίων, μουσουλμάνων, βουδιστών, σιντοϊστών, περαιτέρω εκπροσώπων του ζωροαστριισμού και των ελασσόνων θρησκειών της Ιαπωνίας και των Ινδιών, η διεθνής αυτή συνάντηση εξετάζει τη θέση της θρησκευτικής πληροφόρησης στην τρίτη χιλιετία, τον ρόλο των θρησκειών στην προστασία του περιβάλλοντος, τη θέση των γυναικών, τη θρησκευτική μισαλλοδοξία. Εξίσου ευρεία θα είναι η εκπροσώπηση όλου του φάσματος των θρησκειών σε διεθνές διαθρησκειακό συνέδριο ενόψει της τρίτης χιλιετίας (Ρώμη 1999).

Δραστηριότητα 5/Κεφάλαιο 2

Σε μία παράγραφο 80-100 λέξεων αναπτύξτε τη διαθρησκειακή πολιτική της Ρώμης κατά την τελευταία τεσσαρακονταετία. Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Αν και σε λιγοστές μόνο περιπτώσεις υπάρχει άμεση τοπική συνάφεια, η ορθόδοξη σύμπραξη στις προσπάθειες του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* είναι συνεχής και καθοριστική, ιδίως διά των εκπροσώπων των πρεσβυγενών πατριαρχείων. Κατά τα τελευταία, άλλωστε, χρόνια ο πατριάρχης Βαρθολομαίος σφραγίζει με την παρουσία του τον χώρο, καθώς το 1995 ομιλεί στο Ατάμι Ιαπωνίας περί *Θρησκειών και προστασίας του περιβάλλοντος* ως προσκεκλημένος του *Παγκόσμιου Ταμείου για τη Φύση*, μετά δε τέσσερα έτη αποστέλλει ρηξικέλευθο μήνυμα στο συνέδριο της Ρώμης. Τούτο προτρέπει σε συνεργασία για την επικράτηση των αρχών της ανεξιθρησκίας, του σεβασμού, της αξιοπρέπειας και της συνειδησιακής ελευθερίας όλων των ανθρώπων, εφόσον ο *χώρος των θρησκειών είναι ο χώρος της πειθούς*, κι έτσι το τελικό ζητούμενο είναι *ανοχή επί πρακτικού επιπέδου, συνεργασία επί του κοινωνικού βίου και ελεύθερη έκφραση της θεολογίας και κοσμολογίας κάθε θρησκείας ως τρόπος προσωπικής κοινωνίας με το υπέρτατο προσωπικό ον*.

Αμέσως μετά ο προκαθήμενος της Ορθοδοξίας υπεραμύνεται στα πλαίσια του *Forum 2000* της Πράγας της πλήρους ανεξιθρησκίας και τονίζει ότι ο κίνδυνος της θρησκευτικής παγκοσμιοποίησης είναι απτός, έναντι δε της *προσπαθείας αφομοίωσης προς τον τρόπο σκέψης και βιώσεως του επικυρίαρχου λαού* κηρύσσει το κήρυγμα της αγάπης και αποδέχεται την *διάσταση οικουμενικότητας του ανθρω-*

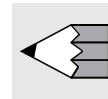
πίνου γένους, δηλαδή της ενότητός του εν Θεώ και της αποδοχής της ετερότητας του άλλου ως θεμελίου της αγάπης, η οποία είναι αυτό τούτο το είναι του Θεού. Εννοείται ότι η ενότητα δεν θα επέλθει με την δημιουργία μιας νέας ανθρωπογενούς πανθησκείας, αλλά με την αναγνώριση της ενοποιού δυνάμεως της αγάπης.

Συνάμα, η Μόσχα διατηρεί από το 1952 γόνιμες σχέσεις με την ιουδαϊκή, μουσουλμανική και βουδιστική ηγεσία της επικράτειας. Μία πρώτη κοινή έκκληση υπέρ της ειρήνης (1982) θα λάβει οργανωμένη μορφή μετά την κατάλυση του καθεστώτος, οι δε προκαθήμενοι των θρησκευτικών φορέων των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών της κεντρικής Ασίας θα συναντηθούν με τους ορθόδοξους σε συνέδριο *Διαλόγου και συνεργασίας κατά της μισαλλοδοξίας και προς καταπολέμηση των παραθρησκειακών κινήσεων* (Τασκένδη 1995) και θα αποφασίσουν τη σύσταση μεικτής επιτροπής. Μετά από μια τετραετία το *Διαθρησκειακό πλέον Συμβούλιο* της Ρωσίας πιέζει την πολιτεία να λάβει θέση στο πρόβλημα των προσηλυτιστικών ενεργειών που ασκούν δυτικές χριστιανικές ομολογίες.

Δραστηριότητα 6/Κεφάλαιο 2

Σε μία παράγραφο 80-100 λέξεων αναφέρετε τρεις λόγους που οδήγησαν τη χριστιανοσύνη σε ανάπτυξη επαφών με τις απωανατολικές θρησκείες. Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Δύο και περισσότερες δεκαετίες έχουν παρέλθει από τις πρώτες αποσπασματικές προσεγγίσεις της χριστιανοσύνης και των θρησκειών της Άπω Ανατολής. Η εμπειρία καταδεικνύει ότι η επίτευξη ειρήνης και δικαιοσύνης, καθώς και ο σεβασμός του προσώπου συνιστούν εντέλει μέλημα όλων των πιστών, ότι ο ευαγγελισμός δύναται να συνυπάρξει με τον διάλογο, ότι οι επαφές πρέπει να αποκεντρωθούν και να προσαρμοσθούν στην ποικιλομορφία των κατά τόπους συνθηκών. Τα πλαίσια, άλλωστε, της κοινής μαρτυρίας διέγραψε ο πατριάρχης Βαρθολομαίος διακηρύσσοντας στη Ρίβα ντελ Γκάρδα το 1994 ότι *ο πολιτισμός είναι κάτι το σχετικό, η ανθρωπότητα όμως όχι, εφόσον είναι δεδομένη η θεικότητα κάθε τέκνου του Θεού.*

Σύνοψη

Οι οργανωμένες διαθρησκειακές σχέσεις ανάγουν τη γένεση στην εθνική ή κρατική συνύπαρξη των πιστών και συνίστανται σε εγχείρημα καταλλαγής και ενιαίας διακονίας. Ως συντονιστής μεγάλου μέρους των επαφών μεταξύ των χριστιανών, το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών ήδη από το 1971 προχωρεί στη σύσταση επιτροπής Διαλόγου με τους Λαούς Ζωσών Πίστεων και Ιδεολογιών, η οποία το 1979 εκδίδει σχετικές Οδηγίες. Στις σελίδες τους απορρίπτεται ο θεολογικός μινιμαλισμός και μεθοδεύεται η προαγωγή κοινών δραστηριοτήτων και η εξάλειψη των προκαταλήψεων. Σε ανάλογο πνεύμα η Β' βατικανή σύνοδος καταθέτει το 1965 δήλωση αναφερομένη στις *Σχέσεις της Εκκλησίας με τις μη χριστιανικές θρησκείες*: εκφράζει τον σεβασμό της προς τις μεγάλες θρησκείες του κόσμου και περιχαράσσει την εξέλιξη των επαφών. Η Γ', τέλος, *προσυνοδική διάσκεψη* (Γενεύη 1986) υποδεικνύει την ανάγκη συνεργασίας, ώστε να γίνουν σεβαστά τα ανθρώπινα δικαιώματα και να ασκηθεί από κοινού η φιλαλληλία.

Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών αναλαμβάνει να εξισορροπήσει την ενίοτε υπερβολική πρόσκλιση της δυτικοευρωπαϊκής διαμαρτύρησης προς τον ιουδαϊκό λαό και τη μάλλον συγκρατημένη και οπωσδήποτε αντικειμενικότερη θέση των ανατολικών και νέων Εκκλησιών. Έτσι η Γ' γενική συνέλευση (1961) περιορίζεται σε καταδίκη του αντισημιτισμού και απόρριψη της συλλογικής ευθύνης για τη θεοκτονία. Σταδιακά οι καιροί θα ωριμάσουν και από το 1970 θα εγκαινιαστεί σειρά συσκέψεων μεταξύ της επιτροπής επί της Εκκλησίας και του Ιουδαϊκού Λαού του Συμβουλίου και του Παγκόσμιου Εβραϊκού Συνεδρίου. Επακολούθημά τους, οι Οικουμενικές θεωρήσεις επί του διαλόγου ιουδαϊσμού και χριστιανισμού (1982) και κατόπιν το κείμενο *Διάλογος μετά την Καμπέρα* (1992) τα οποία στηλιτεύουν τον αντισημιτισμό, επισημαίνουν τη σημασία της ενιαίας παράδοσης και προτρέπουν σε κοινή φιλανθρωπική δραστηριότητα παλαιού και νέου Ισραήλ. Παράλληλα και σε συμμόρφωση με τις επιταγές της Β' βατικανής συνόδου, η ρωμαιοκαθολική Γραμματεία για τους Μη Χριστιανούς (μετέπειτα Ποντιφικό Συμβούλιο για τον Διαθρησκειακό Διάλογο) θα οργανώσει τακτικές συναντήσεις, οι οποίες βαίνουν πλέον προς προκαταρκτική ολοκλήρωση.

Η Ορθοδοξία στηρίζει απαρχής τις προσπάθειες του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών, ήδη δε από το 1976 προχωρεί σε ίδιες συνομιλίες. Οι ανιχνευτικές συναντήσεις των τριών επομένων ετών, αλλά και οι σχετικές θεωρήσεις της Γ' προσυνοδικής Διάσκεψης καθιστούν δυνατή την ουσιαστικότερη προσέγγιση. Στα πλαίσια αυτά οι ακαδημαϊκές συσκέψεις του 1993 και 1998 θα διερευνήσουν τις δυνατότητες κοινής φιλανθρωπικής πολιτικής και αμοιβαίας βελτίωσης της εικόνας του άλλου, δημιουργώντας ένα εξισορροπημένο κατά το δυνατό πρότυπο συνύπαρξης.

Η πρόσφατη εγκατάσταση μουσουλμανικών πληθυσμών στη βιομηχανική Δύση εγκαινιάζει την ενασχόληση της διαμαρτύρησης και του ρωμαιοκαθολι-

κισμού με την αναζήτηση τρόπων συμβίωσης. Η προκαταρκτική φάση του εγχειρήματος διατρέχει τη δεκαετία του '70 ως έγκυψη επί ποικίλων κοινωνικών ζητημάτων. Στη συνέχεια η επιτροπή *Διαλόγου με τους Λαούς Ζωσών Πίστεων και Ιδεολογιών* στηρίζει την οργάνωση συναντήσεων σε επίπεδο ευρύτερων γεωγραφικών περιοχών, το δε 1992 εκδίδει *Οδηγίες για τα προκείμενα στις σχέσεις χριστιανισμού και Ισλάμ ζητήματα* – ιδίως τα ευαίσθητα θέματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της θρησκευτικής ελευθερίας. Τα επόμενα χρόνια θα επιτρέψουν τη συστηματικότερη οργάνωση των επαφών. Συνάμα, η *Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Εκκλησιών* ενεργοποιείται στην αξιοποίηση των πορισμάτων διαχριστιανικής επιτροπής *Για το Ισλάμ στην Ευρώπη*: σειρά συσκέψεων εξετάζει θέματα ποιμαντικής διακονίας, αναζητώντας την ανεκτικότητα και τον γνήσιο πλουραλισμό. Στον ρωμαιοκαθολικό χώρο οι επαφές της *Γραμματείας για τους μη Χριστιανούς και του Παγκόσμιου Ισλαμικού Συνεδρίου* αρχίζουν το 1970, μόλις όμως το 1988 συστηματοποιούνται σε τακτικές συσκέψεις. Παράλληλα η Ρώμη συνεργάζεται με τη *Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Εκκλησιών*, αλλά και εγκαινιάζει συναντήσεις επί ποιμαντικών θεμάτων με το ιορδανικό *Ίδρυμα αλ Αλμπάιτ*, ίσως τον πλέον αντικειμενικό συνομιλητή της χριστιανοσύνης.

Η συνύπαρξη Ορθοδοξίας και Ισλάμ έχει μακρά ιστορία εξισορροπήσεων μεταξύ ανοχής και μισαλλοδοξίας, ο δε σύγχρονος διάλογος καλείται εκ νέου να κηρύξει τη μετριοπάθεια και να διακονήσει τον άνθρωπο. Η συστηματική προσέγγιση οργανώνεται από το 1985 με πρωτοβουλία του Φαναρίου και του *Ίδρυματος αλ Αλμπάιτ* ως σειρά ακαδημαϊκών συνάξεων, οι οποίες διερευνούν τις κοινωνικές παραμέτρους και προωθούν την καταλλαγή. Από το 1993 δεύτερος κύκλος διαβουλεύσεων ασχολείται με την άρση των προκαταλήψεων και την απάλειψη των διακρίσεων.

Οι επαφές μεταξύ χριστιανών, ιουδαίων και μουσουλμάνων εγκαινιάζονται το 1984 από τον βρετανικό *Όικο του αγίου Γεωργίου του Ουίνδσορ* και το ιορδανικό *Ίδρυμα αλ Αλμπάιτ*. Σε πιο απτό πλαίσιο θα κινηθούν οι πρωτοβουλίες κοινής άσκησης φιλαλληλίας, ιδίως στην πρώην Σοβιετική Ένωση. Το 1994, άλλωστε, το οικουμενικό Πατριαρχείο θα στηρίξει στην έδρα του τριμερές συνέδριο περί *Ειρήνης και Θρησκευτικής Ανοχής*. Την προσέγγιση της ίδιας προβληματικής θα επιχειρήσει μετά από τετραετία στην Κωνσταντινούπολη συμπόσιο με θέμα *Διαπολιτισμικός και διαθρησκευτικός διάλογος*.

Το 1970 εγκαινιάζονται οι πολυμερείς διαθρησκευτικές επαφές του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών*, οφειλόμενο χρέος προς τους χριστιανούς της Άπω Ανατολής. Οι πολυάριθμες επαφές με ινδουιστές κυρίως αλλά και με βουδιστές αναφέρονται στην εκκοσμίκευση, τα ανθρώπινα δικαιώματα, την καταλλαγή και καλή γειτονία. Ενδοχριστιανικές συνάξεις μελετούν, άλλωστε, από το 1973 την πολυθρησκευτική πραγματικότητα, ενώ η Η' γενική συνέλευση του *Συμβουλίου* (1998) ανακεφαλαιώνει τα εγχειρήματα. Ακολουθώντας τις παραινέσεις της δήλωσης για τις *Σχέσεις της Εκκλησίας με τις μη χριστιανικές θρησκείες* η Ρώμη εντάσσεται στις εν λόγω πρωτοβουλίες, από δε το

1988 διοργανώνει τις διαθρησκειακές *Ημέρες Προσευχής*, ένα σημαντικό όργανο στα πλαίσια της συσπείρωσης των πιστών έναντι του αγνωστικισμού. Η Ορθοδοξία, τέλος, συμπράττει με το Συμβούλιο, αλλά και συνεργάζεται με τη βουδιστική θρησκευτική ηγεσία στο πρόσωπο της Μόσχας: από το 1995, μάλιστα, ορθόδοξοι, μουσουλμάνοι και βουδιστές θα συσπειρωθούν κατά του προσηλυτισμού ως *Διαθρησκειακό Συμβούλιο της Ρωσίας*. Πρόσφατα, άλλωστε, ο Οικουμενικός Πατριάρχης επικροτεί τον ακαδημαϊκό διάλογο, επισημαίνοντας ότι μόνο ζητούμενο είναι η αγάπη και η θρησκευτική ελευθερία.

Πίνακας 1

Χρονολογίες έναρξης των οργανωμένων διαθρησκειακών επαφών			
	Ιουδαϊσμός	Ισλάμ	Θρησκείες Απω Ανατολής
<i>Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών</i>	1969	1969	1970
Ρώμη	1973	1970	1977
Ορθοδοξία	1976	1985	1952/1995

Γλωσσάρι

- **θεολογικός μινιμαλισμός:** παράβλεψη ουσιαστικών θεμάτων πίστης με στόχο να επιτευχθεί ένωση βασισμένη σε ένα ελάχιστο κοινής αποδοχής.
- **Β΄ βατικανή σύνοδος:** σύνοδος της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας (1962-65) άκρως νεωτεριστική, ιδίως σε θέματα διαχριστιανικών σχέσεων, δικαιωμάτων του λαϊκού στοιχείου, εγκατάλειψης ελασσόνων παραδόσεων και εγκύψεως στις αρχαίες πηγές.
- **Γ΄ προσυνοδική διάσκεψη:** διάσκεψη εκπροσώπων όλων των ορθόδοξων εκκλησιών (Γενεύη 1986), η οποία συνήλθε στα πλαίσια της προετοιμασίας της *Αγίας και Μεγάλης Συνόδου* και εξέδωσε κοινώς αποδεκτά κείμενα επί της αναπροσαρμογής των νηστειών, των σχέσεων με τον υπόλοιπο χριστιανικό κόσμο και της συμβολής στην επικράτηση της ειρήνης, δικαιοσύνης, ελευθερίας, αδελφοσύνης και αγάπης μεταξύ των λαών.
- **επιτροπή Πίστεως και Τάξεως:** σημαντικότερη επιτροπή του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών*, η οποία έχει ως καθήκον τη μεθόδευση και συστηματοποίηση του θεολογικού διαλόγου μεταξύ των εκκλησιών και ομολογιών.
- **Φανάριο:** το πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, πρώτο κατά την τάξη στη διοικητική δομή της Ορθοδοξίας βάσει –κατ’ αρχήν– του γ΄ κανόνα της Β΄ οικουμενικής συνόδου.
- **Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Εκκλησιών:** περιφερειακός οικουμενικός φορέας, ο οποίος ιδρύεται το 1957 και περιλαμβάνει σήμερα σύσσωμη την ευρωπαϊκή Ορθοδοξία.
- **πρεσβυγενή πατριαρχεία:** οι θρόνοι Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων, στους οποίους η πατριαρχική τάξη έχει αποδοθεί από οικουμενική σύνοδο.
- **Συμβούλιο Εκκλησιών Μέσης Ανατολής:** περιφερειακός οικουμενικός φορέας, στον οποίο συμμετέχουν από το 1974 τα τρία πρεσβυγενή πατριαρχεία της Ανατολής.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Απαντήσεις σε Δραστηριότητες

Δραστηριότητα 1

Κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο η δυτικοευρωπαϊκή και βορειοαμερικανική διαμαρτύρηση αισθάνεται έντονο πλέγμα οφειλής έναντι των Εβραίων, ακόμη και όταν εκφράζει κρατικούς σχηματισμούς αμέτοχους στα θλιβερά συμβάντα. Σε συνδυασμό με την έφεση προτεσταντικών κύκλων προς την παλαιοδιαθηκική παράδοση, η πρόσκληση αυτή θα οδηγήσει σε ερμηνευτικούς νεωτερισμούς όσον αφορά τον ρόλο του περιουσίου λαού, θα τεθεί δε υπό αμφισβήτηση μόνο όταν βρεθεί στον ευρύτερο διαχριστιανικό χώρο του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών*.

Όντως, στο πλαίσιο του Οικουμενικού αυτού φορέα η Ορθοδοξία, αλλά και οι –αφρικανικές ή ασιατικές– νέες προτεσταντικές εκκλησίες θα καταθέσουν μία άλλη διάσταση της προβληματικής, βασισμένη στην αντικειμενική αντιμετώπιση του ιουδαϊσμού και συχνά επηρεασμένη από μονομερείς επιλογές του κράτους του Ισραήλ. Η διαφοροποιημένη αυτή θεώρηση θα επιφέρει εντέλει την ισορροπία στους κόλπους του *Συμβουλίου*. Στη συνέχεια, η ανάπτυξη των ακαδημαϊκών συζητήσεων θα εξομαλύνει τις ακρότητες, δίνοντας στη διμερή σχέση τις ορθές της προδιαγραφές.

Δραστηριότητα 2

Βαθύτατα οικουμενική στις αντιλήψεις και την τρέχουσα πρακτική, η Ορθοδοξία ανέκαθεν συμβιώνει σε αγαστή σύμπτυξη με τον ιουδαϊσμό, ουδέποτε δε περιπίπτει σε αντισημιτικές ακρότητες. Η κατάσταση γίνεται, ωστόσο, πολυπλοκότερη με την ίδρυση και συνακόλουθη εξάπλωση του κράτους του Ισραήλ, εφόσον πλέον τα πανάγια προσκυνήματα βρίσκονται υπό εβραϊκή διοίκηση. Οι παλινδρομήσεις στη συμπεριφορά της νεοπαγούς πολιτείας, προϊόν ενδογενών προβλημάτων, αλλά και το διάχυτο στη δυτική κοινωνία κλίμα καταλλαγής θα οδηγήσουν στην ανάγκη διμερούς διαλόγου. Στόχοι του η αμοιβαία γνωριμία, η αποδυνάμωση των προκαταλήψεων και κατόπιν η συνεργασία σε ζητήματα διακονίας και διαχείρισης των Αγίων Τόπων.

Δραστηριότητα 3

Κατά την προσέγγιση του Ισλάμ αμφότεροι οι φορείς στοχεύουν στη βραδεία οικοδόμηση κλίματος εμπιστοσύνης και τη συνακόλουθη εδραίωση μια ουσιαστικής συνύπαρξης. Η μεθόδευση του *Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών* συνίσταται στη διοργάνωση διμερών συναντήσεων –κατ' αρχήν ανιχνευτικών και στη συνέχεια εστιασμένων στα προβλήματα επιμέρους γεωγραφικών χώρων–, ενώ ελάχιστες παραμένουν οι ενδοχριστιανικές διαβουλεύσεις. Γενική είναι, άλλωστε, η πεποίθηση του *Συμβουλίου* ότι η γνωριμία και συζήτηση αμβλύνει τις εντάσεις.

Η *Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Εκκλησιών* αντιμετωπίζει την παρουσία του μουσουλμανικού στοιχείου με μάλλον ενδοστροφική τρόπο, αναζητώντας τη λύση στη σύσταση ιδίων επιτροπών. Η επιλογή ανάγεται προφανώς στο διαφορετικό πλαίσιο, εφόσον εν προκειμένω τα ανακύπτοντα ζητήματα αναφέρονται στην τρέχουσα προβληματική μιας νεότευκτης πραγματικότητας εντός του δυτικού κόσμου.

Ωριμότερη κατά τη σύλληψη, η θεώρηση του *Συμβουλίου* υπερβαίνει την καθημερινή ποιμαντική δραστηριότητα για να αναζητήσει λύσεις ευρύτερα έγκυρες, συνιστά δε εντέλει πρόταση σχεδιασμού των επόμενων σταδίων και στον ευρωπαϊκό χώρο.

Δραστηριότητα 4

Ο διάλογος με τον ιουδαϊσμό αριθμεί τέσσερις μόλις συναντήσεις, από τις οποίες οι δύο προκαταρκτικές οικοδομούν απλώς την αλληλογνωριμία. Περισσότερο φιλόδοξες κατά τους στόχους, οι επόμενες θίγουν θέματα κοινής διακονίας, αναζητούν τρόπους απάλειψης των προκαταλήψεων, οργανώνουν τη συσπείρωση έναντι ενός κόσμου μισαλλοδοξίας και καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και επισημαίνουν τα προβλήματα της εκκλησίας Ιεροσολύμων. Η όλη εικόνα καταδεικνύει την καλή θέληση των μερών, συνιστά όμως μόνο μία απαρχή: λόγοι πολιτικής και κοινωνικής υφής παρεμποδίζουν την απρόσκοπτη συνύπαρξη στους Αγίους Τόπους και συχνά υπερκαλύπτουν το εξαιρετο κλίμα στους υπόλοιπους τόπους συμβίωσης.

Ο ακαδημαϊκός διάλογος με το Ισλάμ έχει στο ενεργητικό του εννέα συναντήσεις, στις οποίες κατατίθενται τρόποι ορθής παρουσίασης του άλλου, οικοδομείται η σύμπτωση απόψεων σε ζητήματα αυθεντίας, πλουραλισμού και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μεθοδεύεται η άρση της καχυποψίας, αναζητείται κοινός κώδικας αξιών. Εν προκειμένω, βέβαια, ο εταίρος –το *Ίδρυμα αλ Αλμπάιτ*– συνιστά πρότυπο μετριοπάθειας, συχνά δε οι θέσεις του έρχονται σε λυπηρή διάσταση με την έλλειψη ανοχής ευρέων μουσουλμανικών πληθυσμών. Αντιθέτως προς τη συνοδοιπορία με τον ιουδαϊσμό, κατά την οποία η καθημερινή πράξη είναι συνήθως θετικότερη από τα ανακοινωθέντα, ο διάλογος με το Ισλάμ εξελίσσεται ταχύτερα από τη δυνατότητα υιοθέτησης των πορισμάτων του σε πλατύτερα στρώματα.

Δραστηριότητα 5

Η δήλωση *Nostra aetate* της *Β΄ βατικανής συνόδου* (1965) μεταβάλλει ριζικά τη διαθρησκευτική πολιτική της Ρώμης: την απομόνωση και εσκεμμένη αναδίπλωση διαδέχονται πλέον ο σεβασμός του άλλου και ο καλοπροαίρετος διάλογος. Η ιεραποστολή εγκαταλείπει σε μεγάλο βαθμό τις έκθεσμες προσηλυτιστικές μεθοδεύσεις, πολλαπλασιάζονται δε οι ακαδημαϊκές προσεγγίσεις, είτε σε συνεργασία με το *Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών* είτε ως ίδιες πρωτοβουλίες του ρωμαιοκαθολικισμού. Υπόδειγμα των νέων θεωρήσεων συνιστούν οι περίφημες *Ημέρες Προσευχής*. Φυσικά, η κίνηση αυτή δεν έχει πάντοτε γενική αποδοχή ή απρόσκοπτη εξέλιξη, ωστόσο αποτελεί μία νέα πραγματικότητα που συμπληρώνει τις ποικίλες διαχριστιανικές επαφές του Βατικανού.

Δραστηριότητα 6

Η εξέλιξη των επικοινωνιών και συγκοινωνιών και η συνακόλουθη διευκόλυνση στην

ανταλλαγή πληροφοριών και μετακίνηση πληθυσμών αποτέλεσαν θεμελιώδη παράγοντα σύσφιγξης των σχέσεων μεταξύ των θρησκειών, εφόσον η υφήλιος απέκτησε πλέον διαστάσεις ελεγχόμενες. Συνάμα και ενόψει της περιρρέουσας βίας οι τελευταίες δεκαετίες ανέπτυξαν ένα γενικότερο πνεύμα ανεκτικότητας, το οποίο κατέστησε εν πολλοίς τον θρησκευτικό απομονωτισμό παντελώς ξένο προς τα κρατούντα στην κοινωνία. Τέλος, σημαντικότερη παράμετρος στην ανάπτυξη σχέσεων με τις ασιατικές θρησκείες υπήρξε πάντοτε η ανάγκη ουσιαστικής προστασίας των χριστιανών στις μακρινές αυτές περιοχές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Οι πολύγλωσσες εκδόσεις του Π.Σ.Ε. περιλαμβάνουν τα πρακτικά όλων των συνελεύσεων, διασκέψεων και συνεδρίων διαθρησκειακής υφής, καθώς και τις εγκεκριμένες μελέτες των επιτροπών του. Ο κατωτέρω ενδεικτικός βιβλιογραφικός κατάλογος αφορά αποκλειστικά σχολιασμούς γεγονότων ή κριτικές προσεγγίσεις επίσημων εκθέσεων, επιχειρεί δε περαιτέρω να προσεγγίσει τη σύγχρονη ορθόδοξη προοπτική.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Σταυρίδης Β.Θ., Βαρέλλα Ε.Α., *Ιστορία της Οικουμενικής Κινήσεως*, Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1996.

Επίσκεψις, Ορθόδοξο Κέντρο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Γενεύη 1970 και εξής.

Συνοδικά, Γραμματεία επί της Προπαρασκευής της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου, Γενεύη 1976 και εξής.

Τσέτσης Γ. (επιμ.), *Ενημέρωσις*, Μόνιμη Αντιπροσωπεία Οικουμενικού Πατριαρχείου στην έδρα του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών, Γενεύη 1985-1999.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Arirayah S.W., «Reconciliation and interfaith dialogue», *Ecumenical Press Service*, τεύχος 9, 1992, σ. 44.

Borrmans M., «L' académie royale de Jordanie et le dialogue islamochrétien», *Proche orient Chrétien*, τεύχος 40, 1990, σ. 79.

Brockway A., Halperin J. (επιμ.), *The meaning and limits of religious pluralism in the world today*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1987.

Brockway A., Buren van P., Rendtorff R., Schoon S., *The theology of the churches and the jewish people*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1988.

Brown S.E. (επιμ.), *Meeting in faith – Twenty years of christian muslim conversations sponsored by the World Council of Churches*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1989.

Cracknell K., *Religious identities in a multifaith world*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1988.

Damaskinos von der Schweiz, «Die Rolle der Orthodoxie im Dialog zwischen Christentum und Islam», *Una Sancta*, τεύχος 49, 1994, σ. 357.

el Hassan bin Talal, *Christianity in the arab world*, ιδιωτική έκδοση, Αμμάν 1995.

Lowe M. (επιμ.), *Orthodox christians and jews on continuity and renewal*, Emmanuel, Ιεροσόλυμα 1994.

Mitri T., «Five issues for christians in a pluralistic world», *Ecumenical Press Service*, τεύχος 1, 1991, σ. 57.

Potter Ph., «World Council of Churches and the world of religions and cultures», *Ecumenical Review*, τεύχος 41, 1989, σ. 4.

Samartha S., *Ecumenical issues on interreligious relationships*, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Γενεύη 1981.

Ucko H., «On jewish christian relations», *Ecumenical Press Service*, τεύχος 3, 1992, σ. 48.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΜΕΛΕΤΗ

1. Σταυρίδης Β.Θ., Βαρέλλα Ε.Α., *Ιστορία της Οικουμενικής Κινήσεως, Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1996.*

Γίνεται εκτενής σχολιασμός των διαθηρησκειακών επαφών της χριστιανοσύνης, με έμφαση στις ορθόδοξες πρωτοβουλίες. Η βιβλιογραφική ενημέρωση είναι πλήρης.

2. *Επίσκεψις, Ορθόδοξο Κέντρο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Γενεύη 1970 και εξής.*

Μηνιαία περιοδική έκδοση αφιερωμένη στις οικουμενικές δραστηριότητες της Κωνσταντινουπόλεως, καθώς και στις εν γένει προσυνοδικές κινήσεις της Ορθοδοξίας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα σχόλια, τα οποία απηχούν τις απόψεις του Φαναρίου.

3. *Συνοδικά, Γραμματεία επί της Προπαρασκευής της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου, Γενεύη 1976 και εξής.*

Μη συστηματική περιοδική έκδοση. Οι ογκώδεις τόμοι περιλαμβάνουν πρακτικά διασκέψεων και εγκεκριμένα κείμενα, καθώς και κριτικής υφής άρθρα αναφερόμενα στον προσυνοδικό προβληματισμό.

4. Τσέτσης Γ. (επιμ.), *Ενημέρωσις, Μόνιμη Αντιπροσωπεία Οικουμενικού Πατριαρχείου στην έδρα του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών, Γενεύη 1985-1999.*

Μηνιαία περιοδική έκδοση αφιερωμένη στις δραστηριότητες και θέσεις του Συμβουλίου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα σχόλια, τα οποία απηχούν τις απόψεις του Φαναρίου.

Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

Ε.Α. Βαρέλλα

Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να εκθέσει και να αποτιμήσει την πορεία προς την Αγία και Μεγάλη Σύνοδο της Ορθοδοξίας από τις απαρχές της, στην αυγή του εικοστού αιώνα, μέχρι σήμερα.

Όταν θα έχετε ολοκληρώσει τη μελέτη αυτού του κεφαλαίου, θα είστε σε θέση να:

- σχολιάζετε τη διορθόδοξη αλληλογραφία των ετών 1902/4·
  - αποτιμάτε το συνέδριο του 1923·
  - σχολιάζετε το θεματολόγιο της Μεγάλης Συνόδου που εισηγείται η προκαταρκτική επιτροπή των αγίων ορθόδοξων εκκλησιών·
  - σχολιάζετε το συνέδριο της Μόσχας·
  - σχολιάζετε τις αποφάσεις της Α΄ και της Δ΄ πανορθόδοξης διάσκεψης·
  - αναφέρετε τις εισηγήσεις της Α΄ διορθόδοξης προπαρασκευαστικής επιτροπής·
  - αναφέρετε και να σχολιάζετε το θεματολόγιο της Μεγάλης Συνόδου, όπως το διέτύπωσε η Α΄ προσυνοδική διάσκεψη·
  - σχολιάζετε τα κείμενα της Β΄ προσυνοδικής διάσκεψης·
  - σχολιάζετε τις προτάσεις της Β΄ διορθόδοξης προπαρασκευαστικής επιτροπής και της Γ΄ προσυνοδικής διάσκεψης·
  - αναφέρετε τις εισηγήσεις της Γ΄ διορθόδοξης προπαρασκευαστικής επιτροπής·
  - αναφέρετε τα πεπραγμένα της Γ΄ διορθόδοξης προπαρασκευαστικής επιτροπής.
-
- Διορθόδοξη αλληλογραφία των ετών 1902/4
  - Πανορθόδοξο συνέδριο του 1923 (Κωνσταντινούπολη)
  - Προκαταρκτική επιτροπή των αγίων ορθόδοξων εκκλησιών (Ιερά Μονή Βατοπεδίου 1930)
  - Συνέδριο της Μόσχας (1948)
  - Α΄ και Δ΄ πανορθόδοξη διάσκεψη (Ρόδος 1961 και Γενεύη 1968)
  - Α΄, Β΄, Γ΄ και Δ΄ διορθόδοξη προπαρασκευαστική επιτροπή (Γενεύη 1971, 1986, 1990 και 1993)
  - Α΄, Β΄ και Γ΄ προσυνοδική διάσκεψη (Γενεύη 1976, 1982 και 1986)

Σκοπός

**Προσδοκώμενα
Αποτελέσματα**

**Έννοιες
Κλειδιά**

ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΕΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΕΣ ΕΒΔΟΜΗΝΤΑ ΧΡΟΝΩΝ

Σκοπός

Σκοπός αυτής της ενότητας είναι να εκθέσει και να αποτιμήσει τις προκαταρκτικές φάσεις της πορείας προς την *Αγία και Μεγάλη Σύνοδο της Ορθοδοξίας*, όπως αυτές διαμορφώθηκαν κατά την πρώτη εβδομηκονταετία του εικοστού αιώνα.

Προσδοκώμενα Αποτελέσματα

Όταν θα έχετε ολοκληρώσει τη μελέτη αυτής της ενότητας, θα είστε σε θέση να:

- αναφέρετε τους τρόπους διορθόδοξης προσεγγίσεως που εισηγείται η πατριαρχική εγκύκλιος του 1902·
- σχολιάζετε τις θέσεις των υπόλοιπων ορθόδοξων εκκλησιών έναντι της εγκυκλίου του 1902·
- απαριθμείτε και αποτιμάτε τις προτάσεις του συνεδρίου του 1923·
- αναφέρετε και σχολιάζετε τα θέματα της *Μεγάλης Συνόδου*, τα οποία εισηγείται η *προκαταρκτική επιτροπή των αγίων ορθόδοξων εκκλησιών*·
- σχολιάζετε τον ρόλο του Α΄ συνεδρίου ορθόδοξης θεολογίας και του συνεδρίου της Μόσχας στην προώθηση της διορθόδοξης ενότητας·
- σχολιάζετε τη σημασία της *Α΄ πανορθόδοξης διάσκεψης*·
- αναφέρετε τις ομάδες αντικειμένων που περιλαμβάνει το θεματολόγιο της *Μεγάλης Συνόδου*, όπως αυτό διαμορφώθηκε το 1961·
- αναφέρετε τις αποφάσεις και να σχολιάζετε τη σημασία της *Δ΄ πανορθόδοξης διάσκεψης*·

Έννοιες Κλειδιά

- Διορθόδοξη αλληλογραφία των ετών 1902/4
- Πανορθόδοξο συνέδριο του 1923 (Κωνσταντινούπολη)
- *Προκαταρκτική επιτροπή των αγίων ορθόδοξων εκκλησιών* (Ιερά Μονή Βατοπεδίου 1930)
- Α΄ συνέδριο ορθόδοξης θεολογίας (Αθήνα 1936)
- Διορθόδοξο συνέδριο της Μόσχας (1948)
- *Α΄ πανορθόδοξη διάσκεψη* (Ρόδος 1961)
- *Δ΄ πανορθόδοξη διάσκεψη* (Γενεύη 1968)

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Οι πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα εγκαινιάζουν μια σημαντική φάση στην ευρύτερη προσπάθεια της Ορθοδοξίας να συσφίξει τις σχέσεις μεταξύ των μελών της και να παραμείνει ενωμένη παρά τα διαρκή εξωγενή ερεθίσματα διασπαστικής υφής. Κύριο χαρακτηριστικό των ζυμώσεων συνιστά η διαπίστωση ότι είναι πλέον απαραίτητη η σύγκληση μιας *Μεγάλης Συνόδου*, η οποία να διαθέτει εξ ορισμού το απαραίτητο κύρος προς οριστική απόφαση επί ακανθωδών ζητη-

μάτων. Η από κοινού έγκυψη στα προβλήματα και η συνακόλουθη βραδεία ανάπτυξη συνοδικής συνείδησης καθιστούν τη διορθόδοξη αλληλογραφία των ετών 1902/4, το συνέδριο του 1923 και την προκαταρκτική επιτροπή των αγίων ορθόδοξων εκκλησιών του 1930 καθοριστικά για τη μετέπειτα πανορθόδοξη πορεία. Στο πλαίσιο αυτό η παρούσα ενότητα εκθέτει τα συμβάντα και αποτιμά τις προεκτάσεις τους, ούτως ώστε να γίνουν πληρέστερα αντιληπτές οι επίσημες προσυνοδικές ενέργειες των πρόσφατων χρόνων.

3.1.1 Η διορθόδοξη αλληλογραφία των ετών 1902/4

Οι απαρχές του εικοστού αιώνα συμπύκνουν με μια δυναμική και ευρείας βάσεως προσπάθεια της Ορθοδοξίας να λειτουργήσει ως ενιαίος οργανισμός και να εκφράσει με απτό τρόπο την ενότητα της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας. Την πρωτοβουλία του εγχειρήματος αναλαμβάνει ο Οικουμενικός Θρόνος*, ως πρώτη έδρα της Εκκλησίας, θεσμοθετημένη από την κανονική τάξη και κατοχυρωμένη από την εκκλησιαστική πράξη, η δε περίφημη αλληλογραφία μεταξύ Φαναρίου* και των κατά τόπους εκκλησιών εγκαινιάζεται από τον οραματιστή πατριάρχη Ιωακείμ Γ' με εγκύκλιο επιστολή τού 1902. Προϊόν μακράς προεργασίας, το βαρυσήμαντο αυτό γράμμα αναφέρεται στην άμυνα κατά της εκκοσμίκευσης, την πιθανότητα αναπροσαρμογής του ημερολογίου* και Πασχαλίου*, εφόσον η Γρηγοριανή μέθοδος μέτρησης του χρόνου είναι επιστημονικώς ακριβέστερη, τέλος την ανάγκη ενιαίας συμπεριφοράς έναντι των υπόλοιπων χριστιανών. Ως άριστη, μάλιστα, μέθοδος για την ανάπτυξη όντως κοινής γραμμής προκρίνεται η σύγκληση πανορθόδοξων διασκέψεων.

Οι αποκρίσεις καταθέτουν συμπληρωματικά στοιχεία, αλλά και παραμένουν επιφυλακτικές έναντι ορισμένων προτάσεων. Έτσι τα Ιεροσόλυμα επικροτούν την αλληλογραφία των πρωθιεραρχών και τη σύγκληση τακτικών συνελεύσεων εντεταλμένων αντιπροσώπων, επισημαίνουν όμως ότι οι αρμονικές σχέσεις δεν συμβαδίζουν με τυχόν αντικανονικές επεμβάσεις ή ενέργειες εθνοφυλετικής υφής* και συνάμα διερωτώνται κατά πόσον το ενιαίο ημερολόγιο θα ευνοήσει την άσκηση προσηλυτισμού, ως στοιχείο ομοιομορφίας δεκτικό παρερμηνειών. Η Πετρούπολη ανιχνεύει επιμελώς τις δυνατότητες αναζωπύρωσης της σύμπνοιας και εστιάζει την προσοχή στις –οπωσδήποτε δυσέφικτες– συναντήσεις κορυφής, περαιτέρω δε κρίνει απαραίτητο τον διάλογο με τους υπόλοιπους χριστιανούς, χωρίς πάντως ούτε αυτή να συγκατατίθεται στην ημερολογιακή αναπροσαρμογή. Σχεδόν ταυτόσημη είναι η θεώρηση του Μαυροβουνίου. Αντιθέτως, αρνητική έναντι των οικουμενικών επαφών αποδεικνύεται η στάση των Αθηνών και του Βουκουρεστίου, το οποίο όμως εμφανίζεται εφεκτικό στο ζήτημα του ημερολογίου. Το Βελιγράδι, τέλος, επικροτεί τη σκέψη περί ενημερωτικών συνελεύσεων εκπροσώπων και ευθυγραμμίζεται εντέλει με τη ρουμανική άποψη περί ανάγκης υιοθέτησης σύγχρονων μεθόδων χρονολόγησης.

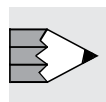
Η ανταπάντηση του Φαναρίου (1904) συνοψίζει τις παρεμβάσεις πανορθόδοξης υφής και συνάμα υπενθυμίζει ότι οι εθνοφυλετικές τάσεις αντίκεινται στο

πνεύμα της Εκκλησίας και την κανονική της τάξη. Περαιτέρω γίνεται μνεία των προσηλυτιστικών μεθοδεύσεων και υπογραμμίζεται η αναγκαιότητα κοινής εν προκειμένω πολιτικής. Το ημερολογιακό παρακάμπτεται ως πιθανός πρόξενος αναταραχών ποιμαντικής υφής, προτείνεται όμως η σύγκληση άτυπων πανορθόδοξων συνάξεων ανά τριετία. Την αλληλογραφία ολοκληρώνει νέα απόκριση της Ρωσίας (1905), η οποία αποδέχεται την εισήγηση περί ευρύτερων συναθροίσεων, σημειώνει δε ότι η υπέρβαση των κοσμικών επιδιώξεων και του εθνοφυλετισμού συνιστά πρωταρχική συνιστώσα της ενότητας.

Παράλληλα Κείμενα

Στο σημείο αυτό μελετήστε την πατριαρχική εγκύκλιο του 1902.

Δραστηριότητα 1/Κεφάλαιο 3

Αιτιολογήστε σε μία παράγραφο 100-120 λέξεων τις αποκλίσεις στις αντιλήψεις των εκκλησιών περί του ημερολογιακού ζητήματος, όπως αυτές διατυπώνονται στην αλληλογραφία του 1902/4. Συγκρίνετε την απάντησή σας με τη δική μας, που βρίσκεται στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Τέλος, ο Οικουμενικός Θρόνος επανέρχεται μετά δύο χρόνια στην όντως σημαντική αυτή πρωτοβουλία με επίσημα πατριαρχικά γράμματα προς τους προκαθήμενους της Αλεξανδρείας και των Ιεροσολύμων. Αυτά προτείνουν συνάντηση των τριών πρωθιεραρχών –εφόσον η Αντιόχεια ευρίσκεται υπό μη κανονικό καθεστώς– με στόχο τη συζήτηση της εγκυκλίου του 1902, την εξέταση τυχόν αναδιαρρύθμισης των νηστειών, την εξομάλυνση του καθεστώτος των παροικιών της διασποράς, τον αμοιβαίο διορισμό αντιπροσώπων.

Η καθολική στράτευση στη μελέτη των επειγόντων αυτών ζητημάτων υποδεικνύει ότι στην αυγή του αιώνα η Ορθοδοξία γρηγορεί, αντιλαμβάνεται την ανάγκη άμυνας κατά της εκκοσμίκευσης, εισηγείται την από κοινού έγκυψη επί των οποιωνδήποτε προβλημάτων, χαράσσει τα πλαίσια των ισότιμων οικουμενικών επαφών, αλλά και στηλιτεύει τη γένεση κοσμικών επιδιώξεων στο πνεύμα της *συνόδου κατά του εθνοφυλετισμού* του 1872. Μολονότι εξίσου ρηξικέλευθη, η συνέχεια θα καθυστερήσει λόγω των διεθνών αναταραχών, και κυρίως του μεγάλου πολέμου.

3.1.2 Το πανορθόδοξο συνέδριο του 1923

Την ανωτέρω περίοδο εναργούς επικοινωνίας και έντονων διαβουλεύσεων ακολουθεί μακρά σιωπή. Η νεοτουρκική μεταρρύθμιση, οι Βαλκανικοί και ο Παγκόσμιος πόλεμος, οι ανακατατάξεις στη νοτιοανατολική Μεσόγειο, οι καθεστωτικές αλλαγές στη Ρωσία καθιστούν χαλεπό τον βίο της Ορθοδοξίας. Παρά ταύτα το Φανάριο θα εξαπολύσει επί τοποτηρητείας του Προύσης Δωροθέου την περίφημη εγκύκλιο του 1920, ιδρυτική χάρτα του σύγχρονου οικουμενικού κινήματος.

Οι προτάσεις της θα αποτελέσουν επιπρόσθετο άξονα της προβληματικής των επόμενων ετών.

Στο ίδιο, εξάλλου, πνεύμα εντάσσεται πανορθόδοξο συνέδριο, το οποίο συγκαλείται στην Κωνσταντινούπολη το 1923 με πρωτοβουλία του Μελετίου Δ΄. Λόγω της αντικανονικής ή δυσχερούς κατάστασης πολλών κατά τόπους εκκλησιών, η συμμετοχή περιορίζεται σε απεσταλμένους της Σερβίας, Ρουμανίας, Κύπρου και Ελλάδος. Τη ρωσική, άλλωστε, Ορθοδοξία εκπροσωπούν δύο επίσκοποι της διασποράς. Δίχως αξιώσεις αυθεντικής αποφάνσεως, η σύναξη ασχολείται με πολλά θέματα κοινής προοπτικής, δηλαδή:

- αντιμετωπίζεται θετικά η αναπροσαρμογή του ημερολογίου, ενώ δεν γίνεται δεκτή πρόταση περί μεταφοράς των επίσημων εορτών στην προσεχή Κυριακή. Εντέλει, πάντως, η πολυμορφία των εξωτερικών παραγόντων, η ένταση των προσηλυτιστικών φαινομένων και η απουσία αριθμού εκκλησιών θα επιτρέψουν μερική μόνον εφαρμογή της Γρηγοριανής μεθόδου,
- τίθενται επί τάπητος θεμελιώδη προβλήματα του καθημερινού βίου του κλήρου, όπως ο καθορισμός του κατώτατου ορίου ηλικίας χειροτονίας, η αναγκαιότητα σωματικής και πνευματικής επάρκειας των υποψηφίων, ο εκσυγχρονισμός της εξωτερικής περιβολής, η δυνατότητα δεύτερου γάμου των εν χηρεία κληρικών,
- συζητώνται τα κωλύματα του γάμου, χωρίς όμως να υπάρξουν συγκεκριμένες προτάσεις για την ποιμαντική αντιμετώπιση των θρησκευτικώς μεικτών ενώσεων,
- προσεγγίζεται με νεωτερική αντίληψη η αναπροσαρμογή των νηστειών, εφόσον θεωρείται αρκετή η θέσπιση ενός ελαχίστου –Τετάρτη, Παρασκευή και Τεσσαρακοστή του Πάσχα– κατά τις επιταγές του ξθ' αποστολικού κανόνα,
- ενώπιον, τέλος, των καινοφανών προβληματισμών της εποχής του Μεσοπολέμου καθορίζεται ως επιθυμητή χρονική στιγμή για τη σύγκληση πανορθόδοξης συνόδου το έτος 1925, 1600^η επέτειος της Α΄ οικουμενικής συνόδου.

Το συνέδριο της Κωνσταντινουπόλεως επιχειρεί να επανεκφράσει την Ιερά Παράδοση* εντός μιας κοινωνίας που επιζητεί τη σύσφιξη των σχέσεων και έναντι ενός πληρώματος που επιχειρεί να ανασυνταχθεί μετά τις πολυετείς συρράξεις. Στα πλαίσια αυτά εντάσσεται η συνειδητοποίηση της ανάγκης να οργανωθεί μία συνάθροιση που θα διαθέτει κύρος και αυθεντία, ώστε να δοθούν λύσεις στα μεγάλα προβλήματα. Η προσπάθεια εντοπισμού των όντως ουσιαστικών ζητημάτων και η σύγκλιση των απόψεων θα αποτελέσουν το αντικείμενο των επόμενων ενεργειών.

3.1.3 Η προκαταρκτική επιτροπή των Αγίων ορθόδοξων εκκλησιών (1930)

Ο ελάχιστος χρόνος και οι ακατάλληλες πολιτικές συγκυρίες καθιστούν αδύνατη τη σύγκληση *Μεγάλης Συνόδου* το 1925. Αντί αυτού ο Οικουμενικός Θρόνος προκρίνει την οργάνωση μιας *προσυνόδου*, οργάνου τεχνικής υφής το οποίο θα

όφειλε να μελετήσει σε βάθος τα θέματα ενός προκαθορισμένου καταλόγου. Όντως, η *προκαταρκτική επιτροπή των αγίων ορθόδοξων εκκλησιών* –από την οποία απουσιάζουν μόνες η σχισματική βουλγαρική και η διεσπασμένη ρωσική– συνέρχεται την άνοιξη του 1930 στην Ιερά Μονή Βατοπεδίου του Άθω, με σκοπό την κωδικοποίηση, εξαντλητική καταγραφή και διαμόρφωση ενός θεματολογίου κοινής αποδοχής για τη σχεδιαζόμενη *Μεγάλη Σύνοδο*.

Σε αυτή το Φανάριο εισηγείται την έγκυψη επί του προβλήματος της ρωσικής εκκλησίας, τη μεθόδευση κοινών αγώνων κατά του προσηλυτισμού ή διαφορών δοξασιών, την επίλυση του ημερολογιακού, τη συστηματική ενδυνάμωση της ενδορθόδοξης συνεργασίας, την οργάνωση των διαχριστιανικών επαφών. Περαιτέρω, η Αλεξάνδρεια και τα Ιεροσόλυμα αναφέρονται στα κωλύματα του γάμου, την αναπροσαρμογή των νηστειών, την ευταξία και τη στάση έναντι των υπόλοιπων χριστιανών, ενώ η Αντιόχεια επισημαίνει την ανάγκη επαναφοράς της κανονικής τάξεως στην Αμερική, τη χρησιμότητα των σπουδαστικών ανταλλαγών και τη σκοπιμότητα ενοποίησης του τυπικού*.

Το Βελιγράδι επαναφέρει τα ακανθώδη ζητήματα της βουλγαρικής και αλβανικής Ορθοδοξίας, του αριθμού των αυτοκέφαλων εκκλησιών και του τρόπου ανακήρυξης της αυτοκεφαλίας* και αυτονομίας*, το Βουκουρέστι προτείνει τη συγκρότηση πανορθόδοξου οργανισμού *χριστιανικής προπαγάνδας* και τη λήψη μέτρων εξυγίανσης του μοναχικού βίου, η εκκλησία της Ελλάδος θίγει τα σχετικά με τον γάμο, το τυπικό και τη μόρφωση του κλήρου, τέλος η πολωνική ζητεί εντονότερη σύμπραξη ώστε να εξυψωθεί το φρόνημα του λαού του Θεού.

Μετά από μακρές διαβουλεύσεις η επιτροπή καταρτίζει τον οριστικό κατάλογο, ο οποίος περιλαμβάνει ως θέματα:

- το ρωσικό πρόβλημα,
- τη διερεύνηση των τρόπων επίτασης της επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των κατά τόπους ορθόδοξων εκκλησιών,
- την αναζήτηση μεθόδων βελτίωσης της μόρφωσης του κλήρου,
- την προσπάθεια προσδιορισμού κανονικού πλαισίου διοίκησης για την αμερικανική διασπορά,
- την εύρεση τρόπων αναζωπύρωσης του μοναχικού βίου,
- την οργάνωση πανορθόδοξου αγώνα κατά του αθεϊσμού και των γνωστικιστών ή παραθρησκευτικών συστημάτων,
- τη στάση έναντι των υπόλοιπων χριστιανών,
- το ζήτημα του βαπτίσματος των ετεροδόξων,
- την ανάγκη κωδικοποίησης των ιερών κανόνων* και των κανονικών διατάξεων,
- την απόφαση επίτευξης ομοιόμορφης πράξης στο ζήτημα του γάμου,
- το εγχείρημα αναδιοργάνωσης των πνευματικών δικαστηρίων,
- τον προσδιορισμό ενιαίου τρόπου εκλογής των αρχιερέων και προκαθημένων,
- την τελική απόφαση περί του ημερολογιακού ζητήματος,
- την ανάγκη ενοποίησης κατά το δυνατόν των διατάξεων του τυπικού,
- την προσπάθεια ενίσχυσης του ορθόδοξου χριστιανικού πολιτισμού,

- τη μεθόδευση προώθησης των ποικίλων εκφάνσεων της βυζαντινής τέχνης,
- τον καθορισμό του αριθμού των αυτοκέφαλων εκκλησιών, καθώς και των προϋποθέσεων και του τρόπου χορήγησης της αυτονομίας, αυτοκεφαλίας και πατριαρχικής αξίας.

Εν σχέσει με το βουλγαρικό σχίσμα παρακαλείται ο πατριάρχης Ιεροσολύμων να αναλάβει τη μεσολάβηση, ενώ περαιτέρω η εκπροσώπηση στην *προσύνοδο* αποφασίζεται να βασισθεί σε ίσο αριθμό επίσημων απεσταλμένων και ψηφοφορία κατά εκκλησίες. Το θεματολόγιο, άλλωστε, δεν θεωρείται δεσμευτικό: η Ορθοδοξία θα ασκήσει πράγματι το δικαίωμα μεταβολής του μετά τριάντα περίπου έτη, όταν οι εξωγενείς συνθήκες, αλλά και οι εσωτερικής υφής παράμετροι θα έχουν πλέον διαφοροποιηθεί ριζικότερα.

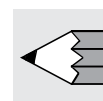
3.1.4 Η περίοδος 1930-1960

Η δυσχερής έως αντικανονική κατάσταση ορισμένων εκκλησιών καθιστά ανέφικτη τη σύγκληση οποιασδήποτε επίσημης σύναξης, μοναδική δε άλλη συνάντηση μεγάλης κλίμακας κατά τη δεκαετία του '30 αποτελεί το Α' θεολογικό συνέδριο των Αθηνών (1936). Αν και ακαδημαϊκής υφής, αυτό θα παίξει όντως αξιοπρόσεκτο ρόλο στη μερική, έστω, υπέρβαση της ψυχολογικής φόρτισης.

Με τη λήξη, άλλωστε, του Παγκόσμιου πολέμου τα πολιτικά και κοινωνικά δεδομένα αλλάζουν άρδην, η ομόνοια δοκιμάζεται και ο λαός του Θεού συχνά χειμάζεται. Στα πλαίσια αυτά και επ' ευκαιρία επετείου της ρωσικής εκκλησίας συνέρχεται το 1948 στη Μόσχα συνέδριο, άτυπη συνάθροιση ιεραρχών από τις χώρες του ανατολικού συνασπισμού, την Αλεξάνδρεια και την Αντιόχεια. Η σύσκεψη αποδεικνύεται πολύ εφεκτική στο θέμα της ημερολογιακής αναπροσαρμογής, κρατεί όμως στάση απομονωτική έναντι του διεθνούς χώρου, καθώς ασκεί βίαια πολεμική κατά της Ρώμης, δεν αναγνωρίζει το ιερατείο της αγγλικανικής κοινωνίας και απορρίπτει κάθε σύμπραξη στην οικουμενική κίνηση. Η εξωγενής φύση αυτών των επιλογών είναι προφανής. Την πόλωση, άλλωστε, θα υπερβεί μόνο η απαρχή της δεκαετίας του '60 στο πλαίσιο ευρύτερων ανοιγμάτων της ανατολικής Ευρώπης.

Δραστηριότητα 2/Κεφάλαιο 3

Αναπτύξτε σε μία παράγραφο 100-120 λέξεων τους λόγους που οδήγησαν τα συνέδρια του 1923 και του 1948 σε τελείως διαφορετικές προσεγγίσεις των τρεχόντων ποιμαντικών προβλημάτων. Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

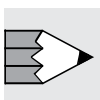
3.1.5 Η Α' πανορθόδοξη διάσκεψη (1961)

Πρώτη επί το αυτό συνάθροιση της Ορθοδοξίας μετά την *προκαταρκτική επιτροπή* της Ιεράς Μονής Βατοπεδίου είναι η *Α' πανορθόδοξη διάσκεψη* (Ρόδος 1961), σύναξη όντως ευρείας εμβέλειας, εφόσον στις εργασίες της μετέχουν άπα-

ντα τα πατριαρχεία, η Κύπρος, η Ελλάδα, η Πολωνία και η Τσεχοσλοβακία, επιπλέον δε εντεταλμένοι παρατηρητές της υπόλοιπης χριστιανοσύνης. Η *διάσκεψη* συνιστά προϊόν των οραματισμών του νεωτεριστή πατριάρχη Αθηναγόρα, ο οποίος ήδη από το 1951 προτείνει επανακατάρτιση του καταλόγου της *Μεγάλης Συνόδου*, δεν διστάζει δε να εκμεταλλευτεί εν προκειμένω το ευνοϊκό πολιτικό κλίμα. Όντως εγκρίνεται ανανεωμένο θεματολόγιο, το οποίο βασίζεται σε σχετικό προσχέδιο του Φαναρίου, καλύπτει δε εκτενέστατη προβληματική, διακρινόμενη σε επιμέρους ενότητες αντικειμένων:

- πίστη και δόγμα: έννοια του δόγματος, Αγία Γραφή και Ιερά Παράδοση, συμβολικά κείμενα, έννοια και αυθεντία της Εκκλησίας,
- θεία λατρεία: Ορθοδοξία και Βίβλος, ομοιομορφία του τυπικού, πληρέστερη συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου στη λατρεία, ενίσχυση της βυζαντινής τέχνης,
- διοίκηση και ευταξία: κωδικοποίηση των ιερών κανόνων, εκκλησιαστική δικαιοσύνη και πολιτική δικονομία, επισκοπικός βαθμός, μοναχικός βίος, αναπροσαρμογή των περί νηστείας διατάξεων, κωλύματα γάμου, μόρφωση του κλήρου, περιβολή των ιερωμένων, ημερολογιακό ζήτημα,
- διορθόδοξες σχέσεις: σχέσεις των αυτοκεφάλων εκκλησιών μεταξύ τους και προς την Κωνσταντινούπολη, αυτοκεφαλία και αυτονομία, διασπορά,
- σχέσεις προς την υπόλοιπη χριστιανοσύνη: προσέγγιση υπό πανορθόδοξη προοπτική, διμερείς διάλογοι, οικουμενική κίνηση,
- η Ορθοδοξία στον κόσμο: ενδυνάμωση του ορθόδοξου πολιτισμού, ιεραποστολή, συμβολή στην επικράτηση της ειρήνης, ελευθερίας, αδελφοσύνης και αγάπης μεταξύ των λαών, ιερά προσκνήματα,
- θεολογικά θέματα: οικονομία*, αποδοχή αιρετικών, αναγνώριση αγίων, Ορθοδοξία και λοιπές θρησκείες, παραδοσιακοί τρόποι ορθόδοξης μαρτυρίας, ευθανασία, καύση νεκρών,
- κοινωνικά προβλήματα: νεολαία, γάμος και οικογένεια, κοινωνική μέριμνα, Ορθοδοξία και φυλετικές διακρίσεις, προβλήματα που προκύπτουν από τις ραγδαίες κοινωνικές μεταβολές.

Δραστηριότητα 3/Κεφάλαιο 3

Σε μία παράγραφο 130-140 λέξεων συγκρίνετε τα θεματολόγια της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδοξίας που προτείνουν η *προκαταρκτική επιτροπή* του 1930 και η *Α' πανορθόδοξη διάσκεψη*. Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Πολλά από τα ανωτέρω θέματα απασχολούν και τη σχεδόν σύγχρονη *Β' βατικανή σύνοδο** της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας (1962-65), η οποία με ειλικρίνεια και τόλμη επιχειρεί να επαναπροσδιορίσει τις σχέσεις με τον κόσμο και την υπόλοιπη χριστιανοσύνη, κωδικοποιεί δε τα συμπεράσματά της σε αξιοπρόσεκτα κείμενα. Αυτή η φυσική, ωστόσο, συνέπεια του κοινού πολιτιστικού περιβάλλοντος σπανίως οδηγεί σε παράλληλα συμπεράσματα, εφόσον οι οπτικές γωνίες των δύο κόσμων αποκλίνουν σε καίρια σημεία. Μολονότι, άλλωστε, η κατά τα ανωτέρω

κωδικοποίηση του θεματολογίου αδυνατεί να εντοπίσει και να εξάρει τα ουσιαστικά και μόνον προβλήματα, η σημασία της σύναξης παραμένει τεράστια: μετά από τριάντα ολόκληρα χρόνια παλινδρομήσεων και υποχωρήσεων, *από την πάλη μεταξύ οξύτητας και κατανόησης, νικητής εξέρχεται η Ορθοδοξία.*

3.1.6 Η Δ΄ πανορθόδοξη διάσκεψη (1968)

Η εκ νέου ενασχόληση με το αντικείμενο δεν θα βραδύνει, καθώς το 1968 συνέρχεται στο *ορθόδοξο κέντρο του Οικουμενικού Πατριαρχείου*, στο Σαμπεζύ Γενεύης, η Δ΄ πανορθόδοξη διάσκεψη ως σύναξη εκπροσώπων όλων των αυτοκέφαλων Εκκλησιών και της αυτόνομης φιλανδικής. Ήδη προκαταρκτικά το Φανάριο εισηγείται εγκατάλειψη του νεολογισμού της *προσυνόδου*, αλλά και της μεμονωμένης επεξεργασίας κάθε θέματος, εφόσον αυτό ελάχιστα διασφαλίζει την ενότητα, προτείνει δε να ερευνώνται τα αντικείμενα από διαπεπιστευμένες *διορθόδοξες προπαρασκευαστικές επιτροπές* και κατόπιν να παραπέμπονται σε *προσυνοδικές διασκέψεις*, οι οποίες να επωμίζονται την κατάρτιση των οριστικών φακέλων. Ειδική γραμματεία με έδρα το Σαμπεζύ θα συντονίζει την προετοιμασία της *Συνόδου*.

Η ανωτέρω διαδικασία υιοθετείται πάραυτα, διότι συνδυάζει την ευκινησία ενός ολιγομελούς οργάνου και την υπευθυνότητα ενός εξουσιοδοτημένου, ενώ συνάμα επιτρέπει στην Ορθοδοξία να μη δεσμεύεται πρόωρα.

Μετά την αποδοχή του τρόπου εργασίας επιλέγονται ως θέματα της Α΄ *προσυνοδικής διάσκεψης* τα εξής:

- πηγές της θείας αποκάλυψης,
- πληρέστερη συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου στη ζωή της Εκκλησίας,
- αναπροσαρμογή των περί νηστείας διατάξεων,
- κωλύματα γάμου,
- ημερολογιακό ζήτημα,
- οικονομία και ακρίβεια.

Τα περισσότερα από τα πιο πάνω θέματα άπτονται της καθημερινής ζωής των πιστών και καθίστανται κατ' επέκταση τρέχοντα κριτήρια της εκκλησιαστικής ενότητας. Περαιτέρω, η θεωρητική αντιμετώπιση της συναλληλίας ακρίβειας και οικονομίας, αλλά και η αναζήτηση των απαρχών της πίστης αποτελούν βασικές θεολογικές προτεραιότητες και απαιτούν ενιαία επανέκφραση και επιμελή προσδιορισμό των συντεταγμένων τους, ώστε να αντιμετωπίσουν επιτυχώς την εκκοσμηκευμένη πραγματικότητα. Ας σημειωθεί, άλλωστε, ότι η σύναξη συγκατανεύει στην ενδυνάμωση των διαχριστιανικών εν γένει επαφών της Ορθοδοξίας.

Μετά την ενασχόληση της Β΄ και της Γ΄ *πανορθόδοξης διάσκεψης* με θέματα διαχριστιανικής φύσεως, η Δ΄ επανέρχεται στην προβληματική της Α΄ και αποδεικνύεται καίριας σημασίας: αν εκείνη αναθεωρεί το θεματολόγιο της *Αγίας και Μεγάλης Συνόδου*, αυτή επιτυγχάνει τη μεταβολή της μεθοδολογίας και εκμηδενίζει πρακτικά τον κίνδυνο διασπάσεων, καθώς τα επιμέρους αντικείμενα καθίστανται αντικείμενο πολλαπλών και επισταμένων διαβουλεύσεων.

3.1.7 Αποτίμηση των προκαταρκτικών διεργασιών

Με τη σύγκληση των πανορθόδοξων διασκέψεων περατώνεται η αρχική φάση επεξεργασίας του θεματολογίου της *Αγίας και Μεγάλης Συνόδου*. Η σπουδαιότητα των ζυμώσεων και διεργασιών υπερβαίνει την απλή προετοιμασία αυτού του εξαιρετού γεγονότος, καθώς εντέλει πρόκειται περί χρόνου ωρίμασης όσον αφορά αφενός την επιμελή επιλογή των όντως βασικών ερωτημάτων και τις διαδικαστικές μεθοδεύσεις, αφετέρου δε την επίπονη κεντρομόλο οδευση των κατά τόπους εκκλησιών πέραν εξωγενών επιδράσεων ή φυλετικών παρασυναγωγών.

Οι πρώτες δεκαετίες της περιόδου έχουν μάλλον ανιχνευτικό χαρακτήρα, με σαφή την αίσθηση εκκρεμούς κινούμενου μεταξύ των συνεδρίων του 1923 και του 1948. Εντούτοις, στις ευρείας εμβέλειας κοινές συνάξεις της δεκαετίας του '60 η ταλάντωση θα επιτύχει την εξισορρόπηση της και θα επιτρέψει στην Ορθοδοξία να οδεύσει προς επισημότερες μορφές προετοιμασίας της *Μεγάλης Συνόδου*. Στο όλο, άλλωστε, εγχείρημα ανασύνταξης και αντιμετώπισης αυτού του αιώνα αξιοσημείωτος αποδεικνύεται ο ρόλος του Φαναρίου. Αυτό δεν αποτελεί απλώς τυπικό συντονιστή των συσκέψεων, αλλά εγκαινιάζει την όλη πορεία, ανακινεί τα λιμνάζοντα ύδατα, διαφυλάσσει την αυτοτέλεια και ισοτιμία των κατά τόπους εκκλησιών, τέλος τολμά ποικίλες *στοχαστικές προσαρμογές*, επιβεβαιώνοντας την υπεύθυνη θέση του στον χώρο της οικουμένης.

Πίνακας 1

Η ενασχόληση με τα μεγάλα διορθόδοξα θέματα κατά την προκαταρκτική περίοδο					
	<i>Αλληλογραφία 1902/4</i>	<i>Συνέδριο 1923</i>	<i>Προπαρασκευαστική επιτροπή 1930</i>	<i>Συνέδριο 1948</i>	<i>Πανορθόδοξες διασκέψεις</i>
Ορθοδοξία και κόσμος	+		+		+
Ημερολογιακό και Πασχάλιο	+	+	+	+	+
Κωλύματα γάμου		+	+		+
Αναδιαμόρφωση νησιωτών		+			+
Κλήρος και μοναχικός βίος		+	+		+
Θεία λατρεία			+		+
Διαχριστιανικές σχέσεις	+		+	+	+
Διασπορά			+		+
Αυτοκεφαλία και αυτονομία			+		+

Σύνοψη Ενότητας

Η ενότητα αναφέρεται στις προκαταρκτικές φάσεις της πορείας προς την Αγία και Μεγάλη Σύνοδο της Ορθοδοξίας. Η όλη διεργασία εγκαινιάζεται το 1902 με εγκύκλιο επιστολή του Οικουμενικού Πατριάρχου Ιωακείμ Γ', η οποία και αναφέρεται στην άμυνα κατά της εκκοσμίκευσης, την πιθανότητα αναπροσαρμογής του ημερολογίου, την ανάγκη αναπτύξεως ενιαίας συμπεριφοράς έναντι των υπόλοιπων χριστιανών. Καθώς όμως οι αποκρίσεις των κατά τόπους εκκλησιών παραμένουν συχνά επιφυλακτικές, η ανταπάντηση του Φαναρίου (1904) περιορίζεται σε καταδίκη του εθνοφυλετισμού και υπογράμμιση της ανάγκης κοινής δράσης κατά του προσηλυτισμού. Συνάμα προτείνεται συστηματική σύγκληση άτυπων διορθόδοξων συνάξεων. Σε ανάλογα πλαίσια το συνέδριο του 1923 (Κωνσταντινούπολη) ασχολείται με πολλά θέματα κοινής προοπτικής, δίχως φυσικά αξιώσεις αυθεντικής αποφάνσεως. Έτσι αντιμετωπίζεται θετικά η αναπροσαρμογή του ημερολογίου, συζητώνται προβλήματα του κλήρου και τα κωλύματα του γάμου, προσεγγίζεται με νεωτερική αντίληψη η αναπροσαρμογή των νηστειών και αποφασίζεται η σύγκληση συνόδου.

Το 1930 συνέρχεται η προκαταρκτική επιτροπή των αγίων ορθόδοξων εκκλησιών, με σκοπό τη διαμόρφωση ενός θεματολογίου κοινής αποδοχής για τη σχεδιαζόμενη Μεγάλη Σύνοδο. Αυτή καταθέτει μακρό κατάλογο, ο οποίος αναφέρεται σε ακανθώδη τρέχοντα ζητήματα –ρωσική εκκλησία, αμερικανική διασπορά–, στην ανάγκη ενοποίησης του τυπικού και κωδικοποίησης των ιερών κανόνων, στην καθημερινή πραγματικότητα του λαού του Θεού –ημερολογιακό, κλήρος, μοναχικός βίος, γάμος, εκκοσμίκευση–, στις διαχριστιανικές επαφές, τέλος στα σχετικά με τη διοικητική δομή της Ορθοδοξίας. Λόγω των πολλών εγγενών και εξωτερικών δυσχερειών το εγχείρημα παραμένει στη συνέχεια ανενεργό, με μόνη παρένθεση συνέδριο ιεραρχών από τις χώρες του ανατολικού συνασπισμού (Μόσχα 1948): εφεκτική στο θέμα της ημερολογιακής αναπροσαρμογής, η σύναξη θα αποδειχθεί απομονωτική έναντι του διεθνούς χριστιανικού χώρου.

Τη νέα ώθηση θα δώσει η Α' πανορθόδοξη διάσκεψη (Ρόδος 1961), η οποία εγκρίνει ανανεωμένο εκτενέστατο θεματολόγιο αναφερόμενο στην πίστη και το δόγμα, τη θεία λατρεία, τη διοίκηση και ευταξία, τις διορθόδοξες σχέσεις, τις διαχριστιανικές επαφές, τη θέση της Ορθοδοξίας στον κόσμο, περαιτέρω σε θεολογικά και κοινωνικά ζητήματα. Τέλος, η Α' πανορθόδοξη διάσκεψη (Γενεύη 1968) αποδέχεται την πρόταση του Φαναρίου να εγκαταλειφθεί ο νεωτερισμός της προσυνόδου, τα δε θέματα να ερευνώνται από διαπεπιστευμένες διορθόδοξες προπαρασκευαστικές επιτροπές και κατόπιν να παραπέμπονται σε προσυνοδικές διασκέψεις, οι οποίες να καταρτίζουν τους οριστικούς φακέλους. Με τις μεθοδολογικές αυτές παρεμβάσεις η Ορθοδοξία εισέρχεται στην κυρίως προσυνοδική της περίοδο.

Η ΚΥΡΙΩΣ ΠΡΟΣΥΝΟΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Σκοπός

Σκοπός αυτής της ενότητας είναι να εκθέσει τις προσυνοδικές διεργασίες των τριάντα τελευταίων χρόνων του εικοστού αιώνα και να αποτιμήσει την εν γένει πορεία προς την *Αγία και Μεγάλη Σύνοδο της Ορθοδοξίας*.

Προσδοκώμενα Αποτελέσματα

Όταν θα έχετε ολοκληρώσει τη μελέτη αυτής της ενότητας, θα είστε σε θέση να:

- αναφέρετε τις προτάσεις της *Α΄ διορθόδοξης προπαρασκευαστικής επιτροπής*·
- αναφέρετε και σχολιάζετε τα θέματα της *Μεγάλης Συνόδου*, όπως τα διατύπωσε η *Α΄ προσυνοδική διάσκεψη*·
- σχολιάζετε τα πεπραγμένα της *Β΄ προσυνοδικής διάσκεψης*·
- αναφέρετε και σχολιάζετε τις εισηγήσεις της *Β΄ διορθόδοξης προπαρασκευαστικής επιτροπής*·
- σχολιάζετε τα κείμενα της *Γ΄ προσυνοδικής διάσκεψης* και να τα συγκρίνετε με αυτά της *Β΄ διορθόδοξης προπαρασκευαστικής επιτροπής*·
- σχολιάζετε το προσχέδιο περί διασποράς που κατέθεσε το Φανάριο στη *Γ΄ διορθόδοξη προπαρασκευαστική επιτροπή* και να εκτιμάτε τις τελικές της προτάσεις·
- αναφέρετε τα πεπραγμένα της *Δ΄ διορθόδοξης προπαρασκευαστικής επιτροπής*·

Έννοιες Κλειδιά

- *Α΄ διορθόδοξη προπαρασκευαστική επιτροπή* (Γενεύη 1971)
- Διορθόδοξο θεολογικό συμπόσιο της Θεσσαλονίκης (1972)
- *Β΄ συνέδριο ορθόδοξης θεολογίας* (Αθήναι 1976)
- *Α΄ προσυνοδική διάσκεψη* (Γενεύη 1976)
- Συνέδριο προς εξέταση του θέματος κοινού εορτασμού του Πάσχα (Γενεύη 1977)
- *Β΄ προσυνοδική διάσκεψη* (Γενεύη 1982)
- *Β΄ διορθόδοξη προπαρασκευαστική επιτροπή* (Γενεύη 1986)
- *Γ΄ προσυνοδική διάσκεψη* (Γενεύη 1986)
- *Γ΄ διορθόδοξη προπαρασκευαστική επιτροπή* (Γενεύη 1990)
- Σύναξη των προκαθήμενων των αγιότατων ορθόδοξων εκκλησιών (Κωνσταντινούπολη 1992)
- *Δ΄ διορθόδοξη προπαρασκευαστική επιτροπή* (Γενεύη 1993)
- Συνέδριο κανονολόγων για τη ρύθμιση των θεμάτων της διασποράς (Γενεύη 1995)

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Οι προκαταρκτικές ενέργειες εβδομήντα περίπου ετών επέτρεψαν στην Ορθοδοξία να εισέλθει στη δεύτερη και επισημότερη φάση της προετοιμασίας εξοικειω-

μένη πλέον με τη μεθοδολογία και τις δυσχέρειες της κοινής πορείας. Οι *προσυνοδικές διασκέψεις* θα επωμισθούν το ουσιαστικό εγχείρημα κατάρτισης κοινών φακέλων, έκφρασης δηλαδή ενιαίων αντιλήψεων επί μεγάλων και ακανθωδών προβλημάτων. Αυτά εντάσσονται, εντέλει, στον χώρο της ποιμαντικής διακονίας και διοικητικής ευταξίας, καθώς οι θεολογικές παράμετροι ουδέποτε αποτέλεσαν αντικείμενο ουσιαστικών αποκλίσεων. Οι αλληπάλληλες, άλλωστε, διαβουλεύσεις κατέστησαν σαφές ότι είναι δυνατή η –έστω κατ’ οικονομίαν– εύρεση κοινής συνισταμένης σε θέματα που αφορούν τον καθημερινό βίο του λαού του Θεού, όπως είναι ο γάμος, η νηστεία, το ημερολογιακό ή η διαχριστιανική πολιτική. Δυσκολότερη, μολοντί σαφής κατά την κανονική βάση, αποδεικνύεται η αποδοχή της παραδεδομένης διοικητικής δομής της Ορθοδοξίας, τα δε ζητήματα της διασποράς και αυτοκεφαλίας/αυτονομίας θα προκαλέσουν μακρότατες ζυμώσεις: παρά τη βραδεία κεντρομόλο όδευση, πολλές πτυχές του ζητήματος παραμένουν ακόμη ανοικτές.

3.2.1 Από την Α΄ προπαρασκευαστική επιτροπή (1971) στην Α΄ προσυνοδική διάσκεψη (1976)

Τρία μόλις χρόνια μετά τη Δ΄ πανορθόδοξη διάσκεψη οι επιμέρους εισηγήσεις έχουν ολοκληρωθεί, ούτως ώστε να καταστεί δυνατή η σύγκληση της Α΄ διορθόδοξης προπαρασκευαστικής επιτροπής (Γενεύη 1971). Αυτή στοχεύει πλέον στη σύνταξη κειμένου περιεκτικού, θεολογικά και ιστορικά κατοχυρωμένου, αλλά και συγκεκριμένου κατά την τρέχουσα ποιμαντική του πρακτική. Σε παρόμοια πλαίσια θα κινηθούν στο εξής οι προοπτικές όλων των πρωτοβάθμιων ομάδων εργασίας.

Η *επιτροπή* εγκρίνει τις εκθέσεις περί των πηγών της Θείας Αποκάλυψης και των ορίων οικονομίας και ακρίβειας, όσον όμως αφορά την πληρέστερη συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου στη ζωή της Εκκλησίας και τον τυχόν αναπροσδιορισμό των κωλυμάτων του γάμου η προσέγγιση είναι συμβιβαστική και παραπεμπτική σε μείζον όργανο. Προτείνεται, πάντως, ελάφρυνση του κύκλου των νηστειών προς όφελος της πνευματικής εγκράτειας· συνάμα συνιστάται η αποδοχή του *νεο-ορθόδοξου* ημερολογίου και εξαιρείται η ανάγκη διαχριστιανικής εγκύψεως επί της μεθόδου υπολογισμού του Πασχαλίου. Οι εργασίες κατακλείουν με την ευχή αναθεώρησης του καταλόγου θεμάτων, υπερβολικά εκτενούς και δύσκαμπτου.

Αξιοπρόσεκτο περαιτέρω στοιχείο στην οικοδόμηση ενιαίας έκφρασης αποτελεί ακαδημαϊκής φύσεως διορθόδοξο θεολογικό συμπόσιο που πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1972. Σε αυτό αποτιμήθηκε η πορεία των διαχριστιανικών επαφών, τονίστηκε ότι η πρόοδος δεν συνιστά αυτοσκοπό και δόθηκε έμφαση στις σχέσεις ορθόδοξης παράδοσης και απαιτήσεων του σύγχρονου κόσμου, επισημαίνοντας ότι η Εκκλησία έχει βέβαια δώσει σώζουσα απάντηση στα αγωνιώδη ερωτήματα της κοινωνίας, υπολείπεται ωστόσο ως προς την αποτελεσματική μετάδοση του μηνύματός της.

Άλλωστε λίγους μόνο μήνες προ της *διάσκεψης* πραγματοποιείται το Β΄ συνέδριο ορθόδοξης θεολογίας (Αθήνα 1976). Με κεντρικό άξονα τη θεολογία ως έκ-

φραση της ζωής και συνείδησης της Εκκλησίας, ως έκφραση της παρουσίας της στον κόσμο, αναπτύσσει ενδιαφέρουσα προβληματική σχετική με τη δυναμική αλληλεξάρτηση Εκκλησίας και κοινωνίας, τους στόχους της ιεραποστολής, τη διαχριστιανική πρόκληση.

Η Ορθοδοξία φθάνει στην *Α΄ προσυνοδική διάσκεψη* (Γενεύη 1976) έπειτα από επιμελή και σφαιρική προπαρασκευή. Σε αυτή τη βαρυσήμαντη σύναξη μετέχουν όλες οι εκκλησίες, εξαιρέσει της γεωργιανής, ενώ τη γραμματειακή ευθύνη των αναλόγων συναθροίσεων αναλαμβάνει εφεξής ο διευθυντής του *ορθόδοξου κέντρου* Τρανουπόλεως (μετέπειτα Ελβετίας) Δαμασκηνός. Η ημερησία διάταξη περιλαμβάνει την αναθεώρηση του θεματολογίου, την επανεξέταση της όλης μεθοδολογίας, την επισκόπηση και αξιολόγηση των διμερών και πολυμερών διαχριστιανικών σχέσεων, τη μελέτη της δυνατότητας ενιαίου εορτασμού του Πάσχα. Επιπλέον χαράσσεται το βασικό σκιαγράφημα της *Μεγάλης Συνόδου*: η ανάγκη να συνέλθει τάχιστα, να είναι σύντομη κατά τη διάρκεια, να μη θεωρηθεί ως μοναδική, τέλος να μη θίξει το δόγμα και τους κανόνες καθ' εαυτούς. Αυτό βεβαίως δεν αφαιρεί από την ύπατη αυτή συνάθροιση τη δυνατότητα να ερμηνεύσει τη θεολογική και κανονική διδασκαλία.

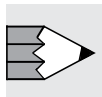
Εν κατακλείδι ο κατάλογος λαμβάνει την εξής οριστική μορφή:

- ορθόδοξη διασπορά,
- αυτοκεφαλία και τρόπος ανακήρυξης της,
- αυτονομία και τρόπος ανακήρυξης της,
- δίπτυχα*,
- κοινό ημερολόγιο,
- κωλύματα γάμου,
- αναπροσαρμογή των περί νηστείας διατάξεων,
- σχέσεις προς τον υπόλοιπο χριστιανικό κόσμο,
- Ορθοδοξία και οικουμενική κίνηση,
- συμβολή στην επικράτηση των χριστιανικών ιδεωδών της ειρήνης, ελευθερίας, αδελφοσύνης και αγάπης μεταξύ των λαών, καθώς και στην άρση των φυλετικών διακρίσεων.

Είναι προφανές ότι έχουν επιλεγεί μόνο τα ζητήματα που αποτελούν τρέχουσες προτεραιότητες και έχουν ανάγκη συνοδικής επισφράγισης. Η εποπτική και κριτική τους εξέταση καταδεικνύει, εντέλει, προσπάθεια εφαρμογής της πάγιας κανονικής τάξης, αλλά και αναπροσαρμογής των ποιμαντικών παραμέτρων εντός μιας ταχέως εξελισσόμενης κοινωνίας, προσπάθεια περαιτέρω κοινής μαρτυρίας προς τον κόσμο και τους άλλους χριστιανούς. Η μεθοδολογία, εξάλλου, εξελίσσεται προς μάλλον ευέλικτα σχήματα, εφόσον αποφασίζεται να γίνεται η επεξεργασία των θεμάτων από μία εκάστοτε εκκλησία υπό τη μορφή ακαδημαϊκού πονήματος.

Δραστηριότητα 4/Κεφάλαιο 3

Σχολιάστε σε μία παράγραφο 70-80 λέξεων τα αίτια σύμπτυξης του θεματολογίου της *Μεγάλης Συνόδου* από την *Α΄ προσυνοδική διάσκεψη* και σχολιάστε την ορθότητα των τελικών επιλογών. Τη δική μας απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

3.2.2 Τα χρόνια μέχρι το 1982 και η Β΄ προσυνοδική διάσκεψη (1982)

Κύριο γεγονός της περιόδου μεταξύ των δύο προσυνοδικών διασκέψεων είναι η οργάνωση συνεδρίου σχετικού με την κοινή τέλεση του Πάσχα (Γενεύη 1977). Εξισορροπώντας την επιστημονική συνέπεια και την ποιμαντική πρόνοια, εστιάζεται στη φροντίδα για την ακεραιότητα της Ορθοδοξίας και την ανάγκη πιστότητας στα θέσμια, παράλληλα όμως τονίζει την παγχριστιανική σημασία ενιαίου εορτασμού της Αναστάσεως του Κυρίου, δεν παραλείπει δε να επισημάνει τις εγγενείς ανακρίβειες του Ιουλιανού ημερολογίου και των εν χρήσει αρχαίων σεληνιακών πινάκων, περαιτέρω να καταθέσει Πασχάλιο επί τη βάση νεότατων μετρήσεων.

Η Β΄ προσυνοδική διάσκεψη (Γενεύη 1982), στην οποία εκπροσωπούνται όλες οι κατά τύπους εκκλησίες, συνιστά βασικό ορόσημο, εφόσον η Ορθοδοξία καλείται πλέον να δώσει στη δημοσιότητα επίσημα κοινά κείμενα επί άκρως σημαντικών προβλημάτων, όπως της δυνατότητας αναπροσαρμογής των περί νηστείας διατάξεων, επανεξέτασης των κωλυμάτων του γάμου και ρύθμισης του ημερολογιακού. Το άμεσο ποιμαντικό τους ενδιαφέρον σε συνδυασμό με το γεγονός ότι αυτά δεν άπτονται διοικητικών αμφιγνωμιών, ούτε υπεισέρχονται ευθέως στις διαχριστιανικές σχέσεις, ερμηνεύει άλλωστε την κατά προτεραιότητα επιλογή τους. Στο ζήτημα των προϋποθέσεων του γάμου συνιστάται απλώς η κατ' οικονομίαν ευλυγισία σε περιπτώσεις μεικτών με αλλόθρησκους, πάντοτε δε εν συναρτήσει προς τις κοινωνικές συντεταγμένες κάθε εκκλησίας. Ρητά, άλλωστε, απορρίπτεται η δυνατότητα σύναψης γάμου μετά τη χειροτονία: έτσι φαίνεται να λήγει κατά τις επιταγές της ακρίβειας ένα θέμα, το οποίο εδώ και εξήντα τουλάχιστον χρόνια είχε απασχολήσει τον κλήρο. Περαιτέρω, τα ζητήματα της νηστείας και του ημερολογίου παραπέμπονται εκ νέου, ώστε να διερευνηθούν σε βάθος οι ποιμαντικές τους προεκτάσεις και να ενημερωθεί πλήρως το χριστεπώνυμο πλήρωμα.

Συμπερασματικά, η σύγκριση των ανακοινωθέντων της Β΄ προσυνοδικής διάσκεψης και εκείνων της Α΄ διορθόδοξης προπαρασκευαστικής επιτροπής υποδηλώνει κάποια υπαναχώρηση, οφειλόμενη στο γεγονός ότι η επιτροπή είχε μάλλον ακαδημαϊκό χαρακτήρα, ενώ η διάσκεψη ήταν διστακτική έναντι των νεωτερισμών καθώς έφερε το άγχος αυξημένης υπευθυνότητας έναντι της Εκκλησίας.

3.2.3 Η Β΄ προπαρασκευαστική επιτροπή (1986) και η Γ΄ προσυνοδική διάσκεψη (1986)

Επόμενο βήμα στην εξελικτική πορεία προς τη Μεγάλη Σύνοδο αποτελεί η Β΄ διορθόδοξη προπαρασκευαστική επιτροπή (Γενεύη 1986), η οποία στοχεύει στην κατάρτιση θεολογικώς περιεκτικών φακέλων σχετικών με τη νηστεία, τις διαχριστιανικές σχέσεις και τη συμβολή στην επικράτηση των ιδεωδών της ειρήνης, δι-

καιοσύνης και ελευθερίας. Πράγματι, τα εισηγητικά κείμενα της επιτροπής επιτυγχάνουν να αποδώσουν διαυγέστατα το θεολογικό πλαίσιο και ποιμαντικό υπόβαθρο της όλης προβληματικής. Έτσι η νηστεία αποκτά τις πραγματικές της διαστάσεις ως ιερός θεσμός αδιάρρηκτα συνδεδεμένος προς την αδιάλειπτη προσευχή, την ειλικρινή μετάνοια και τα έργα ευποιίας, συνάμα όμως υποδεικνύεται ότι οι καιροί επιτάσσουν φιλόανθρωπη συγκατάβαση και επιείκεια. Περαιτέρω αποτιμώνται οι ποικίλες συνιστώσες της οικουμενικής κίνησης σε επιμελή προσπάθεια στήριξης των θετικών στοιχείων και ταυτόχρονης επιφυλακής προ του κινδύνου συγκρητιστικών τάσεων, ενώ η εμβριθής έκθεση των απόψεων της επιτροπής επί του θέματος της επικράτησης ειρήνης και ελευθερίας στον κόσμο δικαίως θα υιοθετηθεί σε επίσημο επίπεδο.

Λίγους μόνον μήνες αργότερα συνέρχεται –με τη συμμετοχή σύνολης της Ορθοδοξίας– η Γ΄ προσυνοδική διάσκεψη (Γενεύη 1986). Εξαρχής ψηφίζεται κανονισμός λειτουργίας που διευκρινίζει ότι οι ως άνω συναθροίσεις αποτελούν σώματα έκτακτης υφής και τεχνικής φύσης: οι αποφάσεις τους έχουν εισηγητικό χαρακτήρα και συνεπώς στερούνται δεσμευτικού κύρους, μπορούν όμως να έχουν άμεση εφαρμογή αν το επιβάλλει η φύση του ζητήματος. Σε περίπτωση διαφωνιών το αμφισβητούμενο θέμα παραπέμπεται στην επομένη διάσκεψη, τελικώς δε οδηγείται ανοικτό στη Μεγάλη Σύνοδο.

Η πιθανότητα αναπροσαρμογής των περί νηστείας διατάξεων προκαλεί μακρότατες συζητήσεις. Το κείμενο που εγκρίνεται αποτελεί συνισταμένη ποικίλων ποιμαντικών τάσεων, εμβαθύνει δε στο ουσιαστικό νόημα του θεσμού συνδυάζοντας τη χρήση παραδοσιακών κατηγοριών και τον απροϋπόθετο σεβασμό προς το ανθρώπινο πρόσωπο, όπως τον αντιλαμβάνεται η οικονομία. Σε τελική ανάλυση κατατίθεται μήνυμα ελάττωσης των αναγκών, μήνυμα ελευθερίας. Δεύτερο θέμα που ολοκληρώνεται είναι αυτό που αφορά τις επαφές με τον υπόλοιπο χριστιανικό κόσμο. Η προσέγγιση επιβεβαιώνει ότι η συμμετοχή στους διμερείς διαλόγους αποτελεί θεολογικό και ποιμαντικό χρέος της Ορθοδοξίας, οι δε εκκλησίες προτρέπονται σε ενιαία δράση υπό την αιγίδα του Φαναρίου. Σε άμεση, άλλωστε, συνάρτηση προς τα προαναφερθέντα αποτιμώνται εκκλησιολογικώς οι οικουμενικές σχέσεις και ζητείται η λήψη μέτρων κατά του συγκρητισμού και η εξισορρόπηση των θεολογικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων στον οργανωμένο διαχριστιανικό χώρο.

Παράλληλα Κείμενα

Στο σημείο αυτό μελετήστε το κείμενο της Γ΄ προσυνοδικής διάσκεψης σχετικά με την αναπροσαρμογή των περί νηστείας διατάξεων (1986).

Τέλος, η διάσκεψη εκδίδει ανακοινωθέν που αφορά τη συμβολή της Ορθοδοξίας στην επικράτηση της ειρήνης, δικαιοσύνης, ελευθερίας, αδελφοσύνης και αγάπης μεταξύ των λαών, καθώς και στην άρση των φυλετικών και λοιπών διακρίσεων. Η ανάλυση αρχίζει με τη διαπίστωση ότι σήμερα δεν υπάρχουν αθώοι

όροι και όλα έχουν πάρει νόημα συνυφασμένο με τις τρέχουσες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, προχωρεί δε με τόλμη ορίζοντας την ειρήνη ως αποκατάσταση των σχέσεων μεταξύ Θεού και κτίσματος, εξαίροντας την άπειρη αξία του ανθρώπου ως ελεύθερου όντος, τονίζοντας ότι η Ορθοδοξία δικαιούται περισσότερο από κάθε άλλον να συμβάλει στην επίτευξη αυτών των στόχων στην κοινωνία, στηλιτεύοντας τις παραβιάσεις της ισοτιμίας των προσώπων, τέλος προτείνοντας εντονότερη κοινωνική διακονία και σύμπραξη με όλους τους καλοπροαίρετους πολίτες της οικουμένης.

Εάν βασικότερο επίτευγμα της Β΄ προσυνοδικής διάσκεψης υπήρξε το ίδιο το γεγονός ότι οι εκκλησίες καθαυτές συνδιαλέχθηκαν επισήμως, η Γ΄ έχει πολλά να προτείνει επί θεμάτων ακανθωδών και πάντοτε επίκαιρων, καταθέτει δε την άποψη της μέσα από κείμενα βαθιάς θεολογικής προοπτικής, ικανά να απαλλάξουν τους πιστούς από τους οποιουσδήποτε προβληματισμούς και να συσφίξουν εκ νέου τους ακατάλυτους δεσμούς της ενότητας.

Παράλληλα Κείμενα

Στο σημείο αυτό μελετήστε το ανακοινωθέν της Γ΄ προσυνοδικής διάσκεψης το οποίο αναφέρεται στη συμβολή της Ορθοδοξίας στην επικράτηση της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της ελευθερίας και της αγάπης μεταξύ των λαών (1986).

3.2.4 Η Γ΄ προπαρασκευαστική επιτροπή (1990) και τα χρόνια μέχρι το 1993

Η Εκκλησία φθάνει πλέον στην κρισιμότερη ίσως καμπή των προσυνοδικών διεργασιών, καθώς επιχειρεί τη σπουδή των στενότερα αλληλεξαρτώμενων θεμάτων περί διασποράς, αυτοκεφαλίας, αυτονομίας και διπτύχων, θεμάτων τα οποία συχνά προξένησαν μεγάλες αναταραχές, κυρίως όσον αφορά τα δικαιώματα της Κωνσταντινουπόλεως επί των υπερόριων παροικιών. Όντως, η Γ΄ διορθόδοξη προπαρασκευαστική επιτροπή (Γενεύη 1990) ασχολείται με το ζήτημα της ορθόδοξης διασποράς, ο δε Οικουμενικός Θρόνος εξαρχής καταθέτει πρόταση εκκλησιολογικώς θεμιτή και κανονικώς αποδεκτή, απόσταγμα μακρών διαβουλεύσεων και εύστοχων εξισορροπήσεων. Αυτή υποβάλλεται σε στιγμή κατά την οποία η ορθόδοξη εκκλησία έχει επείγουσα ανάγκη να τακτοποιήσει τα του οίκου της, εφόσον σε έσχατη ανάλυση κρίνεται η αξιοπιστία και σοβαρότητά της. Το ανωτέρω σχέδιο σημειώνει ότι:

- είναι επιθυμητή η δυνατότητα ποιμαντικής κάλυψης της εθνικής ή της ιεραποστολικής μητρότητας σε επίπεδο επισκοπής ή ενορίας,
- υπό την προϋπόθεση της εσωτερικής αυτοδυναμίας δεν αποκλείεται η σταδιακή κίνηση από κάποια μορφή εξάρτησης προς την αυτονομία ή και την αυτοκεφαλία, για ορισμένες τουλάχιστον τοπικές εκκλησίες της διασποράς,
- ουδεμία πρόταση μπορεί να υλοποιηθεί, εάν αγνοήσει αφενός το επίπεδο

πνευματικής ωρίμασης και καρποφορίας κάθε εκκλησίας, αφετέρου δε την εσωτερική σχέση των εθνικών στοιχείων,

- υπό τις παρούσες συνθήκες παραδεκτό πρότυπο αποτελεί το μητροπολιτικό σύστημα στο οποίο λειτουργούν τρεις ομόκεντροι εγγεγραμμένοι κύκλοι οργανωτικών δομών του ίδιου εκκλησιαστικού σώματος: ο εκκλησιαστικός, ο εκκλησιολογικός και ο ευχαριστιακός. Έτσι η μητρόπολη καλύπτει κυρίως το κανονικό κριτήριο και η επισκοπή κυρίως το εθνικό στην τοπική του έκφανση, τέλος η ενορία καλύπτει κυρίως την κοινοτική βάση της ορθόδοξης διασποράς,
- το μεταβατικό αυτό στάδιο έχει ήδη επιτυχώς δοκιμαστεί σε ορισμένες περιοχές (ΗΠΑ, Γαλλία, Αυστραλία) υπό τη μορφή διορθόδοξων τοπικών συνόδων.

Το εγκριθέν κείμενο, ωστόσο, υιοθετεί συμβιβαστική θέση, προτείνοντας να ιδρυθούν σε κάθε περιοχή *επισκοπικές συνελεύσεις* όλων των κανονικών ιεραρχών υπό την προεδρία του πρώτου επιτόπιου αρχιερέως του Οικουμενικού Θρόνου. Κάθε μέλος θα εξακολουθεί να υπάγεται στην αρχική του δικαιοδοσία, θα ορισθεί δε εκτελεστική επιτροπή για την καλύτερη λειτουργία του σώματος.

Στο πλαίσιο, άλλωστε, της πορείας προς την ενότητα, ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος συγκαλεί το 1992 στην έδρα του σύναξη των προκαθημένων όλων των ορθόδοξων εκκλησιών. Το βαρυσήμαντο αυτό γεγονός αποτελεί υπόδειγμα καταλλαγής μέσα σε έναν κόσμο στον οποίο η επιβίωση του ανθρώπου ως ελεύθερου προσώπου διακυβεύεται καθημερινά, συνάμα δε συνιστά ουσιαστική συνεισφορά στην ανάπτυξη συνοδικής συνείδησης.

3.2.5 Η Δ΄ προπαρασκευαστική επιτροπή (1993) και η αμέσως επόμενη περίοδος

Κατόπιν και των ανωτέρω κινήσεων ο χρόνος θεωρείται πλέον ώριμος για να αναζητηθεί ενιαία θέση της Ορθοδοξίας στα ζητήματα της εν γένει διοικητικής δόμησής της. Έτσι η Δ΄ διορθόδοξη προπαρασκευαστική επιτροπή (Γενεύη 1993) επιφορτίζεται με την προσέγγιση αυτών των θεμάτων, στην ουσία με την προσπάθεια αναζωπύρωσης του οράματος της *Αγίας και Μεγάλης Συνόδου*. Η σύναξη αποφέρει ικανοποιητικά αποτελέσματα, καθώς συγκατατίθεται στην ενεργοποίηση του θεσμού των *επισκοπικών συνελεύσεων*, οι οποίες θα εκτονώσουν τον δικαιοδοσιακό ανταγωνισμό. Αποφασίζεται μάλιστα να εγκαθιδρυθούν παρόμοια σχήματα στη Βόρεια Αμερική, Νότια Αμερική, Αυστραλία, Βρετανία, Γαλλία, Βέλγιο, Ολλανδία, Αυστρία, Ιταλία και Γερμανία.

Περαιτέρω προσδιορίζεται σε γενικές γραμμές το πλαίσιο ανακήρυξης του αυτοκέφαλου. Το τελικό κείμενο διαπιστώνει συμφωνία ως προς τους αναγκαίους κανονικούς όρους, δηλαδή τη συγκατάθεση της μητρος εκκλησίας, την εξασφάλιση της πανορθόδοξης συναίνεσης με ενέργειες του Οικουμενικού Θρό-

νου και την έκδοση του σχετικού τόμου από το Φανάριο· συνάμα διευκρινίζεται ότι η νέα εκκλησία εντάσσεται ως ισότιμο μέλος στη χορεία των πρεσβύτερων αδελφών.

Ακολουθεί σύσκεψη (Κωνσταντινούπολη 1995) σχετική με τη διαμόρφωση του μέλλοντος της ευρωπαϊκής Ορθοδοξίας, κατόπιν δε συνέδριο κανονολόγων επιφορτισμένο από τη Δ΄ διορθόδοξη προπαρασκευαστική επιτροπή να ρυθμίσει τα θέματα της διασποράς (Γενεύη 1995). Στις προτάσεις του περιλαμβάνεται προκαταρκτικός κανονισμός λειτουργίας των επισκοπικών συνελεύσεων, ο οποίος αναβαθμίζει αισθητά τον ρόλο του προέδρου, καθώς θεωρεί απαραίτητη για την ευρυθμία τη δυνατότητά του να αναφέρεται αμέσως προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη και να αναλαμβάνει αυτοδικαίως την εποπτεία εκτέλεσης των ειλημμένων αποφάσεων.

Στις αρχές του 1999 εκπρόσωποι όλων των εκκλησιών συγκεντρώνονται στη Γενεύη προσβλέποντας σε σύγκληση διορθόδοξης προπαρασκευαστικής επιτροπής. Η μακρά, ωστόσο, συζήτηση περί του τρόπου εκπροσώπησης της μέχρι τότε ακέφαλης αυτόνομης εσθονικής εκκλησίας αλλά και η ατυχής επιλογή της χρονικής στιγμής οδηγούν τη σύναξη σε αδυναμία εξάντλησης της ημερησίας διάταξης και συνακόλουθη αναβολή των εργασιών για το εγγύς μέλλον. Ομόφωνα, πάντως, διατρανώνεται η επιθυμία να πραγματοποιηθεί η Μεγάλη Σύνοδος με την είσοδο στην τρίτη χιλιετία.

3.2.6 Αποτίμηση της τριακονταετίας

Οι προσυνοδικές διασκέψεις των τελευταίων χρόνων συνιστούν συναθροίσεις ιδιαίτερης σημασίας, εφόσον σε αυτές οριστικοποιείται το θεματολόγιο και κατατίθενται κείμενα κοινής αποδοχής. Η πορεία είναι επίμοχθη και βραδεία, διότι πέραν της υπέρβασης των τρεχόντων προβλημάτων οι κατά τόπους εκκλησίες οφείλουν να διαμορφώσουν συνοδική συνείδηση, ώστε όχι μόνο να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε διάσταση αντιλήψεων, αλλά και να εξισορροπήσουν συνετά την οικονομία και την ακρίβεια, αποτολμώντας επανέκφραση της πίστης και του θεσμικού της πλαισίου με όρους κατανοητούς από το σημερινό ποίμνιο.

Ας σημειωθεί, άλλωστε, ότι κατά αυτή την τελευταία τούτη και κρισιμότερη φάση το Φανάριο επωμίζεται πολλαπλή διακονία: προτείνει, εποπτικώς αποτιμά, χαράσσει οδούς, εξισορροπεί τα παραδεδομένα με τη φωνή της εποχής, αποτρέπει την ανάμειξη κοσμικών συμφερόντων, αναθεωρεί τη διαδικαστική δυσκαμψία, επιτυγχάνει την άρση αδιεξόδων, καταθέτει λόγο πολύμορφο κατά τη σύνταξη κοινών κειμένων.

Οι παλινδρομήσεις είναι συχνές και ο κίνδυνος αυτοπαγίδευσης της Ορθοδοξίας στον μηχανισμό προπαρασκευής επικρέμαται συνεχώς. Ωστόσο, εν κατακλείδι, το όλο εγχείρημα πιστώνεται με ουσιαστικά θεωρητικά και πρακτικά επιτεύγματα, τα οποία επιτρέπουν στον λαό του Θεού να οραματισθεί την ημέρα σύγκλησης της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου.

Πίνακας 2

Η ενασχόληση με τα μεγάλα διορθόδοξα θέματα κατά την προσυνοδική περίοδο							
	Α' επιτροπή	Α' διάσκεψη	Β' διάσκεψη	Β' επιτροπή	Γ' διάσκεψη	Γ' επιτροπή	Δ' επιτροπή
Ορθοδοξία και κόσμος		+		+	+		
Ημερολογιακό και Πασχάλιο	+	+					
Κωλύματα γάμου	+	+	+				
Αναδιαμόρφωση νησκειών	+	+		+	+		
Κλήρος και μοναχικός βίος			+				
Θεία λατρεία	+						
Διαχριστιανικές σχέσεις		+		+	+		
Διασπορά		+				+	+
Αυτοκεφαλία και αυτονομία		+					+

Σύνοψη Ενότητας

Η κυρίως προσυνοδική περίοδος αρχίζει με τη σύγκληση της *Α΄ διορθόδοξης προπαρασκευαστικής επιτροπής* (1971), η οποία προτείνει συντόμευση του καταλόγου θεμάτων, ενώ περαιτέρω συνιστά ελάφρυνση του κύκλου των νηστειών, αποδέχεται το *νεο-ορθόδοξο* ημερολόγιο και διαπιστώνει την ανάγκη επανυπολογισμού του Πασχαλίου. Η *Α΄ προσυνοδική διάσκεψη* (1976) αξιολογεί τις διαχριστιανικές σχέσεις, συζητεί τη μεθοδολογία, κυρίως όμως σκιαγραφεί τα χαρακτηριστικά της *Μεγάλης Συνόδου* και αναθεωρεί το θεματολόγιο. Με την οριστική του μορφή περιλαμβάνει ζητήματα που αποτελούν τρέχουσες προτεραιότητες και χρήζουν συνοδικής επισφράγισης, δηλαδή θέματα που αφορούν την ορθόδοξη διασπορά, την αυτοκεφαλία και αυτονομία, τα δίπτυχα, το ημερολογιακό ζήτημα, τα κωλύματα του γάμου, την αναπροσαρμογή των περί νηστείας διατάξεων, τις εν γένει επαφές με την υπόλοιπη χριστιανοσύνη και, τέλος, τη δυνατότητα συμβολής στην επικράτηση της ειρήνης, ελευθερίας, αδελφοσύνης και αγάπης μεταξύ των λαών, καθώς και στην άρση των φυλετικών διακρίσεων.

Η *Β΄ προσυνοδική διάσκεψη* (1982) αποφασίζει την κατ' οικονομίαν αντιμετώπιση των μεικτών γάμων, αδυνατεί όμως να καταλήξει σε οριστικά συμπεράσματα σχετικά με τη νηστεία και το ημερολογιακό, καθώς διστάζει προ των αυξημένων ευθυνών της ως υπεύθυνου πανορθόδοξου οργάνου. Σε συνέχεια των ανωτέρω η *Β΄ διορθόδοξη προπαρασκευαστική επιτροπή* (1986) επιτυγχάνει να καταρτίσει κείμενα θεολογικής εμβρίθειας και νεωτερικής προσέγγισης σχετικά με τη νηστεία, τις διαχριστιανικές σχέσεις και την αναγκαιότητα επικράτησης ειρήνης, δικαιοσύνης και ελευθερίας. Η τελευταία εισήγηση θα υιοθετηθεί αυτούσια από τη *Γ΄ προσυνοδική διάσκεψη* (1986), η οποία όμως θα αποδειχθεί συντηρητικότερη στο θέμα της αναπροσαρμογής των νηστειών.

Η επόμενη και δυσχερέστερη φάση των διεργασιών αφορά τη συζήτηση των θεμάτων της διασποράς και της αυτοκεφαλίας/αυτονομίας, εγκαινιάζεται δε με τη *Γ΄ διορθόδοξη προπαρασκευαστική επιτροπή* (1990), στην οποία κατατίθεται εκτενές προσχέδιο του Φαναρίου περί των παροικιών του εξωτερικού. Τελικά προκρίνεται συναινετική πρόταση περί σύστασης *επισκοπικών συνελεύσεων*. Η *Δ΄ διορθόδοξη προπαρασκευαστική επιτροπή* (1993) αποφασίζει την ενεργοποίηση του εν λόγω θεσμού, ώστε να εκτονωθεί ο δικαιοδοσιακός ανταγωνισμός, συνάμα δε διαπιστώνει γενική συμφωνία ως προς τους κανονικούς όρους χορήγησης του αυτοκέφαλου. Ακολουθεί διορθόδοξο συνέδριο κανονολόγων (Γενεύη 1995) επιφορτισμένο με τη ρύθμιση των θεμάτων της διασποράς, στις αρχές δε του 1999 επιχειρείται η σύγκληση *διορθόδοξης προπαρασκευαστικής επιτροπής*, η οποία θα αναβληθεί για το εγγύς μέλλον λόγω τεχνικών κωλυμάτων.

Σύνοψη Κεφαλαίου

Το κεφάλαιο πραγματεύεται τις επάλληλες φάσεις της πορείας προς την *Αγία και Μεγάλη Σύνοδο της Ορθοδοξίας*, όπως αυτές διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα.

Οι απαρχές του εγχειρήματος ανάγονται στην αλληλογραφία Φαναρίου και των επιμέρους εκκλησιών κατά την τριετία 1902-4. Τα γράμματα υπογραμμίζουν τη χρησιμότητα των πανορθόδοξων συνάξεων και θίγουν φλέγοντα ποιμαντικά προβλήματα, όπως είναι το ημερολογιακό ή οι σχέσεις με την υπόλοιπη χριστιανοσύνη και τον κόσμο. Σε ανάλογο –ή και ριζοσπαστικότερο– πνεύμα θα κινηθεί το συνέδριο του 1923 (Κωνσταντινούπολη) κατά τη διαπραγμάτευση των ανωτέρω, των κωλυμάτων του γάμου και της αναπροσαρμογής των νηστειών. Λίγο αργότερα, άλλωστε, θα αποφασιστεί η σύγκληση *προσυνόδου*. Το 1930 συνέρχεται *προκαταρκτική επιτροπή*, η οποία καταθέτει μακροσκελές θεματολόγιο, αναφερόμενο στην ανάγκη ενοποίησης του τυπικού και κωδικοποίησης των ιερών κανόνων, στην καθημερινή πραγματικότητα του λαού του Θεού, στις διαχριστιανικές επαφές, στη διοικητική δομή της Ορθοδοξίας. Σε πλήρη αντίθεση με το σκεπτικό της, συνάθροιση ιεραρχών του ανατολικού συνασπισμού συνηγορεί το 1948 στη Μόσχα υπέρ της απομόνωσης. Οι διαδικασίες ενεργοποιούνται, πάντως, εκ νέου στις αρχές της δεκαετίας του '60, καθώς η *Α' πανορθόδοξη διάσκεψη* (1961) εγκρίνει ανανεωμένη μορφή του θεματολογίου, ενώ η *Δ'* (1968) εγκαταλείπει τον νεολογισμό της *προσυνόδου* και αποφασίζει να μελετώνται τα ζητήματα από *προπαρασκευαστικές επιτροπές* και κατόπιν από *προσυνοδικές διασκέψεις*.

Η κυρίως *προσυνοδική* περίοδος αρχίζει με τη σύγκληση της *Α' διορθόδοξης προπαρασκευαστικής επιτροπής* (1971), η οποία προτείνει σύντμηση του καταλόγου θεμάτων, ελάφρυνση των νηστειών και επανεξέταση του ημερολογιακού ζητήματος. Η *Α' προσυνοδική διάσκεψη* (1976) αξιολογεί τις διαχριστιανικές σχέσεις, συζητεί τις μεθοδεύσεις, αλλά και προχωρεί σε αναθεώρηση του θεματολογίου: στην οριστική του μορφή περιλαμβάνει τα σχετικά με τη διασπορά, την αυτοκεφαλία και αυτονομία, τα δίπτυχα, το ημερολογιακό, τα κωλύματα του γάμου, την αναπροσαρμογή των περί νηστείας διατάξεων, τις εν γένει οικουμενικές επαφές, τέλος τη δυνατότητα συμβολής στην επικράτηση της ειρήνης, ελευθερίας και αδελφοσύνης μεταξύ των λαών. Η *Β' προσυνοδική διάσκεψη* (1982) θεσπίζει την *κατ' οικονομίαν αντιμετώπιση των μεικτών γάμων*, ενώ η *Β' διορθόδοξη προπαρασκευαστική επιτροπή* (1986) ασχολείται με τη νηστεία, προωθεί τις διαχριστιανικές σχέσεις και αναγνωρίζει την ανάγκη επικρατήσεως ειρήνης και δικαιοσύνης. Συγκαταβατική κατά τα λοιπά, η *Γ' προσυνοδική διάσκεψη* (1986) θα φανεί συντηρητικότερη στο θέμα των νηστειών.

Η επόμενη και δυσχερέστερη φάση αφορά τη βραδεία διευθέτηση των αντιγνομίων που σχετίζονται με τη διασπορά και την αυτοκεφαλία ή αυτονομία. Έτσι η *Γ' διορθόδοξη προπαρασκευαστική επιτροπή* (1990) διατυπώνει συναινετική πρόταση περί σύστασης *επισκοπικών συνελεύσεων*, η δε *Δ'* (1993) αποφασίζει την ενεργοποίηση του νέου τούτου θεσμού και συνάμα ομοφωνεί ως προς το κανονικό πλαίσιο χορήγησης του αυτοκέφαλου. Προετοιμάζοντας τα περαιτέρω βήματα, ορθόδοξο συνέδριο κανονολόγων (Γενεύη 1995) εμβαθύνει στο θέμα της διασποράς.

Γλωσσάρι

- **Οικουμενικός Θρόνος (Φανάριο)**: το πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, πρώτο κατά την τάξη στη διοικητική δομή της Ορθοδοξίας βάσει –κατ’ αρχήν– του γ’ κανόνα της Β’ οικουμενικής συνόδου.
- **ημερολογιακό ζήτημα (ημερολογιακή αναπροσαρμογή)**: η διερεύνηση των επιπτώσεων τυχόν υιοθέτησης του Γρηγοριανού ημερολογίου από την Ορθοδοξία και η προσπάθεια τήρησης ενιαίας, κατά το δυνατόν, γραμμής επί του θέματος.
- **Πασχάλιο**: κατάλογος ημερομηνιών εορτασμού του Πάσχα βασισμένος σε αστρονομικές μετρήσεις.
- **εθνοφυλετισμός**: η απειρόληση του οικουμενικού ορθόδοξου φρονήματος χάριση σκοπών φυλετικής ή εθνικής υφής.
- **τυπικό**: το σύνολο των διατάξεων που αφορούν την τάξη κατά τη λατρεία και γενικότερα κατά τις θεσμοθετημένες εκδηλώσεις της Εκκλησίας.
- **αυτοκεφαλία**: πλήρης διοικητική ανεξαρτησία μιας εκκλησίας, χορηγούμενη από το Οικουμενικό Πατριαρχείο με αναφορά στη βούληση της όλης Ορθοδοξίας.
- **αυτονομία**: μερική χειραφέτηση μιας εκκλησίας υπό την αιγίδα του Οικουμενικού Θρόνου, ο οποίος και παρέχει την αυτοδιοίκηση επ’ ονόματι της όλης Ορθοδοξίας.
- **ιεροί κανόνες**: το σύνολο των νομοθετικών διατάξεων της Εκκλησίας, όπως αυτές κατοχυρώθηκαν από τις οικουμενικές συνόδους.
- **Ιερά Παράδοση**: πηγή της πίστης –μη αποδεκτή από τη διαμαρτύρηση– ισότιμη και αλληλένδετη με την Αγία Γραφή, προφορική κατ’ αρχάς και καταγεγραμμένη αργότερα από τους Πατέρες της Εκκλησίας.
- **οικονομία**: η δυνατότητα της Εκκλησίας να αποκλίνει κατά περίπτωση από την αυστηρή εφαρμογή των ιερών κανόνων –την ακρίβεια– με στόχο τη σωτηρία των πιστών.
- **Β’ βατικανή σύνοδος**: σύνοδος της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας (1962-65) άκρως νεωτεριστική, ιδίως σε θέματα διαχριστιανικών σχέσεων, δικαιωμάτων του λαϊκού στοιχείου, εγκατάλειψης ελασσόνων παραδόσεων και εγκύψεως στις αρχαίες πηγές.
- **δίπτυχα**: απαρίθμηση όλων των κανονικών –μη σχισματικών– εκκλησιών σε αποδεκτή από τη σύνολη Ορθοδοξία ιεράρχηση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Απαντήσεις σε Δραστηριότητες

Δραστηριότητα 1

Με πλήρη συνείδηση του ηγετικού της ρόλου, η Κωνσταντινούπολη κατανοεί την ανάγκη αναπροσαρμογής του ημερολογίου, συνάμα όμως αποφεύγει να πάρει εκ των προτέρων ρητή θέση και υποστηρίζει την ενιαία αντιμετώπιση του ζητήματος. Καθώς, άλλωστε, οι τυχόν ενστάσεις είναι αμιγώς ποιμαντικής υφής, οι υπόλοιπες εκκλησίες προσαρμόζονται εντέλει στο πολιτικοκοινωνικό τους πλαίσιο. Έτσι στα νεοπαγή εθνικά βαλκανικά κράτη οι γενικές συνθήκες είναι ομαλές, γεγονός που καθιστά εφικτή τη μεταβολή. Αντιθέτως, η Μέση Ανατολή ταλανίζεται από τον προσηλυτισμό και θεωρεί ότι η διαφοροποίηση των χρονικών παραμέτρων αποτελεί σημαντική μέθοδο άμυνας. Η Ρωσία, τέλος, είναι μάλλον επιφυλακτική εξαιτίας της τυπολατρικής συμπεριφοράς ευρέων κοινωνικών στρωμάτων, αλλά και της μεικτής σύνθεσης των δυτικών της περιοχών.

Δραστηριότητα 2

Το συνέδριο του 1923 απηχεί τις ελπίδες του Μεσοπολέμου για σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των λαών και βελτίωση της καθημερινής ζωής. Δίνοντας τον τόνο στις εργασίες, η Κωνσταντινούπολη ερμηνεύει αυτό το γενικό αίσθημα στο πλαίσιο της οικουμενικής συνείδησης και ποιμαντικής ευαισθησίας της. Έτσι προτείνεται η σύγκληση πανορθόδοξης συνόδου και η ενοποίηση του ημερολογίου, συνάμα δε επιχειρείται η θεσμοθέτηση ελαφρύνσεων στον βίο των πιστών. Αντιθέτως, το συνέδριο του 1948 εκφράζει τις θέσεις των ηγετικών ομάδων της ρωσικής εκκλησίας σε μία περίοδο κατά την οποία ο ανατολικός συνασπισμός έχει διευρυνθεί σημαντικότερα και παραμένει σε κατάσταση αναδιπλώσης. Η απόρριψη των διαχριστιανικών επαφών, αλλά και η σύγκλιση με τις κρατικές παραμέτρους σε τρέχοντα θέματα συνιστούν απόρροια μιας ευρύτερης σύμπλευσης με την πολιτεία.

Δραστηριότητα 3

Αν εξαιρεθούν τα τρέχοντα ζητήματα, η *προκαταρκτική επιτροπή* αναφέρεται σε θέματα τάξης και ποιμανσης, αντιμετώπισης της εκκοσμίκευσης, διαχριστιανικών επαφών, διορθόδοξων σχέσεων και διοικητικής δομής. Η *Α' πανορθόδοξη διάσκεψη* θα προσθέσει ορισμένα στοιχεία που αφορούν το δόγμα, κατά τα άλλα όμως θα κινηθεί σε συγκρίσιμα όρια. Ως νέες παράμετροι τίθενται η συμμετοχή των λαϊκών στη λατρεία και η αναπροσαρμογή των νηστειών. Απηχήσεις σύγχρονων κοινωνικών αντιλήψεων, όλα αυτά θα πρέπει να συνδυαστούν με το γενικότερο εγχείρημα εγκύψεως στην Ιερά Παράδοση, αλλά και καταπολέμησης των κοσμικών τάσεων. Τα σχετικά με τη δικαιοδοσιακή τάξη παραμένουν πρωτεύουσας σημασίας ως μέγιστο διορθόδοξο πρόβλημα, ενώ οι διαχριστιανικές

επαφές έχουν φτάσει μεταπολεμικά σε ωριμότερο επίπεδο, χωρίς πάντως να λείπουν οι παλινδρομήσεις. Σε γενικές γραμμές το σκεπτικό έχει μεταβληθεί μόνο όσο απαιτεί η χρονική απόσταση μιας τριακονταετίας.

Δραστηριότητα 4

Τα προηγηθέντα θεματολόγια κατέγραφαν τα πάσης φύσεως προβλήματα της Ορθοδοξίας ή ενίοτε προέβαιναν απλώς σε ποικίλης φύσεως αναλύσεις. Αποτέλεσμα του μεγάλου αριθμού τους ήταν η έλλειψη ιεράρχησης, η διαδικαστική δυσκαμψία και η απώλεια πολύτιμου χρόνου σε συζητήσεις ακαδημαϊκές ή απλώς επίκαιρες. Αντιθέτως, ο κατάλογος της *Α΄ προσυνοδικής διάσκεψης* περιλαμβάνει θέματα που όντως απαιτούν πανορθόδοξη προσέγγιση και συνιστούν κρίσιμα κριτήρια ενότητας: η λιτότητα αυτή επιτρέπει την ευελιξία και έγκυψη μόνον επί της ουσίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τα πρακτικά και επίσημα ανακοινωθέντα των παλαιότερων διασκέψεων ή συνεδρίων κυκλοφορούν συνήθως σε ανεξάρτητες και μάλλον δυσπρόσιτες εκδόσεις, γεγονός που οδήγησε σε αναλυτικότερες παραθέσεις στα πλαίσια της ενότητας 3.1. Αντιθέτως, τα νεότερα δεδομένα και ο σχολιασμός τους είναι εύκολα προσπελάσιμα χάρη στις προσπάθειες του *ορθόδοξου κέντρου* του Οικουμενικού Πατριαρχείου: οι σχετικοί τίτλοι αναφέρονται στον *οδηγό περαιτέρω μελέτης*. Ο κατωτέρω ενδεικτικός βιβλιογραφικός κατάλογος αφορά περαιτέρω κριτικές προσεγγίσεις, σε μια προσπάθεια πληρέστερης καταγραφής των ποικίλων ζυμώσεων της προσυνοδικής περιόδου.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αναγνωστόπουλος Α., «Οικουμενικόν Πατριαρχείον και ενότης της Ορθοδοξίας κατά τον Κ' αιώνα», *Εκκλησία και Θεολογία*, τεύχος 2, 1981, σ. 913.

Βαρέλλα Ε.Α., *Διορθόδοξοι και οικουμενικάί σχέσεις του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως*, Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1994.

Συνοδικά, Γραμματεία επί της Προπαρασκευής της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου, Γενεύη 1976 και εξής.

Επίσκεψις, Ορθόδοξο Κέντρο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Γενεύη 1970 και εξής.

Παπαδόπουλος Α., *Μαρτυρία και διακονία της Ορθοδοξίας σήμερα*, εκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1983.

Σταυρίδης Β.Θ., *Οι οικουμενικοί πατριάρχαι (1860-σήμερα)*, εκδ. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1977.

Σταυρίδης Β.Θ., *Ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου (1453-σήμερα)*, εκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1987.

Χρυσόστομος Μύρων, «Στόχοι κατά την προετοιμασίαν της Συνόδου», *Εκκλησία*, τόμος 49, 1972, σ. 617.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Clément O., «Réflexions sur le document sur la paix», *Istina*, τόμος 23, 1987, σ. 39.

Lemopoulos G., «La troisième Conférence Préconciliaire», *Θεολογία*, τόμος 58, 1987, σ. 39.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΜΕΛΕΤΗ

1. Βαρέλλα Ε.Α., Διορθόδοξοι και οικουμενικοί σχέσεις του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1994.

Αναλύεται σε βάθος η πορεία προς την Αγία και Μεγάλη Σύνοδο, καθώς και ο ρόλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη διαμόρφωσή της. Η βιβλιογραφική κάλυψη είναι πλήρης.

2. Συνοδικά, Γραμματεία επί της Προπαρασκευής της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου, Γενεύη 1976 και εξής.

Μη συστηματική περιοδική έκδοση. Οι ογκώδεις τόμοι περιλαμβάνουν πρακτικά διασκέψεων και εγκεκριμένα κείμενα, καθώς και κριτικής υφής άρθρα αναφερόμενα στον προσυνοδικό προβληματισμό.

3. Επίσκεψις, Ορθόδοξο Κέντρο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Γενεύη 1970 και εξής.

Μηνιαία περιοδική έκδοση αφιερωμένη στις διορθόδοξες και διαχριστιανικές δραστηριότητες του οικουμενικού θρόνου, καθώς και στις εν γένει προσυνοδικές κινήσεις της Ορθοδοξίας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα σχόλια, τα οποία απηχούν τις απόψεις του Φαναρίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Αρχμ. Γρηγόριος Δ. Παπαθωμάς

Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να αναλύσει τις περιπτώσεις εκείνες που σχετίζονται με την άσκηση της κανονικής δικαιοδοσίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και, κατ' επέκταση, με την ανάδυση του ρόλου ενότητας που απορρέει μέσα από την ενάσκηση αυτή στους κόλπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας ανά την οικουμένη.

Όταν θα έχετε ολοκληρώσει τη μελέτη αυτής της ενότητας, θα είστε σε θέση να:

- αναφέρετε τους βασικότερους ορισμούς που σχετίζονται με τον ρόλο ενότητας του Οικουμενικού Πατριαρχείου, τους αποτυπωμένους στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας·
  - προσδιορίζετε τις κανονικές ιδιότητες ενάσκησης της εκκλησιαστικής δικαιοδοσίας που χαρακτηρίζουν το Οικουμενικό Πατριαρχείο·
  - εξηγείτε το φαινόμενο καταστρατήγησης της πανορθόδοξης ενότητας από μεμονωμένες ενέργειες, όταν και όπου αυτή καλείται να εκφραστεί·
  - αναλύετε γιατί το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν αποτελεί ανώτατη αρχή όλου του ορθόδοξου χριστιανικού κόσμου ή ανώτατη διοικητική αρχή, αλλά είναι η πρώτη μεταξύ των ίσων στην τάξη αδελφών Εκκλησιών (primus inter pares) και μετέρχεται συντονιστικών αρμοδιοτήτων, δηλωτικών της ενότητας των Ορθόδοξων Πατριαρχικών και Αυτοκέφαλων Εκκλησιών·
  - προσδιορίζετε τις συνέπειες κοινωνίας και ενότητας που επιφέρει στο ορθόδοξο εκκλησιαστικό σώμα η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση·
  - διακρίνετε μεταξύ «ενδοόριας κανονικής δικαιοδοσίας» και «υπερόριας αντικανονικής δικαιοδοσίας» μιας ορθόδοξης τοπικής εκκλησίας ανά την οικουμένη, δύο κατηγοριών σχετικών με τη λειτουργία της ενότητας.
-
- Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας
  - Τοπική Εκκλησία
  - Θεσμός
  - Γεωεκκλησιαστική οντότητα
  - Υπερόρια εδάφη
  - Αφαιρετική δικαιοδοσία
  - Προδικαιοδοσιακό δικαίωμα
  - Διακοπή κοινωνίας
  - Κανονική ιδιότητα
  - Κανονική δικαιοδοσία
  - Σύστημα
  - Μητροπολιτικό σύστημα
  - Υπερόρια δικαιοδοσία
  - Εντοπιότητα
  - Προδικαιοδοσιακό έδαφος
  - Μητέρα Εκκλησία

Σκοπός

**Προσδοκώμενα
Αποτελέσματα**

**Έννοιες
Κλειδιά**

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

- Δικαιοδοσία τοποτηρητείας
- Συνείδηση της Εκκλησίας
- Εκκλησιαστικό σώμα
- Αντιπροσωπευτικός διαλεγόμενος φορέας
- Προληπτική διακονία
- Συνοδική βούληση
- Έκκλητο

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως, η πρωτόθρονη Εκκλησία μεταξύ των Ορθόδοξων Πατριαρχείων και Αυτοκέφαλων Εκκλησιών της Ανατολής και «Μητέρα Εκκλησία» όλων των αρτιγέννητων Πατριαρχικών, Αυτοκέφαλων και Αυτόνομων Εκκλησιών της κεντροανατολικής Ευρώπης, καθιερώθηκε συνοδικά και ιστορικά να έχει πρωτεύοντα ρόλο στα θέματα ενότητας της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η ορθόδοξη διασπορά, τα διαχριστιανικά θέματα, η εκπροσώπηση και συμμετοχή σε κορυφαίας σημασίας κοινωνικά ζητήματα, η σχέση με το ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, το έκδηλο ενδιαφέρον για το περιβάλλον αλλά και για το ουσιαστικό περιεχόμενο της παγκοσμιοποίησης της ανθρωπότητας, είναι κάποια από τα πεδία όπου εκδηλώνεται η ιδιότητα αυτή του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Συνεπώς, στο κεφάλαιο αυτό εξετάζουμε τον ρόλο που ασκεί ο Οικουμενικός Θρόνος στην ενότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας ανά την οικουμένη. Η μελέτη αυτή θα αποτελέσει το υπόβαθρο γνώσης και κριτικών παρεμβάσεων πάνω στις οποίες θα στηριχθούμε για να αναλύσουμε και να κατανοήσουμε τις βασικές παραμέτρους της πολυσχιδούς δραστηριότητας του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στην προοπτική αυτή.

Το κεφάλαιο αυτό αποτελείται από έξι ενότητες. Στην πρώτη δίνεται συνοπτικά ο νοηματικός προσανατολισμός του κεφαλαίου. Στη δεύτερη θα αναφερθούμε στις ιδιότητες της δικαιοδοσίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου καθώς και στην άσκηση του επονομαζόμενου «προδικαιοδοσιακού δικαιώματος» που συνιστά ερμηνευτικό κλειδί και απάντηση σε πολλά ζητήματα και προβλήματα που τίθενται σήμερα στους κόλπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Στη συνέχεια θα διερευνήσουμε την ιδιότητα συνοδικής «απόκτησης κανονικής υπερόριας δικαιοδοσίας», που αποτελεί ερμηνεία στο πρόβλημα εκκλησιαστικής ενότητας στους χώρους της ορθόδοξης διασποράς. Στο τέταρτο μέρος θα διαφανεί ο ρόλος ενότητας της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως, που απορρέει από την ιδιότητά της ως του «πρώτου Θρόνου» των ορθόδοξων τοπικών εκκλησιών. Στην πέμπτη ενότητα θα παρουσιάσουμε κάποιες νεοφανείς κανονικές ιδιότητες του Οικουμενικού Πατριαρχείου που προκύπτουν από την ιστορική ανάδυση της Ενωμένης Ευρώπης και συγκεκριμένα μετά από το συμβολικό έτος της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, το 1993. Τέλος παραθέτουμε ένα νοηματικό συμπλήρωμα που αναφέρεται στις δικαιοδοσίες του Πατριαρχείου στο πλαίσιο της Ενωμένης Ευρώπης και της Ελλαδικής Εκκλησίας.

Με άλλα λόγια, για να διαφανεί καλύτερα αυτός ο υπό εξέταση ρόλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην επιτελούμενη απόπειρα εκκλησιαστικής/διορθόδοξης ενότητας, κρίθηκε σκόπιμη η προσέγγισή του μέσα από τη διερεύνηση των περιπτώσεων εκείνων που αναφέρονται αφενός στην άσκηση της κανονικής δικαιοδοσίας του Οικουμενικού Θρόνου στους κόλπους της Ορθόδοξης

Εκκλησίας, σε διάφορα πεδία, στα οποία εκδηλώνεται η ενάσκηση αυτή αναδεικνύοντας τον ρόλο ενότητας της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως, αφετέρου στα αποτελέσματα που συνεπάγεται η ενάσκηση αυτού του ρόλου ενότητας που η ίδια η Εκκλησία τού απέδωσε. Η διαγραμματική παρουσίαση του θέματος, που προηγείται της ανάπτυξής του, καταδεικνύει την οπτική προσέγγισης του θέματος.

ΝΟΗΜΑΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ

Στα προηγούμενα κεφάλαια της Θεματικής Ενότητας 2 επικεντρώσαμε την προσοχή μας σε όλα εκείνα τα στοιχεία που σχετίζονται με την πορεία της Ορθόδοξιας στην καμπή της χιλιετίας. Κορυφαίας σημασίας για τη συνοχή της Ορθόδοξης Εκκλησίας υπήρξε η ορθόδοξη Διασπορά στα εδάφη του δυτικού κόσμου. Εξετάσαμε τα επιμέρους ζητήματα, παρακολουθήσαμε την εκτύλιξη της προβληματικής και, μέσα από μια δημιουργική σύνθεση της Παράδοσης της Εκκλησίας αφενός και της εξεύρεσης λύσεων με βάση τα νέα δεδομένα αφετέρου, προσπαθήσαμε να δούμε πώς η Ορθόδοξη Εκκλησία επιχειρεί να αντιμετωπίσει τις επιτελούμενες πολύπτυχες ζυμώσεις που μοιραία επηρεάζουν την ενότητά της. Αυτό διαφαίνεται τόσο από τις πανορθόδοξες διασκέψεις όσο και από την προετοιμασία της *Αγίας και Μεγάλης Συνόδου* (κεφάλαιο 3). Στο παρόν κεφάλαιο απομένει να εξετάσουμε τον συντονιστικό ρόλο του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη σύνολη απόπειρα εκκλησιαστικής ενότητας της Ορθοδοξίας ανά την οικουμένη μέσα από την εμπειρία συνοδικότητας που το διακρίνει στο πλήρωμα των δύο χιλιετιών.

Η κανονική παράδοση της Εκκλησίας παραχώρησε διαμέσου των αιώνων στην Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως –όπως εξάλλου και σε κάθε άλλη τοπική Εκκλησία, ανάλογα με τις χρονικές και χωρογεωγραφικές της συντεταγμένες– κάποιες κανονικές ιδιότητες, για να εκπληρώσει: α) το σωτηριολογικό έργο που επιτελεί κάθε τοπική Εκκλησία σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, και β) την αποστολή ενότητας που επιτελεί ως πρώτη στην τάξη των Εκκλησιών τοπική Εκκλησία. Στην εποχή μας, η οποία συμπίπτει με την ολοκλήρωση δύο χιλιετιών ιστορικής ζωής και κανονικής παράδοσης της Εκκλησίας, οι ιδιότητες αυτές θα μπορούσαν να κατανεμηθούν σε διάφορες κατηγορίες, ανάλογα με την περίπτωση, ως εξής:

Εννοιολογικές κατηγορίες κανονικών ιδιοτήτων του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως

- A.1.** Η δικαιοδοσία της (Αρχι)επισκοπής Κωνσταντινουπόλεως
- 2.** Η δικαιοδοσία του «Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως»
- 3.** Η άσκηση του προδικαιοδοσιακού δικαιώματος του Πατριαρχείου
- B.1.** Η άσκηση κανονικής υπερορίου δικαιοδοσίας εν τοις βαρβαρικοίς
- Γ.1.** Η θέση του «τοποτηρητή» στο Πατριαρχείο (Ρώμης) της Δύσης
- 2.** Η ενάσκηση του εκκλήτου στην Ορθόδοξη Εκκλησία
- Δ.1.** Ο διαλεγόμενος φορέας (εκπρόσωπος) της Ορθόδοξης Εκκλησίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση

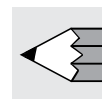
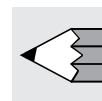
Δραστηριότητα 1/Κεφάλαιο 4

Οι παραπάνω κανονικές εννοιολογικές ιδιότητες του Οικουμενικού Πατριαρχείου είναι ετεροχρονισμένες ως προς την ιστορική τους εμφάνιση και ετεροβαρείς ως προς την ενάσκησή τους. Καταγράψτε έναν ορισμό για καθεμιά από αυτές σε 5 γραμμές με βάση τις μέχρι τώρα γνώσεις σας από τη μελέτη όσων προαναφέρθηκαν και αναζητήστε τη δική μας απάντηση στη συνέχεια του κεφαλαίου.

Για να διαφανεί καλύτερα ο ρόλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην ενότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ενδείκνυται να τον ανιχνεύσουμε μέσα από την ανάλυση αυτών των κανονικών προτάσεων. Όπως διαπιστώνουμε από την παραπάνω διαγραμματική παράθεση, η άσκηση της πατριαρχικής δικαιοδοσίας του Οικουμενικού Θρόνου, στο πεδίο της εφαρμογής της, δεν εμφανίζει ομοιόμορφα χαρακτηριστικά –ειδικά σε ό,τι αφορά το περιεχόμενό της– και διαφοροποιείται ως προς τη χορηγηθείσα από την Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας λειτουργία για διαφορετικούς κάθε φορά λόγους. Συνεπώς, υπολείπεται σε εμάς να εμβαθύνουμε, να εξετάσουμε λεπτομερώς και να αναλύσουμε τόσο αυτές τις διαφορετικές κανονικές ιδιότητες όσο και τους λόγους για τους οποίους το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως τις απέκτησε διαμέσου των αιώνων. Η ανάλυση αυτή θα καταδείξει από όλες τις πτυχές, και στην πράξη, τον ρόλο που καλείται να επιτελέσει το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην κορυφαίας σημασίας ενότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Επιπλέον, θα παράσχει μια κοινή βάση οπτικής και ενατένισης των πραγμάτων και θα μας επιτρέψει να κατανοήσουμε τη λειτουργία των διάφορων κοινωνικών συστημάτων που μετέρχεται η Εκκλησία, για να δοθούν απαντήσεις σε καίρια σύγχρονα ερωτήματα που τίθενται στους κόλπους του ορθόδοξου εκκλησιαστικού πληρώματος.

Δραστηριότητα 2/Κεφάλαιο 4

Ένα κριτήριο διάκρισης των κανονικών ιδιοτήτων είναι η θέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Ορθόδοξη Εκκλησία και ο τρόπος με τον οποίο αυτή αποκρυσταλλώθηκε διαμέσου των αιώνων. Με βάση τις γνώσεις και τις εμπειρίες σας, καταγράψτε άλλες 4-5 κανονικές ιδιότητες που δεν εμπεριέχονται στον ανωτέρω πίνακα και κρατήστε τον σε μία δισκέτα. Στη συνέχεια και σε ένα αντίγραφο (ή μια φωτοτυπία) του πίνακα αυτού, με αφορμή την ανάπτυξη, προσθέστε ή αφαιρέστε ιδιότητες και στο τέλος, μετά το πέρας των ενοτήτων (4.2-4.6) συγκρίνετε τον τελικό σας πίνακα με τον αρχικό δικό σας, και αμέσως μετά συγκρίνετέ και τους δύο με τα προσδοκώμενα αποτελέσματα που βρίσκονται στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου 4.

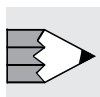

ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ «ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ» ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Πριν προβούμε σε οποιαδήποτε απόπειρα ανάπτυξης των ζητημάτων που αρχικά θέσαμε, είναι απαραίτητο να κάνουμε μια διευκρίνιση όρων και ορολογίας που σχετίζονται με αυτή καθ' εαυτή την ονομασία της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως. Με τον όρο «Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως» εννοούμε και ορίζουμε τρεις κανονικές ιδιότητες του σαφώς διακριτές μεταξύ τους:

Κανονικοί εννοιολογικοί χαρακτηρισμοί

1. Αρχιεπισκοπή Κωνσταντινουπόλεως
2. Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως
3. Ιδιότητα άσκησης του «προδικαιοδοσιακού» δικαιώματος

Δραστηριότητα 3/Κεφάλαιο 4

Με βάση τις εμπειρίες και τις γνώσεις που έχετε αποκτήσει από την έως τώρα μελέτη σας, καταγράψτε τις σκέψεις σας σε ένα κείμενο 10 γραμμών σχετικά με το ερώτημα ποιοι είναι αυτοί οι διακριτοί ρόλοι που επιτελεί το Οικουμενικό Πατριαρχείο στο αυστηρό πλαίσιο άσκησης της αποστολής του. Στη συνέχεια εμπλουτίστε την απάντησή σας μελετώντας την ανάπτυξη που ακολουθεί, προκειμένου να επισημάνετε τυχόν άλλες ιδιότητές του.

Με τους όρους αυτούς δηλώνουμε: α) την *Αρχιεπισκοπή Κωνσταντινουπόλεως*, δηλαδή μια συγκεκριμένη *γεωεπισκοπική* επαρχία/περιφέρεια που χαρακτηρίζεται από τον, γνωστό πια σε όλους, όρο «τοπική Εκκλησία», η οποία έχει κεφαλή και πατέρα τον τοπικό επίσκοπο (και πατριάρχη) της παλαιάφατης Πόλης που ακούει ιστορικά στο όνομα Κωνσταντινούπολη, β) το *Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως* περιγεγραμμένο και ορισμένο συνοδικώς από τη Δ' οικουμενική σύνοδο της Χαλκηδόνας του 451· είναι η σύνοδος, η οποία για πρώτη φορά συγκρότησε και ανέδειξε σε Πατριαρχεία τις μέχρι τότε υπάρχουσες Μητροπόλεις, δηλ. Μητροπολιτικές περιφέρειες (πρβ. Μητροπολιτικό σύστημα της Α' οικουμενικής συνόδου της Νικαίας, 325) με κριτήριο τη γεωπολιτική οργάνωση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και τέλος, γ) ένα ειδικό *πατριαρχικό δικαίωμα* προσδιορισμένο με τον αντιπροσωπευτικό όρο «*προδικαιοδοσιακό δικαίωμα*». Αυτό αντλεί την ενάσκησή του από το γεγονός της σύστασης των αρχέγονων τοπικών Εκκλησιών ως Πατριαρχείων. Με το δεδομένο αυτό, ο όρος «Πατριαρχείο» αναφέρεται σε μια κανονική ιδιότητα που αληχεί διάφορους τρόπους άσκησης των πατριαρχικών δικαιωμάτων –καθιερωμένων από τη Δ' οικουμενική σύνοδο– στο εύρος της δικαιοδοτικής τους πατριαρχικής περιφέρειας.

4.2.1 Η δικαιοδοσία της (Αρχι)επισκοπής Κωνσταντινουπόλεως

Πρόκειται για την ομώνυμη Πόλη –συμπεριλαμβανομένων και των περιχώρων της–, της οποίας ο (αρχι)επίσκοπος φέρει και τον τίτλο του ομώνυμου Πατριαρχείου. Η τοπική αυτή εκκλησία συνιστά μια γεωεπισκοπική οντότητα, όπως την όρισε η συνοδική βούληση του εκκλησιαστικού σώματος και τη γνώρισε διαχρονικά η κανονική παράδοση της Εκκλησίας. Επιπλέον, η Αθωνική Πολιτεία αποτελεί έδαφος –ή καλύτερα ενδοχώρα– της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως, διότι ο (Οικουμενικός) Πατριάρχης είναι ο κυριάρχης επίσκοπος (του εδάφους) αυτής της μοναστικής πολιτείας, ο οποίος και ασκεί πλήρη κανονικά επισκοπικά δικαιώματα σε αυτήν.

Δραστηριότητα 4/Κεφάλαιο 4

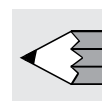
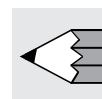
Υπάρχει συγκεκριμένη σχέση μεταξύ μιας επισκοπής και της έδρας ενός Πατριαρχείου ή μιας Αυτοκέφαλης Εκκλησίας. Με βάση την έως τώρα μελέτη σας, προσπαθήστε μέσα σε 12 γραμμές να δώσετε τον ορισμό κάθε κανονικής περίπτωσης και να προσδιορίσετε πώς συγκεκριμενοποιείται αυτή η σχέση στη ζωή της Εκκλησίας. Κρατήστε σημειώσεις και ξαναμελετήστε τες προκειμένου να τις επαληθεύσετε όταν θα έχετε ολοκληρώσει τη μελέτη αυτής της ενότητας.

Δραστηριότητα 5/Κεφάλαιο 4

Στο σημείο αυτό της παρούσας ενότητας δίδεται μια λακωνική νύξη για το περιεχόμενο της σχέσης του Οικουμενικού Πατριαρχείου με την Αθωνική Πολιτεία του Αγίου Όρους. Τι αντιλαμβάνεστε εδώ με τον όρο «ενδοχώρα» από κανονική άποψη και πώς πραγματώνεται η σχέση αυτή στο πλαίσιο της υφιστάμενης δικαιοδοσίας των τοπικών Πατριαρχείων ή Αυτοκέφαλων Εκκλησιών; Καταγράψτε την άποψή σας σε 10 γραμμές. Μελετώντας το κείμενο που ακολουθεί θα μπορέσετε να επαληθεύσετε και να εμπλουτίσετε τη δική σας εκδοχή.

4.2.2 Η δικαιοδοσία του «Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως»

Τα γεωεκκλησιαστικά όρια του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως –όπως εξάλλου και των άλλων τεσσάρων πρεσβυγενών Πατριαρχείων– θεμελιώνονται σε ιστορικο-κανονικές βάσεις. Το αποφασιστικό γεγονός σύστασης όλων των Πατριαρχείων της «Εκκλησίας ανά την οικουμένη» (κανόνας 56 της τοπικής συνόδου της Καρθαγένης, 419) υπήρξε η Δ΄ οικουμενική σύνοδος της Χαλκηδόνας, 451. Είναι ήδη γνωστό ότι το κανονικό έργο αυτής της συνόδου συνίσταται στη σύσταση και συγκρότηση νέων, καινοφανών για τη μέχρι τότε εκκλησιαστική ζωή και πράξη, «γεωεκκλησιαστικών οντοτήτων». Πρόκειται για το γεγονός «Πατριαρχείο»,

ένας νεολογισμός για την εποχή εκείνη, που είναι δάνειο και απότοκος του παλαιοδιαθηκικού όρου «πατριάρχης», και υποδηλώνει ταυτόχρονα την προοπτική σύστασής του, δηλ. τον ευαγγελισμό των λαών όσο και την εγκαθίδρυση τοπικών εκκλησιών στα πλατειά γεωπατριαρχικά όριά του. Το χαρακτηριστικό του κάθε Πατριαρχείου, αμέσως μετά από αυτή τη συνοδική κανονική καινοτομία, είναι ότι εμπεριέχει στους κόλπους του ένα μωσαϊκό φυλών και λαών που καλούνται να μετάσχουν στην εν Χριστώ ζωή και, με κατάφαση της ετερότητας αλλά και με υπέρβαση των εθνοφυλετικών διαφορών, να πραγματώσουν χωροχρονικά το Σώμα του, που είναι η Εκκλησία, με ενότητα πίστεως.

Πράγματι, μετά τη διαμόρφωση της *τοπικής Εκκλησίας/επισκοπής* στην εποχή της αρχέγονης Εκκλησίας, παρατηρείται, ως δεύτερο ιστορικό βήμα, η σύσταση και λειτουργία «συνόδων επισκόπων». Το γεγονός αυτό απηχεί τη συνοδική συνείδηση και την επιλογή συνοδικής πορείας του εκκλησιαστικού σώματος, κάτι που εκτυλίχθηκε πολύ φυσιολογικά μέσα στο πλαίσιο των γεωπολιτικών επαρχιών της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Μέσα από τη συγκρότηση των τοπικών εκκλησιών (*επισκοπών*) σε «αυτοκέφαλες διοικητικές *Μητροπόλεις*» διαπιστώνεται μια σαφής διάθεση του εκκλησιαστικού σώματος να πορευθεί προς τα έσχατα με συγκεκριμένη μορφή εκκλησιαστικού βίου, υποβοηθητική αυτής της εσχατολογικής του προοπτικής. Η διάθεση αυτή είναι έκδηλη στο κανονικό έργο της Α΄ οικουμενικής συνόδου της Νικαίας, 325, που συνέπηξε *Μητροπόλεις* και εγκαθίδρυσε *Μητροπολιτικό σύστημα* διοίκησης και κοινωνίας των τοπικών εκκλησιών. Η συστοιχειοθέτηση των Μητροπόλεων, σύμφωνα με την πολιτική διάρθρωση των διοικήσεων της Αυτοκρατορίας, και η ένταξή τους σε κάποιες ακόμη ευρύτερες διοικητικές περιοχές ανέδειξε στη συνέχεια με τρόπο και πάλι συνοδικό τα (πέντε) Πατριαρχεία της Εκκλησίας (Δ΄ οικουμενική σύνοδος της Χαλκηδόνας, 451. Ενώ όσες δεν εντάχθηκαν, παρέμειναν «αυτοκέφαλες Μητροπόλεις» που μετεξελίχθηκαν και ανακηρύχθηκαν «αυτοκέφαλες Εκκλησίες» (πρβλ. την Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Κύπρου/Γ΄ οικουμενική σύνοδος της Εφέσου, 431). Τοντέστιν, με γεωπολιτικά κριτήρια, πολλές επισκοπές μαζί συνιστούσαν μια Μητρόπολη (από το 325 και μετά), πολλές Μητροπόλεις, κατ' επέκταση, συγκροτούσαν ένα Πατριαρχείο (από το 451 και μετά) και τα πέντε Πατριαρχεία σε συνοδικό συσχετισμό συνέστησαν την Πενταρχία των Πατριαρχών, κάτι που υποδήλωνε την εκούσια επιλογή της συνοδικότητας στην ανώτατη διοίκηση της Εκκλησίας. Κοντολογίς, η διαμόρφωση του Πατριαρχικού συστήματος διοίκησης της Εκκλησίας αναπτύχθηκε διαδοχικά μέσα από πέντε κανονικές παραμέτρους:

Διαδοχικοί κανονικοί σταθμοί

- 1. Επισκοπή/Τοπική Εκκλησία (Καινή Διαθήκη/3 πρώτοι αιώνες)**
- 2. Μητρόπολη (Α΄ οικουμενική σύνοδος, 325)**
- 3. Αυτοκέφαλη Εκκλησία (Γ΄ οικουμενική σύνοδος, 431)**
- 4. Πατριαρχείο (Δ΄ οικουμενική σύνοδος, 451)**
- 5. Πενταρχία των Πατριαρχών (Δ΄ οικουμενική σύνοδος, 451)**

Έτσι, το γεγονός «Πατριαρχείο» αποτέλεσε για την εποχή εκείνη μια νέα κανονική γεω-οντότητα, άγνωστη στη μέχρι τότε (Κανονική) Παράδοση της Εκκλησίας, που αντανάκλα τη βούληση της Εκκλησίας –όταν συγκροτήθηκε το σύνολο των πέντε Πατριαρχείων– να διοικείται συνοδικά σε όλες τις εκδηλώσεις και της «θεσμικής» της ζωής. Κατά συνέπεια, η Εκκλησία ενέταξε, στη διάρκεια του 4ου και 5ου αιώνα, τις υπάρχουσες «αυτοκέφαλες Μητροπόλεις» της διευρυμένης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας σε Πατριαρχεία, για να οργανώσει και να προσφέρει αρωγή, διαμέσου του θεσμού της τοπικής συνόδου, στην τοπική Εκκλησία.

Η σχηματική απόδοση των όσων αναφέραμε μέχρι τώρα στο θέμα αυτό, έχει ως εξής:

Διάγραμμα 1

Η τοπική Εκκλησία
3ος αιώνας

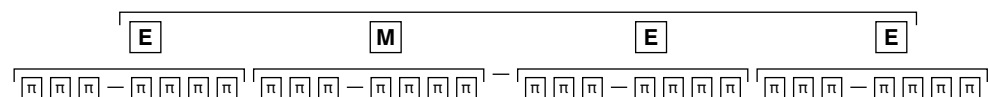

Ε: Επίσκοπος, π: παροικία (ενορία)

Η διαμόρφωση της επισκοπής/τοπικής εκκλησίας

Διάγραμμα 2

Το Μητροπολιτικό σύστημα
4ος αιώνας
Α' οικουμενική σύνοδος (325)

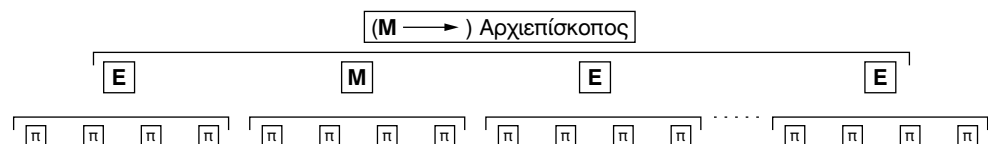

Μ: Μητροπολίτης, Ε: Επίσκοπος, π: παροικία (ενορία)

Το Μητροπολιτικό σύστημα (325)

Διάγραμμα 3

Η Αυτοκέφαλη Εκκλησία (Κύπρος)
5ος αιώνας
Γ' οικουμενική σύνοδος (431)

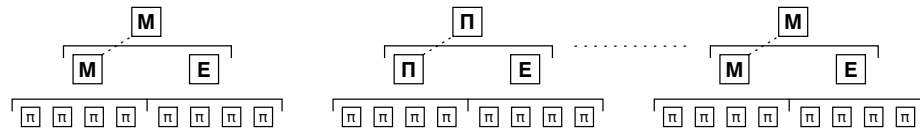

Μ: Μητροπολίτης, Ε: Επίσκοπος, π: παροικία (ενορία)

Το σύστημα του Αυτοκέφαλου (431)

Διάγραμμα 4

Το Πατριαρχικό σύστημα
5ος αιώνας
Δ' οικουμενική σύνοδος (451)

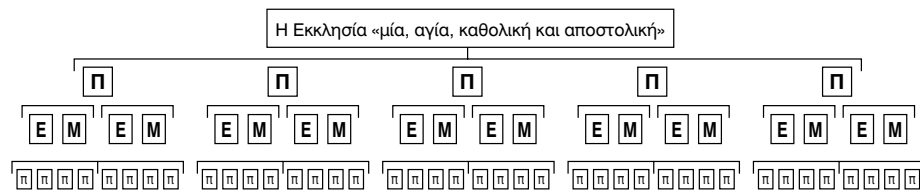

Π: Πατριάρχης, Μ: Μητροπολίτης, Ε: Επίσκοπος, π: παροικία (ενορία)

Το Πατριαρχικό σύστημα (451)

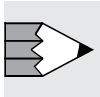
Διάγραμμα 5

Η Πενταρχία των Πατριαρχών
5ος αιώνας
Δ' οικουμενική σύνοδος (451)

Π: Πατριάρχης, Μ: Μητροπολίτης, Ε: Επίσκοπος, π: παροικία (ενορία)

Το σύστημα της Πενταρχίας των Πατριαρχών (451)

Δραστηριότητα 6/Κεφάλαιο 4

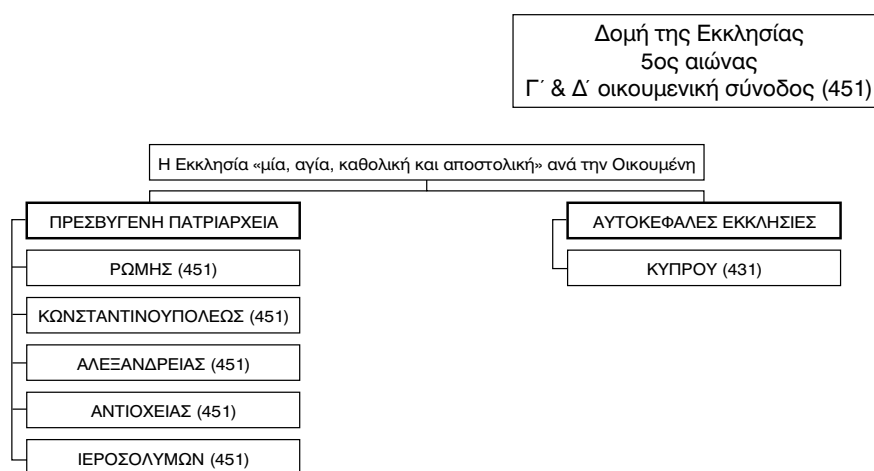
Έχοντας ως δεδομένο την επισκοπή/τοπική εκκλησία, μπορούμε να προχωρήσουμε μαζί σε μια συναντίληψη των πραγμάτων. Είναι εντυπωσιακό πώς η Εκκλησία εξερχόμενη από τους διωγμούς πέτυχε περίπου μέσα σε 120 χρόνια (325-451) να αξιοποιήσει τα νέα τότε γεωπολιτικά δεδομένα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και να διοργανωθεί σε όλο της το εύρος μέσα από τις κανονικές παραμέτρους που αναφέρθηκαν. Με αφορμή αυτή τη διαπίστωση, καταγράψτε σε μερικές γραμμές τις προσωπικές σας κρίσεις για το πού οφείλεται σήμερα η δυσκαμψία του κάθε τοπικού εκκλησιαστικού σώματος ή οποιασδήποτε συνόδου επισκόπων στην αναπροσαρμογή στα νέα γεωπολιτικά δεδομένα, παρά τη συνοδική επιταγή (κ. 17/Δ'). Η καταγραφή των απόψεών σας θα συντελέσει στο να αποτιμήσετε συγκριτικά τη μελέτη σας, όταν θα έχετε ολοκληρώσει τη Θεματική Ενότητα 2.

Όμως κάθε φορά που τίθεται παρόμοιο ζήτημα σαν αυτό που εξετάζουμε, ανακύπτει ένα ερώτημα (κυρίως στα θεολογικά κλίματα της Δύσης): από πότε το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως υπάρχει ως τέτοιο; Η απάντηση παραμένει προφανής: από τότε που και τα άλλα –τέσσερα– Πατριαρχεία συστάθηκαν συνοδικά με τη νέα τους υπόσταση και μάλιστα ως καρπός της συνοδικής βούλησης της Εκκλησίας εκπεφρασμένη από τη Δ' οικουμενική σύνοδο, 451. Μέσα σε αυτή την πατριαρχική προοπτική που δημιουργήθηκε συνοδικά, το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως

έλαβε τη δεύτερη θέση στην κανονική τάξη (των διπτύχων) των τοπικών Εκκλησιών.

Εξάλλου, αυτή η ίδια σύνοδος «όρισε» με έναν άλλο τρόπο –χωρίς να το μνημονεύει *expressis verbis*– το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Κύπρου, το οποίο είχε ήδη οριστικοποιηθεί από τη Γ΄ οικουμενική σύνοδο της Εφέσου, 431. Αυτή η σύνοδος επικύρωσε μια πρακτική που διαμορφώθηκε και διασώθηκε από τη *μητροπολιτική παράδοση* της Εκκλησίας του 4ου και 5ου αιώνα, ενώ, στη συνέχεια, η Δ΄ οικουμενική σύνοδος, 451, επαναεπικύρωσε «με τη σιωπή της» το ίδιο διοικητικό αυτοκέφαλο της τοπικής Εκκλησίας της Κύπρου, εντάσσοντας όλες τις άλλες μητροπόλεις και επισκοπές σε πατριαρχικές δικαιοδοσίες (Πατριαρχεία), αλλά χωρίς να ενσωματώσει σε αυτές την Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Κύπρου.

Διάγραμμα 6

Η Εκκλησία «ανά την οικουμένη»

Πρόκειται για τη διαμόρφωση των «πέντε πατριαρχείων» γνωστή με τον όρο «σύστημα της *συνοδικής* Πενταρχίας (των Πατριαρχών)», στα οποία η κανονική παράδοση της Εκκλησίας παραχώρησε την πατριαρχική ιδιότητα χαρακτηριζόμενη από αυτό που σήμερα ονομάζουμε «απόλυτο» (δες παρακάτω) κανονικό δικαίωμα των πρεσβυγενών Πατριαρχείων και συνιστά, μεταξύ άλλων, το αστασίαστο θεμέλιο κάθε «προδικαιοδοσιακού δικαιώματος» (δες επίσης αμέσως παρακάτω) των Πατριαρχείων.

Έτσι η Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως εμφανίζεται τότε, αλλά και στη συνέχεια, με «νέα κανονική οντότητα», με κανονικό γεωγραφικό χώρο που οριοθετεί την πατριαρχική της περιφέρεια, η οποία ιστορικά φέρει την ίδια ονομασία με την πόλη της Κωνσταντινουπόλεως και απαρτίζεται από τις τρεις όμορες επαρχίες της Θράκης, του Πόντου και της Μικράς Ασίας. Η συνεχιζόμενη εξάπλωση του Χριστιανισμού, ο εκχριστιανισμός των πληθυσμών που προσέγγιζαν τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία από τη βορειοανατολική είσοδο της Ευρώπης και η οριστική υπαγωγή του ανατολικού Ιλλυρικού στην Κωνσταντινούπολη (731), συνετέλεσαν στον χωρογεωγραφικό προσδιορισμό της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως, την περικλείση της από τέσσερις θάλασσες (Κασπία, Μεσόγειος, Αδριατική και Βαλτική). Κα-

τά συνέπεια, από το 325/451 μέχρι το 731 διαμορφώθηκε ο δεύτερος Πατριαρχικός Θρόνος ενταγμένος στο «σύστημα της *συνοδικής* Πενταρχίας» των Πατριαρχών της Εκκλησίας, ο οποίος έχει τα πρεσβεία τιμής και την πρωτόθρονη ιδιότητα στην Ορθόδοξη Εκκλησία (μετά τη «διακοπή εκκλησιαστικής κοινωνίας» που προέκυψε με το Πατριαρχείο της Ρώμης το 1054).

Παράλληλα Κείμενα

Περισσότερα για τη μητροπολιτική οργάνωση (της Εκκλησίας) και τη μετεξέλιξή της στο σύστημα του Αυτοκέφαλου και στο Πατριαρχικό σύστημα μπορείτε να βρείτε στο άρθρο του καθηγητή Φειδά, Νέα Σιών, 1979, σ. 9-32.

4.2.3 Η άσκηση του «προδικαιοδοσιακού δικαιώματος» του Πατριαρχείου

Η ιδιότητα αυτή είναι εξίσου συνδεδεμένη με την έννοια του Πατριαρχείου που ορίστηκε με τρόπο μη άμεσο, *μη ad hoc*, αλλά που όμως προκύπτει από τα κανονικά θέσµια της Δ΄ οικουμενικής συνόδου, 451, και σύνολη τη μεταγενέστερη πράξη της Εκκλησίας. Πράγµατι, όπως και στα άλλα, το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως στο παρελθόν, όπως και στο παρόν, περιελάµβανε στα κανονικά γεωεκκλησιαστικά του όρια περισσότερα από ένα έθνη και λαούς. Πρόκειται για ένα θεµελιώδες χαρακτηριστικό που συνθέτει µεταξύ άλλων τον ορισµό του Πατριαρχείου αλλά και την εκκλησιαστική του υπόσταση. Αυτό συνιστά ένα δεδοµένο µέσα στην Εκκλησία, µια που αποτελεί ασφαλές κριτήριο ειδοποιού διαφοράς από τις άλλες κατηγορίες νεοπαγών Πατριαρχείων, Αυτοκέφαλων και Αυτόνοµων Εκκλησιών και µπορεί να διαπιστωθεί ενδεικτικά και από τα παρακάτω.

Η τωρινή οργανωτική διάρθρωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας –όχι µόνο στην Ευρώπη αλλά και σε ολόκληρη την οικουµένη– είναι βεβαίως τόσο το αποτέλεσµα µιας διαχρονικής εξέλιξης, όσο και καρπός µιας διαδικασίας που πραγµατοποιήθηκε στους κόλπους της κανονικής παράδοσής της. Αυτή έχει ως εξής:

Διάγραμμα 7

Δομή της Ορθόδοξης Εκκλησίας
20ός αιώνας

Η Ορθόδοξη Εκκλησία ανά την οικουμένη (20ός αι.)

Πίνακας 1

Η Ορθόδοξη Εκκλησία ανά την οικουμένη (20ός αι.) (Πατριαρχεία, Αυτοκέφαλες και Αυτόνομες Εκκλησίες: Πρεσβεία τιμής – Δίπτυχα – Κανονική Τάξη)
[• Πατριαρχείο Ρώμης]
1. • Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως
2. • Πατριαρχείο Αλεξανδρείας
3. • Πατριαρχείο Αντιοχείας
4. • Πατριαρχείο Ιεροσολύμων
5. Πατριαρχείο της Ρωσίας
6. Πατριαρχείο της Σερβίας
7. Πατριαρχείο της Ρουμανίας
8. Πατριαρχείο της Βουλγαρίας
9. Πατριαρχείο της Γεωργίας
10. Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Κύπρου
11. Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος
12. Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Πολωνίας
13. Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Αλβανίας
14. Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Τσεχίας και Σλοβακίας
15. Αυτόνομη Εκκλησία της Φιλανδίας
16. Αυτόνομη Εκκλησία της Εσθονίας

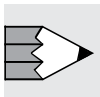
Η συνοδική διαδικασία που πραγματοποιήθηκε στους κόλπους της κανονικής παράδοσης της Εκκλησίας ίσχυσε εξίσου και για το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Πράγματι, η Εκκλησία διά της συνοδικής οδού (Παπανδρέου, 1989, σ. 293-339) εμπιστεύθηκε τις διοικήσεις/Μητροπόλεις της Θράκης, του Πόντου και της Μικράς Ασίας, με το να του παραχωρήσει το *jus patriarchi*, το δίκαιο (τη δικαιοδοσία) ενός πατριάρχη, ενός πατριαρχείου, όπως το ίδιο φυσικά συνέβη με την περίπτωση των άλλων τεσσάρων πρεσβυγενών Πατριαρχείων, αυτών της Ρώμης, της Αλεξανδρείας, της Αντιοχείας και των Ιεροσολύμων. Το Πατριαρχείο, συνεπώς, προσέλαβε τότε ένα «εδαφικό δικαιοδοσιακό δικαίωμα» εντός των αρτιπαγών ορίων του. Το δικαιοδοσιακό πατριαρχικό έδαφος – από το 451 και μέχρι το τέλος της πρώτης χιλιετίας – επεκτεινόταν και οριστικοποιήθηκε ιστορικά και χωρογεωγραφικά μεταξύ τεσσάρων θαλασσών (Κασπία, Μεσόγειος, Αδριατική και Βαλτική). Επομένως, στο ευρωπαϊκό έδαφος, πρόκειται ουσιαστικά για σύνολη τη Βαλκανική χερσόνησο εκτεινόμενη προς βορράν μέχρι τις πολικές χώρες (ανατολική και κεντρική Ευρώπη).

Η απονομή του δικαιοδοσιακού εδάφους και δικαιώματος, αναλυτικότερα, χρονολογείται διαδοχικά από τη Δ΄ οικουμενική σύνοδο, 451, και, στη συνέχεια, από την προσάρτηση του Ανατολικού Ιλλυρικού (Illiricum Orientale, 731) σε αυτό τον πατριαρχικό θρόνο, γεγονός που επέφερε και τη γεωτοπογραφική ολοκλήρωσή του. Κατά συνέπεια, από το 451/731 μέχρι το 1593 (αυτοκεφαλία και πατριαρχία της Εκκλησίας της Ρωσίας) και το 1850 (αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Ελλά-

δος), το ως άνω διαμορφωθέν πατριαρχικό έδαφος, στο διάστημα αυτό, παρέμενε στην Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως δικαιοδοσιακά αστασίαστο και γεωγραφικά ακέραιο. Από αυτές τις τελευταίες χρονολογίες και έπειτα, σύνολο το «δικαιοδοσιακό έδαφος» του άρχισε κανονικώς να «αποτέμνεται» με την ανακήρυξη του αυτοκέφαλου διαφόρων τοπικών Εκκλησιών εντός των κανονικών ορίων του.

Είναι αλήθεια πως το Οικουμενικό Πατριαρχείο είχε να αντιμετωπίσει το δυτικό «μικρόβιο» του εθνικισμού και του θεσμικού μεταπράτη του, του κρατισμού, που ολοένα κέρδιζε έδαφος στις νοτιοανατολικές περιοχές της ευρωπαϊκής ηπείρου, εξαιτίας όχι μόνο της Οθωμανικής κυριαρχίας αλλά και της εθνικιστικής αφύπνισης που χαρακτήριζε σχεδόν όλες τις εθνικές ομάδες της εποχής εκείνης. Το «μικρόβιο» αυτό είχε ήδη μεταφερθεί προς ανατολάς, λόγω της έκδηλης τότε διακίνησης των ιδεολογιών μετά την Αμερικανική (1774) και τη Γαλλική Επανάσταση (1789), και είχε κάνει την εμφάνισή του από τις αρχές του 19ου αι. στα Βαλκάνια, με φυσικό παρεπόμενο να αρχίσει να δηλητηριάζει τη συμβίωση, τον συγχρωτισμό και την κοινωνία των διάφορων ορθόδοξων εθνών και εκκλησιαστικών κοινοτήτων. Τότε ακριβώς το Πατριαρχείο επανενεργοποίησε το «σύστημα του αυτοκέφαλου» που η Εκκλησία γνώριζε ήδη από τον 5ο αι. (αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Κύπρου, 431) μέσα στη συνοδική της παράδοση. Η απόκτηση αυτού του «εδαφικού δικαιοδοσιακού δικαιώματος», που ήδη αναπτύχθηκε, αποτελεί τον βασικό και κυρίαρχο λόγο που δικαιολογεί την ανακήρυξη εκκλησιαστικών Αυτοκέφαλων. Για τους λόγους που εξηγήσαμε, για να εφαρμόσει αυτό το δικαίωμα που η Εκκλησία συνοδικά του παραχώρησε, το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως αποτελεί το μόνο μεταξύ των πέντε πρεσβυγενών Πατριαρχείων που εκχώρησε αυτοκέφαλα στους εδαφικούς του κόλπους και στο γεωγραφικό πεδίο της δικαιοδοσίας του.

Η ενέργεια αυτή είχε ως συνέπεια την προοδευτική αφαίρεση εδαφών του Πατριαρχείου, που ανήκουν πλέον σε Αυτοκέφαλες Εκκλησίες κανονικώς ανακηρυγμένες ως Αυτοκέφαλες. Η ενέργεια αυτή άλλαξε τη γεωεκκλησιαστική σύνθεση της ανατολικής και κεντρικής Ευρώπης, η οποία ωστόσο παρέμενε –και παραμένει– ένα «έδαφος πρώην δικαιοδοσιακό» (με έννοια και περιεχόμενο όχι οριστικοποιημένα) ή καλύτερα ένα «έδαφος προδικαιοδοσιακό». Επομένως, ο όρος αυτός –που αποτελεί ένα νεολογισμό– χαρακτηρίζει το έδαφος μιας Αυτοκέφαλης Εκκλησίας που χειραφετήθηκε από μια εκκλησιαστική δικαιοδοσία, πάντοτε πατριαρχική, η δε Πατριαρχική Εκκλησία, και ως εκ τούτου «Μητέρα Εκκλησία», δεν ασκεί καμιά εκκλησιαστική αυθεντία δικαιοδοτική, πνευματική ή διοικητική, διότι ακριβώς η χειραφετηθείσα Αυτοκέφαλη Εκκλησία είναι *αυτο-κέφαλη*, τόσο ουσιαστικά όσο και ετυμολογικά.

Δραστηριότητα 7/Κεφάλαιο 4

Αφού διαβάσετε προσεκτικά την παρούσα κανονική ερμηνευτική προσέγγιση, να διατυπώσετε σε 7-8 γραμμές τις διαπιστώσεις σας γι' αυτή την προσέγγιση. Στη συνέχεια συγκρίνετε την απάντησή σας με όσα αναφέρονται στη συνέχεια της παρούσας ενότητας.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να υπογραμμιστεί ακόμη ότι ανάμεσα στα πέντε πρεσβυγενή Πατριαρχεία, το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως παραμένει το μόνο, για λόγους ιστορικούς και θεολογικούς, το οποίο, για να αντιμετωπίσει τις πολυποικίλες, εξαιρετικά δύσκολες περιστάσεις και για να μπορέσει να ανταπεξέλθει σε αυτές, προέβη στην επαναγωγή του συστήματος του αυτοκέφαλου εντός των καθαρά εδαφικών πατριαρχικών ορίων του (ενδοόρια δικαιοδοσία) για τους λαούς-έθνη που αποτέλεσαν ένα εθνικό κράτος. Τα υπόλοιπα τέσσερα Πατριαρχεία (Ρώμης, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων) δεν υιοθέτησαν αυτό το κανονικό σύστημα, για διαφορετικούς λόγους το καθένα. Πράγματι, αν προσέξουμε τις σημερινές Πατριαρχικές και Αυτοκέφαλες Εκκλησίες, θα διαπιστώσουμε ότι όλες υφίστανται εντός των ιστορικών γεωγραφικών ορίων του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Επομένως, μια σύγχρονη αυτοκέφαλη Εκκλησία αποτελεί εξ ορισμού ένα «έδαφος προδικαιοδοσιακό» του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, εκ του οποίου αυτή προήλθε και χειραφετήθηκε κανονικά. (Ωστόσο, αυτή δεν συνιστά ένα «έδαφος πρώην δικαιοδοσιακό» με την έννοια ότι οφείλει να επανέλθει στην προτεραιότητα της κατάστασης.)

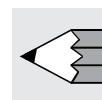
Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι σε περίπτωση κατάργησης και μόνο μιας Αυτοκέφαλης Εκκλησίας (πρβ. τα εκκλησιαστικά αυτόνομα της Σερβίας και της Βουλγαρίας κατά τη διάρκεια του 12ου αι. καθώς και τα πρόσφατα παραδείγματα της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Αλβανίας (1967-1991), και της Αυτόνομης Εκκλησίας της Εσθονίας (1998), η δικαιοδοσία επανέρχεται στην Πατριαρχική Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως που έχει το πλήρες κανονικό δικαίωμα, καθώς και την κανονική πρωτοβουλία να επανενεργήσει για αποκατάσταση του καταλυθέντος αυτοκέφαλου εξαιτίας διαφόρων περιστάσεων.

Δραστηριότητα 8/Κεφάλαιο 4

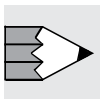
Μπορείτε να αναφέρετε τρεις τουλάχιστον ορθόδοξες Εκκλησίες που αποτελούν προδικαιοδοσιακό έδαφος του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως; Μπορείτε να επαληθεύσετε την απάντησή σας μελετώντας το κείμενο που ακολουθεί αμέσως παρακάτω.

Από όσα αναφέρθηκαν και κατ' επέκταση από όσα εκτέθηκαν στους κόλπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας, το «προδικαιοδοσιακό έδαφος» του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως συνίσταται από το σύνολο της κάθε κανονικής εδαφικής δικαιοδοσίας των Αυτοκέφαλων Εκκλησιών –με εξαίρεση την Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Κύπρου και βεβαίως τα τέσσερα πρεσβυγενή Πατριαρχεία–, εγγεγραμμένων εντός των γεωπατριαρχικών ορίων, των ορισθέντων από τις (Β΄, Δ΄ και Πενθέκτη) οικουμενικές συνόδους, δηλαδή των εδαφών της ανατολικής και κεντρικής Ευρώπης. Κατά συνέπεια, αυτό το κανονικό δίκαιο/δικαίωμα δεν αναφέρεται σε ένα «δικαιοδοσιακό πρωτείο», αλλά, αντίθετα, εξηγεί τον *σύνδεσμο* που (οφείλεται να) υπάρχει μεταξύ της Μητέρας (Πατριαρχικής) Εκκλησίας και των Αυτοκέφαλων Εκκλησιών που εξήλθαν με κανονική χειραφέτηση από τους κόλπους της.

Επιπροσθέτως, αυτό θέλει να υποδηλώνει ότι η εκκλησιαστική δικαιοδοσία

του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως δεν είναι πραγματικά *παγκόσμια* με την έννοια που κάποιες φορές δίδεται στο κανονικό επίθετο «οικουμενικό(ς)», αλλά και δεν αναφέρεται σε κάποια *παγκόσμια Εκκλησία*, όπως σήμερα αρέσκεται να αυτοχαρακτηρίζεται η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, μια που η έννοια της «εν-τοπιότητας» (*εν τω τόπω*) καθώς και η διαλεκτική σχέση τοπικότητας και οικουμενικότητας έχουν απολεσθεί. Ως Πατριαρχείο το Οικουμενικό, δηλ. ως γεωεκκλησιαστική οντότητα προσδιορισμένη από ένα δεδομένο έδαφος (χαρακτηριστικό της έννοιας της *εντοπιότητας*) αλλά και ως τοπική Εκκλησία, είναι –όσο και αν αυτό ηγεί παράξενα– σε *προοπτική περιορισμού (αποτομής)* και όχι εδαφικής παγκοσμιο-κυριαρχίας. Το γεγονός επαναγωγής του συστήματος της αυτοκεφαλίας –ήταν σαφώς ελεύθερο να μην το υιοθετήσει–, ειδικά κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων αιώνων, σημαίνει ότι προέβη σε μια κανονική πράξη ελεύθερης επιλογής έχοντας ως αρχικό και μοναδικό σκοπό τη διάσωση της εκκλησιαστικής ενότητας στους κόλπους της εδαφικής πατριαρχικής δικαιοδοσίας αλλά και της Ορθόδοξης Εκκλησίας σε...«ζημία» της εδαφικής του ακεραιότητας. Στην πράξη, αυτό του «κόστισε» –επιφανειακά και, εάν θέλουμε, πολιτικά ομιλώντας–, από εδαφική άποψη και προσέγγιση του ζητήματος, τη συρρίκνωση της *παραδοσιακής* (συνοδικής) εδαφικής του δικαιοδοσίας, κάτι που αντιπροσωπεύει βεβαίως μια κάποια αξία αλλά μόνον σχετική. Και αυτό συνέβη με μοναδικό στόχο να παραμείνουν σε σταθερή και ουσιαστική εκκλησιαστική κοινωνία όλοι οι εθνικοί λαοί που βρίσκονταν εντός του ενιαίου πατριαρχικού δικαιοδοσιακού του χώρου και οι οποίοι χειραφετήθηκαν με τα εκκλησιαστικά αυτοκέφαλα.

Άσκηση Αυτοαξιολόγησης 1/Κεφάλαιο 4

Έχοντας ήδη μελετήσει τον Πίνακα 1 των Πατριαρχικών, Αυτοκέφαλων και Αυτόνομων Εκκλησιών, που παρατέθηκε παραπάνω, να σημειώσετε με τη χρήση των αριθμών που προηγούνται της καθεμιάς, ποιες από αυτές συνιστούν «προδικαιοδοσιακό έδαφος» του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Την απάντηση θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Επομένως, οι (δέκα) υπάρχουσες σήμερα Αυτοκέφαλες Εκκλησίες, δηλαδή οι Εκκλησίες της Ρωσίας, της Σερβίας, της Ρουμανίας, της Βουλγαρίας, της Γεωργίας, της Ελλάδος, της Πολωνίας, της Αλβανίας και της Τσεχίας και Σλοβακίας, καθώς και οι Αυτόνομες Εκκλησίες της Φιλανδίας και της Εσθονίας, αποτελούν «προδικαιοδοσιακό έδαφος» του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Κύπρου, η οποία δεν υπήρξε ποτέ μέρος δικαιοδοσιακού εδάφους ενός εκ των πέντε Πατριαρχείων (να υπενθυμίσουμε ότι ανακηρύχθηκε αυτοκέφαλη από τη Γ΄ οικουμενική σύνοδο, 431, είκοσι χρόνια πριν από τη σύσταση των Πατριαρχείων από τη Δ΄ οικουμενική σύνοδο, 451). Η θεμελίωση των παραπάνω τοπικών Εκκλησιών επέχει θέση υιοθεσίας και εξηγεί πλήρως τη συνοδική σύσταση του «Πατριαρχείου» από την Εκκλησία, το οποίο εδαφικά, όπως προαναφέρθηκε, βρίσκεται σε *προοπτική περιορισμού (αποτομής)*, δεδομένου ότι, ενεργώντας ιεραποστολικά, κλήθηκε να

στήσει νεοπαγείς Εκκλησίες μέσα στα διευρυμένα γεωπατριαρχικά του όρια στην προοπτική της χειραφέτησής τους. Η ορθόδοξη τοπική Εκκλησία ενός κράτους, έχοντας αποκτήσει το εκκλησιαστικό της αυτοκέφαλο, ασκεί εντός των ορίων του κράτους, που είναι και δικά της όρια με *τρόπο ταυτόσημο*, μια *θετική δικαιοδοσία*, η οποία περιορίζεται αυστηρά και εξαντλείται στα όρια αυτής της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας (*ενδοόριο δικαιοδοσία*).

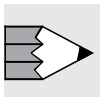
Εντούτοις, το έδαφος αυτής της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας, που αποτελεί ταυτόχρονα και την επικράτεια μιας πολιτείας, έχοντας *αποσπασθεί, αφαιρεθεί και υπεξαιρεθεί* κανονικώς από την εδαφική δικαιοδοσία του Πατριαρχείου, δεν αποτελεί πλέον δικαιοδοσία αυτού του τελευταίου, διότι ακριβώς αυτή η χειραφετηθείσα Εκκλησία είναι «αυτοκέφαλη». Αντιθέτως, έπειτα από όλες αυτές τις προαναφερθείσες ανακηρύξεις αυτοκεφαλίας, το Οικουμενικό Πατριαρχείο ασκεί μια *πραγματική αφαιρετική δικαιοδοσία* στο πατριαρχικό έδαφος που απομένει ύστερα από αυτές τις *κανονικές ανακηρύξεις* – χωρίς αυτό να σημαίνει ότι χάνει τη θετική του έννοια. Με άλλα λόγια, αυτή η πατριαρχική *αφαιρετική* δικαιοδοσία αφορά στα εδάφη που απομένουν έξω από τα όρια των Αυτοκέφαλων Εκκλησιών, εδάφη τα οποία δεν ανήκουν σε καμιά άλλη Αυτοκέφαλη ή Πατριαρχική Εκκλησία.

Για να διαλευκανθεί ακόμη περισσότερο το ζήτημα που τίθεται εδώ, θα πρέπει να προστεθεί στο σημείο αυτό ότι το δίκαιο των πέντε πρεσβυγενών Πατριαρχείων που παραχωρήθηκε από τη Δ΄ οικουμενική σύνοδο της Χαλκηδόνας, 451, φέρει μεταξύ άλλων μια διττή έννοια: είναι (α) *δικαίωμα εδαφικό* και (β) *δικαίωμα δικαιοδοσιακό*. Το πρώτο συνδέεται με τη γεωγραφική/εδαφική κατανομή που πραγματοποιήθηκε από την ίδια τη σύνοδο μεταξύ των πέντε Πατριαρχείων. Το δεύτερο αναφέρεται στον *ενδοδικαιοδοσιακό χώρο* κάθε πατριαρχικού θρόνου. Το αρχέγονο πατριαρχικό προνόμιο αλλά και η κανονική πρωτοβουλία –θεμελιωμένη στο *εδαφικό δικαιοδοσιακό δικαίωμα ως δικαίωμα της χειραφέτησης*– να ανακηρύξει Αυτοκέφαλες Εκκλησίες μέσα στα όρια του «δικαιοδοσιακού εδάφους» του, αποτελεί αποκλειστικά στοιχείο της δεύτερης ιδιότητάς του ως Πατριαρχείου. Με αυτή την ιδιότητα είναι επίσης συνδεδεμένη και η έννοια του «προδικαιοδοσιακού εδάφους» που αναπτύχθηκε παραπάνω.

Κατά συνέπεια και κατ' επέκταση, όλες οι Αυτοκέφαλες Εκκλησίες κατέχουν την πρώτη ιδιότητα διαθέτοντας το δικό τους αποκλειστικό δικαιοδοσιακό έδαφος, εντός του οποίου δύνανται να δραστηριοποιηθούν κανονικά, σύμφωνα με τις αρχές και τους όρους που αναδύονται από το αυτοκέφαλό τους (πλήρες *δικαίωμα*), χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι έχουν το δικαίωμα –και αυτό προκύπτει και πάλι από τις ίδιες αρχές– να μεταχειρισθούν τα όρια του κανονικού τους εδάφους, για να εξασκήσουν μια δικαιοδοσία *υπερόριο*. Η δεύτερη ιδιότητα επομένως περιορίζεται αποκλειστικά στα πέντε Πρεσβυγενή Πατριαρχεία –*απόλυτο δικαίωμα*– (Ακανθόπουλος, 1988, σ. 32). Γι' αυτό τον λόγο επίσης οι Αυτοκέφαλες Εκκλησίες ως (*νεοπαγή*) Πατριαρχεία –δηλαδή τα Πατριαρχεία της Ρωσίας, της Σερβίας, της Ρουμανίας, της Βουλγαρίας και της Γεωργίας– δύνανται να παραχωρήσουν εκκλησιαστική αυτονομία (*σχετικό δικαίωμα*) *ενδοόριο* και όχι *υπε-*

ρόριο, αλλά επ' ουδενί λόγω αυτοκεφαλία τόσο μέσα στο ενδοδικαιοδοσιακό τους έδαφος όσο και, πολύ περισσότερο, μέσα σε κάποιο άλλο εκκλησιαστικό έδαφος υπερόριο, ακριβώς λόγω μη κανονικής διάθεσης του απόλυτου δικαιώματος ανακήρυξης του αυτοκέφαλου τοπικών Εκκλησιών.

Θα πρέπει εδώ, επιπροσθέτως, να υπογραμμιστεί ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο σεβάστηκε ιστορικά, σε όλες ανεξαιρέτως τις περιπτώσεις, το πατριαρχικό αυτοκέφαλο και την ακεραιότητα του δικαιοδοσιακού εδάφους των άλλων πατριαρχικών θρόνων ανακηρύσσοντας *Αυτοκέφαλες Εκκλησίες μόνον μέσα στα όρια του κανονικού πατριαρχικού του εδάφους*: είναι αυτές οι Αυτοκέφαλες Εκκλησίες που βρίσκονται μέσα στο «προδικαιοδοσιακό έδαφος» του. Έτσι έδωσε το παράδειγμα και διαμόρφωσε τον χρυσό κανόνα μιας κανονικής συμπεριφοράς «μη υπερορίου». Αυτό έγινε σε όλη τη διάρκεια της δεύτερης χιλιετίας σε σχέση με τα άλλα ορθόδοξα πρεσβυγενή πατριαρχεία αλλά και σε σχέση με το εξίσου παλαιγενές Πατριαρχείο Ρώμης, μετά τη διακοπή κοινωνίας του 1054. Σε σχέση μάλιστα με το τελευταίο, δεν προέβη σε καμιά ανακήρυξη Αυτοκέφαλης ή Πατριαρχικής Εκκλησίας εντός των κανονικών ορίων του και αυτό ούτε ως Οικουμενικό Πατριαρχείο, ούτε ως όμορο, αλλά ούτε και ως τοποτηρητεία άλλου πατριαρχικού θρόνου, κάτι που η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία της Δύσης, όπως διαμορφώθηκε μετά το 1054, δεν τήρησε και, κατά συνέπεια, δεν σεβάστηκε τις κοινές ουσιαστικά αρχές που διέπουν τέτοιες εκκλησιολογικές σχέσεις. Έτσι βρεθήκαμε να έχουμε σήμερα το περίφημο και ακανθώδες πρόβλημα της Ουνίας, δεδομένου ότι σε όλα τα εδάφη των Ορθόδοξων Εκκλησιών έχει συστήσει συνώνυμες με τον κάθε τόπο Ρωμαιοκαθολικές –Ανατολικές όπως τις αποκαλεί– Εκκλησίες.

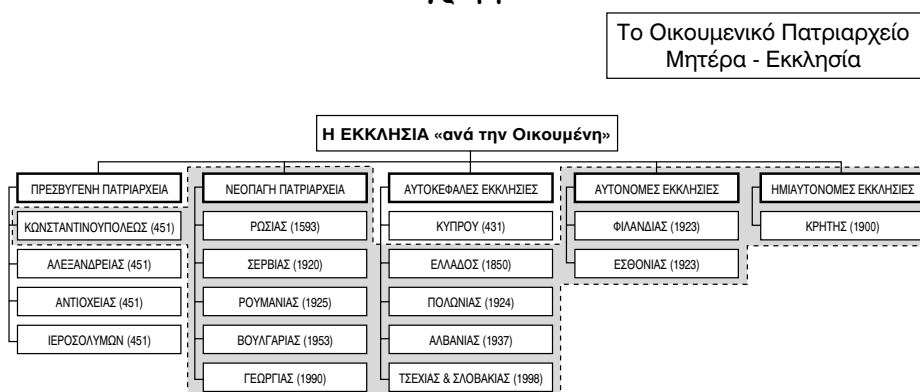
Δραστηριότητα 9/Κεφάλαιο 4

Σύμφωνα με τις γνώσεις σας και όσα έχετε μελετήσει μέχρι τώρα, να διατυπώσετε συνοπτικά σε 15 γραμμές την αποτίμησή σας σχετικά με το πού έγκειται το γεγονός ότι η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, ενώ κανονικώς και διαχρονικώς διευρύνεται στα όρια του Πατριαρχείου Ρώμης, έχει επιδείξει συμπεριφορά αφενός παντελούς αγνόησης των άλλων Πατριαρχείων και Αυτοκέφαλων Εκκλησιών και αφετέρου υπερορίου αντικανονικής δραστηριότητας. Εάν δυσκολεύεστε να απαντήσετε, ξαναμελετήστε προσεκτικά και μέσα από αυτό το πρίσμα την παρούσα υποενότητα (4.2.3) κρατώντας κάποιες σημειώσεις.

Προτείνουμε συνεπώς αυτή τη νέα προσέγγιση της έννοιας του «προδικαιοδοσιακού εδάφους», η οποία έχει σαφώς κανονική τεκμηρίωση, δεδομένου ότι τα πρόσφατα εκκλησιαστικά αυτοκέφαλα δεν έχουν ακόμα υποδυθεί μια κανονική συνοδική επικύρωση. Υιοθετώντας αυτό τον όρο, δεν ατενίζουμε, όπως είναι προφανές, κάποια προοπτική αφομοίωσης των Αυτοκέφαλων Εκκλησιών εκ μέρους του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Ο κανονικός όρος «Μητέρα Εκκλησία» (*Mater Ecclesia*), που αποδίδεται συχνά στον Οικουμενικό Θρόνο, είναι απόλυτα δικαιολογημένος από τον όρο «προδικαιοδοσιακός», αλλά και αυτός ο τελευταίος στην πράξη εξηγείται με τον πρώτο.

Διάγραμμα 8

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, Μητέρα Εκκλησία

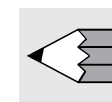
Ακριβώς γι' αυτό τον λόγο το Οικουμενικό Πατριαρχείο αποτέλεσε και αποτελεί τον ευαίσθητο αποδέκτη των προβλημάτων των Ορθόδοξων Αυτοκέφαλων Εκκλησιών και τον εγγυητή της ενότητάς τους και, με την ιδιότητα της Μητέρας Εκκλησίας, υποστήριξε και υποστηρίζει τον εκκλησιαστικό αγώνα τους με διάφορους τρόπους. Επιπλέον, αυτό συμβαίνει και λόγω της ευαισθησίας που ιστορικά επέδειξε σε όλη τη διαδικασία ανάδυσης και διαμόρφωσης των τοπικών Αυτοκέφαλων Εκκλησιών. Αυτό επαληθεύει, τέλος, και τη *συνοδική παραχώρηση* στο Οικουμενικό Πατριαρχείο της *υπερρόχιας* – αλλά *κανονικής*– δικαιοδοσίας *εν τοις βαρβαρικοίς* (κανόνας 28 της Δ' οικουμενικής συνόδου της Χαλκηδόνας, 451), δηλαδή σε εδάφη εκτός των ορίων όλων των άλλων τοπικών Εκκλησιών, κάτι που αναπτύσσεται αμέσως παρακάτω.

Παράλληλα Κείμενα

Μέσα από μια παράλληλη προσέγγιση σύγχρονων θεμάτων που απασχολούν την Ορθόδοξη Εκκλησία, ο Alain Juster επιστρατεύει επίκαιρα ιστορικά στοιχεία, για να καταδείξει τους χειρισμούς του Οικουμενικού Πατριαρχείου σε ειδικές περιπτώσεις σε συνδυασμό και με «συγκυριακές» παραμέτρους στη διάρκεια του 20ού αι. στο άρθρο του «*Το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, η Ελλάδα και η Τουρκία*», *Σύναξη, τεύχος 5, 1990, σ. 85-94.*

Δραστηριότητα 10/Κεφάλαιο 4

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν και τις γνώσεις που έχετε αποκομίσει από τη μέχρι τώρα μελέτη σας, καθώς και τα στοιχεία που παρέχονται στο Παράλληλο Κείμενο του Alain Juster, προσπαθήστε σε 15 γραμμές να σκιαγραφήσετε πώς ορίζεται το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Οι τρεις αυτές παράμετροι πηγών θα σας παράσχουν τη δυνατότητα να αποδώσετε τον ορισμό· η συνέχεια του κεφαλαίου σας δίδει επαληθευτικές νύξεις για να ελέγξετε τον ορισμό αυτό.

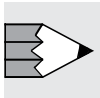

ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ «ΑΠΟΚΤΗΣΗΣ ΥΠΕΡΟΡΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ»

Ο προκαθήμενος των υπερορίων εδαφών

Όπως το υπενθυμίσαμε και παραπάνω, τα παραχωρηθέντα εκκλησιαστικά αυτοκέφαλα στα κράτη-έθνη, τα ευρισκόμενα στο εσωτερικό των κανονικών ορίων του κάθε Πατριαρχείου, είχαν δοθεί ουσιαστικά για λόγους τόσο ποιμαντικούς όσο και ιεραποστολικούς. Πράγματι, σε μια αχανή Αυτοκρατορία, όπως ήταν η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, ο ευαγγελισμός των διαφόρων λαών των εγκατεστημένων στο σύνολο του εδάφους της θα παρέμενε απραγματοποίητος εάν η Εκκλησία καθηλωνόταν στα ενδιαφέροντά τους ή στις δικές τους πρωτοβουλίες. Ο θρησκευτικός συγκρητισμός και οι αυθαιρεσίες των αιρέσεων της εποχής δεν καθιστούσαν προφανή την αποκεκαλυμμένη αλήθεια, που η Εκκλησία απηύθυνε προς αυτούς τους λαούς. Στην προοπτική αυτή, θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε το συνοδικό κανονικό δικαίωμα το παραχωρηθέν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο *εν τοις βαρβαρικοίς* (28/Δ´) ως μια *αφαιρετική δικαιοδοσία*, χαρακτηρίζοντας με τον όρο *τοις βαρβαρικοίς* τα εδάφη τα κείμενα στο εξωτερικό (εκτός) των κανονικών ορίων και δικαιοδοσιών των πέντε Πατριαρχείων – και της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Κύπρου. Πρόκειται για εδάφη, τα οποία, αποκτηθέντα με κανονική συνοδική εντολή, διά της *προοπτικής της συρρίκνωσης και αφαίρεσης (αποτομής)* έτειναν/τείνουν να εκμηδενιστούν ως εδάφη του Οικουμενικού Πατριαρχείου από τότε που «νεότευκτες», «νεοπαγείς» Αυτοκέφαλες Εκκλησίες, θεμελιώνονται στο χώρο αυτών των *υπερορίων* περιοχών.

Δραστηριότητα 11/Κεφάλαιο 4

Με βάση όσα έχετε μελετήσει σχετικά με τον 28ο κανόνα της Δ´ οικουμενικής συνόδου, 451, σε προηγούμενα κεφάλαια, να διατυπώσετε σε 10 γραμμές κατά πόσο αυτός μπορεί κατά τη γνώμη σας να εφαρμοστεί στην εποχή μας σε συνδυασμό με αυτό που προαναγγέλλεται στην παρούσα ενότητα. Στη συνέχεια να συγκρίνετε την απάντησή σας με όσα αναφέρονται στη συνέχεια της ενότητας.

Το πνεύμα του κανόνα 28, που αποτελεί ουσιαστικά ψήφισμα της Δ´ οικουμενικής συνόδου, 451, προς το τέλος των εργασιών της, επικεντρώνεται «σε αυτό που αποτελεί έδαφος» γεωγραφικά *κείμενο έξω από τα όριά* της κανονικής δικαιοδοσίας όλων των Πατριαρχικών και Αυτοκέφαλων Εκκλησιών. Είναι μια δικαιοδοσία του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως, η οποία του ανατέθηκε από την οικουμενική σύνοδο σε μια προοπτική *αφαιρετική* αμέσως μετά τη συνοδική

κατανομή των εδαφικών δικαιοδοσιών της κάθε Εκκλησίας. Επομένως, αυτό το έδαφος αφενός αποτελεί ένα κανονικό δικαίωμα μιας *μοναδικής υπερόριας δικαιοδοσίας*, τη στιγμή που *κάθε υπερόρια δικαιοδοσία είναι εξ ορισμού αντικανονική*, αφετέρου συγκροτεί τη δικαιοδοσιακή εκκλησιαστική ενότητα, διατηρημένη μέσα στο προαναφερθέν γεγονός, η οποία μάλιστα διασφάλιζε την εκκλησιαστική τάξη εκδηλούμενη μέσα στο δικαίωμα της χειροτονίας και την άσκηση της ιεραποστολικής/ποιμαντικής διακονίας στο σύνολό της.

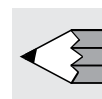
Εδώ θα μπορούσε επιγραμματικά να αναφερθεί ένα παράδειγμα. Η κανονική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Αυτόνομη Εκκλησία της Φιλανδίας (αυτονομία από το 1923) φανερώνει με τρόπο συγκεκριμένο ότι η εφαρμογή του 28ου κανόνα της Δ΄ οικουμενικής συνόδου είναι και παραμένει σε ισχύ διότι η κεντρική Ευρώπη (Εκκλησίες της Πολωνίας, της Εσθονίας, της Τσεχίας και Σλοβακίας, της Σερβίας και της Αλβανίας) και η νοτιοανατολική Ευρώπη (Εκκλησίες της Ελλάδος, Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Ρωσίας και Γεωργίας) παραμένουν *de facto* «έδαφος προδικαιοδοσιακό» του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Επιπλέον, το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν διαθέτει σίγουρα το κανονικό δικαίωμα και δεν μπορεί να καταργήσει το αυτοκέφαλο μιας Αυτοκέφαλής Εκκλησίας του προδικαιοδοσιακού του εδάφους χωρίς η ίδια η ενδιαφερόμενη Αυτοκέφαλη (και Πατριαρχική) Εκκλησία να το ζητήσει.

Δραστηριότητα 12/Κεφάλαιο 4

Στα θέματα που μελετούμε υπάρχουν τρεις όροι που χρήζουν διευκρίνισης και συνιστούν ουσιαστικά στην πράξη λόγους σύγχυσης. Είναι οι όροι: α) ενδοόριος κανονική δικαιοδοσία, β) υπερόριος αντικανονική δικαιοδοσία και γ) υπερόριος κανονική δικαιοδοσία. Αναλύστε τους τρεις ορισμούς ως να επρόκειτο για «γλωσσάρι» και παραθέστε από ένα παράδειγμα. Η μελέτη του κειμένου που ακολουθεί θα σας βοηθήσει να ελέγξετε την ορθότητα της απάντησής σας.

Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι, διά της *συνοδικής οδού*, η Εκκλησία κατένειμε το έδαφος του τότε γνωστού κόσμου σε πέντε εδαφικές δικαιοδοσίες, υπάγοντάς τες, από άποψη πάντα δικαιοδοσιακής αναφοράς, στα πέντε πατριαρχεία, τα οποία συνέστησε ενσυνείδητα και συνοδικά (Δ΄ οικουμενική σύνοδος, 451). Στο θέμα της πρακτικής πλευράς αυτής της κανονικής συνοδικής σύστασης των πέντε πατριαρχείων, αναφαίνονται με σαφή τρόπο δύο βασικοί λόγοι: από τη μια μεριά, η έκδηλα σταθερή απόφαση της Εκκλησίας να διασώσει και να διατηρήσει –την απόκτηση αλλά και– το γεγονός της *συνοδικότητας* στο ανώτατο διοικητικό επίπεδο της Εκκλησίας, καθώς και την κοινωνία των τοπικών Εκκλησιών, των συγκροτημένων από ένα σημείο και μετά σε Πατριαρχεία. Από την άλλη μεριά, θέλησε να ενεργοποιήσει, όπως προαναφέρθηκε, τον (ιερο)αποστολικό τομέα της Εκκλησίας που είναι συναφής με την ταυτότητά της.

Με άλλα λόγια, τονίστηκε ήδη ότι μια «*υπερόρια δικαιοδοσία*» είναι εξ ορισμού *αντικανονική*. Κανείς, συνεπώς, επίσκοπος δεν μπορεί να παρέμβει στα θέματα μιας άλλης επισκοπής, αλλά κυρίως καμιά Εκκλησία (Πατριαρχική ή Αυτοκέφαλη) ή και η σύνοδος των Επισκόπων της δεν μπορεί να παρέμβει σε θέματα

άλλης Εκκλησίας και άλλης τοπικής συνόδου ή, καλύτερα, *καμιά Εκκλησία δεν μπορεί να ασκήσει οποιαδήποτε δικαιοδοσία έξω από τα κανονικά όρια της δικής της γεωγραφικής δικαιοδοσίας*. Η ιδιοτυπία του 28ου κανόνα συνίσταται ακριβώς σε αυτό το πράγμα: με συνοδική εντολή παραχωρήθηκε στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως «*υπερόριος δικαιοδοσία*» μεν, *αλλά κανονική*, κάτι που αποτελεί τη μοναδική εξαίρεση στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας. Αυτό ασφαλώς δεν έγινε για να ευνοηθεί μια συγκεκριμένη τοπική Εκκλησία, όπως μερικοί δυτικοί θεολόγοι θέλουν να εμφανίσουν και μερικοί ορθόδοξοι θεολόγοι το δέχονται, αλλά έχει ιστορικό έρεισμα, δηλαδή τη διάθεση διασφάλισης της κανονικής ενότητας και του χαρακτήρα *αφαιρετικής* προοπτικής, όπως αυτή αναλύεται στις γραμμές του παρόντος κεφαλαίου.

Εν ολίγοις, ήταν η Β΄ της Κωνσταντινουπόλεως (κανόνες 2 και 3), η Δ΄ της Χαλκηδόνος (κανόνας 28) και η Πενθέκτη της εν Τρούλλω (κανόνες [2 και] 36) οικουμενικές σύνοδοι που παραχώρησαν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο μεταξύ των άλλων και μια επιπρόσθετη ιδιότητα: την απόκτηση *υπερορίου εκκλησιαστικής δικαιοδοσίας*, ως εξαιρετικής κανονικής ιδιότητας, στα εδάφη των «*βαρβαρικών εθνών* (περιοχών)» της εποχής εκείνης, δηλαδή, με άλλα λόγια, στο «*υπόλοιπο*» του εδάφους και στο *εξωτερικό* των ορίων των πέντε πατριαρχείων και της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Κύπρου. Ο Οικουμενικός Θρόνος διατηρεί από τότε το δικαίωμα άσκησης μιας κανονικής *υπερορίου δικαιοδοσίας*. Έτσι, «ο μόνος θρόνος που τιμήθηκε με απόφαση οικουμενικής συνόδου με μια δικαιοδοσία επεκτεινόμενη πέραν των αυστηρών γεωγραφικών ορίων είναι ο Οικουμενικός Θρόνος της Κωνσταντινουπόλεως», Φειδάς, *Επίσκεψις*, 1979, σ. 9.

Και για να δοθεί μια απάντηση σε όσους παρεξήγησαν το γράμμα ή και το πνεύμα του 28ου κανόνα της Δ΄ ορθόδοξης συνόδου με τα όσα αναφέρθηκαν μέχρι τώρα, η Εκκλησία δεν προσάρτησε τα *υπερόρια εδάφη στο δικαιοδοσιακό έδαφος* του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, για να το ενισχύσει εδαφικά. Κάθε άλλο! Αυτές οι δύο κατηγορίες εδαφών είναι δύο δεδομένα που σαφώς διακρίνονται μεταξύ τους στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας. Θέλησε δηλαδή με τον τρόπο αυτό η Εκκλησία να διατηρήσει την εκκλησιαστική ενότητα και κοινωνία στα *υπερόρια εδάφη* υπό έναν προκαθήμενο, με μόνο κριτήριο το πώς η ίδια οραματίζεται την κανονική ενότητα στους κόλπους της... Και αυτό, μεταξύ άλλων, συνιστά μια από τις πτυχές του ρόλου ενότητας του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στους κόλπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Τέλος, για να αποτιμήσουμε την ατμόσφαιρα που διαμορφώθηκε από τις κατά καιρούς προταθείσες ερμηνείες του ζητήματος που τέθηκε από τον 28ο κανόνα της Δ΄ οικουμενικής συνόδου, χρειάζεται πρώτα από όλα να υπενθυμίσουμε το γεγονός ότι ένα θεολογικό πρόβλημα είναι πρωτίστως ένα ερμηνευτικό πρόβλημα. Αυτό μαρτυρεί σαφώς ότι οι μεγαλύτερες ερμηνευτικές τάσεις μπορούν να καταλήξουν σε διαφορετικά συμπεράσματα, σε ό,τι αφορά τα μεγάλα ζητήματα που τίθενται ή αντιμετωπίζονται από τον κανόνα (ή τους κανόνες). Κάθε μεγάλη ερμηνευτική απόπειρα έχει ενσυνείδητα ή μη ως σημείο εκκίνησης μια διαφορετική εξήγηση των μεγάλων προβλημάτων που ανακύπτουν στον κανόνα (ή στους κανόνες): αυτή η διαφοροποίηση στο πλαίσιο των διαφορετικών εξηγήσεων εισά-

γει ένα πρίσμα μέσα από το οποίο βλέπουμε ή προσεγγίζουμε τα προβλήματα. Εισάγει όμως εξίσου και ένα κριτήριο που επιτρέπει στους άλλους ερμηνευτές να την κρίνουν. Αυτή η κατάσταση μπορεί να οδηγήσει σε σύγχυση. Σίγουρα μπορούμε να τη θεωρήσουμε παράδοξη· είναι ωστόσο κατανοητή. Όμως, τα ιστορικά δεδομένα, και κυρίως η πράξη της Εκκλησίας, πολύ συχνά σχετικοποιούν την αρχή της μεθοδολογίας που παραθέτουμε, προσφέροντας τις προϋποθέσεις για την επίλυση διάφορων προβλημάτων που τίθενται στην εποχή μας. Και, ενώ η εκκλησιαστική κοινωνία διατηρείται, διασώζεται η δυνατότητα να ενεργούμε με τρόπο κανονικό μένοντας στην οδό της συνοδικότητας που παραμένει συνώνυμη της εκκλησιαστικότητας. Αυτό ακριβώς εννοεί και ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, όταν λέει: *Εκκλησία συνόδου όνομα*.

Παράλληλα Κείμενα

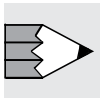
Οι δύο ενότητες που εξετάσαμε μέχρι τώρα στο παρόν κεφάλαιο έχουν άμεση σχέση με τη συνοδικότητα. Περισσότερα όμως για το θέμα αυτό που συνιστά άξονα και έννοια-κλειδί στη σύνολη ζωή και διοίκηση της Εκκλησίας, έχετε τη δυνατότητα να βρείτε στο άρθρο του καθηγητή και Μητροπολίτη Περγάμου Ιωάννου Δ. Ζηζιούλα, «Ο συνοδικός θεσμός: Ιστορικά, εκκλησιολογικά και κανονικά προβλήματα», Τιμητικόν αφιέρωμα εις τον Μητροπολίτη Κίτρους Βαρονάβα, Αθήναι 1980, σ. 161-190.

ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ «ΠΡΩΤΟΥ ΘΡΟΝΟΥ» ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

4.4.1 Η ιδιότητα του τοποτηρητή –των ορθόδοξων– της Εκκλησίας της Δύσης

Από τότε που ολοκληρώθηκε η διαμόρφωση του πατριαρχικού συστήματος από την Εκκλησία (451) στη γεωγραφικά προσδιορισμένη Ευρώπη, δύο Πατριαρχεία (ευρωπαϊκά) έπαιξαν έναν καθοριστικό ρόλο στον ευαγγελισμό ολόκληρης της Ευρώπης: το Πατριαρχείο Ρώμης και το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, οι δύο πρώτοι πατριαρχικοί θρόνοι στην κανονική τάξη της Εκκλησίας. Ο πρώτος ευαγγέλισε τους λαούς της δυτικής Ευρώπης, ο δεύτερος τους λαούς της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης. Η Ευρώπη της Δύσης, επομένως, αποτελεί ιστορικά εκκλησιαστική δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Ρώμης και, κατά συνέπεια, ένα ενιαίο και μοναδικό πατριαρχικό έδαφος σε ολόκληρο εκείνον τον γεωγραφικό χώρο. Πράγματι, «οι Έλληνες υπομνηματιστές Ζωναράς και Βαλσαμών λέγουν ότι ο 6ος κανόνας (της Α΄ οικουμενικής συνόδου) επικυρώνει τα δικαιώματα του επισκόπου Ρώμης ως πατριάρχη σε ολόκληρη τη Δύση... Βλέπουμε λοιπόν ότι, στο εύρος όλης της Δύσεως, δεν υπάρχει παρά ένας και μοναδικός πατριάρχης» (Héféle-Leclercq, 1973, τόμος 1, κεφ. ΙΙ, § 399, σ. 1198, σημ. 3, και Ράλλης-Ποτλής, 1852, σ. 129, 131). Συνεπώς, *δεν υφίσταται παρά μία και κανονική εκκλησιαστική δικαιοδοσία στο σύνολο του εδάφους της δυτικής Ευρώπης, αυτής του Πατριαρχείου Ρώμης.*

Δραστηριότητα 13/Κεφάλαιο 4

Με βάση όσα έχετε μελετήσει σε άλλα κεφάλαια αλλά και όσα αναπτύχθηκαν μέχρι τώρα στο παρόν κεφάλαιο, μπορείτε να προσδιορίσετε κάποιους λόγους που καταδεικνύουν γιατί ο 28ος κανόνας της Δ΄ οικουμενικής συνόδου, 451, δεν μπορεί να έχει εφαρμογή και να ισχύει για την ορθόδοξη «διασπορά της (δυτικής) Ευρώπης»; Καταγράψτε την απάντησή σας σε κείμενο περίπου 15 γραμμών· κυρίως να απαριθμήσετε τους λόγους που έχετε εντοπίσει και να προσθέσετε όσους θα επισημάνετε στη συνέχεια της παρούσας ενότητας.

Επομένως, με την έννοια αυτή η εφαρμογή του 28ου κανόνα της Δ΄ οικουμενικής συνόδου της Χαλκηδόνας, 451, *δεν αφορά στη Δύση, δηλαδή, τη δυτική Ευρώπη, παρά τις σύγχρονες ερμηνείες ορθόδοξων θεολόγων.* Πράγματι, εκτιμούμε ότι η εφαρμογή του 28ου κανόνα της Δ΄ οικουμενικής συνόδου για την επίλυση του προβλήματος της ορθόδοξης διασποράς ειδικά στη δυτική Ευρώπη αποτελεί μια λαθεμένη κανονική εφαρμογή. Πριν απ' όλα, αυτή η εφαρμογή αντιτίθεται

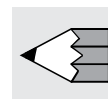
στην κανονική αρχή των «πρεσβείων τιμής» διότι όταν προτείνουμε την εφαρμογή του 28ου κανόνα στον εδαφικό χώρο της δυτικής Ευρώπης, αγνοούμε θεσμικά μεταξύ άλλων τη διαχρονική και κανονική ύπαρξη του Πατριαρχείου Ρώμης. Επιπλέον, μια τέτοια εφαρμογή θέτει στο περιθώριο όχι μόνο την τωρινή (και τη μελλοντική) του ύπαρξη, αλλά εξίσου και την ιστορική του ύπαρξη και όλες τις παραμέτρους ή προοπτικές εκκλησιαστικής ενότητας και κοινωνίας. Εξάλλου, αυτή η μη σωστή κανονική ερμηνεία του προαναφερθέντος κανόνα αποτελεί επίσης μια ιστορική μομφή και μια πρόκληση για την ιστορία, διότι τα *εν τοις βαρβαρικούς* εδάφη (χώρες) ήταν κείμενα στο εξωτερικό της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και επομένως δεν υπάγονταν στην εδαφική δικαιοδοσία του Θρόνου της Ρώμης, δηλαδή της δυτικής Ευρώπης, γεγονός αναγνωρισμένο και τότε. Κατά συνέπεια, για την κανονική παράδοση της Εκκλησίας, η Ευρώπη της Δύσης αποτελεί δικαιοδοσιακό έδαφος του Πατριαρχείου της Ρώμης, το οποίο δεν ανήκει στην περίπτωση των εδαφών που αναφέρονται και εξετάζονται από τον προαναφερθέντα κανόνα.

Είναι ήδη γνωστό ότι οι Πατριαρχικές Εκκλησίες, τα πέντε Πατριαρχεία (το Πατριαρχείο Ρώμης από τη μια μεριά και τα άλλα τέσσερα Πατριαρχεία από την άλλη, καθώς και οι υπόλοιπες δέκα Αυτοκέφαλες Εκκλησίες του σήμερα) παραμένουν ακόμη –μετά τη *ρήξη της κοινωνίας* του 1054– σε *διακοπή κοινωνίας* (εκκλησιαστική *ακοινωνησία*). Σύμφωνα με την κανονική αρχή των «πρεσβείων τιμής» των Αυτοκέφαλων Εκκλησιών και με δεδομένο ότι δεν υπάρχει «πάπας και πατριάρχης ορθόδοξος Ρώμης» για τους ορθόδοξους χριστιανούς της δυτικής Ευρώπης, η δικαιοδοσία αυτού «μεταβιβάζεται» στην επόμενη ή όμορη Πατριαρχική Εκκλησία (Πατριαρχείο) σύμφωνα με την τάξη των εκκλησιαστικών διπύχων. Με άλλα λόγια, ο επόμενος στην τάξη και όμορος πατριάρχης *αναπληροί* τον πάπα και πατριάρχη Ρώμης σε ό,τι αφορά *μόνον* στους ορθόδοξους αυτού του δυτικοευρωπαϊκού χώρου, μέχρις ότου η αιτία ή καλύτερα το ζήτημα της *ακοινωνησίας* τακτοποιηθεί οριστικά είτε με τρόπο συνοδικό είτε με οποιονδήποτε άλλον τρόπο. Ο επόμενος στην τάξη και, επιπλέον –εδώ συμπτωματικά– όμορος πατριάρχης είναι ο Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.

Δραστηριότητα 14/Κεφάλαιο 4

Με δεδομένα αυτά τα νέα για εσάς στοιχεία, διατυπώστε την άποψή σας σε 7-8 γραμμές για το περιεχόμενο αυτής της αναπλήρωσης που αναλαμβάνει κανονικά ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως στους χώρους της δυτικής Ευρώπης, δηλαδή του Πατριαρχείου Ρώμης. Συγκρίνετε στη συνέχεια την άποψή σας με το κείμενο που ακολουθεί. Εάν συναντάτε δυσκολίες, εκλάβετε τη δραστηριότητα αυτή ως αφορμή γνωσιολογικού ερεθίσματος για περαιτέρω προβληματισμό σε ένα θέμα καθοριστικής σημασίας για τον ρόλο ενότητας του Οικουμενικού Πατριαρχείου που καλείται να διαδραματίσει σε σχέση με τον υπόλοιπο χριστιανικό κόσμο επέκεινα της Ορθοδοξίας. Η επαλήθευση της απάντησης θα γίνει αυτοδίκαια στο τέλος της Θεματικής Ενότητας.

Αυτός είναι και ο λόγος που η εδαφική δικαιοδοσία του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, ως *τοποτηρητή* (*locum tenens*), επεκτείνεται *κανονικά* και *νοητά* μέχρι τα πέρατα της δυτικής Ευρώπης. Πρόκειται για *δικαιοδοσία τοποτηρητείας*

και όχι για δικαιοδοσία οικείου πατριαρχικού δικαιώματος που υφίσταται αυτοδίκαια στα όρια του δικού του Πατριαρχείου. Ως προκαθήμενος, επομένως, παραμένει *τοποτηρητής* και «αναπληρωτής πατριάρχης» στη δυτική Ευρώπη και αυτό από *μεταφορά* της πατριαρχικής εδαφικής δικαιοδοσίας του Ρώμης σε αυτόν. Κατά συνέπεια, θα μπορούσε να επαναληφθεί εδώ ότι δεν υπάρχει παρά *μία και μοναδική κανονική δικαιοδοσία* στο έδαφος της δυτικής Ευρώπης, αυτή του Πατριαρχείου Ρώμης, *ασκούμενη προσωρινά με τοποτηρητεία* από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Όλη συνεπώς η φιλολογία που κυριαρχεί σήμερα στα ορθόδοξα εκκλησιαστικά κλίματα για περισσότερες εκκλησιαστικές δικαιοδοσίες «συνυπάρχουσες» (πολύμορφες και πολυεθνικές) «κανονικές» (sic) και «παράλληλες ή επάλληλες» στα εδάφη της Δύσης δεν είναι δικαιολογημένη από την κανονική παράδοση της Εκκλησίας. Το ίδιο ισχύει και για την εφαρμογή του 28ου κανόνα της Δ΄ οικουμενικής συνόδου, ο οποίος δεν έχει να κάνει με τους ορθόδοξους της δυτικής Ευρώπης. Έχει εφαρμογή και μπορεί να εξετάζεται για τις ηπείρους της Αμερικής και της Ωκεανίας ή της Ασίας, αλλά σαφώς όχι –στην εποχή μας– για το έδαφος της Ενωμένης Ευρώπης.

Ως συνέπεια όλων όσων ειπώθηκαν μέχρι τώρα, η πατριαρχική δικαιοδοσία του Κωνσταντινουπόλεως που ασκείται κανονικά στην ανατολική και κεντρική Ευρώπη (έξω από τα κανονικά όρια των Αυτοκέφαλων Εκκλησιών αυτού του ευρωπαϊκού χώρου), επεκτείνεται εξίσου και στη δυτική Ευρώπη –κανονική ιστορικά δικαιοδοσία του πάπα και πατριάρχη Ρώμης– ενσωματώνοντας τους ορθόδοξους στους κόλπους της «ευρωπαϊκής διασποράς», η οποία κείται μέσα στα όρια της Πατριαρχικής Εκκλησίας της Δύσης. Το γεγονός ότι ο Οικουμενικός Πατριάρχης είναι εκεί τοποτηρητής (*locum tenens*) αποτελεί έναν επιπλέον λόγο, ώστε ο Έξαρχος –*εμπρόσωπος* και όχι αντιπρόσωπος– του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη Διασπορά (Μητροπολίτης ή Αρχιεπίσκοπος) να είναι ο Πρόεδρος των ορθόδοξων «επισκοπικών συνελεύσεων» κάθε ευρωπαϊκής χώρας (όχι μόνο στην Ευρώπη αλλά και αλλού). Αυτό είναι πλέον κοινά αποδεκτό και υφίσταται και λειτουργεί στη συνοδική πράξη και ζωή των κατά τόπους Εκκλησιών.

4.4.2 Η απόκτηση του «έκκλητου»

Το έκκλητο, δηλαδή η δυνατότητα προσφυγής ενός επισκόπου στον πρώτο στην κανονική τάξη επίσκοπο, και επομένως για την Ορθόδοξη Εκκλησία στον Οικουμενικό Πατριάρχη, προτάθηκε για εφαρμογή από την τοπική σύνοδο της Σαρδικής, 343, η οποία δεν έκανε τελικά τίποτε άλλο παρά να ορίσει και να προτείνει μια προγενέστερη πρακτική. Οι κανόνες 3, 4 και 5 της συνόδου αυτής ασχολούνται με το έκκλητο του επισκόπου Ρώμης. Ο χαρακτήρας αυτού του κανονικού προνομίου οφείλεται σε θεολογικούς λόγους και εξηγείται από το γεγονός ότι ο επίσκοπος της Ρώμης αποτελεί έναν *primus (πρώτο)*, όντας κατ' αρχήν επίσκοπος μιας σημαντικής πόλης για την Εκκλησία, η οποία βρίσκεται στη Δύση, και ακολούθως ο *πρώτος* πατριάρχης του πατριαρχικού συστήματος της Πενταρχίας, επειδή η Πατριαρχική Εκκλησία της Ρώμης είναι πρώτη στην τάξη των τοπικών

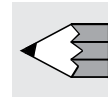

Εκκλησιών. Το έκκλητο συνεπώς συστήθηκε συνοδικά δυνάμει των κανόνων της Σαρδικής και εφαρμόστηκε στη συνέχεια στα διάφορα κανονικά συστήματα της Εκκλησίας (Μητροπολιτικό και Πατριαρχικό σύστημα, σύστημα του Αυτοκέφαλου κ.λπ.). Μετά τη Δ΄ οικουμενική σύνοδο της Χαλκηδόνας, 451, και καθ' όλη τη διάρκεια της πρώτης χιλιετίας, το έκκλητο εφέρετο, κατά την κανονική τάξη, στον πάπα και πατριάρχη Ρώμης.

Δραστηριότητα 15/Κεφάλαιο 4

Με βάση όσα μελετήσατε μέχρι τώρα, καταγράψτε σε 10 γραμμές τη γνώμη σας για το ακόλουθο ερώτημα: Τελικά το έκκλητο μεταβιβάζεται στον Οικουμενικό Πατριάρχη για την Ορθόδοξη Εκκλησία ανά την οικουμένη και, αν ναι, γιατί; Στη συνέχεια συγκρίνετε την απάντησή σας με το κείμενο που ακολουθεί.

Τίθεται όμως το ζήτημα του εκκλήτου μετά τη *διακοπή κοινωνίας* που προέκυψε το 1054. Έπειτα από αυτά που εκτέθηκαν παραπάνω και για τους ίδιους λόγους, το έκκλητο επανέρχεται από *μεταβίβαση* στον επόμενο πατριαρχικό θρόνο. Πρόκειται για έναν καθοριστικό ρόλο για τον οποίο η προσφυγή καταλήγει στον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, δηλαδή την *εξω-εδαφική και εξω-κλιματική* άσκηση του δικαιώματος της προσφυγής (Φειδάς, *Επίσκεψις*, 1993, σ. 17-24). Θα πρέπει ωστόσο να υπογραμμισθεί εδώ ότι, μετά την πτώση της Κωνσταντινουπόλεως (1453), αυτό το δικαίωμα ενισχύθηκε από την Εθναρχία. Πράγματι, πρόκειται για την περίπτωση εκείνη που ο Οικουμενικός Πατριάρχης, για λόγους καθαρά των περιστάσεων της εποχής της οθωμανικής κυριαρχίας, έγινε ένας αντιπροσωπευτικός *διαλεγόμενος φορέας* του χριστιανικού πληθυσμού ενώπιον των οθωμανικών αρχών. Εντούτοις, οι αντιπρόσωποι των Πατριαρχείων της Ανατολής προωθούν τις υποθέσεις τους ενώπιον του Σουλτάνου διά του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως· ήταν ο αντιπρόσωπός τους ενώπιον της Υψηλής Πύλης. Κατά συνέπεια, η κανονική ιδιότητα άσκησης του εκκλήτου από τον οικουμενικό πατριάρχη δεν υπάγεται στις αρχέγονες πατριαρχικές ιδιότητές του· ο λόγος της απόκτησής του μπορεί μια μέρα να εκλείψει. Ωστόσο, έπειτα από το 1054, ασκεί κανονικά και μετά από *μεταβίβαση* αυτό το εκκλησιαστικό δικαίωμα στους κόλπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΠΟΥ ΠΡΟΚΥΠΤΟΥΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΔΥΣΗ ΤΗΣ ΕΝΩΜΕΝΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ (ΑΠΟ ΤΟ 1993)

Η ιδιότητά του ως διαλεγόμενου φορέα (εκπροσώπου) της Ορθόδοξης Εκκλησίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση

Η διαμόρφωση της Ενωμένης Ευρώπης που βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη φέρνει μέσα της συνέπειες διαφόρων ειδών, αλλά ειδικά συνέπειες γεωγραφικές και δικαιοδοσιακές για την Ορθόδοξη Εκκλησία. Πράγματι, μετά την αρχική θεμελίωση, στα 1957, από τις έξι ευρωπαϊκές χώρες ως κράτη-μέλη της Ενωμένης Ευρωπαϊκής Κοινότητας (Βέλγιο, Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, Γαλλία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Κάτω Χώρες), και τη διεύρυνσή της σε τέσσερις σταθμούς [1η επέκταση (1973) με το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Δανία και την Ιρλανδία· 2η επέκταση (1981) με την Ελλάδα· 3η επέκταση (1986) με την Ισπανία και την Πορτογαλία· 4η επέκταση (1995) με την Αυστρία, τη Φιλανδία και τη Σουηδία], το Οικουμενικό Πατριαρχείο δημιουργώντας, στα 1963, πατριαρχικές εξουχίες (Μητροπόλεις) μέσα στα κράτη-μέλη της Ενωμένης Ευρώπης, γίνεται *ipso facto* η *πρώτη* (Protoecclesia) ορθόδοξη *ευρωπαϊκή* Εκκλησία. Για την ώρα, δεν υπάρχουν παρά δύο τοπικές ορθόδοξες Εκκλησίες στον χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως (1963) –το οποίο συμπεριλαμβάνει επίσης την Αυτόνομη Εκκλησία της Φιλανδίας (1995)– και η Εκκλησία της Ελλάδος (1981).

Το γεγονός αυτό έχει μια πρόσφατη και άμεση συνέπεια για την Ορθόδοξη Εκκλησία. Πρόκειται για την ιδιότητα του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως *διαλεγόμενου φορέα* που αφορά στην Ενωμένη Ευρώπη. Πρόκειται επίσης γι' αυτή την ίδια ιδιότητα που του δίνει το δικαίωμα να είναι ενταγμένο ως «Ευρωπαϊκή Εκκλησία» μέσα στην Ενωμένη Ευρώπη. Εδώ διερωτάται κανείς, πώς μπορεί να συμβαίνει αυτό. Είναι βέβαιο ότι η Αρχιεπισκοπή της Κωνσταντινουπόλεως, όπως την ορίσαμε στην αρχή αυτού του κεφαλαίου, δεν αποτελεί γεωγραφικά τμήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεδομένου ότι η Τουρκία, χώρα της έδρας της, δεν είναι –προς το παρόν– κράτος-μέλος της Ευρώπης. Όμως, έχοντας ως αφετηρία την κανονική πατριαρχική δικαιοδοσία της ως Οικουμενικού Πατριαρχείου, αυτή η ιδιότητα του Πατριαρχείου δικαιολογεί το δικαίωμα της (συμ)μετοχής του και την παρουσία του στο ευρωπαϊκό κοινοτικό έδαφος. Με άλλα λόγια, δεν πρόκειται για την Αρχιεπισκοπή Κωνσταντινουπόλεως, η οποία δεν ανήκει εδαφικά στην

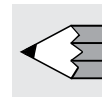
Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά για το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως που ανήκει σε αυτήν, καθώς και για την εδαφική δικαιοδοσία του που κανονικά και αστασίαστα ασκεί στο ευρωπαϊκό έδαφος.

Δραστηριότητα 16/Κεφάλαιο 4

Διατυπώστε τουλάχιστον σε 12 γραμμές την άποψή σας σχετικά με το ερώτημα πώς τα δικαιοδοσιακά εδάφη του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο έδαφος της Ενωμένης Ευρώπης τού παρέχουν το πλήρες δικαίωμα (συμ)μετοχής και παρουσίας του σε αυτήν. Μελετήστε το κείμενο που ακολουθεί και κρατήστε σημειώσεις προκειμένου να εμπλουτίσετε τις σκέψεις σας και να τους δώσετε τη μορφή ενός περιεκτικού κειμένου στο τέλος της ενότητας αυτής.

Σε ό,τι αφορά στις πτυχές της πατριαρχικής ιδιότητας τις σχετικές με την Ευρωπαϊκή (Κοινοτική) Ένωση, θα πρέπει πρώτα αυτές να προσδιοριστούν, πριν παρατεθεί συγκεκριμένα η άσκησης της. Από τη μια μεριά, η Αυτόνομη Εκκλησία της Φιλανδίας, οι Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου, η Ημιαυτόνομη Εκκλησία της Κρήτης, οι Μητροπόλεις των *Νέων Χωρών* (Ήπειρος, Μακεδονία, Θράκη και Νησιά του Αρχιπελάγους) και της κεντρικής Ευρώπης (πλαίσιο των τεσσάρων θαλασσών), καθώς και η Μοναστική Πολιτεία του Αγίου Όρους, φανερώνουν και καταδεικνύουν την «άμεση κανονική δικαιοδοσία» του Πατριαρχείου, η οποία παραμένει πραγματική, αστασίαστη και ακέραιη. Μια δεύτερη πτυχή, από την άλλη μεριά, αφορά στην άσκηση της πατριαρχικής δικαιοδοσίας στους ορθόδοξους της δυτικής Ευρώπης (Μητροπόλεις – Εξαρχίες στην Ευρώπη), δικαιοδοσία (*τοποτηρητείας*) που παραμένει εξίσου άμεση και που προέρχεται από κανονική *μεταβίβαση* και από κανονική *αναπλήρωση* κανονικών δικαιωμάτων από τον Ρώμη στον Κωνσταντινουπόλεως, και ως τέτοια παραμένει σαφώς «προσωρινή» και «περιστασιακή». Αυτή η δικαιοδοσία, εξαιτίας της υφής της, δεν διατείνεται ότι έχει κανένα λόγο ιστορικό, καθώς και κανονικό, για να γίνει διαρκής και σταθερή (μετά από διεκδίκηση, οριστική κατοχύρωση και, πιθανόν, αφομοίωση) αλλά και *παγιωμένη* (πρβλ. *εγκατασπορά*, σε αντίθεση με τη *διασπορά*), διότι καμία πατριαρχική δικαιοδοσία –των πέντε Πρεσβυγενών Πατριαρχείων– δεν μπορεί να αφομοιωθεί και να περιέλθει σε ανυπαρξία από οποιας μορφής παρέμβαση μιας άλλης πατριαρχικής δικαιοδοσίας.

Η παρουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, επομένως, στην Ενωμένη Ευρώπη χαρακτηρίζεται από διττή έννοια: είναι τόσο *γεωγραφική* όσο και *δικαιοδοσιακή*. Κατά συνέπεια, η απόπειρα άρνησης της δικαιοδοσίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου στους ορθόδοξους της δυτικής Ευρώπης που παρατηρείται στο δεύτερο κυρίως ήμισυ του 20ού αιώνα από *εθνικές εκκλησιαστικές δικαιοδοσίες* δεν βρίσκει κανονική θεμελίωση στην παράδοση της Εκκλησίας και αποτελεί μια άλλη μορφή μη κανονικής κατάστασης επιζήμιας για τη διορθόδοξη ενότητα. Ωστόσο, η νέα ευρωπαϊκή προοπτική επιβεβαιώνει την υποχρέωση του Οικουμενικού Πατριαρχείου για εγκαινιασμό μιας ενιαίας συγκρότησης συνδικής μορφής όλων των ορθόδοξων στην υπό διαμόρφωση Ενωμένη Ευρώπη στο

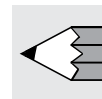

πλαίσιο σεβασμού των κανονικών αρχών, μορφών και δομών και με τη σύμφωνη γνώμη, τη συμμετοχή αλλά και κατανόηση του συνόλου των ορθόδοξων τοπικών Εκκλησιών.

Εδώ επίσης, μέσα στην ίδια προοπτική των πραγμάτων και του παρατεθέντος γεγονότος, το Οικουμενικό Πατριαρχείο παραμένει ο επίσημος *διαλεγόμενος φορέας* (interlocuteur) για την Ορθόδοξη Εκκλησία στην Ενωμένη Ευρώπη. Το Πατριαρχείο, ως πρώτο στην τάξη των τοπικών Ορθόδοξων Εκκλησιών, εκφράζει διαμέσου της «προληπτικής» του διακονίας την κοινή θέληση των Πατριαρχικών και Αυτοκέφαλων Εκκλησιών για τις κοινές υποθέσεις. Αυτή η κοινή θέληση εκδηλώνεται ανέκαθεν δυνάμει της διορθόδοξης ενότητας, της θεμελιωμένης στη συνοδικότητα. (Όταν ένας επίσκοπος μνημονεύει στη θεία λειτουργία το όνομα του Οικουμενικού Πατριάρχη, δεν το πραγματοποιεί με σκοπό να μνημονεύσει την «ανώτατη εκκλησιαστική του αρχή» διότι δεν είναι. Αλλά το πραγματοποιεί για να καταδείξει και να σημειώσει εκκλησιολογική αναφορά στη σύνοδο μιας τοπικής Εκκλησίας στην οποία ανήκει ως μέλος και της οποίας ο πρώτος [πρόεδρος] είναι ο πατριάρχης, διασώζοντας έτσι την εκκλησιαστική κοινωνία αλλά και ενότητα.)

Αυτό το ιστορικό και εθιμικό κανονικό γεγονός έχει ήδη γίνει νομοθετικά αποδεκτό από κάποια κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως στην Ελλάδα (Σύνταγμα της Ελλάδος, άρθρα 3, §§ 1 και 3, και 105, §§ 3 και 4), το Βέλγιο (Νόμος 29-3-85) και την Αυστρία (Ομοσπονδιακός Νόμος 229/23-6-1967). Η Γερμανία εκφράζει την αναγνώρισή της με την ύπαρξη μιας αντιπροσωπείας μέσα στα περισσότερα Länder, η αρμόδια κρατική υπηρεσία κάνει αναφορά σε έναν τρόπο και σε ένα ύφος διαδικαστικώς παγιωμένα από το «έθος». Στα άλλα κράτη, παρ' όλο που δεν έχει νομοθετικά θεωρηθεί ως επίσημος *διαλεγόμενος φορέας* (εκπρόσωπος) της Ορθόδοξης Εκκλησίας από τις κρατικές κυβερνήσεις, η προαναφερθείσα εθιμική και ιστορική πράξη καθώς και η πρόσφατη ιδιότητα του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως *διαλεγόμενου φορέα* για την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι σεβαστές από όλους. Εξάλλου, σε επίπεδο ευρωπαϊκό κοινοτικό, η επισημότερη υποδοχή που πραγματοποιήθηκε από τις αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον οικουμενικό πατριάρχη Βαρθολομαίο στο Στρασβούργο (Απρίλιος 1994) και στις Βρυξέλλες (Νοέμβριος 1994) φανερώνει έκδηλα ότι έγινε αποδεκτός ως ο αντιπροσωπευτικός *διαλεγόμενος φορέας* (interlocuteur) για την Ορθόδοξη Εκκλησία μέσα στον ευρύτερο και ενιαίο γεωπολιτικό χώρο της Ενωμένης Ευρώπης.

Τέλος, μέσα στην Ενωμένη Ευρώπη του μέλλοντος, η *προληπτική διακονία* του Οικουμενικού Πατριαρχείου –αποκύημα της θέσης που κατέχει στην τάξη των τοπικών Εκκλησιών καθώς και του «προδικαιοδοσιακού του δικαιώματος»– αποτελεί μέρος της πρωταρχικής του εκκλησιαστικής ευθύνης. Αυτή η διακονία, η *προληπτική*, δεν σημαίνει την άσκηση κάποιας ηγεμονίας στους κόλπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας, παρά μόνο το κανονικό δικαίωμα να λαμβάνει και να προβαίνει σε πρωτοβουλίες, να συντονίζει τις δραστηριότητες των ορθόδοξων τοπικών Εκκλησιών και να εγγυάται την ενότητά τους.

Άσκηση Αυτοαξιολόγησης 2/Κεφάλαιο 4

Σημειώστε ποιες από τις επόμενες προτάσεις είναι σωστές (Σ) ή λανθασμένες (Λ).

1. Η Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Κύπρου, ακριβώς επειδή είναι αυτοκέφαλη, συνιστά προδικαιοδοσιακό έδαφος του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.
2. Η (Αυτοκέφαλη) Εκκλησία της Ελλάδος μπορεί να ανακηρυχθεί Πατριαρχείο, όπως συνέβη με την Εκκλησία της Ρωσίας (1589/1593) ή πρόσφατα με την Εκκλησία της Γεωργίας (1990).
3. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο μπορεί ανά πάσα στιγμή να καταργήσει το αυτοκέφαλο μιας Αυτοκέφαλης Εκκλησίας του πατριαρχικού προδικαιοδοσιακού του εδάφους, έστω και εάν δεν το ζητήσει η ίδια.
4. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης είναι ο αρχηγός όλων των ορθόδοξων πιστών ανά την οικουμένη.
5. Όλα τα εδάφη που βρίσκονται εκτός των κανονικών ορίων των Πατριαρχικών, Αυτοκέφαλων (και Αυτόνομων) Εκκλησιών υπάγονται κανονικά και δικαιοδοσιακά στο Οικουμενικό Πατριαρχείο.
6. Επειδή η Τουρκία, γεωγραφική έδρα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, παραμένει μέχρι σήμερα εκτός Ενωμένης Ευρώπης, αυτό σημαίνει ότι η κανονική κατάσταση στην Ευρώπη παραμένει ακόμα ασαφής ως προς το εκκλησιαστικό δικαιοδοσιακό της καθεστώ.

Τις ορθές απαντήσεις θα βρείτε στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

ΝΟΗΜΑΤΙΚΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ

Τα τέσσερα εκκλησιαστικά καθεστώτα της δικαιοδοσιακής αρμοδιότητας που ασκεί το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Ελλάδα μπορούν να προσφερθούν ως υπόδειγμα στην Ιστορία, στο σήμερα και στο μέλλον, τόσο για τα προβλήματα της ορθόδοξης διασποράς ανά τον κόσμο όσο και για τις γεωεκκλησιαστικές μεταβολές που ανακύπτουν στην Ενωμένη Ευρώπη του σήμερα και του αύριο (αρχής γενομένης από το 1993).

Μέσα από τις δύο παραμέτρους που εκπορεύονται από την άσκηση της πατριαρχικής δικαιοδοσίας, μπορεί να αναδυθεί ο ρόλος τους Οικουμενικού Πατριαρχείου στην ενότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας που είναι και το ζητούμενο στην παρούσα Θεματική Ενότητα. Πράγματι οι δύο αυτές πτυχές που τέθηκαν στην πρόταση, καταναγάζουν το ζητούμενο μέσα από την πράξη αλλά και τον συνοδικό οραματισμό που προσανατόλιζε διαχρονικά αυτή την πράξη στους κόλπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Δύο πτυχές, δύο χώροι, η ορθόδοξη διασπορά και η Ενωμένη Ευρώπη, που αντιπροσωπεύουν όλα τα ανακύψαντα προβλήματα στο ορθόδοξο εκκλησιαστικό σώμα, μπορούν ταυτόχρονα να κάνουν να αναδυθεί και ο καθοριστικός ρόλος ενότητας που καλείται να διαδραματίσει το Οικουμενικό Πατριαρχείο σε αυτή τη διπολική σύγχρονη πραγματικότητα, καθώς και το πώς αυτός ο ρόλος μπορεί να υλοποιηθεί στη θεσμική κοινωνία των τοπικών Εκκλησιών.

Μπορούμε, πράγματι, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, να διακρίνουμε υπό τη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Θρόνου κυρίως τις επισκοπές (Μητροπόλεις) της Τουρκίας, της Δωδεκανήσου και της ορθόδοξης «ευρωπαϊκής διασποράς», και επίσης, αλλά με ένα καθεστώς ημιавтоνομίας, της Κρήτης και, με ένα καθεστώς αυτονομίας, της Φιλανδίας. Στους κόλπους της Ενωμένης Ευρώπης βρίσκεται τέλος μια Αυτοκέφαλη Εκκλησία, αυτή της Ελλάδος¹. Το καθεστώς της είναι εκκλησιαστικά ευκρινές, συνοδικά ακριβές και από κανονική άποψη τοπογραφικά σαφώς προσδιορισμένο. Το «υπόλοιπο» του ενιαίου ευρωπαϊκού εκκλησιαστικού εδάφους αποτελεί εδαφική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, λαμβανομένων βεβαίως υπόψη όλων των διαφορετικών περιπτώσεων που απαρτίζουν αυτήν την ενιαία γεωεκκλησιαστική ενότητα του Πολίτικου Πατριαρχείου. Για να συγκεκριμενοποιήσουμε αυτό το «υπόλοιπο», θα πρέπει με τρόπο λακωνικό να υπενθυμίσουμε τη διευρωπαϊκή διοικητική διάρθρωση που υφίσταται στο επίπεδο της γηραιάς ηπείρου.

Όπως και προηγουμένως αναφέρθηκε μέσα σε άλλη συνάφεια και διαφορετικά, η πατριαρχική εκκλησιαστική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχεί-

¹ Στο εγγύς μέλλον σίγουρα της Κύπρου, Βουλγαρίας, Ρουμανίας και Πολωνίας.

ου διακρίνεται σε δύο κατηγορίες: στην «άμεση κανονική δικαιοδοσία» και στην «έμμεση κανονική δικαιοδοσία».

A. Άμεση κανονική δικαιοδοσία του Πατριαρχείου στην Ευρώπη

1. Αυτόνομη Εκκλησία της Φιλανδίας
2. Ημιαυτόνομη Εκκλησία της Κρήτης
3. Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου
4. Μητροπόλεις της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης
5. Μοναστική Πολιτεία του Αγίου Όρους

B. Έμμεση κανονική δικαιοδοσία του Πατριαρχείου στην Ευρώπη

6. Μητροπόλεις των Νέων Χωρών

Στην πρώτη περίπτωση, η άμεση πατριαρχική κανονική δικαιοδοσία του, η οποία εκτείνεται στο ευρωπαϊκό (κοινοτικό) έδαφος και διαρθρώνεται ως ανωτέρω, αντιπροσωπεύει από άποψη εδαφικής επιφάνειας και γεωγραφικού εύρους, το 97,1% της επιφάνειας της Ενωμένης (Κοινοτικής) Ευρώπης, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της οποίας το εδαφικό υπόλοιπο (2,9%) αναλογεί στη δικαιοδοσιακή επικράτεια της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδος. Με την ευκαιρία αυτή θα πρέπει ίσως να αναφερθεί εδώ ότι ορθόδοξοι θεολόγοι έθεσαν ως κριτήριο της τάξης των Εκκλησιών την πολλαπλότητα των πιστών και των ενοριών και όχι τον τοπογραφικό τους προσδιορισμό. Πρόκειται για τον γνωστό μύθο –που προσιδιάζει σε τέτοιες περιπτώσεις– των μικρών και των μεγάλων. Το έδαφος υπήρξε το κανονικό κριτήριο για την Εκκλησία καθώς η δικαιοδοτική περιοχή, σε ποιον δηλαδή αυτή ανήκει συνοδικά και κανονικά και όχι το κριτήριο της αριθμητικής υπεροχής των πιστών/ενοριών, που είναι ξένο προς το ήθος και την υφή της Εκκλησίας.

Η δεύτερη κατηγορία, αυτή της «έμμεσης κανονικής δικαιοδοσίας», αφορά σε ένα κανονικό ζήτημα πρόδηλα ανοικτό. Πρόκειται για το ζήτημα των *Μητροπόλεων των Νέων Χωρών* μέσα στην καινούργια αυτή προοπτική της Ενωμένης Ευρώπης. Για ποιον λόγο; Πρόκειται για τη «διττή» υπαγωγή –σαφώς κανονική– αυτών των Μητροπόλεων (Ηπείρου, Μακεδονίας, Θράκης και νησιών του Αρχιπελάγους), θέμα το οποίο τίθεται σοβαρά υπόψη για πρώτη φορά μετά την απόκτηση του «νέου» καθεστώτος αυτής της «διττής» υπαγωγής του 1928. Ακριβέστερα, το γεγονός της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, η ενοποίηση της Ενωμένης Ευρώπης, επιφέρει τη συνύπαρξη στο ίδιο ενιαίο (πολιτικά) έδαφος δύο αυτοτελών, δύο Αυτοκέφαλων Εκκλησιών, της Πατριαρχικής Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως και της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδος, «στις οποίες υπάγονται» οι Μητροπόλεις των Νέων Χωρών: στο Οικουμενικό Πατριαρχείο υπαγωγή πνευματική και κανονική (τόσο de facto όσο και ανέκαθεν de jure canonico)· στην Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος έχουν υπαχθεί διοικητικά, για γεωπολιτικές περιστάσεις και μεταβολές, με διμερή Πράξη, αλλά «επιτροπικώς» και «προσωρινά», σύμφωνα με το διμερές κείμενο της πατριαρχικής Πράξης, και «άχρι καιρού», σύμφωνα με την ερμηνευτική κανονική παράδοση, και αυτό νομοκανονικά από το 1928.

Με άλλα λόγια, οι Μητροπόλεις των Νέων Χωρών της βορειοηπειρωτικής και βορειονησιωτικής Ελλάδος έχουν «παραχωρηθεί» από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως στην Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος με πατριαρχική και συνοδική Πράξη του 1928, αλλά η κύρια και πνευματική τους υπαγωγή στον Οικουμενικό Θρόνο είναι *ad hoc* δηλωμένη καθώς και κατοχυρωμένη *κανονικά* (Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη του 1928) και *νομοθετικά* (Σύνταγμα της Ελλάδος του 1975, άρθρο 3, § 1, των θεμελιωδών συνταγματικών διατάξεων). Το μόνο που απομένει να τακτοποιηθεί μέσα σε αυτή τη νέα ευρωπαϊκή προοπτική είναι η διοικητική υπόσταση αυτών των Μητροπόλεων. Σύμφωνα με την Πράξη του 1928, επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια του Οικουμενικού Πατριαρχείου να τις επαναγάγει στην άμεση και πλήρη δικαιοδοσία του, με αμοιβαία Πράξη, διμερώς ή και μονομερώς, σύμφωνα με τις ίδιες κανονικές νόρμες. Τέλος, όλες οι Μητροπόλεις τους Οικουμενικού Θρόνου (της Κρήτης, της Δωδεκανήσου και της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης) τίθενται στο εξής στην ίδια γεωεκκλησιαστική τάξη, συμπεριλαμβανομένων και των Μητροπόλεων των Νέων Χωρών. Στην περίπτωση αυτή και σε ό,τι αφορά την εδαφική ποσόστωση των Εκκλησιών, αν αφαιρεθούν δικαιοδοσιακά και οι Νέες Χώρες από την Εκκλησία της Ελλάδος, το ποσοστό εδαφικής εκκλησιαστικής εκπροσώπησής της (*της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδος*) στην Ενωμένη Ευρώπη κατέρχεται περίπου στο 1,6%, ενώ το υπόλοιπο παραμένει αστασίαστη κανονική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Ευρωπαϊκή Ένωση του σήμερα και του αύριο.

Η ΕΛΛΑΔΑ, επομένως, εμφανίζει κανονικά σήμερα –και θα πρέπει να ληφθεί αυτό υπόψη και εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης– την παρακάτω εικόνα από εκκλησιαστική, διοικητική και δικαιοδοσιακή άποψη, τη στιγμή που περικλείει δύο (Α+Β) εκκλησιαστικά καθεστώτα:

ΕΛΛΑΔΑ

Α. Εκκλησία της Ελλάδος

Η Εκκλησία της Ελλάδος δεν νοείται ως Αυτοκέφαλη, αλλά αποτελείται από:
α) την Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος (1850) και β) τις Μητροπόλεις των Νέων Χωρών (1928), ως εξής:

I. Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος (1850-1882):

- Παλαιά Ελλάδα (1850) – Επάνησα (1866) – Θεσσαλία (1882)

II. Μητροπόλεις των Νέων Χωρών (1928):

- Ήπειρος – Μακεδονία – Θράκη – Νησιά του Αρχιπελάγους

Β. Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως

III. Ημιαυτόνομη Εκκλησία της Κρήτης:

- Κρήτη (8 Μητροπόλεις)

IV. Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου:

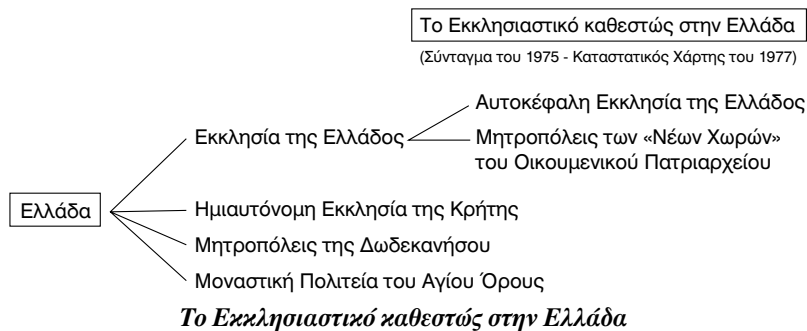
- Δωδεκάνησα (4 Μητροπόλεις)

V. Μοναστική Πολιτεία του Αγίου Όρους:

- Χερσόνησος τους Αγίου Όρους

Είναι εύκολο να διαπιστώσει κανείς την ύπαρξη πέντε διαφορετικών καθεστώτων, αλλά ωστόσο όλων κανονικών και τοποθετημένων σε ένα πλέγμα ενότητας και κοινωνίας, στην Ελλάδα του σήμερα και την Ενωμένη Ευρώπη του αύριο. Εντούτοις, με την ίδια ευκαιρία, θα πρέπει να υπογραμμισθεί και το γεγονός ότι η συνύπαρξη αυτή πέντε διαφορετικών εκκλησιαστικών καθεστώτων δεν προκάλεσε ποτέ κανένα είδος κανονικού ή λειτουργικού προβλήματος παρά τη φαινομενική ετερότητα και εσωτερική αυτονομία τους.

Διάγραμμα 9

Επίσης, σε ό,τι αφορά το νομοκανονικό καθεστώς των άλλων εδαφών των υπαγομένων στην (άμεση) εκκλησιαστική δικαιοδοσία του ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, αυτά αποτελούν διάφορες κατηγορίες και βρίσκονται στις παρακάτω γεωγραφικές περιοχές, οι οποίες αποτελούν και τα πεδία εκδήλωσης του ρόλου ενότητας που καλείται ο Οικουμενικός Θρόνος να διαδραματίσει στους κόλπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

• Ελλάδα/Ευρώπη

- I. Ημιαυτόνομη Εκκλησία της Κρήτης (8 Μητροπόλεις)
- II. Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου (4)
- III. Μητροπόλεις των Νέων Χωρών (36)
- IV. Μοναστική Πολιτεία του Αγίου Όρους

• Ευρώπη

- IV. Αυτόνομη Εκκλησία της Φιλανδίας
- V. Αυτόνομη Εκκλησίας της Εσθονίας
- VI. Μητροπόλεις Εξαρχίες της κεντροδυτικής Ευρώπης (8)

• Αμερική

- I. Ιερά Αρχιεπισκοπή Αμερικής και δέκα επισκοπές (11)
- II. Μητροπόλεις Βορείου και Νοτίου Αμερικής (εκτός ΗΠΑ) (3)

• Ασία

- I. Μητροπόλεις Νέας Ζηλανδίας και Χονγκ Κονγκ (2)

• Ωκεανία

- I. Ιερά Αρχιεπισκοπή Αυστραλίας

Σύνοψη

Μέσα από τις κανονικές ιδιότητες που χαρακτηρίζουν την τοπική Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως, τις οποίες παραθέσαμε σε όλο το εύρος τους στο παρόν κεφάλαιο, είναι προφανής ο ρόλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην ενότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Έπειτα από όσα μας απασχόλησαν, εκτέθηκαν και αναλύθηκαν μέχρι τώρα, προκύπτει ότι η πατριαρχική δικαιοδοσία επενεργεί και εκδηλώνεται σε διάφορα επίπεδα, τα οποία μπορούν πιο συγκριμένα να ορισθούν ως εξής:

Κατηγορίες ενάσκησης της πατριαρχικής δικαιοδοσίας

- α) Άσκηση (κανονική) εντός των πατριαρχικών ορίων του (4.2.1 και 4.2.2)
- β) Άσκηση κανονικής δικαιοδοσίας εντός των προδικαιοδοσιακών εδαφών του, όταν καταλύεται ακούσια, ή και αίρεται ηθελημένα, το αυτοκέφαλο μιας τοπικής (εθνικής) Εκκλησίας (4.2.3)
- γ) Άσκηση κανονικής δικαιοδοσίας εκτός των ορίων των άλλων Πατριαρχικών και Αυτοκέφαλων Εκκλησιών, ήτοι εντός των υπερορίων εδαφών (4.3)
- δ) Άσκηση κανονικής δικαιοδοσίας εντός των ορίων του Πατριαρχείου Ρώμης, λόγω τοποτηρητείας, και για τους ορθόδοξους (4.4.1)

Ανακεφαλαιώνοντας την πρακτική του θεσμού της τοπικής Εκκλησίας των τριών πρώτων χριστιανικών αιώνων, καθώς και αυτή του Μητροπολιτικού συστήματος (Α΄ οικουμενική σύνοδος της Νικαίας, 325) και του συστήματος του Αυτοκέφαλου (Γ΄ οικουμενική σύνοδος της Εφέσου, 431), η Δ΄ οικουμενική σύνοδος της Χαλκηδόνας, 451, προσανατολίστηκε ενσυνείδητα περισσότερο προς τη διαμόρφωση νέων γεωεκκλησιαστικών οντοτήτων, ανύπαρκτων με τη μορφή αυτή μέχρι τότε: των Πατριαρχείων. (Χρειάστηκαν συνολικά τέσσερις περίπου αιώνες για να μπορέσει η Εκκλησία συνοδικά να φθάσει στο σημείο μιας συνολικής εκκλησιαστικής οργάνωσης του τότε γνωστού κόσμου). Το ιστορικό αυτό γεγονός μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας χαρακτηρίζει τόσο μια τάξη μέσα στην κοινωνία των τοπικών Εκκλησιών που προέκυψαν συνοδικά και με νέα μορφή με τον τρόπο που προαναφέρθηκε, όσο και μια σταθερή διάθεση εκδήλωσης της συνοδικότητας ακόμη και στην «ανώτατη» διοίκηση της Εκκλησίας, δεδομένου ότι το «διοικείν εν τη Εκκλησία τελείται συνοδικώς»². Πέντε Πατριαρχικές Εκκλησίες και μία Αυτοκέφαλη Εκκλησία (της Κύπρου) επιβεβαίωσαν την προοπτική που οραματίζονταν οι κανονικές διεργασίες της εποχής εκείνης. Αυτή η πορεία προόδου και ανάπτυξης εκπληρωμένη από τις οικουμενικές συνόδους δεν αντιπροσωπεύει τίποτε άλλο παρά την ανακεφαλαίωση, στην εκκλησιαστική πράξη, μιας τεράστιας θεολογικής διεργασίας και σύνθεσης που ανταποκρίνεται ή, καλύτερα, αναφέρεται στη μελέτη, εμβάθυνση και ζωή των (συνοδικών) Πατέρων και των εκκλησιαστικών συγγραφέων.

Επιπλέον, η επισκοπική δικαιοδοσία του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, ως

² Επίσκοπος Ζάρας της Δαλματικής Νικόδημος Μίλας.

τέτοια, είναι περιορισμένη ως προς την εδαφική έκταση, στο έδαφος της Πόλης της Ευρωπαϊκής Τουρκίας (και στο αθωνικό έδαφος που είναι ελληνικό/ευρωπαϊκό). Αλλά η πατριαρχική δικαιοδοσία του, εκτεινόμενη σε όλο το ευρωπαϊκό έδαφος, είναι δικαιολογημένη από ένα αίτημα συνδεδεμένο –όχι με την επισκοπική αλλά– με την πατριαρχική ιδιότητα, κανονική (κεντρική και ανατολική Ευρώπη) και από μεταβίβαση (δυτική Ευρώπη). Αυτή η πατριαρχική ιδιότητα παραχωρήθηκε από τις οικουμενικές συνόδους της Εκκλησίας και έγινε αποδεκτή από τις διεθνείς συνθήκες: υπήρξαν περιορισμοί που επιβλήθηκαν από τους Νεότουρκους στον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, ο οποίος έπαψε να είναι ο Εθνάρχης των ορθόδοξων χριστιανών (Συνθήκη της Λοζάννης, 1923, Καρυκόπουλος, 1979, σ. 57)· δεν θα ενεργεί πλέον παρά αποκλειστικά μέσα στο πλαίσιο της εκκλησιαστικής (πατριαρχικής) αποστολής του, όπως ακριβώς και προηγουμένως, πριν τη Εθναρχία, κατά τη διάρκεια –ακριβώς– μιας χιλιετίας της ρωμαϊκής περιόδου (451-1453). Εδώ θα πρέπει να γίνει μια υπενθύμιση στο γεγονός ότι κατά τη διάρκεια του 17ου, 18ου και 19ου αι., όταν δηλαδή το Οικουμενικό Πατριαρχείο ήταν υπό την Οθωμανική κυριαρχία, η πατριαρχική δικαιοδοσία επεκτεινόταν εξίσου και σε ορθόδοξες χώρες που δεν ήταν υποταγμένες στην Υψηλή Πύλη (Papadopoulos, 1952, σ. 86-122, Varoris, 1966-1967, σ. 154-160). Κατά συνέπεια, πρόκειται για μια δικαιοδοσία που οφείλει και καλείται να ασκείται, όπως και η αποκλειστική εκκλησιαστική του αποστολή, με πλήρη ελευθερία στην κανονική προοπτική της αποστολής του.

Εδώ ακόμη, το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως επιτελεί μια «προληπτική διακονία», που αποκτήθηκε και αναγνωρίστηκε διαχρονικά από όλες τις άλλες ορθόδοξες τοπικές Εκκλησίες, τόσο τις Πατριαρχικές όσο και τις Αυτοκέφαλες. Η διακονία αυτή επιτελείται όχι μόνο λόγω της κανονικής θέσης ως *primus inter pares* («πρώτος μεταξύ ίσων») στην τάξη της Ορθόδοξης Εκκλησίας –«πρωτείο διακονίας» (Βαρθολομαίος Φιλαδελφείας, 15-4-1985, σ. 11) και «πρωτείο τιμής», το οποίο δεν υπήρξε ποτέ «πρωτείο εξουσίας» (Πηδάλιον, 1993, σ. 157-158)–, αλλά επίσης και λόγω του προδικαιοδοσιακού δικαιώματός του έναντι των σύγχρονων Αυτοκέφαλων Εκκλησιών. Από την Αδριατική μέχρι την Κασπία Θάλασσα και από τη Μεσόγειο μέχρι τη Βαλτική, το αρχέγονο δικαιοδοσιακό έδαφος του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ήταν ευρύτερο από αυτό του Πατριαρχείου του σήμερα στα ίδια αυτά γεωγραφικά μήκη και πλάτη. Αυτή η (χωρο)γεωγραφική προϋπόθεση αποτελεί βάση πάνω στην οποία θεμελιώνεται η έννοια του «προδικαιοδοσιακού εδάφους» του Πατριαρχείου. Επομένως, μέσα στον αποκλειστικό τομέα του, ενεργεί ως όργανο συντονισμού, ενότητας και υλοποίησης της κοινής θέλησης του συνόλου των ορθόδοξων τοπικών Εκκλησιών· και αυτό και για έναν επιπλέον λόγο: την αποστολή του στο ευρύ πεδίο της διορθόδοξης διακονίας του.

Τέλος, μέσα στην Ενωμένη (Κοινοτική) Ευρώπη, το Οικουμενικό Πατριαρχείο παραμένει, πρώτα ως τοπική Εκκλησία, μια «Ευρωπαϊκή Εκκλησία» της συνενομούμενης ηπείρου, της γεωγραφικής Ευρώπης· έπειτα, λόγω της πατριαρχικής του ιδιότητας, ένας «αναπληρωτής πατριάρχης» *de jure canonico* για την ορθόδοξη «ευρωπαϊκή διασπορά». Με άλλα λόγια, για να γίνει το προαναφερόμενο ακόμη πιο σαφές, το Οικουμενικό Πατριαρχείο ασκεί κανονικώς τρεις δικαιοδοσίες κατά περίπτωση: α) την κανονική παραδοσιακή πατριαρχική δικαιο-

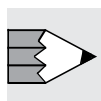
δοσία, β) την κανονική *υπερόρια* δικαιοδοσία (τόσο ιεραποστολική όσο και της διασποράς) και γ) μια δικαιοδοσία *τοποτηρητείας* (αναπλήρωσης). Επιπλέον, ως *πρώτος* (πατριάρχης), παραμένει ένας «διαλεγόμενος φορέας» εκπροσωπώντας την Ορθόδοξη Εκκλησία, λόγω της δικαιοδοσιακής του προτεραιότητας, που αναδύεται από τα πρεσβεία τιμής και την τάξη των εκκλησιαστικών διπτύχων, ενώπιον των ευρωπαϊκών πολιτικών διοικητικών και εκτελεστικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Κατά συνέπεια, εάν θα πρέπει να εξετασθεί ένα ζήτημα σχετικό με την προαναφερθείσα δικαιοδοσιακή διάκριση, θα πρέπει πάντοτε να λαμβάνονται υπόψη αυτές οι προϋποθέσεις κατά περίπτωση. Εάν όχι, υφίσταται μονίμως ο κίνδυνος να προσεγγισθούν λαθεμένα και να εξεταστούν ετεροκεντρισμένα –δηλαδή με τρόπο μη κανονικό ή και πολλές φορές αντικανονικό– τα τεθέντα ζητήματα με αποτέλεσμα να ανοικοδομηθούν αυθαίρετες επινοήσεις προερχόμενες από μια πέρα για πέρα λαθεμένη ερμηνεία. Το πρόσφατο παρελθόν έχει να επιδείξει πολλές τέτοιες αστοχίες αλλά και ατασθαλίες στο πεδίο της κανονικής Παράδοσης της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Ένας τομέας όπου αναδεικνύεται ο ρόλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην ενότητα της Εκκλησίας είναι και αυτός: να δίνει τη μαρτυρία της κανονικότητας, ως εγγυητής ενότητας, τη στιγμή ακριβώς που έχει να αντιμετωπίσει κανονικές, αθέλητες ή και ηθελημένες, αστοχίες και παρεκκλίσεις.

Για να συγκεφαλαιώσουμε, θα πρέπει να ειπωθεί εδώ ότι μεταξύ των περιπτώσεων Α, Β, Γ και Δ, που εκτέθηκαν στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου και αναπτύχθηκαν στη συνέχεια, η περίπτωση Α φέρει αποκλειστικές ιδιότητες που είναι συνυφασμένες με τη σύσταση και την ανάδειξη της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως ως Πατριαρχείου. Οι λειτουργίες των περιπτώσεων Β, Γ και Δ αναλήφθηκαν κανονικά και συνοδικά κατά περίπτωση από το ίδιο το Πατριαρχείο στη διάρκεια των αιώνων για διάφορους κάθε φορά λόγους, όπως ήδη αναπτύχθηκαν, και δικαιολογούνται ακριβώς από την ύπαρξη ακόμη αυτών των λόγων, οι οποίοι άλλωστε μπορούν μια μέρα και να εκλείψουν. Ωστόσο, και οι τέσσερις περιπτώσεις στάθηκαν ικανές να αναδείξουν τον ρόλο ενότητας που διαδραματίζει το Οικουμενικό Πατριαρχείο διαμέσου των αιώνων στους κόλπους της Ορθοδοξίας.

Δραστηριότητα 17/Κεφάλαιο 4

Τώρα που έχετε ολοκληρώσει τη μελέτη αυτού του κεφαλαίου, απαντήστε στο ακόλουθο ερώτημα: Ποιες γνώσεις αποκομίσατε μελετώντας το κεφάλαιο στο σύνολό του; Εντοπίστε 4-5 βασικά σημεία και μετά συγκρίνετέ τα με τα Προσδοκώμενα Αποτελέσματα που παρατίθενται στην αρχή του κεφαλαίου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Απαντήσεις σε Ασκήσεις Αυτοαξιολόγησης

Άσκηση Αυτοαξιολόγησης 1

Η απάντηση είναι:

5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15 και 16.

Άσκηση Αυτοαξιολόγησης 2

Οι σωστές απαντήσεις έχουν ως εξής:

1. Λ
2. Λ
3. Λ
4. Λ
5. Σ
6. Λ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Ακανθόπουλος Προδ. Ι., *Οι θεσμοί της «αυτονομίας» και του «αυτοκεφάλου» των Ορθοδόξων Εκκλησιών στο θετικό δίκαιο του Οικουμενικού Πατριαρχείου κατά τη διάρκεια του 19ου και 20ού αιώνα*, εκδ. Π. Πουρνάρας (Σειρά: Βιβλιοθήκη Κανονικού και Εκκλησιαστικού Δικαίου, αρ. 5), Θεσσαλονίκη 1988.

Ακανθόπουλος Προδ. Ι., *Κώδικας Ιερών Κανόνων και Εκκλησιαστικών Νόμων*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1995.

Ακανθόπουλος Προδ. Ι., *Παράρτημα του Κώδικα Ιερών Κανόνων και Εκκλησιαστικών Νόμων*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1995.

Αλιβιζάτος Αμ., *Οι Ιεροί Κανόνες και οι εκκλησιαστικοί νόμοι*, εκδ. Αποστολική Διακονία (Σειρά: Βιβλιοθήκη της Αποστολικής Διακονίας, αρ. 19), Αθήναι 1949.

Αρμενόπουλος Κ., *Οι Ιεροί και Θείοι Κανόνες κατ' επιτομήν (Epitome divinarum sacrosanctae canonum)*, P.G., τόμος 150, στήλες 45Α-68C.

Βαρθολομαίος Φιλαδελφείας (ο νυν οικουμενικός), «Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και ο ρόλος του στον χριστιανικό κόσμο» (συνέντευξη), *Επίσκεψις*, τεύχος 334 (15-4-1985), σ. 11.

Ζηζιούλας Ιω. Δ., «Ο συνοδικός θεσμός: Ιστορικά, εκκλησιολογικά και κανονικά προβλήματα», *Τιμητικόν αφιέρωμα εις τον Μητροπολίτην Κίτρους Βαρνάβαν*, Αθήναι 1980, σ. 161-190.

Καρυκοπούλου Χρ., *Το διεθνές καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήναι 1979.

Κονιδάρης Ι.-Τρωϊάνος Σπ. Ν., *Εκκλησιαστική νομοθεσία (Κείμενα και σχόλια)*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήναι 1984.

Οικουμενικό Πατριαρχείο (Το), *Η Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία*, εκδ. Ε. Τζαφέρη Α.Ε., Αθήναι-Chambésy 1989.

Παπανδρέου Δαμασκηνός, Μητροπολίτης Ελβετίας, «Το Οικουμενικό Πατριαρχείο στους νεότερους χρόνους», *Οικουμενικό Πατριαρχείο (Το)*, *Η Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία*, Αθήναι-Chambésy 1989.

Πηδάλιον της νοητής νηός της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής των Ορθοδόξων Εκκλησίας, ήτοι *άπαντες οι Ιεροί και Θείοι Κανόνες, ερμηνευόμενοι (υπό) Αγαπίου ιερομονάχου ([Λεονάρδου] Ασημάκη) και Νικοδήμου μοναχού*, (Λειψία 1800), εκδ. Αστήρ-Αλ. & Ε. Παπαδημητρίου, Αθήναι 1993.

Πουλής Γ. Α., *Νομοθετικά Κείμενα Εκκλησιαστικού Δικαίου-Σχόλια-Βιβλιογραφία*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1999.

Ράλλης Γ.-Ποτλής Μ., *Σύνταγμα των Θείων και Ιερών Κανόνων, των τε αγίων και πανευφήμων Αποστόλων και των Ιερών Οικουμενικών Συνόδων και Τοπικών Συνόδων και των κατά μέρος αγίων Πατέρων*, 6 τόμοι, Αθήναι (1852-1859), φωτοτυπική ανατύπωση, εκδ. Γρηγόρη, Θεσσαλονίκη 1992.

Ρούσσος Ε., *Λεξιλόγιον Εκκλησιαστικού Δικαίου*, τόμος Ι, *Βυζαντινόν Δίκαιον*, Αθήναι 1948, και τόμος ΙΙ, *Λατινικόν δίκαιον*, Αθήναι 1949.

Σύνταγμα της Ελλάδος, άρθρα 3, §§ 1 και 3, και 105, §§ 1, 3 και 4.

Νόμος 29-3-1985 (δημοσιεύτηκε στις 17-4-1985· ΦΕΚ αρ. 91/11-5-1985 του Βελγικού Κράτους.

Ομοσπονδιακός Νόμος 229/23-6-1967 (ΦΕΚ αρ. 54/14-7-1967).

Σταυρίδης Β., «Τα πρεσβεία του Οικουμενικού Πατριαρχείου εν σχέσει προς τα άλλα ανατολικά Πατριαρχεία», *Θεολογία*, τόμος 42 (1971), σ. 314-328.

Συνοδικά, Κείμενα δημοσιευόμενα από τη Γραμματεία για την προετοιμασία της Αγίας και Μείζονος Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας, 6 τόμοι, Ορθόδοξο Κέντρο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Chambésy-Γενεύη 1978-1982 (δύγλωσσα).

Τζωρτζάτος Βαρν. Α., *Οι βασικοί θεσμοί διοικήσεως των Ορθοδόξων Πατριαρχείων μετά ιστορικών ανασκοπήσεων*, εκδ. ΕΜΣ-ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1972.

Φειδάς Βλ. Ιω., *Ο θεσμός της Πενταρχίας των Πατριαρχών*, τόμος Ι, *Προϋποθέσεις διαμορφώσεως του θεσμού (απ' αρχής μέχρι το 451)*, και τόμος ΙΙ, *Ιστορικοκανονικά προβλήματα περί την λειτουργίαν του θεσμού (451-553)*, Αθήναι 1977.

Φειδάς Βλ. Ιω., «Απόψεις επί της Ορθοδόξου Διασποράς», *Επίσκεψις*, τεύχος 218 (1979), σ. 9.

Φειδάς Βλ. Ιω., «Το αυτοκέφαλον και το αυτόνομον εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία», *Νέα Σιών*, τεύχος 71 (1979), σ. 9-32.

Φειδάς Βλ. Ιω., «Σταυροπηγιακό δίκαιο και δίκαιο του εκκλήτου του Οικουμενικού Πατριαρχείου», *Επίσκεψις*, τεύχος 497 (1993), σ. 17-24.

Φειδάς Βλ. Ιω., *Ιεροί Κανόνες και καταστατική νομοθεσία της Εκκλησίας της Ελλάδος*, εκδ. Σ. Αθανασόπουλος-Σ. Παπαδάμης & ΣΙΑ Ε.Ε., Αθήναι 1997.

Χριστοφιλόπουλος Αν. Π., «Το Ελληνικό Ορθόδοξο Εκκλησιαστικό Δίκαιο (βιβλιογραφία των ετών 1954-1983)», *Θεολογία*, τόμος 28, τεύχη 1-3 (1957), σ. 134-156, 293-299 & 457-468· τόμος 29, τεύχη 1-2 (1958), σ. 125-135 & 312-322· τόμος 30, τεύχη 2-3 (1959), σ. 313-323 & 503-512· τόμος 31, τεύχη 2-3 (1960), σ. 334-343 & 444-453· τόμος 33, τεύχη 1-2 (1962), σ. 144-145 & 302-314· τόμος 34, τεύχη 1-2 (1963), σ. 152-162 & 297-307· τόμος 35, τεύχη 2-3 (1964), σ. 319-330 & 469-480· σ. 36, τεύχη 3-4 (1965), σ. 482-492 & 651-663· τόμος 38, τεύχη 3-4 (1967), σ. 487-500 & 646-660· τόμος 40, τεύχη 1-4 (1969), σ. 507-533· τόμος 42, τεύχη 1-4 (1971), σ. 618-649· τόμος 44, τεύχη 3-4 (1973), σ. 727-768· τόμος 46, τεύχος 3 (1975), σ. 626-661· τόμος 48, τεύχος 4 (1977), σ. 948-977· τόμος 50, τεύχος 4 (1979), σ. 1011-1047· τόμος 52, τεύχος 4 (1981), σ. 861-894· τόμος 54, τεύχος 4 (1983), σ. 884-920.

Corpus Juris Civilis, Codex Iustinianus (μετάφραση εκ του λατινικού από τον Παντ. Τσιτσεκλή), τόμος Ι (βιβλία 1-5) & τόμος ΙΙ (βιβλία 6-12), εκδ. Γ.Δ. Φέξη, Αθήναι 1911 & 1912, σ. 792, 667.

Joannou P.-P., *Discipline générale antique (IVe – IXe siècles). Les Canons des Conciles oecuméniques (IIe – IXe siècles); Les Canons des Synodes Particuliers; Les Canons des Pères Grecs (Lettres canoniques)*, κριτική έκδοση του ελληνικού κειμένου, λατινική εκδοχή του κειμένου και γαλλική μετάφραση [Pontificia Commissione per la Redazione del Codifce di Diritto Canonico Orientale], Fonti fascicolo IX, 4 τόμοι, Grottaferrata (Ρώμη), Tipografia Italo-Orientale «S. Nilo», 1962-1964 (τριγλωσσο).

Juster Al., «Το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, η Ελλάδα και η Τουρκία», *Σύναξη*, τεύχος 35 (1990), σ. 85-94.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Acta Conciliorum Oecumenicorum (ACO), Issu atque mandato Societatis Scientiarum Argentorantensis, hrsg. v. Eduardus SCHWARTZ, Et. in 16 vol., ed. de Gruyter, Berlin–New York 1959-1984.

Conciliorum Oecumenicorum Decreta, Istituto per le scienze religiose, Bologna³1973, XXIV-1135, σ. 169*.

Vaporis N. M., «Some aspects of the civil jurisdiction of the Patriarchate of the Constantinople during the Ottoman period», *The Greek Orthodox Theological Review*, τόμος XII, τεύχος 2 (1966-1967), σ. 154-160.

Mansi J. D., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, 31 tomes, Florence et Venise 1759-1798; reproduction et suite par J.–B. Martin et L. Petit, 53 tomes en 55 volumes, éd. Welter, Paris 1901-1927.

Chitescu N., «The Difference between the Horos and the Canon and its Importance for the Reception of the Synod of Chalcedon», *The Greek Orthodox Theological Review*, τόμος 16, τεύχος 1-2 (1971), σ. 108-132.

Erickson J. H., «The Orthodox Canonical Tradition», *St. Vladimir's Theological Quarterly*, τόμος 27, τεύχος 3 (1983), σ. 155-167.

Héfélé C. J.–Leclercq H., *Histoire des Conciles, d'après les documents originaux*. Nouvelle traduction française corrigée et augmentée par H. Leclercq, Paris, Letouzey et Ané, 1ère éd. 1907 sqq; nouvelle édition Georg Olms (Verlag), Hildesheim–New York 1973, 11 tomes en 22 volumes.

Jean (Mgr) de Saint Denis, «L'organisation de l'Église (le 34e canon apostolique)», *Présence Orthodoxe*, τεύχη 9-10 (1970), σ. 79-85.

Juster Al., «Le Patriarcat oecuménique de Constantinople, la Grèce et la Turquie», S. Vaner (sous la direction de), *Le différent gréco-turc*, éd. L' Harmattan-Centre National des Lettres, Paris 1988 (284), σ. 47-56.

Justinien, patriarche de Roumanie, «Valabilitatea actuala a canonului 28 al Sinodului IV Ecumenic de la Calcedon», *Orthodoxia*, τεύχη 2-3 (1951), σ. 173-187.

Kovalevsky E., «Analyse du 34e canon apostolique», *Messenger de l' Exarchat du Patriarche russe en Europe occidentale*, τεύχη 2-3 (1950), σ. 67-75.

Lanne D. E., «Églises locales et patriarchats à l' époque des grands Conciles», *Irénon*, τόμος 34, τεύχος 3 (1961), σ. 292-321.

Lanne D. E., «Le canon 34 des apôtres et son interprétation dans la tradition latine», *Irénon*, τόμος LXXI, τεύχη 2-3 (1998), σ. 212-233.

L'Huillier P., «Ecclesiology in the Canons of the First Nicene Council», *St. Vladimir's Theological Quarterly*, τόμος 27, τεύχος 2 (1983), σ. 119-131.

L'Huillier P., «The Development of the Concept of an Ecumenical Council (4th-8th Centuries)», *The Greek Orthodox Theological Review*, τόμος 36, τεύχη 3-4 (1991), σ. 243-262.

L'Huillier P., *The Church of the Ancient Councils. The Disciplinary Work of the First Four Ecumenical Councils*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood–New York 1996, σ. 340.

- Mélia É.**, «La Pentarchie», *Istina*, τόμος 32, τεύχος 4 (1987), σ. 341-360.
- Meyendorff J.**, «One Bishop in One City, Canon 8, First Ecumenical Council», *St. Vladimir's Seminary Quarterly*, τόμος 5, τεύχη 1-2 (1961), σ. 54-62.
- Meyendorff J.**, «Contemporary Problems of Orthodox Canon Law», *The Greek Orthodox Theological Review*, τόμος 17, τεύχος 1 (1972), σ. 41-50
- Monachino Vinc.**, *Il canone 28 di Calcedonia. Genesi storica*, L.U. Japarde-L'Aquila, Roma 1979, σ. 127.
- Papadopoulos Th. H.**, «Geographical jurisdiction and hierarchy Ecumenical Patriarchate (section III)», (*Studies and Documents, Relating to) The History of the Greek Church and people under Turkish domination*, Bibliotheca Graeca, Brussels 1952, σ. 86-122.
- Patsavos L. J.**, «The Canonical Tradition of the Orthodox Church», *A Companion to the Greek Orthodox Church*, Greek Orthodox Archdiocese (ed. by F. Litsas), New York 1984, σ. 137-147.
- Schwartz Ed.**, «Die Kanonensammlung des Johannes Scholasticos», Bayerischen Akademie der Chalcedoine, *Échos d' Orient*, τόμος I, München 1987-1898, σ. 19-22, 55-88.
- Van Der Wal N.–Lokin J. H. A.**, *Historiae juris graeco-romani delineatio. Les sources du droit byzantin de 300 à 1453*, Egbert Forsten, Groningen 1985.
- Wuyts A.**, *Le 28 canon de Chalcedoine et le fondement du Primat romain*, Orientalia Christiana, Rome 1951.

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**
ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΚΑΙ ΔΡΑΣΗΣ
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ
ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ

ΠΡΑΞΙΑ ΑΝΟΙΚΤΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ

Συγχρηματοδότηση: Ευρωπαϊκή
Επιτροπή, Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, Δ/ση Υ.

ISBN 960-538-348-9